

СЛОВНИК української МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

Національна Академія Наук України
Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича

СЛОВНИК української МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

Випуск 2

Б – Богуславець

Львів
1994

Другий випуск є складовою частиною Словника української мови XVI - першої половини XVII ст. - першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народно-розмовну лексику української мови цього періоду. Випуск містить 1335 слів; тут подано їх семантичну, граматичну і стилістичну характеристику. Ілюстративний матеріал наводиться з урахуванням хронології, територіального поширення та жанрових особливостей писемних пам'яток. Уперше в лексикографічній практиці у цитованому матеріалі збережений наголос слів.

Редакційна колегія

к.ф.н. *Д.Гринчишин* (відп. ред.),
к.ф.н. *У.Єдлінська*, д.ф.н. *Я.Закревська*,
к.ф.н. *Р.Керста*, д.ф.н. *Л.Полюга*,
к.ф.н. *М.Чікало* (секретар)

Редактори 2-го випуску
Д.Гринчишин, Л.Полюга

Рецензенти

д.ф.н. *Т.Возний*, к.ф.н. *І.Ощипко*

Словник української мови
XVI - першої половини XVII ст.:
У 28-ми вип./НАН України
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича;
гол.ред. *Д.Гринчишин*.
Вип.2. Б - Богуславець
Укладачі *Б.Криса, М.Онишкевич*,
Н.Осташ, М.Сенів. -
Львів, 1994. - 152 с.

Від редакційної колегії:

*Другий випуск уклали кандидати філол. наук:
Б.Криса (безъбоженство - благий), М.Онишкевич
(блуда - богуславець), Н.Осташ (б - безъ), М.Сенів
(благо - блощица).*

Технічну роботу виконувала А.Рибка

*Випуск до видання підготували У.Єдлінська,
Р.Керста, М.Чікало*

Комп'ютерна верстка - Є.Жеребецький, О.Рак

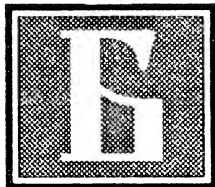
Комп'ютерний набір - О.Тріль

*Редакційна колегія складає щиру подяку рецензен-
там і всім тим, хто своїми порадами, консультаціями
та допомогою на різних етапах праці спричинився до
підготовки та публікації цього випуску.*

*Відгуки та побажання
просимо надсилати на адресу:
290008, Львів, вул.Вишинченка, 24.
Відділ української мови Інституту
українознавства ім.І.Крип'якевича*

Видання здійснене за фінансовим сприянням міжнародного фонду
"Відродження"

ISBN 5-7702-0521-0

Б¹ Друга літера алфавіту, яка в староукраїнській мові вживалася для позначення звука *б*. Числового значення не мала.

Б² *див.* **БЫ.**

БА¹ *спол. (приєднувальний)* 1. (*вживається для приєднання членів речення*) а навіть, а також, ба: за его са гишпанїа, лонкгобардіа, францїзскаа нїмецкаа земля, ба и великаа часть всхвдпнх панствї ѿ(т) цесарства римского, з болшою нижъ пере(д) тымъ коли шкодою оторвала (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 124); ты такъ добре вымовляєшъ яко я ба еще лѣпи(й) (к. XVI ст. *Розм.* 18); тая наоука естъ философ(ф)скаа, ба и бгословскаа (поч. XVII ст. *Проп. р.* 242); Южъ та(м) было заровно каждому стапови. Якъ попови та(к) хлопови ба и шля(х)тичови (1636 *Лям. о пр.* 7 зв.).

2. (*вживається для приєднання речень, що уточнюють чи доповнюють зміст попередніх*) а навіть, а також, ба: Не гадай, ажъ ачей, ты не приймєтъ; айно, чомъ ты зоветъ, ба изъ радуствю овуиъ приймєтъ грѣшныи (XVI ст. *ПС* 131); Штось явно в тойрочной воинѣ показало, Же ихъ по всѣхъ гостиницахъ много позди-хало. Ба и конь барзо тлустый прѣдко вставѣетъ, Ктды му жолпѣръ оброкѣ зѣще недоуѣетъ (Київ, 1622 *Сак. В.* 49)

БА² *част. (заперечна)* ні: Христось мовить: прѣчте собѣ иманіє на небесѣхъ, а мамонѣ мовить, ба, на земли (XVI ст. *ПС* 94).

БАБА ж. 1. (*мати батька або матері*) баба: визнає(м) ты(м) нїм доброво(л)ны(м) записо(м) спо(л)ны(м) ... шго в которы(х) имє(н)я(х) деди(ч)-ны(х) по небопци панє(и) анѣдрєєво(и) кѣневсько(и) ... бабе мое(и) ганъны надариньское то є(ст) в юсковца(х) заго(р)ца(х) ... на ... панъюю ѿ(в)до(т)ю кѣневсько(г) ма(т)кѣ мою надариньское а по то(и) ма(г)це мое(и) на мене ... право(м) приржоны(м) припали (Кременець, 1599 *ЛНБ* 5, II 4050, 33); которя Фу(р)совая, ... была баба ихъ, ма(т)ка ѿ(г)ца ихъ Василья Дедовича (Київщина, 1600 *ККПС* 154); ѿ(г) бабы Малярове Ма(т)ки зо(л) три (Львів, 1607-1645 *РДВ* 25).

2. (*стара віком жінка*) баба: а взяли(с)мо ѿ дѣда чты(р)деся(т) гро(ш) и г кгда бабу трясли в шпитали (Львів, 1607-1645 *РДВ* 25); Взали(с)мо ѿ(г) бабы злоты(х) д котрыє ѿ(т)казала на це(р)ковъ котраа баба ме(ш)кала ѿ ѿ(р)ма(ш) (Львів, 1614 *ЛСБ* 1047, 1 зв.); Баба. Anus. Vctula (1650 *ЛК* 423).

3. (*взагалі жінка*) *розм.* баба: Давыши покой овой плетъце, шго о арыцибискупе Грезненскомъ набредиль, могу ему такоюжъ одати: баба на торгъ гневалася, а торгъ о семъ ани ведалъ! (Вільна, 1599 *Лит.* 869); выдали(х)мо на страждъ той же бабѣ г золотыи (Львів, 1607-1645 *РДВ* 15), а баба ѿ(д)кѣл бы вѣ Трѣбики влѣзла не знаю (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 5);

Оучинилъ тѣды бѣ бабамъ добръ, бо збѣдоваѣтъ имъ домы (серед. XVII ст. *Хрон.* 78 зв.).

4. Повитуха, *заст.* баба: а какъ исполнилося ѿм(с)цеи: родила анна. оуспытала бабы. рекъчи. што есми родила. и она рекла. жѣньскіи полтъ ((1489 *Чет.* 16); іосифъ ... и сѣи свои приставилъ, а самъ пошолъ глѣдати бабы жидѣвки зъ выфлѣома (XVI ст. УЄ № 29519, 160); Фарѣ(с) и зѣра кды ю(ж) мѣли родитисѣ, единъ рѣкоу высадилъ зъ оутробы, которо(и) приважала баба ша(р)латиѣю пелѣшкоу (поч. XVII ст. *Проп. р.* 250); Если бы баба вѣдаючи же дита мѣжетъ дочекѣти свѣченика сама крестѣла, але если бы ба(р)зо слабѣе дита было, то(г)ды пови(н)на по(л) грѣхомъ смерте(л)ны(м) сама кр(с)тити (Львѣв, 1645 *О тайн.* 19); гдыжъ спсѣтель нашъ народѣвшисѣ иѣ ѡ(т) кого иишого повѣтѣи былъ, тѣлкъ ѡ(л) самой Преч(с)той Пѣанны, а баба тамъ що мѣла чинѣти (Киѣв, 1646 *Мог. Тр.* 5); И рѣклъ иѣ баба(м) еврейскимъ... приказѣючи имъ: коли бѣдете бабити еврейкамъ, а прѣде часть рожѣнѣа, еслѣса сѣи оурѣдитъ забѣиѣ еѣо а еслѣ дочка захѣвѣиѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 78 зв.).

5. Вѣрожка, знахарка, *заст.* баба: княз ку(р)тѣски(и) ... проишлогѣ рожд ... мешѣю(к) ѡ скрини ... кнегини ... нашо(л) с песко(м) и з воло(с)емъ и з ыными чарами дала кнегини ... баба которѣа мешѣаетъ в па(в)ловичѣ(х) в ы(и)ме(и)ю кнегини лока(ч)коѣ (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 98); А потом по рознихъ мѣстѣхъ до бабъ и людѣи розныхъ для розмаитѣхъ трутизнѣ посылала (Луцѣк, 1604 *АрхѣОЗР* 8/III, 497); Баба не вѣ вѣрожка(х) (чимъ сѣа старѣ(ст) такѣхъ безчѣсти(т)) и чѣрахъ, але вѣ бѣлѣзи Бѣжей и вѣ ѡчекиѣнѣю смѣрти: я(к) бѣи Бабы которѣи Фараѣна не вслѣхали (Киѣв, 1623 *МИКСВ* 82); поменѣная Ангѣнуша,.. передъ ихъ милѣстю признала: "правда то естѣ, жемъ я волосы и потъ тѣоежъ дочѣи брала, которѣе же вѣ користи бабѣ отдала, которѣа баба южъ умерла" (Луцѣк, 1624 *АрхѣОЗР* 6/I, 449).

6. ч. Вл. н.: С москѣи, григорѣа, дмитреѣви(ч) баба, вписалъ ро(л) свои, никѣфора, оулѣанѣу (Киѣв, к. XV - поч. XVI ст. *Пом. Печ.* 40).

♦ Бабы звѣзды - (*назва сузір'я*) Волѣсожар, Плеѣади: Бабы звѣзды. Pleiades. Vergili(a)e (1650 *ЛК* 423).

Див. ще БАБКА¹.

БАБАКЪ ч. 1. (*хутро бабака*) бабак: Панъ Бѣлѣтѣки(и) ... побра(в) // ... У Русѣтѣка: ... делиѣ фѣлѣ(н)дышовѣа, бабака(ми) подѣшѣа, шапо(к) двѣ — ѡ(л)на кунѣа, другѣа ма(р)му(р)ковѣа) (Житомир, 1650 *ДМВІІ* 193-194).

2. Вл. н.: Прокопъ бабакъ (1649 *РЗВ* 322 зв.).

БАБИЗНА ж. (*спадѣина по бабі*) *заст.* бабизна: иѣвѣнъ зѣзна(л) и(ж) сѣа еѣу досѣ(т) оучинѣло з дѣдо(визны) // баби(з)ны и(з) ѡчизны з матѣри(з)ны части тоѣ (Одрѣхова, 1572 *ЦДІАЛ* 37, I, 1-1 зв.); дошла на(с) вѣдомо(ст) же ... тѣе имѣ(и)а не ро(з)дѣлѣныѣ, на которѣ(х) ... собѣ бли(з)ко(ст) матѣризны и баби(з)ны право(м) прирожѣны(м) быти мѣнѣа (Звѣдѣс, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045, 15).

БАБИЗНѢЙ *прикм.* Успѣдковѣаний по бабі: сторона зѣсь поѣдовѣа всѣ тѣе добѣа вѣдлѣ жалѣбы своѣе на поѣзе(х) поѣожѣноѣ, баби(з)ны(ми) быти, тѣе(р)дѣла, а такогѣо делѣу никѣли быти не приѣзнаѣла (Городно, 1555 *ЛНБ* 103, 20/Id, 1989, 83 зв.); имене бабизноѣ *див.* ИМѢНѢ; право бабизноѣ *див.* ПРАВО¹.

БАБИЙ¹, БАБИЙ, БАБѢЙ *прикм.* 1. Бабѣчий, бабѣскѣи, жѣночий: але и(ж) гѣ бѣ на(с) ѡ(т) тогѣо дѣхѣвалъ, же иѣ ма(ш) бабѣ(х) пѣсѣиѣ анѣ фѣра(и)товѣски(х), еѣдно правѣдѣвы(х) фѣлѣософо(в) грѣ(ц)ки(х) (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 161 зв.); Бабѣи. Anilis. (1650 *ЛК* 423);

2. (*належѣиѣ бабі, знахарѣи, вѣрожѣи*) бабѣскѣи, бабѣчий: Той же Сѣтѣи... наѣѣкаѣючи на шѣптѣи и вѣрожѣи бабѣи на(л) бѣлѣныѣи, мѣвитѣ: Естѣсѣ вѣѣрнѣи, знаѣменѣисѣа кр(с)томъ (Киѣв, бл. 1619 *О обр.* 78); тѣи грѣша(т) ... которѣи баѣа(т)сѣа забѣбѣнаѣи и ѣны(м) вѣѣрѣютъ, ѣкѣ то бабѣмъ шѣптѣа(м), выливѣнѣю вѣскѣи и ѣловѣю (Киѣв, 1646 *Мог. Тр.* 907).

3. У складѣ вл. н. Бабиѣи Крыѣниѣи: былъ есѣи на справѣ... Васиѣа Еѣловѣиѣа Малиѣнѣскогѣо, которѣую мелѣ съ поѣстановѣнѣа словѣногѣо съ панѣмъ Павѣломъ Вышинѣскимъ, на нѣивѣ урѣчиѣща Бабиѣи Крыѣниѣи, наѣдъ рѣкоѣу Стохѣотѣмъ (Луцѣк, 1591 *АрхѣОЗР* 6/I, 215); могиѣла бабѣѣа *див.* МОГИЛА.

♦ ѣгода бабиѣа *див.* ЯГОДА.

Див. ще БАБСКѢИЙ.

БАБИЙ² ч. Бабій, бабич. Вл. н.: Гринь баби(и) (1649 *РЗВ* 171 зв.).

Див. ще **БАБИЧЬ**.

БАБИНЕЦЬ ч. Бабинець: доперож казали передніе двери до церкви з притвору, алиась бабиньця, выбить (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 752).

БАБИНЬ, БАБЫНЬ прикм. Бабин. 1. У знач. ім. Вл. н.: в то(м) же о(с)трове други(и) о(с)трово(к) подо гре(б)люю прозывается(и) баби(и) (Овруч, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 82); Оме(л)ко баби(и) (1649 *РЗВ* 28 зв.); Андрушко Бабынь (Там же, 130 зв.).

2. У складі вл. н. **Бабинь мостокъ**: от того врочища до копца, который межи Лисичою Лозою и Бабиным мостком (Шайно, 1538 *AS* IV, 174).

БАБИТИ, БАБИТЬ дієсл. недок. (кому) (прийма́ти дітей під час пологів) заст. бабити: obstetrico, бабю (1642 *ЛС* 287); И ре́чь прѣ́ баба(м) євре́йскимъ ... коли бѣдетє бабити євреянкамъ, а прїде часть роже́нья, єслиса сѣ́ оуродитъ забїйте єго а єсли дочка захона́йте (серед. XVII ст. *Хрон.* 78 зв.).

Див. ще **БАБСТВОВАТИ**.

БАБИЧЬ, БАБЫЧЬ ч. Бабич, бабій. Вл. н.: Ома иванови(ч) Баби(ч) вла(с)ная рука (Львів, 1590 *ЛСБ* 146); Ва(с)ко баби(ч) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 20 зв.); Иван Бабычъ (1649 *РЗВ* 197).

Див. ще **БАБИЙ**².

БАБІЙ див. **БАБИЙ**¹.

БАБКА¹, **БАБЪКА** ж. 1. Те саме, що баба у 1 знач.: Якож напервей положили перед нами на тоє имене свое... лист бабки своей, паней Фе́ди... Шиловича (Вільна, 1545 *AS* IV, 433); має(т) ... па(и) по(д)коморы(и) ... то все ме(ти) чого в де(р)жанью є(ст) ... в дворе(х) кгрѣ́йте(х) и люде(х) в кремя́нцы ... по зо́нлы(х) пѣ́ну дидѣ́ пане(и) бабы́не и пѣ́не(и) пѣ́шо(и) (Кременець, 1599 *ЛНБ* 5, II 4050, 34); Св. княгиня Олга, во св. крещеніи Елєна, наречена, бабка великого князя Володіимира (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 854); па́нь Я́гъ Тре́мьби́цьки(и) ... охороняючи целости права своего ... дедично́(г)[о], до доб(р) тыхъ ... // по небо(ж)чика(х) зо́нлы(х) ба́бце и ма(т)и́це нашо(и) Я́ново(и) Тре́мьби́цько(и) належачого, абы жа(д)ное бе(э)правъє ... праву ... не заходило, ѿ нева(ж)но(ст)

акту теперешнего ... пи(л)не и повторе протестовалъсьє (Ісаїки, 1648 *ДМВН* 252-253); зачимъ тамъ справы и речи манифестантись погинули, а меновите, тестаментъ небожчки панєє Розношинское, бабки єго милости (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 224).

2. Те саме, що баба у 2 знач.: anicula, бабка (1642 *ЛС* 83).

3. ч. Вл. н.: А(и)дрѣ́ (!) Ба́бка, моги́лєє(и) (Луцьк, 1592 *ТУ* 226); Томанко бабка (1649 *РЗВ* 148 зв.).

БАБКА² ж. (Plantago L.) подорожник, діал. бабка: трѣ́скотъ, посполите всѣ́къю травѣ́ мѣ́дрнѣ́ называ́ю(т), а иног(д)ы выкладѣ́(т)са подорѣ́(ж)ни(к), язѣ́чо(к) ба(б)ка (1596 *ЛЗ* 82); Трѣ́скотъ: Посполите всѣ́кое зѣ́лье мѣ́дрицѣ́ пѣ́нное называ́ю(т), а иногды выкладѣ́ється, подорѣ́жники, язѣ́чокъ, ба́бка (1627 *ЛБ* 134); anoglossum, бабка зєліє (1642 *ЛС* 92); pithion, бабка трава (Там же, 317); Ба́бка зє́ліє. Plantago (1650 *ЛК* 423).

БАБКА³ ж. (дрібна монета) гєлєр, шєляг. нѣ́ одну ба́бку — ні гро́на, ні гєлєра: Такъ мовивъ и Васили́й, коли уздрѣ́въ и богатыи, шго ся постятъ, и чинятъ молитву, и за грѣ́хы сто́гнутъ, а убогимъ нѣ́ одну ба́бку не дали (XVI ст. *ПС* 126).

БАБСКИЙ прикм. (властивий ба́бі, ба́бам) бабський, баб'ячий, жіночий: Присмотри жь ся еще бабским басням, послѣдованию того слова хулы, боголюбный прочитателю, что рече домогѣжный баснословец (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240); Енє на смѣ́нное отрыгание бабского богослова отвѣ́щаем// албо пыгати єго будем, что несмыслию бает, и чюдѣ́мся (Там же, 241-242); anilis, бабски(и) (1642 *ЛС* 83).

Див. ще **БАБИЙ**¹.

БАБСКО присл. По-бабськи, по-баб'ячому: aniliter, бабско (1642 *ЛК* 83).

БАБСТВОВАТИ дієсл. недок. Те саме, що бабити: Бабствую, ба́бю. Obstetricor. Obstetrico (1650 *ЛК* 423).

БАБУСЕНКА, БАБУСЕЙКА ж., нестл. Бабусєнька: Prodawala babusienka reidku, - Hde-m sia wziaw kozak Chweidko, Vchopyw y oskreptaw y zyw babusinu reidku (бл. 1650 *ШКН* 179); Oy v misty Pereaslawlu ... posered rinku Prodawala ... babuseyka toy hrin (!) (Там же).

БАБУСИНЬ, БАБУСЫНЬ прикм. (належний ба́бусі) бабусин: Prodawala babusienka dudy, - Hde-m sia

wziaw kozak z budy, Vchopyw y naduw y spaliw babusine dudy (бл. 1650 ШКН 179); Hde-m sia wziaw kozak Ochryn, Vchopyw y oskrebtaw y zyw babusyn toy hrin (!) (Там же).

БАБЫНЬ *див.* **БАБИНЬ.**

БАБЫЧЬ *див.* **БАБИЧЬ.**

БАБЬЙ *див.* **БАБИЙ**¹.

БАБЯКЪ *ч.* **Бабій:** То видиш, ижъ тая хула на опшедших во пустыню или в горы не Златоустого есть, истинного богословца, але бабяка и домолѣжня (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240).

БАВЕЛНИЦА *див.* **БАВОЛНИЦА.**

БАВЕЛНЯНЫЙ *прикм. (стп. bawelniany)* те саме, що баволняный: Поясо(в) чотыри: два едвабные чо(р)ные шнѣровые // а два кита(и)чаны(и) блокитны(и), и баве(л)пяны(и) пстры(и) (Луцк, бл. 1627 *ПВКРДА* 1-1, 257-258).

БАВИТИ *дієсл. недок. 1. (кого) (не відпускати)* затримувати, тримати: па(и)... Немеричъ... принявши козаковъ для обороны че(р)ниховское, ки(л)кадеся(т) члѣвка, бавиль ихъ при собе неде(л) чотыри (Житомир, 1584 *АЖМУ* 122); Пань староста бави(л) мя при собѣ неде(л) пѣ(л)тори (Снятин, 1607 *ЛСБ* 418); Ѡ томъ всю(м) ширѣкѣ бы(м) на тымъ мѣс(т)цѣ прѣви(л), Але же бымъ не былъ прѣкри(м), и вась не бѣви(л) (Львів, 1616 *Бер. В.* 77); Продолжаю, Продѣлждю, бѣвлю (1627 *ЛБ* 101).

2. (чим) (*відчувати потяг до чогось*) займатися, захоплюватися, бавитися: Зане же патриарха лядскаго языка сам вѣдом не есть и при собѣ таковых челоуѣк на преложенье от лядского языка на еленский не имать, того ради, вѣдаючи, яко басни и лжа суть, а не истинна, реченное в том скаржином писании, посла сего ко мнѣ во Святую гору и повелѣ только лжу изявити, а не любопренем ... бавити (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 159); Православный: Што ся тыче грубости, або и суптелности - о томъ ужемъ предъ тымъ мовиль, теперь тымъ бавити не хочу (1603 *Пит.* 44).

3. (що і без додатка) (*про час*) гаяти, тратити, марнувати, *діал.* бавити: Теды о том на сей час писанном бавити потребу не вижду (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 176); В' чолѣ бовѣмъ и прѣве ѡстреса моу ставитъ, И до скоропѣнѣ злѣсти, часѣ не бавитъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 405); тогог, бавлюся, ме(д)лю, ко(с)ню,

бавлю, временно (1642 *ЛС* 273).

4. (чим) Забавлятися: до часѣ... смѣко(м) свои(м) бѣви(т) и тѣши(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 76 зв.).

Див. ще **БАВИТИСЯ.**

БАВИТИСЯ, БАВИТИСА, БАВИТИСЕ *дієсл. недок. 1.* Бути, залипатися, знаходитися, перебувати: Дворане Литовскіе... ехали на войну теперь... подъ утраченемъ имения, а меновите, которіе ся звыкли бавити при дворе господарьскомъ, при канцлеріи для пожитку своего (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 402); скоро то(т) ѣну(к) мо(и) ѡ(т) двора гдр(с)ко(г) где ся ѡстави(л)не (!) в ка(и)пцѣрые(и) гдрско(и) бавить ту(т) ... приедеть (Єсківці, 1591 *ЛНБ* 5, II 4044, 100 зв.); панове посѣловѣ... шли до... воеводы Киевского, абы мовить могли съ тыми людми, которые се при его милости бавили (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 194); виждъ веждъ мѣйскую если не мылосѣ заправды позно бѣде(т) нижъ приѣдемо... //... не замыкаю(т) брамы пере(д) девятою годиною тымъ лепий кгдажъ не радъ бавлю са на пре(л)мѣсто апи я тежъ (к. XVI ст. *Розм.* 37 зв.-38); Тѣню Смерти, живѣтъ дочасный мѣноюючи: И на тѣсѣ зѣвши бѣрзо фрассоючи. Пѣкижъ такъ долго боудемѣса тоу бавити А не рѣхлоса предъ Бѣгомъ своимъ Ставити (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 5 зв.); по се(и)мѣ кро(л) ѡ(т)ѣха(л) былъ до ли(т)вы, и та(м) пре(з) лѣто бавильсѣ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 173).

2. (чим) (*відчувати великий интерес, потяг до чогось*) займатися, захоплюватися: я з молодости лет своих бывал есми на Угѣрине, бавячися службами колконадцѣт лет (Луцк, 1563 *АрхѣОЗР* 8/VI, 46); Дворане Литовскіе аби ся вжо двором не бавечи, ехали на войну теперь заразомъ, подъ утраченемъ имения (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 402); прето и мпихо(в) котрыє то та(м) тоу са типографією ѡ ва(с) бавать заховѣ(и)те и(х) собѣ (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2 зв.); Живописцю: Малію, фарбю, такъ же малѣрствомъ бѣвлю (1627 *ЛБ* 37); я трѣго(м) са бавлю (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 249); поменены(и) ѡте(и) протопопа володѣме(р)ски(и)... //... в будѣ свое(и) то(р)гомъ и га(и)дле(м) се бавячи, межи и(и)шими книгами книгу рускую... велебному ѡ(т)цѣ Євля(м)пневи Обла(м)пскому прода(л) бы(л) (Володимир, 1638 *ТУ* 306-307); тыи грѣша(т)...

котóрыи ба́ва(т)са забобóнами и о́пы(м) вѣрѣют⁵ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 907); А коли жда́ли при́ездѣ егo, розбѣе(м) са ба́вили (серед. XVII ст. *Хрон.* 180 зв.).

3. Баритися, затримуватися, *діал.* бавитися: Вряднікъ ... Нестеръ почаль говорити: "изнайду дей я виноватого, напрасно ся тутъ бавимо" (Луцьк, 1570 *Ив.* 267); допюро идѣ зъ школы ... Я нигде // не бавилемъсе (к. XVI ст. *Розм.* 7-7 зв.); Медлілѣ: Мѣшкалѣ, ба́вилъ са (1627 *ЛБ* 62); за ни(м) еха(л) папу(ж)ка и бави(л)ся еще дни(и) 4 (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 1 зв.); елисей скоро ишо(л) не бави(л)са (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 234); Прѣго не ба́втеса на пѣнци вѣка сегó, идѣже по(л)но змѣвъ (Чернігів, 1646 *Перло* 168); еслибы была на то воля божая а поспе(х) твѣ(и) ца(р)ски(и) зара(з) не бавячиса на панство тоє наступати а мы зо всѣм во(и)скомъ запоро(з)кимъ вслѣжитъ вашо(и) ца(р)ско(и) ве(л)можности готовисмо (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. № 12); протестъганѣтъ, ... на завѣтрее, не бавечи се, рано с Кнегинина уехалъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 188).

4. (чим і без додатка) Забавлятися, розважатися, бавитися: Сѣно́вникъ, Тогъ котóрый до справова(н)а ўгрѣ налѣжитъ, и тѣмъса ба́витъ (1627 *ЛБ* 131); котóрыи в томъ волю ихъ ... выконавѣши, побитого на улицу з бурсы, // поведаючи, же "такъ каждому, хто одію при той церкви будет се бавил", викинули (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 590-591); а еслиса на ярмарку ба́вити, з ко́ждымъ на потка́но жа́(р)ты и забавѣ мѣти бѣдѣгъ, за́мкнепы двѣри пайдутъ, и // ни́хтѣ имъ ихъ не о́дѣмкне́тъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 137-138); и так маючи шчось троха респекту такъ на особѣ духовныхъ, яко тежъ и на гостей шляхту, котóрые ажъ до змерканѣя тамъ бавилисе, заледво паней Корсаковой з дня помененего дванадцатого на день тринадцатый июля въ томъ дворе переночовать далисте (Київ, 1633 *КМПИ* I, дод. 543).

БАВЛѢНЕСА с. (захоплення, відчуття потягу до чогось) заняття: Опла́зство: о́хницрѣ́іе, о́пѣтрность ... ба́влѣ(н)еса непотрѣбными рѣчами, хигла́нство, плѣтки (1627 *ЛБ* 152).

БАВОЛИЦА ж. Буйволиця: Г(с)дѣ ... Каза́лѣ ба́волицы ити за мпо́ю а́жъ до кѣльи (Вільна, 1627 *Дух. б.* (Передм. I), 6); пристѣпи до ба́волицы, и пѣй мо́локо еи (Там же).

БАВОЛНА ж. (суп. bawolna, стч. bawlina, сви. bohwol(l)e) бавовна: от каменя баволны грошею шест (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 560); твоа мл(сг) ... побра(л) ... // ... ко(л)ро кита(и)чѣе з ба́во(л)ною на лава(х) (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1921, 6-6 зв.); Боу́мга: Ба́во(л)на, папѣрь, а́лбо вса́каа макко́та (1627 *ЛБ* 12); ба[ɫ]basoɲ, бумага, ба́во(л)на (1642 *ЛС* 100).

БАВОЛНИЦА, БАВОЛНЫЦА, БАВЕЛНИЦА ж. 1. (бавовняна хустка) бавовнянка: Свѣжи(и)ско(му) Прокѣраторови ба́во(л)ниці за зло(и) г и гро(и) деса(т) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 8); Пагѣ Юре(и) Макаровичѣ заграбилъ ... Ко́пѣли ба́во(л)ныцы това(л)ни о́брѣсы (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 26 зв.).

2. Бавовняна завѣса (?): з това́лпы, сѣва́лпыцы и бавелныцы тонкіе з запо́нами зеленое кита́йки ... до церкви братское належати маю́тъ. (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 508).

Див. ще БАВОЛНЯНКА.

БАВОЛНЯНКА ж. Те саме, що баволница у 1 знач.: побрали ... хѣсто(к) двѣ ба́во(л)няно(к) тѣре(и)ки(х) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 7 зв.).

БАВОЛНЯНЫЙ прикм. Бавовняный: од чиникотор простых баволняных грош один (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 560); А на (м)ни де(и) ... взяли ... кафтани(к) баказыевы(и) ба́во(л)няны(и) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 9 зв.).

Див. ще БАВЕЛНЯНЫЙ.

БАГАТСТВО *див.* БОГАТСТВО.

БАГАТШІЙ *див.* БОГАТШІЙ.

БАГАТЬ *див.* БОГАТЫЙ.

БАГАТЫЙ *див.* БОГАТЫЙ.

БАГАТЫРЕЦЬ *див.* БОГАТЫРЕЦЬ.

БАГАТЫРЬСКИЙ *див.* БОГАТЫРСКИЙ.

БАГАТЬСТВО *див.* БОГАТСТВО.

БАГАТЬТИ *див.* БОГАТЬТИ.

БАГАЦКИЙ прикм. у знач. ім. Багацький. Вл. н.: Савѣка Бага(и)ки(и) (1649 *РЗВ* 393).

БАГМЕ *див.* БОГМЕ.

БАГЛАЙ ч. *Діал.* баглай "ледар, тухті́й". Вл. н.: Ми(с)ко Баглай (1649 *РЗВ* 412 зв.); Процикѣ Багла(и) (Там же, 416).

БАГНИСКО, БАГНИСКО с. Багнисько, багнисце: Тогда земля явилася яко сѣха́л речѣ: чѣрына,

шпéтна, яко нѣ́акоє багніско мокротна, на́га, и неокраше́нна (Почаїв, 1618 *Зерц.* 15); претожъ ѡсѣдѣл' себе само́го, шесть мѣсациі в' багніскѣ скитском', котороє в' глѣбо́кой пѣщи было, сѣдѣти на́го (Вільна, 1627 *Дух. б.* 4 зв.).

БАГНИСТІЙ *прикм.* Болотистий, багнистий: Дай ми ч́лка яковѣго, которы(и) бы през' нѣ́акиі лѣспыи, тернистыи и багністыи шол' мѣстца (Вільна, 1627 *Дух. б.* 26).

БАГНО *с.* Багно, драговина, мочар: имена наши ... зъ озерами ... болотами, багнами - урожоному папу Якубови Миклашевскому (Гнойня, 1596 *ПККДА* 1-2, 167); лазь великыи межи яругами шашовыи оу багнѣ (Бенедиківці, 1603 *ИЗУжг.* XIV, 222); Гди сл́нце пуститъ пропо(р)ции в че(р)вонос море, албо в багно, тогди тягнеть к себѣ тую воду руду (серед. XVII ст. *Луц.* 543).

Див. ще **БАГОНЬ**.

БАГНАТА *мн. (ритуальні гілки верби, лози, пальми й ін.)* верба, *діал.* багнята: Ва́іе, розки з квѣто(м), лоза, багнѣ́та (1596 *ЛЗ* 32); Ва́іе: Прѣ́гье фині́ково, рѣ́зки Дакті́лѣ, або Палмо́вого дѣрева, з' квѣто(м), ба́гната, шѣ(т)ки (1627 *ЛБ* 189).

БАГОНЬ *ч.* Те саме, що багно: ты(м) доло(м) мости́цо(м) ѡ вольховы(и) багонѣ (1546 *ОГ* 11); ѡ(т) тоє горы черезь малый багонѣ (Там же, 51 зв.).

БАГОРЬ *ч. 1. (густо-червоний, пурпуровий колір)* багрянецъ, *діал.* багор: Багорѣ. Color purpureus. Punice(us). Ph(o)eniccus (1650 *ЛК* 423);

барвник, фарба такого ж кольору: Ба́горѣ: Шарлі́говаа фарба (1627 *ЛБ* 5); Вагор: purpurowa masć: to iest farba (Жовква, 1641 *Dict.* 49); ostrum, i, го(р)вле́ница (!), багорѣ, кровь же(л)вовѣ (1642 *ЛС* 296).

2. Одяг пурпурового кольору: голова твоя яко Кармилѣ, а волосы головы твояи якъ багорѣ златъ-тканыи царевѣ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55).

БАГРАНИЙ *див.* **БАГРЯНИЙ**.

БАГРАНИЦА *див.* **БАГРЯНИЦА**.

БАГРЕВО *присл.* Багрово: М(с)на а́вгѣста з' второ́й годи́ны вно(ч), м(с)нѣ бы(л) в затме́ноу таки(м) зна́комѣ багре́во ма́ло не вве(с) (1509-1633 *Остр. л.* 129 зв.).

Див. ще **БАГРАНО**.

БАГРОВЫЙ *прикм.* Багровий, густо-червоний: по(р)фи́ра естѣ жо(л)вѣ, албо риба кото́раа з' се́бе

пѣща́е(т), ша(р)ла(т)ны(и) то естѣ багро́вы(и) по(т) кото́рого зби́раю(т) на ша(р)ла(т)нѣю фа(р)бѣ, ѡ(т)гы са зове(т) ша́рла(т), и сѣ(к)па з' ша(р)ла́тѣ, и сѣ(к)но багро́вои фа́(р)бы (1596 *ЛЗ* 68); Багра́ни́ца: шарла́гѣ, албо едѣа́бѣ багро́вои фа́рбы, или шарла́тнаа ша́та (1627 *ЛБ* 5).

Див. ще **БАГРЯНИЧНИЙ, БАГРЯНИЙ**.

БАГРЯНЕЦЬ *ч.* Назва трав'янистої рослини: hys[gl]e, багрянецъ трава (1642 *ЛС* 222).

БАГРЯНИЙ *див.* **БАГРЯНИЙ**.

БАГРЯНИЦА, БАГРАНИЦА, БАГРАНИЦА, БАГРАНИЦА *ж. 1.* Дорога тканина багряного кольору: Багра́ни́ца, шарла́гѣ, албо едѣа́(б) багро́нѣ(и) фа́рбы (1596 *ЛЗ* 25); роу́чига, по(р)фи́ра, че(р)вле́ница, багря́ница (1642 *Лс.* 322); Багря́ница. Purpura (1650 *ЛК* 423).

2. Багря́ница: и такъ нѣ́(с)ный вои́гѣ ѡ(т) прободѣ́ния копейного. да́ть дѣ́по свою в рѣ́ки бѣ́жы. и нѣ́(с)ны(м) // ве́ще(м) вѣ́нчагѣ. и мно́(г)и́цѣнною багра́ницею ѡдѣ́гѣ (1489 *Чет.* 59 зв.-60); з'воло́к'ли з' него багра́ницею и оболо́к'ли его вѣ́ одѣ́яніе его (1556-1561 *ЛС* 118 зв.); Ны́гѣ ж багра́ница - то папы́на слава, поне́же и сам естѣ блудни́чаа гла́ва (к. XVI ст. *Укр. п.* 84); *Образно:* ты вѣ́рный ч́лче тѣ́лѣ своѣ́мѣ оучи́ни // оубо́гѣю ѡде́(ж)лѣ а мыслѣ́ и дѣ́лѣ багра́ницею, и виссо́номѣ ч́сти(м)... ѡбле́ци (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 215-215 зв.).

БАГРЯНИЧНИЙ *прикм.* Те саме, що багряний: hisginus, багряничний (1642 *ЛС* 222).

Див. ще **БАГРОВЫЙ**.

БАГРЯНИЙ, БАГРАНИЙ, БАГРЯНИЙ, БАГРЯНИЙ, БАГРЯНИЙ, БАГРЯНИЙ, БАГРЯНѣ, БАГРАНѣ, БАГРАНИЙ *прикм.* Багряний, густо-червоний, пурпуровий: видѣ́лѣ ден е́сми же́поу чистоу и свѣ́тѣ ... багра́нѣю ризѣ́ имѣ́ла на собѣ́ (1489 *Чет.* 49); Тогды́ вышпо́лѣ ис'вы́нѣ поса́чи тры́новыи вѣ́не(ц) а багра́ноюу оде́жоу (1556-1561 *ЛС* 429 зв.); вѣ́йско пак сплѣ́тшї́ терно́вь вѣ́нец и вло́жїли на голо́ву его́ и оу водѣ́не багря́нное ѡболо́клї́ его́ (Волюди́мир, 1571 *УС* *вол.* 94); Дару́емъ убо́ отцу́ мо́ему блаже́нному Сели́вестру ... попора́зницю багря́ннюю, хлами́ду, черв́ленгынѣ́у рызу́ (Вільна, 1599 *Лит.* 540); Ирисова́ тра́ва имѣ́(т) цвѣ́гѣ багра́(и) (XVI ст. *Травн.* 477);

ostrifer, ostrin(us), ракови(и), баграни(и) (1642 ЛС 296);
purpure(us), багрянѣ, че(р)влягѣ (Там же, 339); Багряна
хламида. Vestis purpurea. Punicea. Ph(o)enicea (1650
ЛК 423).

Див. ще **БАГРОВЫЙ, БАГРЯНИЧНИЙ.**

БАГРАНИЦА *див.* **БАГРЯНИЦА.**

БАГРАНИЦА *див.* **БАГРЯНИЦА.**

БАГРЯНО, БАГРАНО *присл.* Багряно: Обрѣцѣю:
Чирвоно я(к) кровь, албо багрѣно чирво (1627 ЛБ 149).

Див. ще **БАГРЕВО.**

БАГРАНОСТЕНЪ *прикм.* Багрянистий: сѣма тоє
травы баграностно (XVI ст. Травн. 250 зв.).

БАГРАНЪ *див.* **БАГРЯННЙЙ.**

БАГРАННЙЙ *див.* **БАГРЯННЙЙ.**

БАГАЗИЄВЫЙ, БАКГАЗИЄВЫЙ, БАКАЗЫ-
ЄВЫЙ *прикм.* (пошитий з багазії - бавовняної тканини)
бавовняний: староста овруцкий... / ... выправуючи ся
тежѣ на тую послугу... велелѣ имѣ приволоки
бакгазієвыє блакитныє до барвы своєи мєти (Краків,
1583 Арх/ОЗР 8/V, 235-236); А на (м)ни де(и) само(м)
на(и)пе(р)ве(и) взяли... кафтани(к) баказыєвы(и)
(Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 10).

БАГАЗИЯ, БАКГАЗИЯ, БАКГАЗЫЯ *ж. (тур.,*
ар. bagazija) бавовняна тканина, ситєць: одѣвало
чо(р)ное аксамі(т)ное бакгазією по(д)шито которое
справила ивановаа богаты(р)цєвая и дала до цркви
чєрє(з) пѣна двѣа (Львів, 1579 ЛСБ 1033); взято...
є(р)мякѣ... бакгазією по(д)шит[ы(и)] (Житомир, 1583
АЖМУ 51); взато бакгазє(и) люкотѣ два (Володимир,
1590 ЖКК I, 312); по(з)ваны(и) побра(л)... ждпа(и)...
бакгазією по(д)шиты(и) з гафѣтками // сребрными
злоти(с)тыми (Вінниця, 1610 ЛЛБ 5, II 4052, 149 зв.-
150); Багазия шка(р)латная дрдкованая в квѣты (Львів,
1637 Іив. Усп. 75).

БАДАВЪЙ *ч. (тур.* bedevi) (кївъ турецької породи)
румак: Или не вѣдаємѣ я(к) на ты(х) грѣды(х)
бадавѣа(х), вѣлаха(х), дрыкга(и)та(х), стѣпака(х),
єдиноходника(х), колы(с)ка(х), ле(к)тыка(х), бро(ж)-
ка(х), карѣга(х)... вѣмѣстити не може(т) (1596 Виш.
Кн. 238 зв.).

БАДАНЄ, БАДАНІЄ, БАДАНЬЄ, БАДАНА *с.*

(*стп.* badanie) вивчєння, дослїдженєня, дошукуванєня,
вивїдуванєня: а а зпѣвою тебе пытаю и прошоу, абы(с)

пре(д)савзатоґо бадѣна граи(и) не перєскаковалѣ
(поч. XVII ст. *Проп. р.* 145 зв.); Сполѣчностѣ вашѣ...
бє(з) ѡмєшканѣа ѡхѣтнѣю всѣмѣ ѡкажѣйте, прѣвды
пїлного бадѣнѣа, слѣшными и звычѣйными цркви стѣи,
спѣсѣбамѣи волнє чинїти допущѣйте (Єв'є а: Вїльна, п.
1616 *Прич. отєх.* 19); Яко бѣвѣмѣ иныи а иныи сѣтѣ до
грѣхѣвѣ рѣзныхѣ побѣдѣаючїи ... такѣ ты(ж) и бадѣна
чїна(т) єднѣи (Київ, бл. 1619 *О обр.* 125); И насѣ к тому
прѣвѣдилѣ абыхмо... з' оучїнковѣ, чинїли бадѣнѣа.
Єсли бѣдєшѣ рахѣнокѣ з' него за насѣ брѣти... не рачѣ
насѣ карѣти (Вїльна, 1620 *Лям. К.* 13); Вѣзыскѣємѣ:
Тоє ѡ чѣмѣ питѣнѣє и бадѣнѣє бывѣетѣ (1627 ЛБ 20);

заглиблєнєня, прѣникнєнєня: Бадѣнє внугрѣ сердєцѣ
людєскихѣ и мыслєй ихѣ (Вїльна, 1600 *Катєх.* 21).

Див. ще **БАДАНЄСА.**

БАДАНЄСЯ, БАДАНЄСА, БАДАНЬЄСЯ,
БАДАНЬЄСА *с. (стп.* badaniesie) те самє, що бадѣнє:
Тоє тежѣ мы захѣвати вызѣваємѣ, захѣвавши
полнѣйшєє о сїнодѣ Никєйскомѣ бадѣнєсѣя (Київ,
1621 *Коп. Пал.* 595); ємѣ самѣмѣ дїши нѣши злѣйшїмо, а
пїлностѣ, старѣнѣє, и бадѣнѣсѣа ѡ нємѣ на дмыслѣ
мѣймо (Вїльна, 1627 *Дух. б.* 85); Испытанїє: истазѣнїє,
выпытѣванїє, вывѣдовѣнїєсѣа, розбїрѣнїє, бадѣнїєсѣа
(1627 ЛБ 50); Нєхѣй тєдѣ кѣждѣй з' насѣ сєбє пїлно
стєрєжѣтѣ, абы свѣй Кр(с)тѣ ѡпѣсти(в)ши, чѣзѣго
нєносїлѣтѣ, абы нє в' бадѣ(и)сѣа ѡ жїтїи // блїжнєгѣ
ѣчи свѣи влѣпи(л)... алє нєхѣй свѣй Кр(с)тѣ по(л)-
имѣвѣти и посїти лѣобѣвнымѣ и добровѣлнымѣ оумы-
слѣмѣ старѣетѣса (Київ, 1632 *МІКСВ* 284).

БАДАНІЄ *див.* **БАДАНЄ.**

БАДАНЬЄ *див.* **БАДАНЄ.**

БАДАНЬЄСЯ *див.* **БАДАНЄСА.**

БАДАНА *див.* **БАДАНЄ.**

БАДАТИ *дїєсл. недок. (стп.* badać) (що) вивчати,
дослїджувати: И што головиґїшнихѣ повѣдѣвѣ албо
аркѣмє(и)тѣ(в) // Никѣлѣєвыхѣ шїрокоєтѣ бѣдаючїи,
вєспѣлѣ и прѣтивѣ стѣваачи оустѣвы шїрои и
нєпохїбнои прѣвды, нє выпѣйдѣючїи аґѣ вымышлѣаючїи
ѡмышлєныхѣ фѣкѣдрѣ албо шїрклєй зємлємѣ(р)скїхѣ, в'
кѣтѣрыхѣ бѣвачїсѣа бє(з) пожїткѣ зѣстѣли, прѣвдѣ
выстѣавити хотѣчи (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 191-192).

Див. ще **БАДАТИСЯ.**

БАДАТИСЯ, БАДАТИСА *дїєсл. недок. (стп.*
badać się) 1. (ѡ чїм) Вивчати, дослїджувати (що): сєбє

не вѣдающій, а ѡ вышнїи(х) на(д) себе рѣча(х) бадаю-
чїйса, котóрый не вѣдає(т), шчо са мїѣ з ни(м) дѣати
боуде(т), а ѡ пришлы(х) чїсѣхъ практыкоує(т) (Острог,
1607 *Лѣк.* 120); Тыє єдиакъ Бóзскїи справы рачей абы
шанованы и ччєны были, агѣжели абыса ѡ нїхъ
глѣбòкò и цїєкаво бада̀но, потребòють (Львїв, 1646
Жел. Сл. 4 зв.);

(у чому) (зосереджуватися на чомусь) заглиблю-
ватися (у що): а є(с)ли ся хто хоче(т) глѣбѣ(н) ѡ то(м) в
история(х) бадати то(г)ди ємѣ то сна(д)не при(н)де,
шчо мнѣ з великою працею (1582 *Кр. Стр.* 75); шчо
дóброго бє(з) него... лóдє(м) можєтса трафити,
бадайтєса в пїсмѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 149 зв.); не
годи(т)са агѣ прїстоитѣ в' такòвыхъ лїстахъ, то єстѣ
в' Николїєвы(х) бадатиса и кохатиса и пїми здобитиса
(Київ, 1619 *Гр. Сл.* 185).

2. (о чім і без додатка) Допитуватися, довідуватися
(про що): Бóлыше не бадайса, бо тайна єстѣ, и справа
Дх̃а с(т) вышнє рóздмѣ чл̃ного (Київ, бл. 1619 *Аз. В.*
249); а ѡ Бзѣ, кто онѣ єстѣ вѣдлїгъ прирòжєн'а, и на
котóромъ мѣсцѣ, и якъ всѣ рѣчи з' нѣчòго оучинїлѣ и в'
бытнòсть привѣлѣ, згòла жаднымъ спòсòбомъ ѡ томъ
не бадатиса (Київ, 1627 *Тр.* 148); З випелáкою
пїлно(ст)ю искавши и бадавнїсa, и правдївы(х)
оуста(в) наслѣдовавши, нѣчòго не ѡ(т)ымѣмò и нѣчòго
не прикладáемò (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 87).

3. (чим, через що) (виявляти інтерес до чогось) за-
йматиса, захоплюватиса (чим): Илє єпоколєскъ ажѣ до
сїхъ чáсовъ такъ нашєго я́ко прѣшлого вѣ́коу ѡ(т)цєвє
и оучитєлє цр̃ковныи вѣры нашєи таємни́цы, хотѣли
пїлнѣй оува́жити, и тыми са бадати (поч. XVII ст.
Проп. р. 152 зв.); той з' того а и́ный з' и́ного бòкѣ я(к)
срòкгїй звѣрѣ напа(д)ши, пїатѣ цр̃кòвнїю ... пїарпаємо
окрѣ́тнє дїалєктїцкїмъ оусилова́нїємъ, и лапачками
бадаємьса поро́жнє (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 205); И Бò(з)-
ского єстєства албо прирòжєнa допѣститѣ ли тобѣ
бадатиса чере(з) зємлємѣ́рноє цырклїова́нїє и рысова́нїє
(Там же, 272).

Див. ще БАДАТИ.

БАДЕЦЬ ч. Заохочєння, стимул: Бадець. Stimu-
lus. Calcar (1650 *ЛК* 420).

БАДЛИВЕ присл. Дєлитливо, з цїкавїстю:
Прòдокъ нашѣ Адамъ иныи рѣчи зоставивши ѡ Бзѣ
рачєи выбадоваль са и ѡ єго прирòжєн'ю яєнє хотячи

бадливе выпыгова(л) (Київ, 1627 *Тр.* 148).

БАДЛИВЫЙ прикм. (смп. badliwy) допитливий,
цїкавий: Вѣ таємни́цы божїи бадливыи очи впустивши
(Київ, 1621 *Кон. Пал.* 921); всѣ... сòды Бжїи вѣдати не
мòжнаа єстѣ рѣчѣ, и дла тóгò палєжитѣ пїамъ не быти
в' томъ бадлївыи (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 39).

БАЄВЫЙ прикм. (пошитий з баї) байковий, заст.
баєвий: оныє закопали ... в' гумнє того ивана Кузки ...
чамарѣ двє, одна чырвоная фалєсидишòвая, лисами
подпїтая, а другая басвая чòрыная, кроликами чòрными
подпїтая (Володимир, 1625 *АрхїОЗР* 6/1, 458).

БАЖАННА ж. Назва трав'янистої рослини:
супосрамбе, бажан(н)а трава (1642 *ЛС* 151).

БАЖАНТЬ ч. (смп. bažant) фазан: Бажанть
птїца. Phasian(us) (1650 *ЛК* 423).

БАЖАНЬ дієприкм. у знач. ім. Бажаний. Вл. н.:
Калинь бажань (1649 *РЗВ* 193).

БАЖѢТИ дієсл. недок. (що від кого) 1. Бажати,
прагнути, хотїти: Али, хрєстїанинє, смòтри, ци
можєшь учинити ту́лко дѣлѣ, ку́лко бажитѣ (слово
бажитѣ закрєслєно. - Прим. вид.), жєлаєть выдѣ пась
Христосъ, ци нѣтъ, ци можєшь держати усѣ заказы до
кунцѣ? (XVI ст. *ПС* 11); Вѣруймє, ажѣ воскреснемє
изъ гнилости на пожитокъ вѣчнѣй, котóрого бажимє
выдѣ Бога (Там же, 57).

2. Вимагати: а они умругъ у грѣхòхъ, та потучѣ
мутѣ бажѣти выдѣ пась душѣ ихъ (XVI ст. *ПС* 153).

БАЗА ж. Портик, колона; нижня частина колонї:
за слѣ(п) до попо(в)ского домѣ з базою ... далисмы
павлѣ мѣралю з робòтою, с каменє(м), с привозомъ
зло(т) д̃ (Львїв, 1592 *ЛСБ* 1037, 76); на базаматѣ
тєса(л) с тою базою (Львїв, 1592 *ЛСБ* 1039, 1).

БАЗАЛѢЙ ч. Дїал. базалїй "пòхтїй, неповорот-
кий". Вл. н.: Ва(с)ко Базалѣй (1649 *РЗВ* 134 зв.).

БАЗАМАТѢ ч. (?): пораховано є(ст)ѣ ни(ж)є
кро(м) тое пгѣ́ки чтò... на базаматѣ тєса(л) с тою
базою (Львїв, 1592 *ЛСБ* 1039, 1).

БАЗАНОВЕЦѢ ч. (лат. Lysimachia) вербòзілля:
востбòлїє зѣльє єстѣ, базанòвецѣ (1596 *ЛЗ* 37).

БАЗИЛИСКѢ, БАЗІЛІСКѢ ч. (пол. bazylysk, гр.
βασιλίσκος) василїск, янїрка: Дай єй по тыхъ
вы́кипеныхъ з' неї Падáлїцахъ и Базїлїсках бє(з)печнє
ходїти, а потопгáти Лва и Смòка (Вїльна, 1620 *См. Каз.*

28); Трѣдно бовѣмъ томѣ по аспидѣ и базилискѣ стѣпати (Вільна, 1627 Дух. б. 223).

Див. ще **БАЗИЛИШОКЪ, ВАСИЛИСКЪ.**

БАЗИЛИШОКЪ ч. (*смп. bazyliszek*) *перен.* Злобна (злисна) людина: Нехъ в'зрокъ тернѣ мѣдрости тепѣрь колѣтъ смѣтнхъ // Базилишковъ Оуигѣтскихъ, Аспидовъ окрѣтнхъ (Київ, 1632 Євх. 295-296).

Див. ще **БАЗИЛИСКЪ, ВАСИЛИСКЪ.**

БАЗИЛІЙСКИЙ *прикм.* (який стосується *василіан* - членів ордену св. Василія) *василіанський*: Дрѣтій епѣангъ, силнѣсь, пото(м) пидѣсь названый, аї, исторіи синодѣ базилиіського ширѣе, а прѣве явне показѣтъ, же не сѣми бискупѣ на синодѣхъ мають гѣлосы рѣзниці а споры ро(з)стрыгѣты мѣдѣче (Острог, 1598-1599 Апокр. 55).

БАЗИЛѢШКОВЪ *прикм.* *Василісковий, янцірковий*: третего днѣ засъ слышали тамъ стрѣнные шарканя базилѣшковѣ и тыжъ иншіе барзо дивные потворѣе (Вавілон, 1635-1636 АрхлОЗР 1/VI, 711).

БАЗІЛІСКЪ *див.* **БАЗИЛИСКЪ.**

БАИЛЯ ж. *Знахарка, діал.* *баїля*: А вы, ище хрестяне, коли упадете у якую коцѣванъ дяволѣу, албо у страхъ смертнй, албо у кваръ, не идѣте ико баилямъ, албо ико ворожкамъ, албо ико (кому иншому), али лише учини молитву правую смиреную (XVI ст. *НЄ* 114); А мы, дурныи, коли есѣе бѣтѣжигъ, а мы идеѣе ико баилямъ жѣнамъ, шго бы намъ баяли (Там же, 155).

БАЙ ч. *Знахарство, діал.* *бай*: Дѣля того, брата мои любѣи, познавайѣе, ажъ у напѣу неволи не могутъ помѣчи бай, тай нѣякъ лѣки, тай ни зѣля безъ помѣче (*в ориг.* *поче. - Прим. вид.*) Христовѣи (XVI ст. *НЄ* 59); усякий бай не игыная добрѣта, лише естъ дявулская молитва (Там же, 155).

БАЙДА ч. *Байда, гульвіса. Вл. н.: Марко байда* (1649 *РЗВ* 140).

БАЙДАКЪ ч. (*річкове судно*) *байдак*: розказали имъ давати мыта в томъ именнѣо вапомъ... ѡ(т) ба(и)-дака - по шѣсти, а ѡ(т) чѣлгѣну... по тры грошы (Вільна, 1558 *ТУ* 88); на завтрѣ... ба(и)дакѡ(в) ѡ(т) и чо(л)нѣ(в) безъ личбы спалили жебы ся поляци не мѣли чи(м) перевѣзти на та(м)тую сторону (серед XVII ст. *ЛЛ* 169).

БАЙДИКЪ ч. *Діал.* *байдик* "дерев'яна підставка під війя або дишло", *рос.* *байдик* "батіг, палика, хворостина". *Вл. н.: Хвѣ(д)ко ба(и)ди(к)* (1552 *ОЧерк.З.* 13).

БАЙКА ж. 1. (*вір алегоричногѣ змісту*) *байка*, *казка*: Отколь на око видѣти дастѣя, же приведенная отъ Креузы отступника о Митрофанѣ патриархѣ ... повѣсть, якобы его мѣлгъ святити ... папа Римскій, естъ у насъ Езѣпова о колодѣ на мори здалѣка видѣна байка! (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 637).

2. (*про щось небувале*) *вигадка, байка, небилиця*: бѣснѣ, *казка, слѣво, байка* (1596 *ЛЗ* 28); И хтожъ такъ шаленный будѣтъ, жебы таковымъ вашимъ баснямъ верити мелъ? Знатъ, ижъ тотъ... который нерозмыслѣную байку зложилъ, николи папежа ... не видѣлъ! (Володимир, 1598-1599 *Відн.ПО* 1111); тотъ за(с) же мѣдѣдъ заби(л) сѣлоу своѣю заслѣжилъ абы былъ в' нѣо припаты(и) и межѣ звѣздами поставленный то сѣгъ ба(и)ки пога(и)скіе (поч. XVII ст. *Проп. р.* 203); Бѣснѣ: Кѣзка, байка, вѣмыслъ (1627 *ЛБ* 5); Тѣ южъ Атлѣсъ, ѡ Мѣзо перѣста(в) зѣстарѣлымъ Прѣшлы(м) бѣйко(м) вѣрити, вѣима(и) ср(д)нѣмъ смѣлы(м) (Київ, 1632 *Євх.* 301); Бѣсни звагѣмыѣ: Вѣлетѣчныи, вѣстыдливѣи Пѣсни, Гѣдки, и Бѣйки (Львів, 1642 *Жел. П.* 7 зв.); естъ єдина бѣйка напѣсана в' кнѣгахъ нашіхъ рѣскихъ, якобы антѣхристъ мѣлгѣся народити вѣ ср(с)лѣимъ с черницѣ, алѣ то ба(и)ка що то писѣлъ лѣжъ (Чернігів, 1646 *Перло* 137 зв.).

БАЙКОПОВѢДАЧЪ ч. *Байкар*: Бѣснослѣво: Байкоповѣдачъ (1627 *ЛБ* 5).

БАЙРАКЪ ч. (*тур. bayrak* або *buugak*) 1. *Байрак*: отписую... предкомъ моимъ все сѣнокосніе и пахотніе заходи и байраки (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 14); до... Плѣского лѣса повинно битъ двѣнадцѣтъ байраковъ (Чигирин, 1615 *ЧИОНЛ* VIII-3, 16).

2. *Вл. н.: ва(с)ко байракъ* (1649 *РЗВ* 327).

БАЙРАМЪ ч. (*тур. bajram*) (*релігійне мусульманське свято*) *байрам*: Бы дѣлгъ бѣгъ ѡ(т)нѣ владѣнѣе побывѣти в крѣмѣ, в перекѣпѣ... ѡбѣчилъ тамъ яко... всѣ нево(л)ниці байрамъ тѣта(р)скій ѡ(л)ностѣйне с тѣтѣрами ѡбходѣти по неволи мѣса(т) (Острог, 1598 *Отп. КО* 18); Западѣся жъ ты зъ онѣмъ твоимъ байрамомъ Татарскимъ! (Володимир, 1598-1599 *Відн. ПО* 1067).

БАЙРАЧНЫЙ, БАЙРАЧЪНЫЙ *прикм.* *у знач. ім.* *Байрачний. Вл. н.: Ивѣгъ Бѣ(и)рачнѣи* (1649 *РЗВ* 374); Конгдрѣтъ ба(и)рачнѣи (Там же, 385).

БАЙРАЧОКЪ ч. Невеликий байрак, байрачок: отписую пасску будучую на Чутцѣ, с пчелами и дванадцятма байрачками (Чигирин 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 14); зъ доброй волѣ моеи продала пасску свою ... зъ байраками и байрачки и изъ рѣчкоу Макаровою (Чигирин, 1630 *ЧИОНЛ* VIII-3, 17).

БАКАЗЫЄВЫЙ див. **БАГАЗНЄВЫЙ**.

БАКАЛАРЪ, БАКАЛАВРЪ, БАКАЛЯРЪ, БАКАЛЯРЪ ч. (лат. *baccalaureus*) учитель, бакалавр, бакаляр: Мы суди и едначи полнобовны: Иванъ Богданович Сопѣга ... маршалок осподарьский, а Мартин Тѣрь, секретар пана воеводы Виленского, а бакаляръ княза бискупя Лѣвконого (Краків, бл. 1531 *AS* III, 390); маєть Єе Милость, пани дядинаа моа, бакалара статечного, который бы ихъ наджи Латинского писма добре вчити могъ ... в домѣ моемъ велѣтъ вчити (1577 *AS* VI, 74); тисяче(и) по(л)горы золоты(х) оиѣ [Сагайдачій] на школу ..., на выхованье бакалавровъ вчоны(х) лекговалъ и вѣчными лѣты на пожитокъ и(х) оцѣфроваль (Київ, 1622 *ЛСБ* 486, 1); фундовано на убогих школяровъ петдесят золотых, а бакалярови другую, - то спат школяровъ не доходитъ (Луцк, 1640 *АрхЮЗР* 1/VI, 757).

БАКАНЄ с. Лаяння, лихослів'я: Запрѣщѣнїе: Загроже(н)є, бака(н)є, фѣкѣнїє, лѣа(н)є (1627 *ЛБ* 42).

БАКАТИ дієсл. недок. Лаяти, лихословити: Обличаю: строфѣю, фѣкѣю, бакаю, злословлю, преконываю, обѣавляю, напамінаю, оупомінаю, на бчи вымѣтѣю, поганбляю (1627 *ЛБ* 148).

БАКЛАНЪ ч. Баклан. Вл. н.: Трохи(м) бакла(н) (1649 *РЗВ* 73).

БАКШТА див. **БАШТА**.

БАКЪШТА див. **БАШТА**.

БАЛАБАНЪ, БОЛОБАНЪ ч. (тур. *balaban*) 1. (різювид сокола) балабан: Цена птаха(м) хованымъ на мысли(в)ство... ястребъ велики(и) три рубли гроше(и) Болоба(н) два рѣбли (1566 *ВЛС* 99 зв.).

2. Вл. н.: пан Манойло Болюбан (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 365); Стѣпаса оугѣда и пѣвное постановлѣнє межи ... япо(м) димитріє(м) свѣлковскимъ ... а межи ... гедѣбномъ балабаномъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 28 зв.); Иванъ болюбанъ (1649 *РЗВ* 185).

БАЛАКА ч. Балакун, базіка, діал. балакай. Вл. н.:

Меленцько Балака (1649 *РЗВ* 127).

БАЛАКАЛО ч. Балакун, базіка, діал. балакало. Вл. н.: Богдагъ Балакало (1649 *РЗВ* 146 зв.).

БАЛАМУДЪ див. **БАЛАМУТЪ**.

БАЛАМУТИТИ дієсл. недок. 1. (кого, ким і без додатка) (обдурювати, збивати з пантелику, крутити) баламутити: игышиє мудрѣй баламутятъ, бо часу певного не положили (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 158); владыки // в листехъ з рѣмѣ писаныхъ, не толко же грѣческой релѣи лю(д)мъ бе(з) встѣдѣ баламоутили, покрываючи свое о(т)стѣ вѣнїє, але ... оудавѣти то, же релѣа грѣческаа вѣцѣле имъ естъ чере(з) насвѣтшего о(т)ца захована и надымѣтиса тымъ смѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 45-45 зв.); Ты меніє wszechdy balamutysz A szło sie nie hodyt rādysz (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* 3); мнѣго на(с) такѣвы(х), и(ж) прѣвдѣ бѣжи не хѣчемо вѣроваѣти ... рѣхлѣ(и) воро(ж)ка(м) оувѣрим кгды бѣдѣ(т) баламоутиги (1645 *УЄ* №32, 70); свѣтомъ баламутити - баламутити, крутити свѣтом, обдурювати: На остатѣку чынить зменѣку о каленѣдару новомъ. И тамъ покажется, же ани нового, ани старого не розуместь, а только свѣтомъ баламутитъ (Вільна, 1599 *Лит.* 517).

2. Наговорювати, вигадувати, плести: I szło ta bisowa doczka balamutyt łuboy menie tutaj nie baczyt (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* 2).

БАЛАМУТНЫЙ прикм. Брехливий, неправдивий, обманний: многие зъ нихъ зъ монастырей поутекавши, а ставшиєсє бегунами, толко гроши баламутными повестѣми собирають (Рожанка, 1598 *Л. Пом.* 1023); анытихре(ст) ричи(т) своими клѣтвами обѣ(т)ницами ... и и(н)шими баламу(т)ными вымы(с)лами своими (XVI ст. *КАЗ* 631 (на полях)); И такъ тою проклестою ересю своєю, ещє неслыханою, Русь поблазилъ, же его книжкамъ баламутнымъ лѣпѣи, пижъ свѣгеліи, вѣрятъ! (Вільна, 1608 *Гарм.* 180).

БАЛАМУТНЯ, БАЛАМУТНА, БАЛАМУТЪНЯ ж. Те саме, що баламутство: Если же пришолъ антихристъ, чыли его ещє ожидати масшъ, — абысь потомъ, будучи геретическими баламутынями уведенный и сподѣваючыєсє, же папѣжъ естъ антихристомъ, власного и правдивого антихриста ... не прогледѣлъ (Вільна, 1593 *Ун. гр.* 149); але только

тщеславия, пыхи и надутоści полни, а небылицы змышляючи, баламутією ся бавять (Рожапка, 1598 *Л.Пот.* 1017); прѣто(ж) то синѣдо(м) звѣтиса не мѣже(т), але все єсть фрѣшкою баламѣтією, блазѣнство(м) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 58); Комужъ тутъ лепей верыги: чы Филѣлстовой баламутни, чы ... листрыкейскому ихъ соборови, котрымъ заглумляючи правдивый ѳлорентійскій соборъ, фалшивый якисъ ... подкидають? (Вілына, 1599 *Лит.* 965); вѣдаю же то сѣтъ фрѣнки и баламѣтнѣ погѣпскіє (поч. XVII ст. *Проп. р.* 203 зв.); якуюсь баламутню и небылицу о томъ соборѣ недавно въ друку выдали (Вілына, 1608 *Гарм.* 179); Таа лжѣ: Клѣмство, блѣдѣ, лганье, баламѣтнѣ (1627 *ЛБ* 59).

БАЛАМУТСТВО с. Брехня, опукаѣство, баламутство: слышале(м) вправдѣ лечъ такъ веле е(ст) баламѣ(т)ства ижъ не вѣдати комѣ вѣрити (к. XVI ст. *Розм.* 23 зв.); Не всѣ ли отъ молодости ажъ до старости нынѣшнего часу въ сварахъ, тяжбахъ, судахъ, правахъ, практыкахъ, лжесхитростяхъ, абы баламутствомъ ближнего звитежилъ, животь свой проводили и нынѣ провожаютъ? (1603 *Пит.* 101); штрѣби(и) по(л)мѣ(р)ковѣ 3 ѡ(т) шко(л)но(и) фѣры продаде(м) ... ѡстато(к) до коне(ч)нѣ(и)шого и(х) баламу(т)ства завѣси(ли) (Львѣв, 1622 *ЛСБ* 1049, 2 зв.).

Див. ще БАЛАМУТНЯ.

БАЛАМУТЬ, БАЛАМУДЪ ч. Опукаѣць, баламут, крутій: Што са трафило и то(му) баламѣтови исидорѣ м(л)ромѣ ... емѣже вм(с) подражатели естеса стѣли (1598 *Виш. Кн.* 277); вѣди(т) ми са же бы на хоути остѣти мѣсѣли, а поготовью тепѣрѣ вѣдаю пѣвнѣ же зостѣнѣтъ, такъ посполіте баламѣго(м) кѣрка на костелѣ показѣю(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 198 зв.); Смотрыжъ, хрестиянскій брате, яко ся тотъ баламутъ не чувствуетъ, и самъ себе своимъ козикомъ пилаеть? (Вілына, 1599 *Лит.* 805); ри(х)лгѣй заправ(л)ы ты(м) баламоутомъ оувѣримо тоє же яко же ты(м) воро(ж)кам (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 135 зв.); Не слухай же тыхъ баламутовъ, которые тобѣ вѣдаютъ, ижбы тамъ церковь божія правдивая мѣла быти, где владза свѣтская з духовною змешалася (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 56); Блѣдывый: Соуеслѣбный, сватотлѣивый, проужномѣбный, лгѣръ, баламѣтъ (1627 *ЛБ* 11); falsidicus баламѣ(л) лыга(р) (I пол. XVII ст. *Сем.* 82).

БАЛАНДА ч. *Диал.* баланда "нудный балакун; незграбна людина". Вл. н.: Ѡситъ бала(н)да (1649 *РЗВ* 363 зв.).

БАЛБЕРЪ *див.* **БАЛВЕРЪ.**

БАЛБѢРЪ *див.* **БАЛВЕРЪ.**

БАЛВАННИЦА, БАЛЪВАНЪНИЦА ж. Язичницька святиця: тоюжъ милостью и вѣсь геретикове милуютъ... а ваши церкви балъвагынѣцами называютъ (Вілына, 1599 *Лит.* 977).

БАЛВАНОКЪ ч. Невеликий ідол, божок; бовван: Ѡсобливе напро(л) ѡ іодѣ Маккавѣю, котѣрый в' Иѣиѣ Крѣла великого мѣстѣ, кгда мло(л) ... ѡ(т) неприятели побитый и посѣченый вѣдѣ(л), и пѣздхи и(х) вытрѣсѣючи, захѣванный балвѣнки понаходи(л), зѣразъ дла очищѣна ... грѣхѣ ... спорадилъ ѡфѣрѣ (Киѣв, бл. 1619 *О обр.* 106).

Див. ще БОЛВАНЕЦЪ.

БАЛВАНСКИЙ, БОЛВАНСКІЙ, БОЛВАНЬСКИЙ *прикм.* Поганскій, язичницькій: цѣъ же бы(ст) оу велико(м) розмышлѣннѣ. и в тоузѣ ... што его наоукою слава(т) х(с)а ба. а болванская честь погибѣе(т) (1489 *Чет.* 59 зв.); Іерусалимъ и королѣ его ...которые поганского балванского шаленства перешли безециостями своими, которіи, зъ балванскихъ ѡферѣ радуочисѣя, чародѣйствомъ вшелякимъ, ворожками и пѣтѣнимъ вѣщѣванемъ обходячисѣя, чога напротивъ самого Бога навѣчмышляли! (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 836); Велѣсѣръ: болвѣнскій плѣтъ, або сѣно, держѣвѣца лѣски (1627 *ЛБ* 193).

БАЛВАНЪ, БОЛВАНЪ, БОЛЪВАНЪ ч. 1. (*не-р христианське божество*) ідол, божок, бовван: люди ... почали грѣшно и незаконно жити, идоломъ и болвано(м) слѣжити (1489 *Чет.* 18); А была тая долина Єрозолиме где стерва и и(н)шие плѣго(в)ства вывожено и дла того тоє ме(ст)цо в обридло(ст) пришло и(ж) та(м) перве(и) балвохва(л)ици де(т)ки свои Молохови балвану ѡферовали палили (Хорошів, 1581 *Є. Пег.* 5 зв.); истѣкаѣтъ, вѣлитый болъваѣтъ (1596 *ЛЗ* 51); пыгѣю што розмѣетъ, о ѡномъ оуріи навѣышномъ иерѣю, котѣрый за ахѣза к(р) блѣтаръ зѣдѣвалъ, на котѣромъ сѣмъ и с короле(м) балвѣномъ асирійскимъ ѡфѣроваль (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 63); кланаласѣ в той горѣ бо(л)вано(м) а не бѣу (к. XVI ст. *УЄ* № 31,

69 зв.); що за тёмно(ст) была и соломѡнова, же ... ба добродѣа своего ѡ(т)стоупивши балвано(м) ѡфѣры приносиль? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 188 зв.); Такъ поганскіи ритины, и(ж) дѣмонскіи балваны были, ѡ(т)вѣржены ты(ж) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 24 зв.); Комедіи обычаемъ поганскимъ отправляютъ. Образы истуканныя, мѣсто малеваныхъ, мають, обычаемъ балвановъ языческихъ противу св. Отецъ (бл. 1626 *Кир. II.* 27); Веелсефѡнгъ: Болванъ вѣтрѣ полнѣчюного, потаѣмны(и) зѣркала, або одръжѣте(л) полнѣчны(и) (1627 *ЛБ* 192).

2. (статуя із зображенням нехристиянського божества) ідол, кумир, бовван: У Афинехъ много множество болвановъ было (Супрасльскій монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 61); видачи то нѣмцы послѣдшѣнства папѣ(з)ского зобра́внися с процесією ... и з великимъ вѣтесаны(м) балвано(м) вмѣсто кр(с)та г(с)дѣа, вѣдле ... обычаю вы(ш)ли (Острог, 1598 *Ист. фл. сн.* 36 зв.); а инши люде ... жебы са не кланали ... бо(л)вано(м) золоты(м) и серебрянымъ мѣденым и камены(м) и деревены(м) которыи ани видѣти могу(т) ани слыше(т) ани ходити (XVI ст. *КАЗ* 621); и(х) [поганъ] богѡвъ ... ро(з)ныѣ зѣвѣрата тагнѣли, балванѣ-сатоурно(в) оужѣ; бахѣсовъ тигры (поч. XVII ст. *Проп. р.* 199 зв.); болвана оного на землю звергла и скрушила (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); Зачи(м) не ѡ томъ е(ст) ре(ч), але ѡ рѡзнѡсты междѣ ѡбразѡ(м) на таблѣици малѡванны(м) и между вѣтесанны(м) балвано(м) (Київ, 1621 *Кон. Пал. (Лв.)* 31); Не вѣчиннигъ собѣ балвана, албо рытогѡ ѡбразѣ, ани жадногѡ подобѣнства ты(х) рѣчѣй, котѡрыи сѣгъ на нѣбѣ вѣзгорѣ, и // котѡрыи на земли нѣзкѡ (Львів, 1646 *Зобр.* 83-83 зв.); А такъ весь лѡдѣ вшо(л) до дѡмѣ Саа́ла и збѣрили егѡ, и олтари и балваны егѡ поламѣли (серед. XVII ст. *Хрон.* 332);

(надгробний знак) статуя: собра(в)ши попе(л) и ко(с)ти я(к) бы(л) обыча(и) в рымя(и) стары(х), в трѣ(и)ву (в)ложили, та(м) же пото(м) бо(л)ва(и) ... по(с)тавили (1582 *Кр. Стр.* 86).

БАЛВЕРЧИКЪ, БАЛВЕРЪЧИКЪ, БАЛВИРЧИКЪ ч. 1. Те саме, що балверъ: черевики и капцы того балверъчика найшли подѣ лужкомѣ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 474); опатрѣнный Войтехъ столяръ через ... шляхетного Крингѡфа Шуку, на того балверчика ... жаловаль (Там же); самъ отецъ владыка ...

взявши пожици, голову на чотыри стороны сам стрыг, а потомъ балвирчикови ... стрычи казал (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 312);

помічник або ученъ перукаря (голяра): оного безъ вшелякое причины оголилъ и балвирчикови потомъ казалъ голити (Володимир, 1603 *АрхЮЗР* 1/VI, 339).

2. Вл. н.: Стапиславъ ... балверъчикъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 475).

БАЛВЕРЪ, БАЛБЕРЪ, БАЛБЪРЪ, БАЛВЪРЪ, БАЛЪВЪРЪ, БАРБЕРЪ, БАРЕЪРЪ, БАРВЕРЪ, БАРВИРЪ, БАРВЪРЪ ч. (смп. *barbierz, balwierz, фр. barbier*) 1. заст. Цирульник: Ремесники Кравъцовъ в мѣсте г(с)дре(и) домовыхъ е ... ба(р)ве(р) ѡди(и) (Володимир, 1552 *ОВол. З.* 201 зв.); по вы(и)стѣю кнѣзя булыги с тоѣ светлицы по(д)ня(л) есми ... пана келемета // ѡкру(т)не зранѣно(г) ... и по ба(л)бера по(с)лали есмо (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 31-32); пагъ Ива(и) Бо(р)зобогаты(и) ... у мене тую па(т) па(и)цѣро(в) кѣва(л)товнѣ в господѣ мое(и) в У(р)бана, ба(л)вера, взаль и ещѣ мене самого бити хотель (Луцьк, 1573 *ТУ* 155); а кгда ... обачили, же балбѣръ Горуховский не можетъ ему досытъ учинит и помочи, послали по лепшого балбѣра (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 375); тотъ балвѣръ ехати не хотѣл (Там же, 381); Бо и ба(р)вѣръ кгда бы хѡро(г) во еди(и) днѣ лѣчи(л) а в дрѣги(и) запѣдба(л), мѣсто злѣче(и)я в болшукѣ бы хѡробѣ его припѣрави(л) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 6 зв.); и ничого... впоминатисѣ не маю а(ж) ли на ба(р)вѣра и на справѣ а(ж) до вылече(и)я моего давано и до-сы(т)ся стало (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 43 зв.); у балвира Рачѣковського... мимо тую господу идучы, перед воротами... заспивали, хотѣчы ялмужьну отрымат (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 754); призвала бар-вѣра, и оголи ѣз пленицѣ волосѡвъ егѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 187).

2. Вл. н.: Якубъ барбѣръ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 386); Я(с)ко ба(л)бѣръ (1649 *РЗВ* 45); Ярема Ба(л)вѣръ (Там же, 392 зв.).

Див. ще **БАЛВЕРЧИКЪ.**

БАЛВИРЧИКЪ *див.* **БАЛВЕРЧИКЪ.**

БАЛВОФАЛСТВО *див.* **БАЛВОХВАЛСТВО.**

БАЛВОФАЛЦА *див.* **БАЛВОХВАЛЦА.**

БАЛВОХВАЛСТВО, БАЛВОФАЛСТВО, БАЛ-

ВОХВАЛЬСТВО, БАЛХВАЛСТВО, БОЛВО-ХВАЛСТВО с. (*смл.* bałwochwalstwo) ідоловірство, ідолопоклонство: Што если естъ балвофалство, яко геретыкове мовять, тогдыжъ папѣжъ не толко жебыся мѣль надо вси боги и свѣтые выносити, але ся и Богу и свѣтымъ под[д]асть, а не толко болвановъ фалити не заказуетъ (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 153); папѣжа за христа мѣти то ест балхвалство (поч. XVII ст. *Вол. В.* 73); Мно́го кроле(в) было ... которіи не бы(ли) годни того абы што ѡ ни(х) писано, абовѣ(м) загаси(в)ши слѣво Бжїе, до болвохва(л)ства са вѣргли (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 14); двоакій ме(ч) намъ подае(т): единъ противъ балвохва(л)ства гото́вый ѡбнажо́ный, а дрѣ́гый противъ незбо́жного... недо-вѣрства зготова́ный (поч. XVII ст. *Проп. р.* 138 зв.); по ѡпо(м) то чюжоло(з)ствѣ и забѣйствѣ, пото(м)ковъ его бал'вохва́льство, могла загладити и покрыти ѡ(т)цев'скаа его па́ма(т')ка (Острог, 1607 *Лѣк.* 101); Азали, ... не явное естъ балвохва́льство Дѣревѣ, зѣлотѣ, и сѣбрѣ клѣнатиса (Київ, 1632 *МКСВ* 277).

БАЛВОХВАЛЦА, БАЛВОФАЛЦА, БАЛВО-ХВАЛЦА ч. (*смл.* bałwochwalca) ідоловірець, ідо-лопоклонник: А была тая долина Єрозоліме где стерва и и(н)шие плюга(в)ства вывожесо и для того тое ме(ст)цо в обридло(ст) пришло и(ж) та(м) перве(н) балвохва(л)ци де(т)ки свои Молохови балвану ѡфѣровали палили (Хоропів, 1581 *Є.Пег.* 5 зв.); Бо тежъ насъ таковыми балвофалцами, а еще спрос-нѣйшими, нижъ папѣжыниковъ, зовуть (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 146); если бы балвохва́лца лака́тъ, часоу неволѣ іакововы не продѣлжилъ, жаде́тъ бы не вѣдалъ, якъ іаковъ рахїль любилъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 157); Христїане правѣрныи покло(н)ницы и оучтївость ѡбразомъ с(т) выража́ючїи, не сѣ(т)... балвохвалцами (Київ, бл. 1619 *О обр.* 7).

БАЛВОХВАЛСКІЙ *прикм.* Поганський, язич-ницький: манасїа, котѣрын... црков' замкну́лъ, а ба(л)вохва́льскїе слоу(ж)бы на ѡшѣка(н)є людїи па(з)бытъ вывы(ш)їи(л), и зо всѣ(х) крѣле(в), иле и(х) было пере(д) нимъ былъ не(з)божнѣйшимъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 25).

БАЛВѢРЪ *див.* БАЛВЕРЪ.

БАЛЦА ч., *розм.* Балда. Вл. н.: я дей, водлє

росказаня... пана моего, з бояры полонскими Иваном Гарабурдою а Иваномъ Балдою, тыи вси шкоды... списавши, и то на врьде замку Луцком оповедал (Луцьк, 1561 *АрхлОЗР* 8/VI, 100).

БАЛЕНЯ, БАЛѢНА ж. (*лат.* balasna) кит: И на-первѣй, повелѣ бѣгъ водѣ; да изведе дѣпоу живоу, рыбы, кѣтовъ великихъ и балень множество и гадъ всѣхъ въ водахъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13); balana балѣна рѣба (I пол. XVII ст. *Сем.* 35).

БАЛИКЪ ч. Балик. Вл. н.: Романъ баликъ (1649 *РЗВ* 200).

БАЛКА¹ ж. (*яр*) балка. У складі вл. н. **Грузька** балка: Волевачевскіє байраки, якихъ меємъ восемь... зъ нижней головы, въ зидни от жбира, гдѣ могила, и от Грузкой балки... - то все синови моему Андрею и петсѣ кѣтъ грошей (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 14).

БАЛКА² *див.* БАЛЬКА.

БАЛОВАТИСА *дієсл. недок.* (*покриватися хви-лями*) хвилюватися: далѣко мѣре пеке(л)ное балѣуе́тсѣ и мрѣкомъ покрыва́етсѣ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 158).

БАЛСАМОВИЙ, БАЛСАНОВИЙ *прикм.* Бальзамовий, бальзамний: Ѡбѡнанїє якъ мно́го тагне(т) во́нїностїи, зажива́етъ крокосовъ и балса́мовы(х) крѣпелекъ шуоуа́етъ? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 175 зв.); іѡсифъ... плащенїцѣ коупїлъ и ма́стами ба(л)-са́новыми тѣло помѣзалъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 100); Абы тѣе, котѣрые помѣзѣются, были блѣгодѣ(н)ные бѣви // для чого, еслїбы міро было выве(т)рѣлое, та́къ, жебы запа́хъ ба(л)са́мового не было чо́уть (Львів, 1645 *О тайн.* 28-29).

БАЛСАМЪ, БАЛЪСАМЪ ч. (*лат.* balsamum, *гр.* βάλσαμον) бальзам: а когда не могль еси вшѣтечнїи, своей жа(ж)дѣ догодити, то чини(лть) еси сѣбѣ при(с)маки ... то бѣди(н)ками ѡбытими, то квѣт҃ками па(х)нѣчими, ля(з)нями, ба(лть)самами, мѣзикою, спѣваками и иными играми, до нечистости спосо́бами (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272); Естъ оліва зъ балса́момъ змѣшанаа, до которыхъ и и́ншыи олѣйки па(н)дѣчий примѣнѣвѣются для блѣгодѣ́анїа (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 6); И такъ Тѣло Гнѣ, Іѡсифъ съ Никѡдїмомъ помѣзали, ма́ст҃ми доро́гими; ба(л)са́мо(м), и измірною (Чернігів, 1646 *Перло* 95 зв.).

БАЛСАНОВЫЙ див. БАЛСАМОВЫЙ.

БАЛТА ж. (тур. *balta*) (сокира, насаждена на довший держак) *диал.* балта: тых всих верхуменованыхъ студентовъ своихъ оружно, с кордами, шаблями и балтами для взятя кгвалтомъ ... з манастира и з школы брацкое выправили (Луцк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 593).

БАЛУШИТИ *дієсл. недок.* (пол. *bałuszyć*) верещати, галасувати: Dyla toho tobi powiadaću nie bałuszy Bo wózmiesz kiom za vszy (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 3).

БАЛХВАЛСТВО див. БАЛВОХВАЛСТВО.

БАЛЬВЪРЬ див. БАЛВЕРЬ.

БАЛЬКА, БАЛКА ж. (стп. *belka, balka, nan. Balken*) (*дерев'яна колода*) балка: Ср(л)ице осножѣнїю на совѣсти рѣзѣма яко тын'кованїе ваплѣное кѣме(н)пои стѣны, яко вазан'е и бал'ки в' бѣдованїю моїице знѣтые, фѣан'е не росто(р)гноу(г)са (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 203); Хто во гнилюмъ похѣлюмъ домѣ жить зезволинтъ ... Гды обѣчигъ ... Бал'ки трещѣгъ, а весь домъ зовѣмъ оупадѣгъ Хто з розѣмныхъ в' таковыхъ рѣйнахъ зостаѣгъ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 17); *Образю*: тотъ огонъ, ба(л)кѣ ока внѣтрнего выймѣючи, очищаѣгъ розѣмъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 229).

БАЛѢНА див. БАЛЕНЯ.

БАЛЯСЫ, БАЛАСЫ *мн.* (пол. *balas, im. balaustro, фр. balustre, лат. balaustum*) (*стовпчики для балюстради*) баляси: узали ... балясы ку охандоству замку покупленые, столы флядровые (Житомир, 1590 *АрхЮЗР* 3/1, 25); за два(л)цѣтъ баласовъ далѣ(м) гроши(и) м. (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 6 зв.);

круглий стовпчик: у Грудины дерева з цмсѣгътара сила, и балясы у Савки Кубрака вси засѣтал онѣ, возыный (Луцк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 158).

БАНДОЛЕТЪ, БАНЬДОЛЕТЪ ч. (пол. *bandolet, фр. bandelette*) 1. Перев'язь для шаблі: побрал ... пистолетовъ ингдерляндскихъ два, за золотыхъ тридцѣтъ шѣст; бангдолетовъ долгиыхъ ингдерляндскихъ два, за золотыхъ шѣстдесят (Луцк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 654); у Матиаша, слюсара замкового, взяли пару бангдолетовъ, цыны фунтовъ пять, колодокъ двадцѣтъ (Луцк, 1650 *АрхЮЗР* 6/1, 569).

2. Палаш: тамъ же одняли протестуючому бангдолетъ, который се сталъ золотыхъ тридцѣти

(Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 229); взял ... бангдолетъ за золотыхъ шѣстнадцѣтъ, лукъ турьскій з лубѣмъ гавгътованымъ (Луцк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308).

БАНЕЧКА ж. Баночка: У олтару престолъ и жертвеникъ, миска на дару чирвоная, банка глиняная зъ виномъ, банечка и гадка миденая, шго воду носятъ, маленькіе (Луцк, 1583 *АрхЮЗР* 1/1, 183).

БАНИТКА, БАНИТЪКА ж. Вигнанка: Того(ж) рокѣ ... далѣ(м) ѡчеви(с)те в рѣки самомѣ ... Стефанѣ немирыча позо(в) ...// ѡ перехова(н)с и ме(ш)ка(н)е споко(и)ное ма(л)жо(н)ки своеѣ ... яко банитъки с пово(л)ства пѣна Ивана Ко(р)дыша ѡ чо(м) то(и) позо(в) писаны(и) ... ширѣ всю ре(ч) и жалобѣ в собе ѡписѣгъ (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, I, 5, 51-51 зв.); Яко се выше(и) Поменило тоѣ мо(н)иное е(к)зѣкѣици възглаго(м) спо(л)кова(н)я з нею ма(т)кою своею яко вѣ(ч)ною бани(т)кою (Житомир, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 69 зв.).

БАНИТЬ, БАНѢНИТЬ, БАНѢТЬ ч. (стп. *baniti, baniti, im. bandito*) вигнанецъ, *заст.* банит, банит, *рѣдко* банита: помененый Кидройтъ зо всихъ панствъ выволаитъ и вѣчнымъ банитомъ естъ (Люблін, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 127); А нех Богу дякуетъ, же его што срожного не поткало, яко выклятого и бангнита, Божымъ и свецкимъ правомъ осужденгънаго! (Вільна, 1599 *Лит.* 971); на которыхъ рочкахъ позванный задавалъ поводи, же локумъ станды поводъ метъ не можѣтъ, указуючи то, же естъ банитомъ (Луцк, 1608 *АрхЮЗР* 1/VI, 382); Великий ѡ(н) законодавца ...// тоѣ далъ, абы марнотравцы, пре(з) ве(с) вѣ(к) в гангбѣ были або бангтами (поч. XVII ст. *Проп. р.* 289-289 зв.); Противники мусѣтъ зъ плачу уступовати а за баниты, то естъ за поконанїи и осуженїи и проклятии себе узнати (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 910); возыны(и) ... ѡбъволаѣтъ ... приводѣчи то вѣмъ до ведомости абы с ... позъваными яко банитами и правомъ переконаными жадного спо(л)кѣ ани ѡбъцованя не мали (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 122 зв.).

БАНИЦЯ, БАНИЦЯ, БАНИЦЯ, БАНИЦЯ, БАНѢЦЯ, БАНѢЦЯ, БАНѢЦЯ ж. (стп. *banicja, фр. bannir, слат. bannitio*) (*позбавлення людини громадських прав і вигнання її з крайш*) *заст.* баніція: за тымъ прошоно, абы отъ того переводу инстыкгаторского и скарбового вольнымъ нинѣшнего

Михайла Ратомского учинено, баницию зъ него знесено и одъ плаченъя пяти тысячей гривень вызволено (Варшава, 1597 *АрхЮЗР* 8/V, 279); за спротиве(н)емъ суду земьского па(н) воевода штосла(н) бы(л) на баницью (Київщина, 1600 *ККПС* 149); А та(к) мы видячи таковое забороне(н)е двяза(н)я преречоно(г) ... пна крако(в)ского, яко спротивного и права непослушного на да(л)ішую екзекцію то є(ст) баниции вывола(н)я с короны по(л)ское ... до трыбуналу любе(л)ского ... одослали є(с)мо, и ты(м) листо(м) наши(м) ш(т)сылає(м) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 111); Они [Терлецькій і Іпатей] ... // ... пустили межі нихъ ... кіи, посторонки, ланцухи, турмы, инквизиції, мандаты, баниціи и инны мученія и трапеня (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1064-1065); гды(с) вслышало, и(ж) жорави(н)ски(и) (взгледо(м) знесеня бангій с него запо(з)вавши на трібуналь) нась vzdаль: на те(н) часть в(з)гледо(м) пра(к)тики(и) бы(д)лю(в)-ско(мв) з(л) 1 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1052, 7 зв.); до ме(с)та брѣсилова ... и(х) м(л) Папо(в) Голѣбовъ ... для ш(т)биранъя добръ ... во(з)но(г) з шля(х)тою посыла(л) ш што ю(ж) и баницыя на и(х) м(с)тя(х) ш(т)рымана и пѣбликована была (Житомир, 1642 *ЛНБ* 5, II 4064, 84); судъ ... // ... возного сѣдового ... адама куновського до шѣволапъя и публикованъя тоє баниции придаєтъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 122-122 зв.); тую справу на далгышую водѣле права посполитого, то єсть на всказанъе на позваныхъ вины банниции и ее публикации до суду головного ... отсылаєтъ и термин за припозвом ... заховуєтъ (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 467); баницию на себе носити — бути засудженним на вигнання, зазнавати баніції: за которымъ декретомъ тотъ Григорей аболи Гедионъ Болюбан сталъ се банитом и выволапцемъ, а легце себе важачи право посполитое и з него тую баницию на себе носечи, ни за што се не маючи (Варшава, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 285); баницию на себе одержати — бути засудженним на вигнання, зазнати баніції: А є(с)ли бы(м) я а(л)бо пото(м)кове мои права не по(с)лушни были и баницию на себе одє(р)жати допу(с)тили теды жа(д)ного по(д)несєня с канцелярие(и) его к(р) м(л) брати не маємо (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 32); вина баниции *див.* **ВИНА**.

БАНИЦЫЙНЫЙ *прикм.* Який стосується баніції. вина баницыйна *див.* **ВИНА**.

БАНИОВАНИЯ *с.* Судове покарання людини баніцією — вигнанням з країни: Третій способи, которими тую дискордію форитують суть тыи: церквей зъ имѣньемъ однятьє, набоженства забороняне ... баніования, вязєня духовныхъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1114).

БАНКА, БАНЬКА *ж.* 1. (*скляна, металева і т. ін. посудина*) банка, слоїк: пришѣла к' немоу жѣна котораа то мала алавастръ мира (банкоу олѣю) (1556-1561 *ПС* 183 зв.); и вышол(л) пє(р)ши(и) и выли(л) баньку свою на землю (XVI ст. *КАЗ* 640); У олгару: престолъ и жертвенникъ ... банка глиненная зъ виномъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183); Чѣвѣнцѣ: Банка, олівнаа сѣдї(н)а, фѣска, флѣша (1627 *ЛБ* 156); И взѣлъ Самойлъ бѣнкѣ олївы и вылилъ на головѣ сѣш (серед. XVII ст. *Хрон.* 208); Банка: Ampulla, [C]istula (1650 *ЛК* 424); **банка** лазєбная — посудина для наливання олїи в лампу: Ячѣйце: Банка лазєбная, сѣдина гѣжая кѣ наливаню олївы в лѣмпѣ (1627 *ЛБ* 161).

2. *перев. мн. (грушовидні скляночки для вишлику припливу крові)* банки: Начрѣтаваю, ваѣю, Изваѣю ... дрѣкѣю, ѡлбо ба(н)камі кровь пѣщаю (1627 *ЛБ* 164).

БАНКЕТОВАНИЕ *с.* Бенкетування, розважання: досы(т) тѣ єсть заправды до весоло(г) банкетована (к. XVI ст. *Розм.* 14); Богачъ на кождый день гѣйне оуживѣючи, веселѣлѣса, ... // ... роскошавѣлъ, и тѣшилѣса, все свое старѣніє на шѣтахъ коштовны(х) ... и на штодѣнномъ банкетованю засадѣвши (Київ, 1637 *УС Кал.* 597-598).

БАНКЕТОВАТИ *дієсл. недок.* Бенкетувати, розважатися: гды в домоу ... адама вѣсєло в рѣскоша(х) рѣйскѣхъ банкетовѣли, што спрѣдка вѣтръ грѣха ш(т) пѣкла повстѣлъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 192); Назавтрѣе, скоро день вѣ дорогу, упрошаєтъ зъ собою и Богуринского и на своемъ возѣ завозитъ его до Фалимичъ, гдѣ днїй колко зъ нимъ банкетовавши, его отпустилъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1061); Сънаслаждѣюса ... Банкетѣю (1627 *ЛБ* 127).

БАНКЕТОВАТИСА *дієсл. недок.* Бенкетувати, розважатися: Дознѣли того на собѣ сыновѣ блѣже(н)ногѣ Іѣва, котѣрыи банкетѣючиса оу старшѣгѣ брата зъ жѣнамі // своїми по(д) часть самѣи оутѣхи ш(т)

завале(н)а до́мѣ мизѣрне погнѣдѣли (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 941-942).

БАНКЕТУЮЧИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Бенкетник: што бѣра якаасъ // гвалтовнаа ... чѣтри коуты до́моу розорва́ла, и всѣх(х) ба́нкетуючи(х) ... спѣлше привали́ла (поч. XVII ст. *Проп. р.* 191 зв.-192).

Див. ще БАНКЕТУЮЧИЙСА.

БАНКЕТУЮЧИЙСА *дієприкм. у знач. ім.* Те саме, що банкетуючий: нападаєт̃ Птоломей на пѣлных̃ зраде́нко ... и такъ всѣх̃ банкетуючихса позабіа́ль (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 942).

БАНКЕТЪ, БАНКИТЪ, БАНЪКЕТЪ, БЕНКЕТЪ *ч. (стп. bankiet, нм. bankett, фр. banquet, ит. banchetto) бенкет, банкет: знать, же не ездят̃ на банъкеты, ани на опилства, не на фалыне, ани на здрады (Вільна, 1599 *Ант.* 599); ѿ такомъ банкетѣ бѣдѣ здоровы пане ѡ(и)че и пани матко (к. XVI ст. *Розм.* 23 зв.); то(т) ма́рногравца то(л)ко ѡ бесѣда(х) злы(х) и банкетѣ(х) прѣви(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 291 зв.); Той же самъ Црѣ̃ єдиного часѣ, спросилъ до себе всѣх(х) сенаторовъ, и Па́новъ Цр(с)гвѣа своѣго на банкитъ (поч. XVII ст. *Пчела* 5); На жа(л)ные бесѣды неѣтпивиы, албо ба(н)кеты, жаде(н) ходити ... не мас(т) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 89); Пірієство: Пірі, ба́нке(т), дѣта (1627 *ЛБ* 81); В той часѣ, где хлѣба свѣта сего ... где достѣпни банкеты ... // ... где ме́рзкое мѣжелѣжство, в̃ пожадли́вости зрадкли́вѣй коха́ючійса (Львів, 1642 *Час. Слово* 269 зв. - 270); Але діа́воль хитраа покѣса ... пока́жег̃ прѣлест̃ свою, и ро́скошъ тогѡ свѣта; банкеті, па́нство ... и всакоє грѣхотворѣніє (Чернігів, 1646 *Перло* 120 зв.); *Образю:* С тыхъ мѣрѣ ѡ Константине тѣи ти Бесѣды цр̃квѣ даєт̃, зычачы, жебысь на обѣды Нб(с)ныи былъ про́шонъ, и та́мъ честова́ный, за тотъ ба́нкетъ Надки всѣмъ ѡ(т) тебе да́ный (Київ, 1624 *Па г. Долм.* 2);*

♦ **зробити бенкет** (кому) — провчити кого: Ой ты, мужу необачный! Зроби жо́гѣ бенкетѣ смачный: Змажъ ю лосемъ зъ дхлого хорта, Ачей зженєнъ з шкуры хорта (Луцьк, 1575 *КС XXV*, 98).

БАНИКЪ *ч. 1.* Лазник, *діал.* банник: balncator, ба(н)никъ (1642 *ЛС* 100).

2. Той, хто допомагає лікареві вгирати мазі: reunstor, гіс, ба(н)никъ, помазате(л) (1642 *ЛС* 354).

БАНИЦІЯ *див. БАНИЦІЯ.*

БАННЫЙ *прикм.* Банний, лазневий: balnearis, balncari(us), ба(н)ный (1642 *ЛС* 100).

БАНОВАНЬ *ж. (мад. bán) смуток, туга, печаль:* мовить Христось: токмитъ у сердци // члѣв̃ку мирнусть и всѣля, а мамонъ: токѣмитъ журу и банованъ (XVI ст. *НС* 94-95).

БАНЪ *ч. (стп. ban, хорв. ban) (назва дрібної монети) шеляг: ѡ то(ж) тоє все порѣчено п̃ну ма(р)кови гречинѡви ис пано(м) леско(м) и скри(н)ку це(р)ковную в которо(и) было на то(т) ча(с) пѣнази(и) це(р)ковны(х) дѣ̃ золотыхъ и пу(л) гро(ш) и бановъ за ко(л)ко г(р) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033).*

БАНЪНИТЬ *див. БАНИТЬ.*

БАНЪТЪ *див. БАНИТЬ.*

БАНЫЦІЯ *див. БАНЫЦІЯ.*

БАНЫЦІЯ *див. БАНЫЦІЯ.*

БАНЯ¹, БАНА *ж.* Лазня, баня: слѣги ... разожгоня баню стоящую на краи ѡзера то(г) (1489 *Чет.* 144); balineum ... бана (I пол. XVII ст. *Сем.* 35); balineum, баня, омывате(л)ниця (1642 *ЛС* 100);

(*мінеральні джерела*) купелі: забавившися тоу(т) трѡхы до вась ѡ жѣны ворочаюса, тоу(т) соу(т) сп(с)сѣтелные ба́гѣ и мы́лницѣ в котѡры(х) мы́ются чѣстыи и зѣзан̃ны (поч. XVII ст. *Проп. р.* 175); Що значи(ш) на ѡста́то(к) ты коупе(л) силоамскаа, або сажавко? Нѣчѡго заисте тѣлько сакраме́нта, тые бовѣ(м) соу(т) іорда́нъ, ба́ни, сажѡвки, чрѣвѡные мо́ра, которіє неема́новъ грѣшны(х) и трѣдова́ты(х) ѡ(т) приказы оульча́ють, а египта́г̃ потопля́ють (Там же, 194 зв.).

БАНЯ² *ж.* Християнський обряд хрещення: А братиі таковой, которые, зъ единогожъ семени Духа Светого порожені и единою банею Божественного порождения окрещени будучи, знову отродилися (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1001); Таа Та́йна в̃ писмѣ стѡмъ ма́етъ розма́йтые па́звиска в̃ главѣ̃ г̃ до Тѣта называ́етса ѡдѣ Ап(с)ла, Ба́нею ѡ(т) ро́ждѣніа (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 901).

БАНЯ³ *ж. (мад. banya) копальня солі: Слаті́на: Росѣл̃г, о́кію где вода́ солонѣа, с̃ котрѣиса обл̃ ро́дитъ, ба́на, вежа́ (1627 *ЛБ* 116).*

БАНЯ⁴, БАНА *ж. 1. (опуклий дах, що має форму*

півкулі) купол, баня: оу остробѣ видѣли на цркви замковои на кáждои багѣ по три свѣщи горáнїи (1509-1633 *Остр. л.* 132); 8 премысли кѣпила пїи маюлевая ... цвя(ч)ки и бля(х) на баню трыста (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 2 зв.); А потомъ на церковь, гдемъ я былъ ся зачинилъ, до мене штурмуючи, съ пулгакѡвъ стріляли, баню на церкви, бляхами побитую, и муръ побили (Володимир, 1597 *АрхїОЗР* 1/VI, 135); Старый муръ по вышние окна збивши, весь верхъ на ново змуровали: самую баню и тые четыре бани около пси знову робили (поч. XVII ст. *КЛ* 82); въ справѣ ка(м)пѣяновско(и) выдале(м) на ратѣны фр. 1:24 за направена кватыры в багѣ ѡ(л)тарсво(и) жыдови фр. 20 (Львів, 1636 *ЛСБ* 1054, 18); помененные Шыльевичы ис Константымъ ... // оную [Ганьну] ... в здоровю остерегаючи, на баню се церковную завели (Луцьк, 1649 *АрхїОЗР* 3/IV, 332-333).

2. (*глиняна, скляна або металева посудища для зберігання рідких та сипучих речовин*) казан, котел; розм. баняк, банка: кня(з) ку(р)пски(и) // побра(ли) ... ба(и) великихъ и малы(х) се(и) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 133-134); котлы и багѣ горѣлчаные ... то все побраю (Луцьк, 1597 *АрхїОЗР* 1/VI, 161); теде тоую коупель было в баню скланую влато и закопаню было в лѣсѣ (к. XVI ст. *УЄ* N31, 60); взято Котловъ кѣхо(и)ныхъ двана(д)ца(т) ба(и) мѣдяныхъ пятьна(д)цать (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 106); бань дванадцать горелчаныхъ межы се(!) розобрали (Луцьк, 1650 *АрхїОЗР* 3/IV, 535).

3. (*грушовидна скляночка для виклику припливу крові*) банка: Cuscubita банка, ко(р)ба (I пол. XVII ст. *Сем.* 62).

БАРАКЪ ч. (*фр. baraque, ит. baracca*) барак. Вл. н.: Иванъ Баракъ (1649 *РЗВ* 330 зв.).

БАРАНЕЦЬ ч. (*молодий баран*) баранецъ, баранчик: [царь] посла рабы своа призвати наречены(х) на браки и не хотѣли прійти и за(с) посла(л) другѣи слѣгы а мови(л) и(м) рецѣте ты(м) званны(м), абовѣмъ юже ѡбѣ(д) мой гото(в) е(ст) и бара(и)цѣ юже оуко(р)мленныи поставленныи (к. XVI ст. *УЄ* N° 31, 168 зв.).

Див. ще БАРАНОКЪ.

БАРАНИЙ, БАРАНИ, БАРАНИЙ, БАРАНИЙ,

БАРАНЪИ, БАРАНЪИЙ, БАРАНЪИ, БОРАНИЙ
прикм. (який належить баранові) баранячий: гдѣ было намазано кровью бораньею тоу(т) аигль не оумора(л) (1489 *Чет.* 171); от ста скур козловыхъ и баранихъ грошей дванадцать (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 559); пограбили ... ску(р) барани(х) два(д)ца(т) (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 90); казал палити лой, кишки баранѣи и быдлачие (поч. XVII ст. *Вол. В.* 100); скѣпилное вино, придавши к' немѣ крѣве ... баранеи и малѣи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 7 зв.); Рѣгъ: якѡ кѣзѣи, баранѣи, корѡвѣи (1627 *ЛБ* 109); скѡры червѡныѣ баранѣи ... ѡфѣровати казалъ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 5 зв.); Оучиний жъ тежъ прикрытъе дрѣгѡе на кѣрхъ з скѣрѣ бараннихъ червоно фарбованыхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 103 зв.).

(*зроблений з хутра барана*) баранячий: кожухи два бара(и)и(х) ... побра(ли) (Київ, 1501 *ЦНБ* II 20651, 1 зв.); дас(и) емѣ староста ... кожѣтъ барани(и) (1552 *ООвр.* 3. 100); А на немъ само(м) зня(ли): сермягу ... кожу(х) барани(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 127); и маєтъно(ст) ... ты(х) по(д)даныхъ хрѣтѣицки(х) ... пограбили // ... ермякъ люнѣски(и) ... кожухъ барани(и) (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89-89 зв.); барані кожѣ(х) (I пол. XVII ст. *Сем.* 151); пограбили ... // ... сокирѣ шлыкѣ барани(и) поя(с) (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 72 зв.-73).

Див. ще БАРАПОВЪ.

БАРАНКОВЫЙ *прикм.* Який стосується баранця; такий, як баранецъ: не казали южѣ болѣе Ха в' особѣ баранковои маліовати, ено в' особѣ члч(с)кой (Київ, бл. 1619 *О обр.* 37);

який стосується офірного баранця: и якъ на о(и) ча(с) которого дѡмѣ порѡги кро(в)ю баран'ковою не помазано, та(м) перворѡ(д)ны(и) забивано (Вільна, 1596 *З. Каз.* 46); Росказа(л) Бѣ абы Жидѡве двѣрными порѡги, и ѡбои подѡби крѡвю баран'ковою помазали (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 209); Але ещѣ и в' старѡ(м) Зако(н)ѣ фикѣдра того знаѣд в' оуживанію ... была... //...Гды баран'ковою крѡвю порѡги и подѡби домѡвъ свойхъ людѣ Ілѣнскій помазыва(л) (Київ, 1632 *МКСВ* 275-276).

БАРАНИЙ *див. БАРАНИЙ.*

БАРАНОВЪ *прикм.* Баранячий: лѣпшее есть послѣдствие нижѣ оферы: и оуслѣхатъ лѣпѣи нижли оферовать лой барановъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 216).

Див. ще **БАРАНИЙ**.

БАРАНОКЪ ч. 1. Баранецъ, баранчик, ягня: всѣды ... ѡбѣишъ ... жертвѣни(к), на которо(м) ... ѡфѣро(в)ниці барѧ(н)ки живѣе ѡфѣрѧючи колѣбли (Вільна, 1596 *З.Каз.* 42); теды нѣчого и(н)шого не розоумѣтсѧ точило є(д)но ... якобы пр(с)го(л) на которо(м) то требніци ѡфѣроу чини(л) к(л)ы заколевали ѡни(х) бара(н)ко(в) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 165); ѡвчаѧ кѣпель ... та(к) назѧна была, ижъ в' ней кѣпали баранки ... которыи ... на ѡфѣрѧ Гдѧ Бѧ ѡмѣли рѣзати (поч. XVII ст. *Пчела* 50); агнєцѧ: Барѧно(к), барѧнъ (1627 *ЛБ* 5); А коли се выпѣлнѧтъ дни очищѣнѧ єи, за сѧна ѧбо за дочкѧ принесе барѧнка рѣчногѧ на всесоженѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 119 зв.); У *порівн.* : Первѧй мѣлъ быти взгоржонимъ и ... утрапленнымъ, веденымъ на забите, яко баранокъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 377); Хс Г(с)дѣ невиннымъ бѣдѣчи, якѡ // барѧнокъ, дѧа грѣхѡвъ напни(х) и ѡ(т)-кѣпѧна оугертѣлъ, и оумѣрѣлъ (Львів, 1646 *Зобр.* 20 зв.-21).

2. Вирѣб з тіста у вигляді баранчика, що використовується у релігійному обряді; пасха: а ѡни пошо(д)ши напѣли ... и наготовили пасѣхоу (то єсть барѧнѧка) (1556-1561 *ПС* 318); Але коли колвекъ одію припадалъ четвертыйнацѧтъ день луны мѣсяца первого, то єсть апрѣля ... светили пасху, на тотъ часть, коли и Жыдове пожывали своего баранка (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 139); Бо ажъ во 14-ый день ку вечеру баранка и опрѣсноки починали ясти (1603 *Пит.* 45); **баранокъ** великодєнный (великодєнный), **великодєнный баранокъ**, **баранокъ великоднїй** — великоднїй баранок; пасха: то та(м) барѣнька великодєнаго жидове пожывали (1598 *Розм. нап.* 6); Называетъ первый день опрѣсночный - не тотъ, въ который баранка великодєнного и опрѣсноки ясти починали, але день 10 луны мѣсяца первого (1603 *Пит.* 45); Єв(г)листа выписоуетъ ... якъ ты(ж) Хс, изыдши великодєнѣного барѧнѧка, ѧбо агнєца, роздаєтъ оученикомъ своимъ тѣлю свое и кровь свою (1556-1561 *ПС* 317); та(м) была ... зѣготована го(р)ниціа и баранокъ великоднїй оупечено ... ведлє ѡбычаю жидовскаго (XVI ст. *УЄ Трос.* 51).

3. *перен.* Паства: рекль ємоу паси агнєцѣ мон (баранкы) (1556-1561 *ПС* 440 зв.); И далєй ѡилялєтъ

мовитъ: "не рекль (повєда) Христосъ Богъ: "паси овцы Моє, паси баранки Моє", и не только попросту мовилъ: "Паси овцы Моє" (Вільна, 1599 *Ант.* 903); поневажъ якъ апостолове не были Петровыми баранками и овцами ... такъ и всѣ всего свѣта епископовє - сполпастырѣ суть (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 654).

4. Символ Ісуса Христа: чотыри ста(р)ши(х) ѡпали пере(д) бара(н)ко(м) (XVI ст. *КАЗ* 608); тыхъ которыи зышли в' Бж(с)тѣнны(х) таємницахъ споминѧемъ, и за нихъ пристѣпѣмъ, прѣсѧчи барѧнка прє(д)ложѣногѡ который свѣта грѣхъ зглѧждєтъ, але жебы ѡ(т)тѣль имъ нѣкакѡе было оутѣшєнїє (Київ, 1625 *Кон.Ом.* 151); Ведєтъ бы на смѣртъ, скрѣмногѡ Барѧнка; Мѧлого Сѧна; самъ Отѣцъ, и Мѧтка. ѡнъ тѣжъ Рѣдичѡвъ зѧрѧса зрѣкаєтъ: Свѣтѧ вмираєтъ (Львів, 1642 *Бут.* 10); И шѣлъ до нихъ невинный барѧнокъ якѡ до ... волкѡвъ: и лагоднє ко(ж)дѣгѡ поздоровлѧючи посѣлство ѡпѣвское справѧлѣтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 60); **баранокъ божїй** - Христос: Іѡѧнъ свѣдчитъ: ѡто барѧнокъ Бжїй, которїй глѧдитъ грѣхи свѣта (Вільна, 1627 *Дух. б.* 97); на тѣмъ ѡлтарѣ былъ ѡфѣровѧнъ Барѧнокъ Бжїй, за грѣхи всегѡ мѧра, Іис Хс (Чернігів, 1646 *Перло* 136).

5. Бараняча шкїра: у Максима Гроба...колпакъ люнскїй, баранками подшитый, згїнулъ єму (Луцьк, 1617 *АрхїОЗР* 6/1, 386).

Див. ще **БАРАНЕЦЪ, БАРАНОЧОКЪ**.

БАРАНОЧОКЪ ч. Те саме, що **баранокъ** у 4 знач.: ѡ Барано(ч)кѣ мо(и) прѣч(с)ты(и) и прєнастѣннїй, то єстьєсь за грѣхи мои, бѣрѣо изранє(н)ый (Чернігів, 1646 *Перло* 100).

БАРАНЪ, БАРУНЪ, БОРАНЪ ч. 1. Баран: жидова зав(ж)ды на паскоу бараны рѣзывали (1489 *Чет.* 169 зв.); Такежъ жалѣвали намъ, што жъ, дей ты берєнъ на нихъ по тры поборы на годъ - по двѧцѧти яловницѣ, а по двѧцѧти вєпровъ, а по двѧцѧти баранѡвъ (Краків, 1524 *АЛРГ* 197); да(ли) єсмо и(м) дєсѧ(т) зѡлоты(х) ... на пиво ... и гро(ш) на двѧ(д)цѧ(т) бѡранѡ(в) а бѡра(н) по нѧ аспрѣ (Яссѧ, 1565 *ЛСБ* 41); має(т)ностъ мою ... з дво(р)ѧ побѡра(ли) ... ѡвє(ц) тѧрѧста, баранѡвъ ѡсмѣдєсѧ(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 101); пограбили //... ѧ клима боярина... баранѡвъ двѧ ... вєпѣря ко(р)мїюгѡ (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89 зв.-90);

овець пятьдесятъ, барунувъ педнадцать ... то все куплено за шестъдесятъ золотыхъ (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 138); да(л)е(м) ... панъ янѣшови гро(ш)и. за бара(н) (Одрехова, к. XVI - поч. XVII ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 19); Пигмеи ... на барагѣ(х), або коза(х) изда(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25 зв.); агнець: Барано(к), баранъ (1627 *ЛБ* 5); А такъ возьмѣте собѣ сѣмъ быковъ и зъ барановъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 58).

2. *Перен., лийл. (про нерозумну людину)* баран: але хто жъ не розумѣть, же // то одну ключка подобна оной, баране колотишь водою (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 177 зв.-178).

3. Вл. н.: а хлопцям моим: Кордышу две копе грошей, // Степанкови Баранови, Мокренскому ... тым по копе грошей (Тороканів, 1555 *ЧИОПЛ* V-3, 158-159); бы(л) есми на справе ... пѣна мелеха барана и сына его василя барана в кгру(н)те и(х) барановско(м) (Овруч, 1614 *ЛНБ* 5, II 4054, 70); баранъ за двѣ ширѣбы г(р) 24 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 2 зв.); Ангѣло(н) бара(н) (1649 *РЗВ* 199 зв.).

БАРАНЪИ *див. БАРАНИЙ.*

БАРАНЪНИКЪ *ч. Діал.* баранник "пастух баранів". Вл. н.: Гринко барагынникъ (1649 *РЗВ* 151 зв.).

БАРАНЪЙ *див. БАРАНИЙ.*

БАРАНЯ *с. Діал.* бараня "ягня". Вл. н.: Петро Бараня (1649 *РЗВ* 153 зв.).

БАРБЕРСКИЙ *прикм. (який стосується барбера - цирюльника)* цирюльницький: теперъ еду до Свинохъ, до дому, по свое начине ремесла моего барберского (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 391).

БАРБЕРСТВО *с.* Послуги цирюльника: А што били его въ имени владыки луцкого въ Жабчи, и оиъ за барберство ... и за шкоды заплатилъ за себе 6 копъ грошей (1521 *АЛРГ* 172).

БАРБЕРЪ *див. БАЛВЕРЪ.*

БАРБЕРЪ *див. БАЛВЕРЪ.*

БАРБЪРЪ *див. БАЛВЕРЪ.*

БАРВА, БАРЪВА, БАРЬВА *ж. (стл. barwa, стч. barwa, сѣн. varwe)* 1. Колір, барва: отъ гладькихъ аксамитовъ черныхъ, червоныхъ, бурьянатыныхъ и иныхъ барвъ, отъ каждого локтя по грошей три (Вильна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 561); кнѣпя ма(р)я ... в мене заставила ... стихари два дякописки //

ѡди(н) я(т)ла(с)у полосатого розно(и) ба(р)вы ... дрѣги(и) стиха(р) ка(м)ки белое пищатое (Ковель, 1578 *ЖКК* I, 118-119); Бо якоъ тые новоперемѣнные квітки и маи вмѣсто зелѣное бѣрвы все бѣлою намъ зверхѡ приграсають (Острог, 1587 *См. Кл.* 14 зв.); Але ѡное бо(л)шее а видимое подобе(н)ство было ѡ тон силѣ гнѣи, коли са оуказалъ мойсеѡви зеленый коустъ ... яко сто(л)пъ громовый троякою баръвою ѡце(м) наши(м) на поуци (к. XVI ст. *УЄ* N31, 93); сѡ(т) тог(л)ы роусъ прѣваа, котѡрой нѣкотѡрой нѣдѣю(т)са выродитиса ... ѡ(т) бѣрвы зроумѣна чѡрной, где и днѣ(с) зовѣмо роусы вѡсы (Львів, поч. XVI ст. *Крон.* 47 зв.); А была маїна якѡ насѣнье корѣандрово бѣрвы якѡ бисера свѣтлогѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 133);

(забарвлення волоссяного покрѣву у тварин) масть: а всю черѣдѡ одностѣтної бѣрвы то есть бѣлой, або чѣрной вѡлны ѡ(т)дать в'рѣки сынѡмъ своимъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 46 зв.).

2. Одяг, мундир, ліврея: та(к) же сукна на барву пахо(л)комъ, каразеи, поставовъ чоты(р)деся(т) купле(н) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 119); пани ... взала на потребѡ кнѣзя ... пользѡта костоць до баръвы кнѣзя (Володимир, 1590 *ЖКК* I, 313); Сиби(л)ла химика ... была рѡдо(м) и(з) вѡбской землѣ ... хо(д)ила в барвъ нѣнѡй, то е(ст) мѡ(л)ро(и), вѡсы роспѣстивши ... (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 75 зв.); Рѣза, ѡдѣѣнїе, ѡдѣжда: шѣта, бѣрва, плѣщъ, вѣрхнее ѡдѣнье (1627 *ЛБ* 109); челядѣ позосталую протестанѣтис з баръвы одерлѣ и стрѣлбу од нихъ зѣбрал (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 439).

3. Прикмета, ознака: А в. мѣсть, поддаными его королевское милости будучи, такъ се упорне на зверхность короля его милости торгати и владыки складати, и жадное барвы моцы духовное не маючи, хочете? (Вильна, 1597 *РИБ* XIX, 206).

♦ подѣ барву пѣянства — в станѣ спѣяніня: в понедѣлокъ князь Кгрекго(р) ... изъ ... многими помо(ч)никами своими, ... по(л) ба(р)ву пѣя(н)ства з оружьемъ рознымъ выбо(г)ши на мѣсто, люде(и) тугошши(х) мѣстски(х) побили (Луцьк, 1586 *ТУ* 209).

БАРВЕНА *ж. (річкова риба родини коропових; вусац)* марена: barb(us) или barbo, ба(р)вена рыба (1642 *ЛС* 100); mull(us), парма или ба(р)вена рыба (Там же, 274).

Див. ще БАРВЕНКА.

БАРВЕНКА ж. Те саме, що барвена: mullul(us), ба(р)ве(н)ка, то(ж) (1642 ЛС 274).

БАРВЕНИЙ див. **БАРВЯНИЙ**.

БАРВЕРЬ див. **БАЛВЕРЬ**.

БАРВИНОКЪ, БАРВЪНОКЪ ч. (стп. barwinek, стч. barvinek, нім. Barwinkel, лат. vince, porvinca) 1. (назва трав'янистої рослини) барвінок: hydragogos, ба(р)вѣнокъ трава (1642 ЛС 221).

2. Вл. н.: иляшгъ ба(р)винокъ (1649 РЗВ 9).

БАРВИРЬ див. **БАЛВЕРЬ**.

БАРВИСТЫЙ прикм. Барвистий, різноколірний: побра(но) ... шо(л)ку ба(р)вистого лите(р) пать по чотыри золоты(х) (Луцк, 1573 ТУ 154);

різномастий: тойже княжне ѿдоре, ... даю и дарю зъ именеи моих ѿгчизных ... жеребцовъ // чотыри барвистыхъ (Рожана, 1571 АС VII, 399-400).

БАРВЪНОКЪ див. **БАРВІНОКЪ**.

БАРВЪРЬ див. **БАЛВЕРЬ**.

БАРВЯНОХОДЕЦЬ ч. Літвейний слуга: а мы пред ся предстоящих барвяноходцев поколко десят масмо (1598 Виш. Кн. 105).

БАРВЯНИЙ, БАРВЕНИЙ прикм. (стп. barwia-ny) барвистий, різноколірний: Вь той же дей коморе взяли ... панцыровъ пять ... сагайдаковъ пахолчихъ, барвеныхъ, зъ луками и зъ стрелами (Луцк, 1582 АрхЮЗР 6/І, 122); побрал...сукогъ пара барвяныхъ лвов-дишювыхъ (Луцк, 1632 АрхЮЗР 1/VI, 654).

БАРДАБУШКА ж. (стп. bardbuska) гаркебуз, аркебуз: сознаваю, иж одного полигака ... короткого, товстого, яко бы кыпгалгом бардабушки, ложе оправлено, позычил ми пап Микита (Луцк, 1583 АрхЮЗР 8/III, 404).

БАРДАШГЪ ч. Діал. бардан "велика сокира, теслярська сокира". Вл. н.: Я(н)ко Ба(р)дангъ (1649 РЗВ 148).

БАРДЗО присл. (стп. bardzo) дуже: Который то Діалогъ ... былъ ... на простый діалектъ перевѣлгъ, кѣ воли единому зацному мужеви ... который презъ милость и захованье бардзо засъ былгъ слученгъ зъ блаженнѣишимъ отцемъ (Єгипет, 1602 Малиш. 50).

Див. ще **БАРЗЕ, БАРЗО**.

БАРДЫШЪ, БАРДЫШЬ ч. (слат. barducium) (вид холодної зброї) бердин: самого пана Броповиц-кого окрутыне киймы, бардышами стовѣкли и въ руку

лсвую презъ пальцы ранили (Луцк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 46); бардышъ. Lunata securis. Hasta falcata (1650 ЛК 424).

БАРЗДО див. **БАРЗС**.

БАРЗЕ присл. (стп. barze) дуже: Ваша Милост лацю стоитъ обачит може, иж они ... так хциви сѣт и так барзе прагнѣт ласки Вашей Милости (Белз, 1552 АС VI, 128).

Див. ще **БАРДЗО, БАРЗО**.

БАРЗЕЙ, БАРЗЪ, БАРЗЪЙ присл. в. ст. (стп. barziej) 1. Більше: ... ра(л)нѣй и ба(р)зѣй то(му) чѣдѣ(н)са, кто може(т) о(т) грѣха повстати (1598 Виш. Кн. 279); его ѿ(т)нѣ любилгъ барзѣй нѣжъ другы(х) спѣ(в) своихъ (поч. XVII ст. Проп. р. 152); еднакъ мрамурѣвый образъ бы(л) зацнѣишій, и барзѣй шацѣваний (Там же, 248); кг(л)ы бы кто льва мо(ц)ного хогачи забити, на скоурѣ ты(л)ко ранилгъ, ѿномѣ бы шкѣды не оучини(л), жадное, але ба(р)зѣй бы его на себе ро(з)дражнилгъ (Острог, 1607 Лѣк. 100); на ширѣкѣсть морѣскѣю, и оурѣчища страшныеса пѣцати, речъ естѣ кождомѣ, а барзѣй неоумѣтномѣ небезпѣчнаа (Львів, 1614 Кн. о св. 440); Трызнанскаа Лиля, за Стоблики вѣ Сепѣти, И Пѣла Марсѣвые, якъ са даѣтъ знѣти. Барзѣй собѣ на тѣтъ часъ, мѣстце оулюбѣла, вѣ ѿгорѣдѣ Црѣковномъ, бы снѣтъ пошлюбила (Київ, 1648 МКСВ 35); имѣ барзѣй — чимъ бѣльше: имѣ барзѣй оуважаю ты(м) барзѣй здаѣтса мнѣ ре(ч) бѣгги троуднѣишаа, а закрѣпишаа (поч. XVII ст. Проп. р. 266 зв.); Имѣ бовѣмъ барзѣй подступокъ той отступникове обмовляти починають, тимѣ его всему свѣту оказалишимъ чинятъ! (Київ, 1621 Кон. Пал. 590); тымъ барзей (барзѣй, барзѣ) — тимъ бѣльше (швидше): такъ ты(ж) и дѣскалови ... кгды при люде(х) и поря(л)не не толко сына, але и слѣгу до реме(с)ника приказѣють, и пото(м) кгды са чого надчитъ ты(м) ба(р)зе(н) занѣхати того не хотя(т) (Львів, 1587 ЛСБ 87, 7 зв.); Наконец хотячи тым барзѣ унѣю ствердити ... всѣ церемонѣе нашѣ похваляютъ (Львів, 1605-1606 Перест. 50); и имѣ далѣй вѣ Постѣ входѣти бѣдемѣ, ты(м) барзѣй зѣ прѣшлыхъ тыднѣвъ полѣпшѣнаа собѣ принабывѣймѣ (Київ, 1637 УЕ Кал. 75); им далѣй, тым барзей [пожар] палаѣти и шырѣтисе почал (Луцк, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 426).

2. Швидко, хутко: Што теды за дивъ, же цесаръ Аркадій зъ такъ тяжкого грѣху отъ Іннокентіа, папы Римского, строфовавъ бывши, грѣхъ свой барзѣй узналъ, строфовање вдячнѣ прийнялъ. (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 653).

БАРЗО, БАРЗДО, БАРЪЗО, БАРЬЗО *присл.* (*стп.* barzo) дуже, вельми: Того же рѣкѣ богданъ рѣжинскій с козаки низовыми впавши на переко(п) барзо великій шкѣды почини(л) (1509-1633 *Остр. л.* 127); Лоука бж(с)твѣный зъ апѣтѣхѣи былъ рѣдомъ лѣкаръ барзо не посполити (1556-1561 *ПС* 201 зв.); Потомъ Желѣхъ выстѣпивши, почалъ мовить ... на Его Милость княза Романа слова прикрие, а барздо вщѣпливые (Петрків, 1565 *AS VI*, 262); Сѣдѣти маю(т) кожды(и) на мѣстѣхъ свое(м) певно(м) пазначено(м) ведле надки, котѣры(и) болѣше дмѣстѣ сѣдѣти буде(т) вышше, // бы и ба(р)зо ницѣ бы(л) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 2 зв.-3); а бѣде(т) прихо(л) его вѣторы(и) на землю славыны, з мѣнѣ барзо великою и(з) стрѣхо(м) на протѣвны(х) (Вілына, 1596 *З. Каз.* 3 зв.); то ми са барзо подобае(т) (к. XVI ст. *Розм.* 36); Таа то жєна ... вѣто(м) рождѣнію барѣзо болєзньєгѣ и мѣнитса (Почаїв, 1618 *Зерц.* 56 зв.); вѣ Книгахъ Латїйски(х) барзо много слѣвѣса Грѣцкихъ находѣтъ (Київ, 1623 *МКСВ* 74); Зѣлѣ: Барѣзо, мѣцно, гвалтѣвне (1627 *ЛБ* 39); В той часть ... мѣтеръ наѣна, та(ж)ко болѣла, и сгогѣла, и вѣ пороженію перворо(д)ного сѣна свое(г) барзо Крѣвѣю обливѣаласа (Чернігів, 1646 *Перло* 133 зв.); спра(и) ба(р)зо сила, записо(в), обликѣго(в) ... и ро(з)ныхъ процєсо(в) ѡ(л) ѡсобѣ ро(з)ныхъ ... побрашо и кѣна(л)-то(в)не поѣа(р)папо (Житомир, 1650 *ДМВІІ* 198);

(у великій кількості) багато: наливѣ ѡ(т)нѣ твоємѣ наполни все полно не такъ барзо наливани (к. XVI ст. *Розм.* 13); Пѣто(м) почали и(з)дѣхѣти вѣ мѣстѣ та(к) барзо, и(ж) ю(ж) и(м) землѣ недоставѣло вѣ мѣстѣ к ховѣнію (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 84); амѣон(ст): Камѣ(и) дорогѣ(и), якѣ полюме(и) [мѣлѣ] (єст) бѣрѣво вѣ гѣра(х) находѣ(т)са лѣвійски(х), на берєгѣхъ мѣрски(х) (1627 *ЛБ* 175).

Див. ще БАРЗЕ, БАРДЗО.

БАРЗѢ *див.* БАРЗЕЙ.

БАРЗѢЙ *див.* БАРЗЕЙ.

БАРИЛКО, БАРЫЛКО с. 1. (невелика дерев'яна

посудина для зберігання рідких) барилко: а того за(с) не видиши, ижъ за твои(м) черево(м) бо(ч)ки с пивами, барила з медами, бари(л)ка з винами ... волоча(т) (1596 *Виш. Кн.* 75).

2. (міра місткості) барилко: А тамъ же Єе Милость сама покормливати ѡбогих и пива для нихъ по пол барилка давати нехай велить (1577 *AS VI*, 80); а барилко горѣлки розсѣкъ (Луцьк, 1592 *ВНАС I*, 15); виписѣ в меде барылко немалое (Луцьк, 1649 *АрхїОЗР* 3/IV, 49).

БАРИЛО, БАРЫЛО с. 1. (дерев'яна посудина для зберігання рідких) барило: В той час ... было // ... в пивниці ... бочок двадцѣт порожних а одна с квасомъ груповымъ, барил пят (Володимир, 1568 *АрхїОЗР* 8/IV, 163-164); цєбровѣ два ... в пивниці ... барыль пять ... было (II пол. XVI ст. *ЖКК II*, 131); а того за(с) не видиши, ижъ за твои(м) черево(м) бо(ч)ки с пивами, барила з медами ... волоча(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 75).

2. (міра місткості) барило: єскѣ шилимови(ч) ... ме(л) ... вина бари(л) дѣ (Берестя, 1583, *Мит. кн.* 23); взєли ... ѡ слѣдѣ ѡ себєстїяна ... // ... горєлки барило (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88-88 зв.); у Кліма Котєлыника взяли барило меду съ пивниці (Луцьк, 1596 *АрхїОЗР* 3/I, 114); на которой колясе было ... барило меду (Луцьк, 1609 *АрхїОЗР* 6/I, 366).

3. ч. Вл. п.: Ангѣлѣрѣй барыло (1649 *РЗВ* 133).

БАРИШѢ ч. (*тюрк.* baryš) (прибуток від торгівлі) бариш: променялъ самъ Іона Красєньскій ... черезъ сына своего Василья ... на дворецѣ Фалимичи а село Иванчичи, и къ тому полторы тисєчи золотыхъ Полєскихъ придатку, або баришу, себе Василєй съ сыномѣ взялѣ (Луцьк, 1585 *АрхїОЗР* 1/I, 209).

БАРИШНІКЪ ч. Баришник, перекупник: барішні(к) (I пол. XVII ст. *Сем.* 143).

БАРКИ, БОРКИ *мн.* (*стп.* barky) плече, рамено, барки: слышшишъ хлѣпе той звязѣкъ на бѣрки вложи и ѡны(и) занєси до господы мѣи (к. XVI ст. *Розм.* 58 зв.); тогожъ [Скойтипа] вяжучи борки обохъ раменѣхъ повыворочали (Володимир, 1650 *АрхїОЗР* 3/IV, 465).

БАРНАДЫНѢ, БАРНАРДЫНѢ, БЕРНАДЫНѢ, БЕРДАРДЫНѢ, БЕРНАРДЫНѢ, БЕРНАРЬДЫНѢ ч. (*стп.* bernardyn, bernadyn) 1. (монахъ католицького ордену св. Бернарда) бернардинєцѣ, бернардин: Той

унѣи творцы нѣякісь вызунты, которые людей з розуму вызувають и сами с крыжакѡвъ повстали, которыхъ бернардынове барзо не любятъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 19); лицемъ(р)никовъ и роскошниковъ, бе(р)надинов, фра(н)цишкано(в) ... и прочи(х), до которы(х) заслухнѣмъ ѡ нѣкаторы(х) з вашего бра(т)ства же са с хорыми своими на мшѣ ѡфѣрѣю(т), дла исциленїа (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2); взглядом фундацїи их милостей отцов барнардынов ... судиная земская луцкая, ... под самым местом, давши за кгрунты килка тиесечей золотых, фундовала (Луцк, 1650 *АрхлОЗР* 3/IV, 426).

2. Вл. н.: Ива(н) ба(р)нады(и) (1649 *РЗВ* 20).

БАРНАДЫНЪСКИЙ *прикм.* (належный бернардинові) бернардинський: Пагъ Юре(и) Макаровичъ ... пограби(л) поесы ба(р)надынѣские два серебряные (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 24 зв.).

БАРОНЪДШЪ *ч.* Церковні анали, написані католицьким кардиналом Бароніушем: Припагърѣса кбждый в томъ Баронѣдшѣ, яко // яснѣю правдѣ затлѣмають, оплѣтокъ або опрѣсноукъ хотячи оукгренѣтовати (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 263-264); Баронѣдшѣ з легатїй це(р)ковныхъ кѡплени(и) чере(з) ѡ(т)ца ѡнѡфрїа (Луцк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 268).

БАРСКИЙ *прикм.* Барський. мыло барское *див.* **МЫЛО**¹.

БАРТА *ж.* (нім. Barte) сокира: тѣи з жалю великого по своѣмъ ѡ(т)ци мѡщю до дѡбрѣ добывалиса, а добывшиса прибѣгши едѣгъ и оудариѣ владѣкѣ бартою, и оубили его на смѣрть (1509-1633 *Остр. л.* 130 зв.); Сѣчѣиво, барѣга, топоръ (1596 *ЛЗ* 74); Сѣчѣиво: Барѣга, топоръ, сокира (1627 *ЛБ* 131).

БАРТНЫЙ, БАРТЪНЫЙ *прикм.* (*стп.* bartny) те саме, що **БОРТНЫЙ**: пасеки домные и бартъные вшелякие повыдерали (Луцк, 1649 *АрхлОЗР* 3/IV, 152); дерево бартное *див.* **ДЕРЕВО**.

БАРТОЛЬ *ч., перен.* Книжки, написані італійським письменником-езуїтом і проповідником Даниїлом Бартолом: такъ многіи оуча(т)са, и барзо працію(т), дѣи рочныи читають, бартоло(в), пазоно(в), не и(ж)бы лѣпшїй живо(т) оучинїили ... але жебы невы(и)ного настоуповати (поч. XVII ст. *Проп. р.* 211 зв.).

БАРТЪ *ж.* (*стп.* bart) те саме, що **БОРТЪ**: пагъ Ягѣ

Жылицький ... прыхавъши а заставъши в тых маѣностях ... пасеки в барѣяхъ повыдеранные жалюсную передо мною, урядом, заносилъ манифѣстацію (Луцк, 1649 *АрхлОЗР* 3/IV, 61).

БАРУНЪ *див.* **БАРАНЪ**.

БАРХАНОВЫЙ *прикм.* (*виготовлений з бархану*) байковий: побрали ... каптан бархановый, коштувал чотыри золотых (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 9).

БАРХАНЪ *ч.* (*ар.* barḡān) (*ворсиста бавовняна тканина*) бархан, бумазѣя, байка: В ... возѣ моемъ было ... шгу(чка) ба(р)хану, папери по(л)ризы (Луцк, 1564 *ТУ* 106); от шгуки бархану барвы вшелякое грошей два (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 561); на же(р)товнику покрове(ц) чи(р)воны(и) ба(р)ха(н) покрывало старое (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 2 зв.); ба(р)ханѣ шгучка а (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 16 зв.); Барханѣ. Vestis vel tela go[s]i[p]i[na] (1650 *ЛК* 424).

БАРХАТЪ, БАРХЕТЪ, БАРХУТЪ *ч.* Бархат, оксамит: Панѣ мой чого потребѣешъ хочѣш ли аксамитѣ едоманки, дамасценѣ бархетѣ ... блавату? (к. XVI ст. *Розм.* 52 зв.); рызы одны чемлету белого ..., з окладкою адамашку бурѣатного, а другїе волненые, простые, з окладкою бурнатного бархату (Овруч, 1600 *АрхлОЗР* 1/VI, 288); напрестолное Евангелїе едино позолотистое, а другое серебряное, чорнымъ бархутомъ крытое (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 20).

БАРХУТОВЫЙ *прикм.* Бархатный, оксамитовый: покровцовъ два одинѣ бархутовый чорный, а другїй камчастый бѣлый, золотомъ шитый (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 20).

БАРХУТЪ *див.* **БАРХАТЪ**.

БАРЦОВЫЙ *прикм.* (*стп.* barszczowy) темно-червоний, *діал.* борщовий: тот сын мой Стефан воспол из маткою своєю ... выбрали и выкрали, взяли ... кобенякъ мой люнгьский барщовый (Волюдимир, 1602 *АрхлОЗР* 8/III, 493).

БАРЪКАНЪ *див. ще* **ПАРКАНЪ**.

БАРЬЛОГЪ *ч.* (*стп.* barylóg) барліг. У *порівн.*: Мы же пнѣ жалѣємо дати за ню, малѡго ѡкрѣха хлѣба ... и лежачи яко вепрѣ в барьлогѣ в рѡскоши свѣта того хочемо нѣлѣжати пр(с)тво нѣ(с)ное (Почаїв, 1618 *Зерц.* 83 зв.).

БАРЬСОВЫЙ *прикм.* (*виготовлений зі шкіри або хутра барса*) барсовий: при том дей седле рад

сребреный бытъ, в которомъ было сребра три гривны
ис кѣтасом барьсовымъ (Вільна, 1555 AS VI, 17).

БАРЫЛКО *див.* БАРИЛКО.

БАРЫЛО *див.* БАРИЛО.

БАРЫШОВЕЦЪ *ч.* (*мешканець або виходець із с.Баршівки*) баришовецъ. Вл.п.: Олешько Барышовецъ (1649 РЗВ 439 зв.).

БАРЫШЪ *див.* БАРИШЪ.

БАСАЙРАБЪ *ч.* Бесараб. Вл.п.: Баса(и)рабъ (1649 РЗВ 373).

Див.ще БАСАРАБА, БАСАРАБОЙ, БАСАРАБЪ.

БАСАЛИКЪ *ч.* (*тур. basalyk*) нагайка з олов'яним наконечником: сами до зе(м)ла по(л)скои идоу(т) и наши(х) братїй ... до себе беру(т), и кр(с)гаты и(х) саблами, басалики и нагайка́ми (к. XVI ст. - поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 113 зв.).

БАСАРАБА *ч.* Бесараб. Вл. п.: Ма(р)ко Басараба (1649 РЗВ 197).

Див.ще БАСАЙРАБЪ, БАСАРАБОЙ, БАСАРАБЪ.

БАСАРАБОВЪ *прикм.* Бесарабів. У складі вл. п. басарабовъ бродъ: Во(и)гъ кѣзминьски(и) максимъ з бояры ... вели ... // ... ажъ до дорогъ которые ... розышлися одна пошла к басарабовъ бродъ а дрдгая к чѣбинѣ (1546 ОГ*91-91 зв.).

БАСАРАБОЙ *ч.* Бесараб. Вл. п.: Васи(л) Басарабо(и) (1649 РЗВ 156).

Див.ще БАСАЙРАБЪ, БАСАРАБА, БАСАРАБЪ.

БАСАРАБЪ *ч.* 1. Бесараб: Та(к) ... в прекопѣ сѣ(т) о(с)та(н)ки кгото(в) а(л)бо гето(в) лито(в)ски(х) и рором(н)ски(х) (!) рѣ(с)ки(х) пре(л)ко(в), которые словес(н)ски(м) языко(м) ... мовя(т), и быдло а(л)бо чобаны в поля(х) пасѣ(т), а зовѣ(т)ся пѣгъ басарабами ... словаками и сербами (1582 Кр. Стр. 50).

2. Вл. п.: Василе(и) Богданови(ч) Корчовски(и) ... заруку положилъ сто копъ гроше(и) пану Басарабу (Житомир, 1584 АЖМУ 82); у Демяна Басараба - салю впервое за золотыхъ три (Луцк, 1619 АрхОЗР 6/1, 405).

Див.ще БАСАЙРАБЪ, БАСАРАБА, БАСАРАБОЙ.

БАСАРУНОКЪ *ч.* (*нім. Besserung*) відшкодування за побій: Слѣга(м) Пѣна Морохѣ(в)ского басарѣ(н)кѣ дали(с)мо зло(т) м̃. (Львів, 1615 ЛСБ 1047, 4 зв.).

БАСНОМУДРЕЦЪ *ч., зневажл.* Байкотворецъ: Сѣе же речѣніе мое то(л)ко ѿ имени згоды тое ваше

кни(ж)ки, ксе(и)дзове бискѣпи, реклоса; пока(з)уючи я(к) ба(с)ном(д)ръца(ми) ми(р)ски(ми) ... // надѣтого, сва(р)ливого и теле(с)ного м(д)рованїа ра(з)умѣ вѣра шафована быти не має(т), не може(т), и не бѣде(т) (1598 Виш. Кн. 276 зв. - 277).

БАСНОМУДРИЕ *с., зневажл.* Байкомудрування: Тогда себе вѣру о святом духе и от сына исходящем и другие ереси, яко опреснок, пуркаториум и протчие басномудрия во своем лживом костеле латынский род з боготворенными папами соградили (1600-1601 Виш. Кр. отв. 176).

БАСНОПИСЕЦЪ *ч., зневажл.* (*автор видумок, байок*) байкотворецъ: Посмѣй же ся сам себѣ, баснописче, от сего слова взявши срамоту (1615-1616 Виш. Поз. мисл. 241).

БАСНОСКАЗАТЕЛЪ *ч.* Той, хто розповсюджує видумки, байки; базіка: Даска(л) или дѣйте(л) сея шкѣлы, маєть быти блѣгоче(с)тивъ, разѣме(и) ... не смѣхостроите(л) ... не чародѣ(и), не басносказатель (Львів, 1587 ЛСБ 87, 1 зв.).

БАСНОСЛОВЕЦЪ, БАСНОСЛОВЕЦ *ч.* Той, хто складає або розповідає легенди, байки; байкомовець: Присмотри жъ ся еще бабским басням, послѣдованию того слова хулы, боголюбный прочитателю, что рече домолѣжный баснословец (1615-1616 Виш. Поз. мисл. 240); А баснословни, альбо поѣтове, тыхъ то Сирїновъ повѣдають быти птѣховъ, але тварїй засѣ блѣгоголовѣскихъ, котрые ласкотливыми а прикѣдными оушѣмъ пѣснями своими ... до себе звѣдаты (Львів, 1614 Кн. о св. 439); Баснословець. Fabulator (1650 ЛК 424).

Див.ще БАСНОСЛОВЪ.

БАСНОСЛОВІЕ, БАСНОСЛОВІЕ, БАСНОСЛОВІЕ *с.* Пустослів'я, пусті балачки, небилиці: Баснословіе, и гѣкче(м)наа мова (1596 ЛЗ 28); То бо их есть и ремесло: поганское науки баснословием, орациями, похвалами и похлѣбствы смачными слабоумных и ненаказанных прельщати (1600-1601 Виш. Кр. отв. 163); молю и наъпоминаю любовь вашу: дайгѣ место и фундамент в разумѣ вашем православной вѣрѣ и никакоже ни единым козлѣм и хитростѣм словеснаго баснословия, от духопрелѣстнаго источника отригающим, самомнимаго разума

вѣруйтѣ (Бл. 1610 *Виш. Посл. Лв.* бр. 233); Баснословіе. *Fabulatio* (1650 *ЛК* 424).

БАСНОСЛОВИТИ *дієсл., недок.* Пустгословити: баснословлю. *Fabulor* (1650 *ЛК* 424).

БАСНОСЛОВІЕ *див.* **БАСНОСЛОВІЄ.**

БАСНОСЛОВІЄ *див.* **БАСНОСЛОВІЄ.**

БАСНОСЛОВЪ *ч.* Те саме, що баснословець: А что поминает первых святых пап чудотворцов и мучеников, которые в Римѣ были, а тѣми похвалу себѣ латынски баснослов Скарга учинити хочет, тогда да знают латынскии мудрецы, яко тѣ не нынѣшних пап вѣры были, але восточных (1600-1601 *Виш. Кр. ота.* 187).

БАСНОТОЛКОВАНИЕ *с.* Вигадане, неправдиве тлумачення: Таж латинник свѣдѣтельства от писания о сем дати не может никакоже ... Но что сотворит? На баснотолкование Иоановѣх словес востечет, како Христос // духа святаго послати обѣща (1588-1596 *Виш. Кн.* 129-130).

БАСНЬ *ж.* 1. (*твір алегоричного змісту*) байка: Езопова то - о головѣ хорошей але безмозгой баснь! (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 589); Басни звагомыа: Вишѣтѣнныи, встыдливии Пѣсни, Гадки, и Бѣйки (Львів, 1642 *Жел. П.* 7 зв.); Баснь. *Fabula* (1650 *ЛК* 424);

легенда, оповідання: О Сіріинахъ тѣжъ баснь єсть такаа, за поганѣства еще Грекокого дѣннаа (Львів, 1614 *Кн. о св.* 439).

2. (*вигадка, небиліця, неправда*) *розм.* байка: С тое причины згѣды є(ст) потреба в которо(и) // вм(с) кохати(с) зачни, а да(и) навѣкии дава(ти) не ѡпинѣючиса и басне(и) лво(и)ски(х) не слушаю(чи) (Кореличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1-1 зв.); Тако да знѣете, я(к) слове(н)скі(и) язы(к) пре(л) бѣмъ ч(с)пѣиши є(ст) і ѡ(т) елли(н)скаго, и лати(н)скаго: се же не басни соу(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 225); И хтожъ такъ шаленный будеть, жебы таковымъ вашимъ баснямъ верити мел? (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО.* 1111); Але то шгоденныи отступниціи плетки, голословныи басни! (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 702); Ежели ты томоу вѣришь и не маешьъ събѣ за басни, чемоу(ж) его хочешь мѣти на земли дѣдиче(м) (Устрики, 1 пол. XVII ст. *УС* N 29515, 272 зв.); ісповѣдь маєть бѣти прѣстаа, щѣраа, бе(з) вымѣвокъ не мѣшаючи басенъ яки(х), альбо гисторій (Львів, 1645 *О тайн.* 80).

БАСТРА *с., зневажл.* Байстря: Прелюбодѣйчице: Ба́стра (1627 *ЛБ* 95).

БАСУРМАНСКИЙ *див.* **БЕСУРМАНСКИЙ.**

БАСУРМАНЪ *див.* **БЕСУРМАНЪ.**

БАСУРМАНЬСТВО *с.* Магометанство, мусульманство, іслам: дете(и) ихъ ... (в) басу(р)манѣство намовати ... не маю(т) (1566 *ВЛС* 95).

БАСУРМЕНЪ *див.* **БЕСУРМАНЪ.**

БАСЪ *ч.* (*лат. bassus*) 1. (*звук низького тону*) бас: Басъ ... *Bassus. Imus sonus modulatus* (1650 *ЛК* 424).

2. Вл. н.: Иванъ басъ (1649 *РЗВ* 373).

БАТАЛА *ч.* *Діал.* батала "копистка, якою мішають сир". Вл. н.: Григорій Батала (1649 *РЗВ* 132 зв.).

БАТЕНЬКО, БАТУНЬКО *ч., нестл.* Батенько: *Jużesz się nie żuży miły báterku* (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 2 зв.); *Idem sobi brátya ... Iskáty Popády ... Koshraia od naszohu bátuńka vteklá* (Там же, 5).

БАТКИ, БАТЬКИ *мн.* 1. (*батько й мати стосовно до своїх дітей*) батьки: Тепер са тое дѣет ѡ рѣси, же ѡставили заповѣдь божию, та батков слѣхают (поч. XVII ст. *Вол. В.* 75).

2. Предки, батьки: его мл(с)тъ кѣпъ ку(р)пски(и) ... на(с) де(и) вжо во (в)ло(с)иность нашѣ недопѣскаетъ чого де(и) и батьки нашии и мы ... з вежд давнего де(р)жали (1582 *ЖКК* II, 192).

БАТКО, БАТЬКО *ч.* 1. (*чоловік стосовно до своїх дітей*) батько: Шгож дей батько твой Денис и ты самъ свекрови еє ... вєна еєте не отдали (Володимир, 1555 *АрхІОЗР* 8/IV, 350); тая дєвка у воду в Стыр скочила, и батко еє ... прибєгши, ажъ до чолна ухватил (Луцьк, 1575 *АрхІОЗР* 8/VI, 424); **батко кресни** — хрещений батько: *Pomahay Boh bátku Mikitá kresny: Szczomeś terpieć twa miłost nie iesny* (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 2).

2. (*титул служителів культу*) отець: *Chodiť sie do Korolá Sándrá skáržytu On ich welit bátku Władyce zycdnáty* (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 1).

3. Вл. н.: а естлибыхъ я на той рокъ описаный палу Батку Мѣсаковичу ... тое сумы пенезей ... не отдалъ ... тогда буду повинен ... гую суму пенезей совито платити (Луцьк, 1565 *АрхІОЗР* 8/VI, 155); а въ жишовской улици домъ Батковъ, въ которомъ самъ Батко менкаль (Луцьк, 1576 *АрхІОЗР* 1/I, 56).

БАТКОВЪ *прикм. (належний Батькові)* Батьків: а въ жидовской улицы домъ Батковъ, въ которомъ самъ Батко мешкаль (Луцк, 1576 *АрхЮЗР* 1/1, 56).

БАТОГЪ, БАТУГЪ ч. (*капчук, пуга*) батіг: мѣчитель повелѣ(л) совлени оѣдѣние еѣ и совлекши повелѣ(л) батоги бити немл(с)тивно (1489 *Чет.* 86); вунъ [Христосъ] учинивъ батугъ изъ перессуче, и выгнавъ вонъ тыхъ, што продавали и куповали у церкви (XVI ст. *НС* 99); у *porien*: чомъ усякий бстогъ естъ кортанъ, якъ батугъ, на насъ выдѣ Бога послапъ за грѣхы нашѣ (XVI ст. *НС* 154).

БАТРАКЪ ч. Батракъ. Вл. н.: Ангдрѣ(и) ... батра(к) (1649 *РЗВ* 385).

БАТУГЪ *див. БАТОГЪ.*

БАТУНЬКО *див. БАТЕНЬКО.*

БАТУРА ж. *Діал.* батюра "великий батіг". Вл. н.: Фе(с)ко Батѣра (1649 *РЗВ* 22 зв.); Сидо(р) Батѣра (Там же, 365 зв.).

БАТУРИНЕЦЪ, БАТУРЕНЕЦЪ ч. (*мешканецъ або виходець із м.Батурина*) батуринець. Вл. н.: Кирило Батѣринецъ (1649 *РЗВ* 382); васко батуренецъ (Там же, 445 зв.).

БАУКАЛЪ ч. (*глиняний посуд*) дѣбанок: Кгды котѣри(и) з ни(х) дѣбанокъ глинаны(и), котѣри(и) они баоукаломъ зовоу(т), або що такое ... зопсеѣ, або згѣби(т) ... емѣ не бываѣтъ проце(н)но (серед. XVII ст. *Кас.* 41 зв.).

БАХМАТЪ, БАХЪМАТЪ ч. (*мат. bachu - широкий, ат - кінь*) 1. (*бойовий верховий кінь*) *діал.* бахмат: Пахоло(к) ми(ш)ко на не(м) па(н)це(р) ... ба(х)ма(т) по(д) ни(м) гне(л) (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 93); побралъ и пограбилъ ... ко(н) гнеды(и) ... бахма(т) бу(р) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 90); кгва(л)то(в)не выдравъ ... бахъмата строкатого (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

2. Вл. н.: Лаври(н) ба(х)матъ (1649 *РЗВ* 10).

БАХУРЧИКЪ, БАХУРЪЧНКЪ ч. (*еврейський молодик, хлопчак*) *діал.* бахурчик: псѣвѣрные жидове бахуръчики, на име Израилъ а Нисапъ ... на взгарду закону и виры християнское каменемъ метали (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 1/1, 266); Што кгды постережоно, тыхъ бахурчиковъ, пайме Израиля а Нисана, поймано, и се зде до вряду приведено и до везеня отъдано (Там же).

БАХУРЪ, БАХОРЪ, БЕХУРЪ ч. (*гебр. bachur*) 1. (*дитина, єврейська дитина*) *діал.* бахур: Дыспутуй же о то з Ляментомъ. который вѣрный сыгъ церкви Божое его (а не іеретыцы) писалъ. З ним ся то тамъ было стерти, не зъ своими бахурами (Слуцк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 276); Отожъ есь выграть, на томъ соборѣ вапомъ. Когось то переперь? Своихъ же бехуровъ дурный лейзѣрь (Там же).

2. Вл. н.: бы(в) оу правѣ Грицкувъ Іва(н) и Бахуръ Лукачъ, и все село (Бенедиківці, 1603 *НЗУж.* XIV, 222); Пу(л) его давъ Федуръ попувъ Бахорови Мигаїлови оу 6 золоты(х) (Там же).

БАХУСЪ ч. (*гр. βάκχος, лат. Bacchus (в античній міфології бог вина, вишоробства, веселощів)*) Вахс, Бахус: Іѣпите(р) ... оу звѣра скопѣ премѣни(л) ... апѣлло ѣ кроука. Бахоу(с) ѣ козла (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 62 зв.); и(х) [погагъ] богѣвъ ... ро(з)ные звѣрата тагѣдли ... бахѣсовъ тигры; нептоуновъ де(л)фины (поч. XVII ст. *Проп. р.* 199 зв.).

БАЧЕНЯ, БАЧЕНЕ, БАЧЕНЬЕ, БАЧИНЬЕ с.

1. Розум, мудрість: Которому мы себе сами и службы наши напнижніе ласѣ и милостивому баченю вашей милости папа нашего милостивого поручасмо (Київ, 1575 *АСД* IV, 16); що я то бачному и ростропному баченю в(ш) м(л) папо(м) и братия(м) мои(м) порѣчаю (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); Маю ... надею, ижъ кождый баченя побожного и мудрого прудыший будѣтъ до веры тому, што такъ светые и мудрые презвитери Божьи ... приносятъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 230); Моудрованіе: Выроздмѣванье, мѣдрость ... ростропно(ст), смѣсль, бачѣнье, рѣзъмъ (1627 *ЛБ* 66); што(!) все мудрому баченю велможности вашей полегивши и отписъ того листу, унижене просимъ, отдаючисе при томъ зъ унижеными прозбами и послугами въ ласѣ велможности вашей (Чернігів, 1648 *ЛЮЗР* III, 157); до баченя прийти — прийти до розуму, опам'ятатися: Неха(и) боуде(т) прокла(т), и непросте(н), поты а(ж) блю(з)нѣрства свое(г) перестане(т), и до баченя при(и)де(т) (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 53); на баченю здоровий — при світлому розумі: я, ієродияконъ Силвестер ... обавляючися, абы мя смерть неготового не застала, любом тѣды на теле зхоралый, однакъ на баченю и умысле

добре здоровый, таковой порядокъ в поверенной мне от Бога ... зверхности чиню (Чорненський монастир, 1635 ПЛКДА I-1, 65).

2. Погляд, розсуд, міркування: масть ... сынъ мой ... всимъ тымъ менованымъ, яко рухомыми маестностями, такъ именами ... подле налепшого баченя и уподобаня своего оборочати и шафовати (С:льце, 1531 *АрхЮЗР* 7/1, 30); Яко(ж) я того баче(н)я св:его да(л) есми его мл(с)ти кнзю дми(т)рею буремскому се(с) мо(и) ли(ст) визна(н)я мое(г) по(д)п(ча)т)ю моею и власно(и) руки мое(и) писаны(и) (Буремль, 1560 *ЛНБ* 5, II 4043, 23 зв.); Мае(т) ... па(н) писа(р) самъ ... тымъ име(н)емъ шафова(ти) водлугъ доброе воли и налепшого баче(н)я свое(г)[о] (Житомир, 1584 *АЖМУ* 139); абовѣмъ цю написати и до вѣдомости твоѣе подати, то моа была повинѣность, чому добытъ за волею бжею оучинилемъ, а яко то приймвати и якъса с тымъ обходить, то южъ на твоє(м) баченю належитъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 182 зв.); Оусмотрю, вмыслию, намѣрю: Мѣрѣ до цѣли, годжѣ, змѣрю, або смотрѣ, обачиваю, оглѣдѣю, маю взгляды, баченѣ (1627 *ЛБ* 168); лечъ выставити ихъ и выховати вѣ вѣрѣ и побожности Православно-кашлыческой и до сп(с)ніа привести, то даръ естѣ Бжій, которого родичи безъ особнои Ласки Бжеи мѣти не мѣгутъ, тылко зѣ мѣи тогѣ Сакраментѣ ма(л)женства стѣ, если баченѣ и розѣмъ Правѣрный Христіанскій мѣти бѣдѣтъ (Київ, 1646 *Моз. Тр.* 928).

3. Увага, пильність: Бо зле и небезпечно королевскіе, и княжакіе вставы ... нарѣпати и ламати, а ѡ божихъ пакъ якъ маемъ розѣмети, ѡ которыхъ нарѣпению в добромъ баче(н)ю страшно бы и помыслати (Острог, 1587 *См. Кл.* 22 зв.); Проси(м) ... всѣхъ христоимениты(х) людей исполненія црковнаго, ѡ милостивое и ла(с)кавое Баченя и вспоможенія на такъ я(с)ные и всѣ(х) ва(с) Псполитые Потребы (Львів, 1609 *ЛСБ* 422); баченя мати на кого, мати (имѣти) баченѣ на що: а) мати на увазі когось, щось, пам'ятати про когось, щось: Которые если бы цю бо(л)ше на(л) м золоты(х) выдали я ... вѣ(р)не милы(х) брати(и) поко(р)не прошу и пилно жадаю бга ради и правды его дѣля ра(ч)те на ни(х) мл(с)ти баченя с ты(х) мѣрѣ же ты(ж) нини на мене мають, неха(и) то(т) выдато(к) вымѣшкаю(т) в

домѣ (Лопушна, 1598 *ЦДИАЛ* 201, 4, 12, 49 зв.); мы, маючи баченѣ на пелgrimокъ тыхъ, которые отъ свидкихъ роскошей на духовные, отъ земли на небо ... идут и на той дорози биды и напасти в удрученю тила приймвати, звытжаючи грѣхъ, изволяютъ ... тое мешканѣе поступити мусимо (Дубно, 1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 90); еслибы се цю на записахъ слупныхъ ведле права справленых и на врадѣ признаныхъ, показало, на то мають пилное око и баченѣ сыпове мои (Володимир, 1609 *АСД* X, 232); б) зважати, звертати увагу на цю: Жалу(ю)ся ваше(и) ... мл(с)ти ... На г(с)дна гедесона еп(с)па Львовского и(ж) ми великую ... бѣдѣ дѣини(л), не маючи баче(н)я на вѣрѣ х(с)вѣ анѣ на ста(н) мо(и) дѣховны(и) (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1); То пакъ панъ Семенъ Богуринский ... не маючи баченѣ на зверхность и на врад ... мене самого // рѣкою своєю зыбилъ (Луцк, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 265-266); на баченю мати, мати (мѣти) на баченю цю - мати на увазі щось, пам'ятати про щось: ап(с)ловѣ и докторовѣ стѣ(х) прикладѣ и повѣсти на баченю маючи вѣ прѣсто(м) домѣ сиюдѣ ѡ(т)правовати волѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 86); прѣстои(т) теды в то(т) ча(с) и грѣхъ мѣти на баче(н)ю, и то(т) оумыслѣ ѡ(т)чааіа не брати пере(д) себѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 92); Ради: Дбай, мѣи на баченю (1627 *ЛБ* 104); при баченю быти — бути уважним, пильным: И на гѣлос его оуши свои надыши. Котрый до насъ мѣвилъ, не бѣйтеса не бѣйте, При баченю тылко боу(д)те, а мѣжнѣ стоите (Львів, 1616 *Бер. В.* 71).

4. Намір, воля: къ тому масть сынъ же мой, князь Михайло Чартгорыйскій, роздати по церквахъ на обиходѣ и панахиды певную суму пенезей ... цю все справе и доброму баченю сына моего милого князя Михаила Чартгориского поручаю (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/1, 29); Я маючи в том доброе баченѣ и бѣдѣи цѣлый на здорови и на смысле моем ... записѣю тым моим листом жонѣ моеи ... тѣю сѣмѣ пѣнажнѣю сем тисач золотых (Краків, 1539 *AS* IV, 177).

5. Ласка, милість, прихильність, пошана: прошѣ и(ж) бы вѣм на на(с) ве(р)ны(х) приятеле(и) ... хотя маю взгля(л) и баче(н)ѣ рачила ме(т) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 277); В тые часы Ипатей к. лодимерскій у княжати ... у великой ласцѣ и баченѣ за оные показанные цюты и житіе побожное былъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 31);

пилю прошу абы ласки и баченя благочестия вашего, яко людє пустынные въ людскости и утвержению въ православїи дознавати мѣли (Корсунь, 1625 КМПИ I, дод. 274).

БАЧИТИ, БАЧЫТИ дієсл. недок. (стп. басуєс) 1. (кого, що і без додатка) (сприймати зором) бачити, оглядати: княз Ковелский мовиль князю Коширскомѣ: одного судью твоего ... виждѣ, а старшого, ... не бачѣ (Ковель, 1537 AS IV, 103); вина не бачиш ли того? (к. XVI ст. Розм. 13); вы в людїи бачите, вѣ воїѣ поро(х) а в себе не чоѣте бѣрвена (Львів, поч. XVII ст. Крон. 155); ато бачишѣ пере(д) двѣ(р)ми зготѣваний ми вѣзъ (Острог, 1607 Лѣк. 123); Не бачишѣ передѣ собою войска? (I пол. XVII ст. Сл. о зб. 19); кривавые Раны егѣ [царя], сами бачѣ, а съ мнѣю вѣ жал(о)сти мѣей и вѣшей горко пла(ч)те (Чернігів, 1646 Перло 93 зв.); бачити очима своими — бачити на власні очі, бути очевидцем чогось: Мы есмо бачили сами очима своими ... ижѣ они тыи грани зрѣбавши, выжегають, и при нас ѡтѣ ѡгнєвъ тыхѣ повтекали (Ковель, 1537 AS IV, 112); презѣ сонѣ бачити — бачити у сні: пѣты(м) ѡбра(з) котѣрый пре(з) сонѣ бачи(л) ... мо(г) бы былѣ и камєпѣдѣю змакѣти дѣшѣ (Острог, 1607 Лѣк. 19).

2. (що і без додатка) Зауважувати, бачити, помічати, спостерігати: Бачѣ же вм(л) зѣгоды прагнєте (Володимир, 1595 ЛСБ 288); Бо кѣдыжѣ то врожѣная прырва кожного, же нхто до себѣ злостий ни якихѣ не бачить, рыхлѣи ихѣ въ комѣ иномѣ упатритѣ (Вільна, 1595 Ун.гр. 166); не бачи(ли) естѣ вѣ на(с) ... нѣчого пога(н)ского, а вѣды гоубѣю своєю ѡбмѣвлѣєте бѣти погѣны (Львів, поч. XVII ст. Крон. 147); а то не бачишѣ, и(ж) едѣ(н) естѣ законодавецѣ и сѣдѣлѣ, кѣторый моцєнь сп(с)ти и погоубити (Височани, 1635 УЄ № 62, 57); Чему ж ти, о пане, ратовать не рачиш. Кричимо ку тобѣ, а ти як не бачиш (1648 Елег. 152).

3. (що і без додатка) Розуміти, усвідомлювати, бачити: И зрозѣмєли есмо с тыхѣ листовѣ ... и бачачи ижѣ намѣ не потреба лепшого свєдєцтва надѣ ѡтца твоего и тыхѣ зєманѣ Волинскихѣ ... на ихѣ чоломѣ битѣ то вчинили (Неполомичі, 1527 AS III, 316); А так мы бачачи таковое небєзпєчєство, ѡт тыхѣ людєй неприатєлскихѣ ... росказали есмо листы нани по всєй

земли Волинской писатѣ, приказѣючи всимѣ княжѣтомѣ .. жебы они кѣ слѣжбѣ нашѣй ... збройно поготовѣ были (Варшава, 1544 AS IV, 387); Знатѣ, ижѣ ѡилялєтѣ не Русинѣ, бо не знатѣ ключа пасхального и не бачитѣ того: коли кольвєскѣ ключѣ пасхальный на А, альбо на Б стоитѣ, завждѣ Великѣ день муситѣ зими займовѣти (Вільна, 1599 Лит. 773); с пѣльного бовѣ(м) естѣсмо прирѣжєнѣа и що наѣс має(т) бѣти не бачимо (Острог, 1614 Тєст. 160); Су(д) ... // ... бачєчы то ижѣ справа идѣ(т) з ѣря(д)нико(м) прылє(г)лымѣ, котѣромѣ фору(м) право по(с)политѣе пере(д) судѣ(м) близѣшы(м) показѣло прото су(д) позванѣму форумѣ ѣзнавши, постѣпова(т) наказѣ(т) (Київ, 1621 ЛНБ 5, III 4057, 19 зв. - 20); Бо ѡужѣ я бачу близѣко концѣ нашѣ (I пол. XVII ст. Сл. о зб. 25);

бачу (бачишѣ, бачимо) у рѣлі вставн. сл. (аживѣєтѣся при потребѣ звернутѣи чиюсь увагу на щѣсь) як бачу (бачишѣ, бачимо): Не безѣ причинѣи вѣм того своѣго висарѣѣна яко бачѣ на дѣбѣрой пѣмѣти мѣєтѣ (Острог, 1598 Отп. КО 30); Подиялєсьє, бачу, не своєго дєла - писмомѣ ширмовѣти (Володимир, 1598-1599 Відп. ПО 1051); Не хвалижѣ тѣе проклѣтѣе конѣєдєрацѣи, котѣрая, яко самѣ бачишѣ, до такѣ великого злого всимѣ свѣволѣиномѣ ворѣта ѡтѣвѣрыла! (Вільна, 1599 Лит. 853); Кѣждѣе абѣвѣмѣ дрѣво зѣвѣдѣтѣ выпѣскаєтѣ олѣпѣа, якѣ бачимо, лѣстѣа, цвѣтѣ, и ѣвоци (Вільна, 1627 Дух.б. 295);

(що) вѣдѣчувѣти: Цє(р)кви ієрусали(м)скої ѣвѣрити рачи(л) Абы ко(ж)ды(и) вѣрны мило(стѣ) єго бачи(л) (к. XVI - поч. XVII ст. ПДПИ 182, 100).

4. (що, на що і без додатка) Зважѣти (на що), враховувѣти, брати до уваги (що): Мы, бачачи, ижѣ лѣстѣ нашѣ дали есмо тымѣ людємѣ нашимѣ свѣпѣухѣмѣ ... котѣрыє в томѣ сєлѣ слуги путнѣе, в котѣрыхѣ нашѣ лѣстѣ будѣтѣ, тыхѣ Михайлу не дали есмо (Краків, 1512 АрхїОЗР 8/IV, 222); мы бачєчи на то, же они сѣтѣ людѣи вѣкраїни ... с тѣе роботѣи мѣсту замѣкового такѣе ихѣ вызѣволяємѣ (Вільна, 1546 АрхїОЗР 8/V, 41); А та(к) ... су(д) длѣ розмышлє(н)ѣ тѣе рєчи ѡ(т)ложили есмо до днѣ за(в)трашнєго, субѣту, намѣви(в)ши сѣ есмо з собѣю, а бачєчи в то(и) справѣ, и(ж) єцѣ головно(г)ло вѣказѣу не вчинили (Житомир, 1584 АЖМУ 93); И я, то бачачи, ижѣ то

здавна до того святого Николая належало, ... все тое отдаю до монастиря моего Батуринаского (Київ, 1636 *ЛИМЗМ* 5, № 1 (1)); А бачачи ре(ч) слу(ш)ню ... шны(х) Бѣликовичо(в) при ве(р)хѣписаны(х) кгру(н)га(х) ... листо(м) наши(м) зоставѣ(м) (Острог, 1637 *ЦДІАК* 1471, 1, 1, 99 зв.);

бачъ (бачъте) *наказ. сп. (вживається для вираження застереження, зауваження)* дивись (дивіться): Ба(ч)же езоуйте, яко пр(о)ркъ назва(л) рым'скій оура(д), папѣжа, конѣмъ дики(м) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 149); Бачъ зашный мѣжд, яко с(т) Павѣль людской мѣдрости повѣгъ шнѣкѣніе(м) называѣтъ мѣрны(м) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 201); и приказоваль имъ рекоучи бачъте а выстергайтѣся квѣсоу фарисейскаго, и квѣсоу іродова (1556-1561 *ПЕ* 156 зв.).

БАЧИТСЯ, БАЧИТСА *дієсл. недок. (стп. baczyć się)* 1. (кому) Здаватися, уявлятися, бачитися: шго са ва(м) бачи(т) если боуде(т) в нѣкоторого члѣка сто шѣць и заблюди(т) єдина ѡ(т) ни(х) чи не остави(т) ли дева(т)деса(т) и дева(т) на гора(х) и шкѣ(л)ши ище(т) заблуждышаго (1556-1561 *ПЕ* 79 зв.);

бачитѣся *у ролі вставн. сл. (уживається для вираження припущення чогось)* здається: феврала назвали мартомъ, а марта kwietnemъ, бачитѣмса и ма(и) ѡ нихъ змѣнить своего имени скѣтовъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 22).

2. (в чому) Розумітися (у чім), усвідомлювати (що): неслоушнѣ тѣ же са в томъ не бачишъ, ижъ не тѣлько ровны(и) ѡ(т) ровного, але и вишній мѣсцемъ ѡ(т) нѣжшого ... за вѣстѣпо(м) и нецѣбѣю ставѣтѣся ещѣ нѣжшимъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 82).

3. (кому) Хотітися, бажатися: Прѣго, щѣса комѣ бачить, Вѣлно яко собѣ рѣчитъ (Чернігів, 1646 *Перло* 9 зв. пенум.).

БАЧМАГИ, БАЧМАКГИ *мн. (одн. бачмакъ ч. і бачмага ж.) (тур. başmak)* черевки: якожъ при томъ зраненю своємъ мѣнилъ собѣ быти шкоды: чеканъ, макгерка и бачмакги сафьянове згинули (Київ, 1595 *АСД* III, 60); побрали ... боты козловыє новыє, бачмакги сафьяновыє, поясъ сребный (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/І, 113); але сто(и) ты, // кривоногій ба(ч)ма(ж)ниче, и(з) своєю кривоно(жно)ю ба(ч)магою,

ци мѣже(ш) нею та(к) попрати силѣ вражію, я(ко) то(т) невітрѣты(и) черевѣчище (п. 1596 *Виш. Кн.* 234 зв. - 235); Высотѣтъ: Бачмаги, а(л)бо папѣбѣтъ (1627 *ЛБ* 23).

БАЧМАЖНИКЪ *ч.* Той, хто носить бачмаги: але сто(и) ты, // кривоногій ба(ч)ма(ж)ниче, и(з) своєю кривоно(жно)ю ба(ч)магою, ци мѣже(ш) нею та(к) попрати силѣ вражію, я(ко) то(т) невітрѣты(и) черевѣчище (п. 1596 *Виш. Кн.* 234 зв. - 235).

БАЧНЕ *присл. (стп. bacznie)* 1. Розважливо, розсудливо, розумно: смѣ(т)ригъ, ро(з)мыслѣне ба(ч)не (1596 *ЛЗ* 79); бачне оува(ж)не и розоу(м)не то са ѡ(т)правовѣло (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 70 зв.); слѣга, више(л)ши в' якій палѣць, ... бере(т) нѣчина, и тѣми бачне и рострѣпне слѣжитъ крѣлеви (Вільна, 1627 *Дух. б.* 127); Пріймижъ тѣтъ оупоминѣкъ ѡ(т) слѣгъ своихъ влѣчне, Превѣщеннѣй Петре: шго вчинѣтъ бачне (Київ, 1633 *Євфон.* 309).

2. Уважно, пильно: оубери(ж)са ѡ(з)лѣбне в одѣждѣ непокалѣ(н)ню Дѣ(л) добры(х) и што(с) ѡ(т) ба оде(р)жѣ(л) шѣфѣй ты(м) ба(ч)не и присто(и)не (Вільна, 1596 *З. Каз.* 83 зв.); Паматѣйтѣся абытѣ его заживѣли бачне стагъ вѣш кнѣжацкій оучѣвѣстюю ѡздѣбачи знѣчне (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 12).

БАЧНОСТЬ *ж. (стп. baczność)* 1. Розум, мудрість, розсудливість, кмітливість: Оухищрѣніе или Блѣго-дхи(и)рѣное, довѣтъ, рѣзѣмъ, бачность, сѣптѣлность, ѡстрѣсть (1627 *ЛБ* 142); Мѣдрѣсть: Бачно(ст), умѣѣно(ст) (Там же, 164).

2. Увага, пильність: с таковыми рѣчи // плеточными, а неправдывыми до нас присылат не бѣдѣтъ, але лепшѣю бачност и пильност в таковых рѣчах земских в себе заховыват бѣдѣтъ (Вільна, 1541 *AS* IV, 291-292); а тымъ впередъ не отгѣшную, але также добрую бачность и ласку его милости ку себе способити хотѣчи ... записую именѣе свое материстое (Луцьк, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 322); а впро(д) з немалы(м) подиве(н)ємъ ѡ себе вѣжаю и(ж) бачно(ст) тм(с) мѣсца николи дати не хотѣчи ... ѡпри(и)ме нехѣ(т) и неласку ѡ слѣве мое(и) кновати рачи(ш) (Кореличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1); бачность мати (мѣти, мѣти), мати (мѣти) бачность (на кого, на що) - брати до уваги кого, що, зважати на кого, що, пам'ятати про кого, що: мы бачност напѣ ... на то маючи, иж шный замок Браславский ... естъ намъ и рѣчи посполитой

потребный ... вмыслили есмо без мешкапа ... шный замок ... зновѣ розказат забѣдовати (Олбениг, 1552 AS VI, 124); Што есмо первей того многокרותь до тебе писали ... приказючи, абы еси на то добрую бачность мель, ижбы Казаки тамоншие на влѣсы Татарские не ходили и шкоды никоторое имѣ не чинили (Вильна, 1541 AS IV, 295); бачачи то, иж есми по жонѣ своей ... не малый посаг ... взал и то есми все ... вѣратил на слѣдѣбах господарских и маючи на то бачность, а хотачи сынѣ своемѣ ... за то досит вчинити ... даровал есми сына моего ... всим Степанем (Острог, 1522 AS III, 237); приказѣм тобѣ, ажбы Твоя Милость, маючи бачност на нас господара и на теперешнюю пыльню потребѣ земскѣю, як еси здавна звыклѣ для насѣ ... так и теперь шгобы еси против тым людем неприятельскимъ ... ехал конно, а збройно (Краків, 1539 AS IV, 197); на бачности мети (мѣти) — мати на увазі (на думці): ты бы ш том ведал и ведлѣгѣ того листѣ княза бискупова в той речі сѣ заховал, нижили тоби еси на бачности в себе мел (Вильна, 1540 AS IV, 262); то все што се до на(с) ш(т) вше(и) мл(ст)и писало на добро(и) бачности то бѣде(м) мѣти (Новгородок, 1589 ЛСБ 123).

Див. ще **БАЧЕНЯ**.

БАЧНЫЙ, БАЧЪНЫЙ *прикм. (стп. baczny)* 1. Розсудливый, розважливый, кмѣтливый, розумный: И за то вашу милость моего милостивого пана покорне прошу, абы ваша милость, яко ... пагѣ мудрый и бачный, у себе то поважывны а гамуючы своволюость и упорѣ такихъ ... небачныхъ людей, которые ... маестать Его Святыи ображаютъ ... и покой посполитый взрушаютъ ... абыся таковые кгвалты и збытки, а звлѣща особамъ духовнымъ ... не дѣяли (Дубно, 1575 АСД IV, 17); Але теперь каждый бачный хрестиянинѣ, маючи предѣ очима обѣе писанье, лѣтве осудити правду и неправду можеть (Рожанка, 1598 Л. Пот. 983); и увесь тотѣ поступокъ вашѣ блаженствомъ и баламутнею щирою у людей бачыныхъ почитается, шго-сьте кольвекъ у Берестию бредили (Вильна, 1599 Лит. 835); Прійми ш(с) Архїерѣю Великій значный, яко в рѣчахъ не похйбне дѣльный и бачный (Львѣ, 1616 Бер.В. 66); Роздмный ... и бачный члѣкъ, который ... вшелакѣ припадки ... терплїве и влѣчне зноситъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 110); оуспиваймо мысли

грѣховныя: заховаймо молитвѣ спокѣйню, роздмъ бачный, мысль члѣдѣю (Львѣ, 1642 Час. Слово 277 зв.).

2. Уважный, пыльный: шчо я то бачному и ростропному баченю В(м) м(л) пано(м) и братия(м) мои(м) порѣчаю (Стратин, 1588 ЛСБ 101); доброе славы зама поровняется у людей бачныхъ зо стратою здоровья (Володимир, 1608 АСД VI, 118); Читѣльникѣ ласкавый, влѣчнымъ хотѣ бѣти: И яко бачный, дѣсытъ сѣ себе оучинити (Львѣ, 1616 Бер. В. 96); Былъ абѣвѣмъ весь Мѣжѣ дѣховенѣ, прикла(д)ный... вѣ надѣянѣю братїи ростропный, вѣ строфованѣю бачный (Вильна, 1620 См. Каз. 21); Блѣгооухишрѣнный. Ростропный(и), довѣтпный, бачный, соушпѣлне охенѣдѣжный (1627 ЛБ 10); княжа шный не былѣ облѣдникѣ, и подстѣпца, алѣ шїрый, и бачный, и не на здрадѣ, ашѣ кѣзачи пытанїе оучинилъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 707);

у *знач. ім.* : прѣто(ж) то синодо(м) звѣтисѣ не може(т), алѣ все естѣ фрѣанкою баламѣтнею блаженство(м) и оу бачны(х) ваги жаднои слюшпне мѣти не мае(т) (Острог, 1598-1599 Апокр. 58); А поневажѣ тое, што отступникѣ написалѣ, небылица естѣ и овнемѣ фалшюванье явное писма, прѣ то и доводѣ его фалшивый естѣ, и у бачного нѣкого мѣстца не маєтъ (Київ, 1621 Кон. Пал. 553).

БАЧЪЙШИЙ, БАЧЪНЕЙШИЙ *прикм. в. ст.* Розумнѣший, мудрѣший: Приводятѣ декрета подметные, южѣ отѣ передѣйшихъ и бачнѣйшихъ зѣ нихъ потоптаныи и оплеваныи! (Київ, 1621 Кон. Пал. 504); Якож кгда бы другие, бачнѣйшие, оного не ратовали и замышловѣ тамтыхъ людей прѣсвасиею своею не одвели, перышы сѣо оживили от разивѣ тятыхъ (Луцкѣ, 1638 АрхїОЗ^в 8/III, 597).

БАЧЪ 1. *част.* Бач, дивись, бачиш, ось: Вѣснѣ: Храпѣ мѣтнѣе, снатѣ, бачѣ, вей, немѣль, негли, нѣчто (1627 ЛБ 13).

2. *ч.* Вл. н.: Тимошѣ Бачѣ (1649 РЗВ 22 зв.).

БАЧЪНЕЙШИЙ *див.* **БАЧЪЙШИЙ**.

БАЧЫТИ *див.* **БАЧИТИ**.

БАША *ч. (тур. paşa) (у давнѣй Туреччинѣ та ишнихъ мусульманскихъ країнахъ титул високого урядовця)* баша: башомѣ клѣмнымъ, и цѣсарови пышномѣ роуки намазѣють (Острог, 1598-1599 Апокр. 167 зв.); В котромѣ стараню если небожата почтами и упоминками

подъ часть наробяють, и башомъ кламливомъ ... руки намазуютъ, азажъ то имъ слушне за зле можетъ быти почитано? (1603 *Пит.* 28); Который то протосингел, будучи челоуѣкомъ годнымъ и учонымъ, добре былъ цесарови турскому знаемый и всѣмъ башомъ (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 33); Южъ назначивши своего, до Мѣстъ нашихъ Башнѣ // ... Але Бѣ, вѣ котораго мѣцы есть звѣтѣзство: Додѣлъ мѣцы нѣмѣмъ Войскѣ, на Поганство (Киѣв, 1622 *Сак. В.* 46-46 зв.); Южъ на волоскомъ березе тамъ войска // турецкие въ полю лежать, до котораго войска цесарь прислалъ башу (1630 *МИВР* 321-322).

БАШТА, БАШѢТА, БАКСТА, БАКШТА, БАКЪШТА ж. (*смп.* baszta, *смп.* bašta, *слат.* bastia) 1. (оборонне укрѣпленія) вежа, башта: а коли bakszta budet na toj hore sprawłena ... tohdy żadnoho prystupu ne dopustyt (Винниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/1, 20); А што пишешъ до насъ, ижъ ты ... вжо еси две баксте накрылъ и житницю поставилъ (1551 *АрхЮЗР* 8/V, 53); Броны до замъкѣ две з башѣтами по(д) вежами (1552 *ОКЗ* 33 зв.); На ѣглохъ замъкѣ того на всѣхъ чотырехъ выведены ба(ш)ти валомъ же такъ тольстымъ и высокимъ яко стены замъковыѣ (1552 *ОЧерк.З.* 16 зв.); продали до(м) сво(и) вла(ст)ны(и) кѣпны(и) тѣ(т) в Житомирѣ лежачи(и) по(д)ле домѣ Крѣтенева на рогѣ кѣ ба(ш)те ново(и) пѣдъ Даниелю Васюти(н)ско(мѣ) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 12); ра(и)цы лвовские, ѡпросивши ѡ(т) пѣновъ брати(и), камене це(р)ковного шгукъ 18 а то на ѡправѣ башѣтѣ мѣс(ц)ки(х) (Львѣв, 1620 *ЛСБ* 1049, 1 зв.); Хранѣло, хранѣлище, стражъ: сторожа, вежа, або башта, где стражъ стереже(т) (1627 *ЛБ* 144); guintana porta, то(р)жищная брама, врата, ба(ш)га, (1642 *ЛС* 343); тые по(з)вы въ ворота ба(к)шты замъкѣ таме(ш)но(г) по(в)тыка(л) (Киѣв, 1646 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 763, 14 зв.).

2. *перен.* Фундамент, оплот, опора: кр(с)тъ е(ст) ... вѣне(ц) пѣнкости, вѣры башта мѣцнаѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 295).

БАЮРКЪ ч. Баюра, калюжа, багѣю: Сѣнмъ во(д)ный: Зтѣкъ, водѣ згромажѣнье, ставъ, баюркъ, бѣзеро (1627 *ЛБ* 119).

БАЯ ж. (бавовняна або вовняна тканина з ворсомъ) байка, заст. бая: побрали ... фerezийку лязуревую

фаленъдышовую, зъ белыми петлицами, подшитую баєю (Луцкъ, 1622 *АрхЮЗР* 6/1, 429).

БАЯНС, БААНЕ с. 1. Оповідання байок, вигадок, небилиць: Баснословіе: Баа(н)е, ба(и)ки повѣда(н)е (1627 *ЛБ* 5).

2. Вoroжіння: коли не можетъ намъ помочи одна [баиля] гораздъ, а мы идеме и до десятихъ, а у ихъ баяню не есть нѣчого, лише мутъня и прелестъ (XVI ст. *НЄ* 177).

БАЯТИ дієсл. недок. 1. (що, о чім і без додатка) Розповідати, говорити, *діал.* баяти (що, про що і без додатка): Преложє(н)ство тѣе і єдиновла(д)ство, о котѣромъ дѣписъ баєтъ, не было за петра стѣго, ѣкосѣ вѣшней показѣло (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 108); И то (тежъ ещє) якая правда, што о Родискомъ опате бають, ижъ зъ двѣа тисячами войска вѣехалъ потаємне въ ночи до Ѣлоренци? (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1111); нет тамъ тѣе баламутни, о которой вилялетъ баєтъ (Вѣльна, 1599 *Ант.* 829); И онъ тежъ то безъ жадныхъ доводовъ баєтъ, не печалуєтъ о вѣры правой (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 723); Єды(и) мѣцани(и) ѡбра(л)ся зѣхвалы(и) ... Такие новины ѡ томъ повѣдали. Люде котори на то(и) дивъ смотрѣли. Але ся в мовѣ своє(и) незгажаю(т) розно бають (1636 *Лям. о пр.* 9);

(що) вигадувати, видумувати: Ещє на смѣшное отрыгание баѣскаго богослова // отвѣщаємъ албо пытати єго будєм, что немєєлно баєт, и чюдимся (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 241-242); сны баяти — говорити нѣсенітницѣ, верзти: А што колвєкъ о соборѣ томъ Сардикійскомъ ... ѡтступникъ Креуза баєтъ, сны баєтъ, и пѣгды того, што баєтъ, нѣчимъ не доведєтъ (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 589).

2. (без додатка) Вoroжити, замовляти: А мы, дурныи, коли єсємє бєтѣжнѣ, а мы идемє ико баилямъ жонамъ, што бы намъ баяли (XVI ст. *НЄ* 155).

БААНЕ *див.* БАЯНС.

БДѢНИЕ, БДѢНІЕ, БДЕНИЕ, БДЕНІЕ с. (*цсл.* бдѣние) ревня молитва у нічний час: А иніи ѡтходять у монастырь яко тежъ на пуцу, а тамъ дають прикладъ побожности ... въ постєхъ, въ низулегани и бдени (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 151); А вѣ манастирѣ ... вмѣсто бдєніѣ, пѣ(с)ни, и мѣтвы, и

торжества дхо(в)наго; пси выю(т), глѣса(т), и ликдѹ(т) (до 1596 *Виш. Кн.* 264); яко бы(с)те ѿ само(и) то(и) вѣщи еп(с)пѣ събравшися бденіе сотворили в мѣгѣв ко бѣ (Львів, 1607 *ЛСБ* 408, 1); Мѣрность во всѣмъ, была емѣ якобы приро(д)на ... сонъ мѣрковный, бденіе шгоночнос, правило шгодеітѣнос (Вільна, 1620 *См. Каз.* 18 зв.); не(х) че(р)нѣцы и попы ваши бденіе чиня(т) (Ясси, 1627 *ЛСБ* 436, 1); Та(к)же до по(с)ѣдѣ вѣшлакос оутрапе(н)е телѣсное стагаѣтѣса во(з)держаніе, бдѣніе, на земли легаііе, поклѣны ... и про(ч) (Львів, 1645 *О тайн.* 98); всенощное бденіе — (церковна служба протягом всієї ночі) всенощна: Бдѣніе: Тбѣстѣ пре(з) цѣлѣю нѣчь чѣгѣе, мѣгѣвы пре(з) всю нѣчь вѣ чѣлости бе(з) спанѣ вѣ цѣкви ѿ(т)правѣваными, а вѣдѣд(г) чинѣ цѣковного назывѣ(т)са, востѣнѣнос бдѣніе (1627 *ЛБ* 172).

2. Неспання: плѣть и кров потом тѣла и подвигом мыслѣнаго вниманія во бдѣнніи понціом, и дневном трезвѣнніи и присѣдѣнніи мѣстном и безмолвном увяляти и изсушити (1599-1600 *Виш. Кн.* 153); Слухай же ... брате, сгда начнеш дѣлю подвига своѣго, постом, молитвою, трудом и подвигом всегдашним, бденіем во безмолвіи, стрѣжися, абы еси не прочитал ни единого писаніе еретическос (Там же, 209).

БДѢТИ дієсл. недок. (о чім) Турбуватися, піклуватися (про що): повинуйтеся наставникомъ вашымъ и покаяйтесь: тіи бо бдѣть о дунахъ вашихъ (1596 *РНБ* XIX, 300 (виписка)); ѿ таковы(х) еже мало бдѣ(т) ѿ дала (!) бжїи(х) (Сучава, 1606 *ЛСБ* 402, 1).

БЕГАТИ див. **БЪГАТИ**.

БЕГАТІ див. **БЪГАТИ**.

БЕГЕТАТИ дієсл. недок. Мскати, діал. бегетати: Бо бегѣдчи почали рѣзко скакагі, Радости и весѣльѣ памѣ збыть додавагі (Львів, 1616 *Бер. В.* 76).

БЕГЛЕЦѢ див. **БЪГЛЕЦѢ**.

БЕГЛЕЦѢ див. **БЪГЛЕЦѢ**.

БЕГЛОСТЬ див. **БЪГЛОСТЬ**.

БЕГЛЫЙ див. **БЪГЛЫЙ**.

БЕГУНКА див. **БЪГУНКА**.

БЕГѢНЪ див. **БЪГѢНЪ**.

БЕГѢ див. **БЪГѢ**.

БЕДА див. **БЪДА**.

БЕДНАРКА ж. (стп. bednarka) (жінка бондаря) бондарка, розм. бондариха: кспѣдзѣ Ангтоний

Янишевский ... противко ... Васкови ткачови, Васчысе беднарцы ... оферовалсе правные чынити не зансхати (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 156).

БЕДНАРСКИЙ прикм. (стп. bednarski) (пов'язаний з бондарством) бондарський: пилка беднарская сѣна; пилка малая сѣна (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298).

БЕДНИЙ див. **БЪДНИЙ**.

БЕДНИЙ див. **БЪДНИЙ**.

БЕДРА ж. Те саме, що **бедро** в 2 знач.: доткнѣвса жили бедры егѡ, а натыхѣмѣсть // оусхла (серед. XVII ст. *Хрон.* 50-50 зв.).

Див. ще **БИОДРО**.

БЕДРО с. 1. Стегно, бедро, клуб: А вси держачи мечи а къ босмѣ велми оумѣлыи, а единого кожного мечъ на бедрахъ егѡ про страхи ночныи (поч. XVI ст. *Песн. п.* 52); са(м), пакъ іѡанѣнь имѣль ... поясь кожаный на бѣдра(х) (1556-1561 *ПЕ* 26); въ кого бедра бола(т), то то(ж) піи (XVI ст. *УТ* фотокоп. 7 зв.); чресло, бокъ, бе(д)ро, чересло (1596 *ЛЗ* 88); Іѡа(н) ... ходи(л) въ одѣланѣю сѣ шерсти ве(л)блѣюдовои, приподсѣвши бедра свои скѡрою (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 33); Оружія тѣды суть ... поясь препоясанья бедръ, абы безъ выпелякой завады бѣчи (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 859); подѣсть рамѣнныи ѡколоу бѣдрѣ своѣхъ мѣль (Київ, 1637 *УЕ Кал.* 889); рагатеіа, бедра, стегна (1642 *ЛС* 300); Подѣложилѣ тѣды слѣдга рѣкѣ свою подѣ бедрѣ пѣна своѣгѡ и присѣлѣ емѣ на тѣю мѡвѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 37); Бедрѣ. Соха (1650 *ЛК* 424).

2. Нога: Докѡле хрѣмлете на обѣ(д)ве бедра вѣша (1600 *ЦНБ* 476 II/1736, 47); мовит святыи Златоустый: доколѣ хрѣмлете на обѣ бедра ваша? (Львів, 1605-1606, *Перест.* 46); *Образю:* земля трасѣіамаъ знѣта бѣвши грозїла же бѣдра свои не могоучи стрѣпѣти по(д) морды(р)цами рѣсторѣне(т) и погрѣхотѣны(х) зѣ брылами землѣ и и(х) спрѣспико(в) в собѣ скрѣеть (поч. XVII ст. *Проп. р.* 104 зв.).

3. Рід, потомство: якъ пророковѣль ѡ томъ Іаковѣ, Не оустѣіаеът Кнажа зѣ Іѣды, и вожъ зѣ бедра Егѡ (Київ, 1637 *УЕ Кал.* 853).

Див. ще **БИОДРО**.

БЕЖАТИ див. **БЪЖАТИ**.

БЕЗАКОШІЕ див. **БЕЗЗАКОШІЕ**.

БЕЗАКОНІЄ *див.* **БЕЗЗАКОНІЄ.**

БЕЗАКОННИКЪ *див.* **БЕЗЗАКОННИКЪ.**

БЕЗАКОННЫЙ *див.* **БЕЗЗАКОННЫЙ.**

БЕЗАКОНОВАТИ *див.* **БЕЗЗАКОНОВАТИ.**

БЕЗАКОНСТВО *див.* **БЕЗЗАКОНСТВО.**

БЕЗАКОНЪННЫЙ *див.* **БЕЗЗАКОННЫЙ.**

БЕЗАКОНЪСТВО *див.* **БЕЗЗАКОНСТВО.**

БЕЗАКОНЬИЙ *див.* **БЕЗЗАКОННЫЙ.**

БЕЗАКОНЬКЪ *див.* **БЕЗЗАКОННИКЪ.**

БЕЗБЛАЗНЕНО *присл.* Без спокуси: Безмолвникъ, Єримита, который не в' гдѣ а без' затрѣвожѣна свѣта того бе(з)блзніѣю, без погорнѣт'а живѣтъ (1596 ЛЗ 31).

БЕЗБОЖЕНЪ *див.* **БЕЗБОЖНЫЙ.**

БЕЗБОЖЕНЪСТВО, БЕЗЪБОЖЕНСТВО *с.*

Те саме, що безбожність: Выдкрытъ ся (в *рукоп.* вы(д)крыте - *Прим. ред.*) гнѣвъ Божій изъ неба на усякое безъбоженъство и неправду людскую (XVI ст. ПС 129).

Див. ще **БЕЗБОЖІЄ, БЕЗБОЖСТВО, НЕБОЖНОСТЬ.**

БЕЗБОЖІЄ, БЕЗБОЖІЄ *с.* Те саме, що безбожність: ѿ землѣ запѣстѣлаа и зарослаа трыпѣ(м) безъвѣрїа и бе(з)божіа (до 1596 *Виш. Кн.* 264 зв.); Называѣтса свѣтлымъ востѣкомъ, попѣже показѣтъ намъ, свѣтъ снѣца неогасимаго ... и тмѣ смоутндю безбѣжіа, и лѣтъ еретическдю прогонитъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 50); Вы всегѣ свѣта йдолопоклонѣніе скоренили, и Въ тмѣ безбѣжіа сѣдащихъ, просвѣтили (Чернігів, 1646 *Перло* 48).

Див. ще **БЕЗБОЖЕНЪСТВО, БЕЗБОЖСТВО, НЕБОЖНОСТЬ.**

БЕЗБОЖНЕ *присл.* Безбожно: Кнѣзи и властители Слово Бжїе почтѣте, Мл(д)нцовъ незлобївы(х) бе(з)бѣ(ж)не не гдѣйте (Львів, 1591 *Просф.* 75); Штѣ са за са тычѣтъ тои васни и незгѣды, на котѣрдю вали(т) причинѣ ѿ(т)натѣа хр(с)тіаномъ през' тоурки патріаршее в' константинополю цѣкви ... и то щїраа пѣтварь, безбѣжне на хр(с)тіаны в'кладанаа (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 177 зв.);

Див. ще **НЕЗБОЖНЕ.**

БЕЗБОЖНИКЪ, БЕЗЪБОЖНИКЪ *ч.* 1. (людина, що не визнає існування Бога, не вірує в Бога)

безвірник, безбожник: Але теперь некоторые (безъбожники) не только вторую, але и третью понимаютъ (а предъя престолы служить, противъ ясныхъ правилъ) (Вильна, 1599 *Ант.* 741).

2. (людина, що не визнає християнської віри) поганин: Напередъ тогда дѣяйсе если жъ то правда, же противъ томѣ костѣлови, котѣрого члѣнки соу(т) черезъ безбѣ(ж)ника зѣѣваны и посагнѣны, браны пекѣльные перемогли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 157); Погледи на чотыри священные патріархи и пастыри истинные церкви Христовы, яко, межѣ оными безбожниками мѣшкаючи, ани вѣри, ани сукцессіе порядное не стратили (1603 *Пит.* 8).

БЕЗБОЖНІЙ *див.* **БЕЗБОЖНЫЙ.**

БЕЗБОЖНОСТЬ, БЕЗЪБОЖНОСТЬ *ж.*

Безбожність, безвір'я: члѣкъ же зазрости діаволской вѣрѣ емши престѣпиль за(ко)н) ... бе(з)бѣжности и блѣда прїимованїемъ не вѣздержанъ бытъ (Острог, 1588 *Сур.* 5); Возлюбиль еси ѿ(т)че справедливѣсть сватѣю, маѣшь в ненависти безбѣжность проклатѣю (Львів, 1591 *Просф.* 66); А если(ж) дочѣстне тѣе зѣднѣніе повѣди(т) Николѣй же са ставѣтъ, посмотри ми са знѣвъ розмѣными очїма таѣмне ѿповѣданой безбѣжности (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 290); Вы на то ѿбраны, и Бгѣмъ посланы. На морѣ великое бѣрливое, страшливое и зло(с)ливое ... На морѣ поганской безбо(ж)ности ... Бгѣмъ наведѣны (Чернігів, 1646 *Перло* 45 зв.).

Див. ще **БЕЗБОЖЕНЪСТВО, БЕЗБОЖІЄ, БЕЗБОЖСТВО, НЕБОЖНОСТЬ.**

БЕЗБОЖНЫЙ, БЕЗБОЖНИЙ, БЕЗБОЖНІЙ,

БЕЗЪБОЖНЫЙ *прикм.* 1. (який не дотримується релігійних догм християнства, не вірує в Бога) безбожний: Тотъ подлѣный Нашъ Станиславъ, реченый передъ тымъ Лїбко Дановичъ ... опутивши фалшивую безбожную жидовскую вѣру ... а на тое мѣстѣо правдивую христїанскую вѣру принялъ (Петрків, 1565 *РЕА* II, 138); се есть догматы безбѣжныхъ еретикъ (Львів, 1591 *Гр. Іер.*); мати ... ѿтроко(в) ... по замордованю шѣсты сїѣвъ еѣ ѿ(т) безбо(ж)ного тирана ... напѣминанїе и наоуроку ѿ(т)ческою чинїла, и моу(ж)ствны(м) голосо(м) до него та(к) мовила (1598 *Розм. пап.* 6); злочинца добродѣй укрижованый: И от

безбожныхъ жиловъ замордованыи (Львів, 1630 *Траз.* п. 161);

нехристиянський, поганський: безбо(ж)нии срациии ты(х) полонены(х) ѡдиною часть продаша (1489 *Чет.* 96); И те́жъ пироги на завтрѣ ро(ж)ства х(с)ва ко́торые принося(т) до цр́кве мѣяще в че(ст) б(д)цы еже е(ст) велико бесчестие и догмать безбожны(х) іерети(к) двѣ яже Б(л)ца пѣче слѡва и ра(э)ума нетлѣнно роди (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); Ваши патриархове и церковь Восточная, которыхъ перемогли брони пекельныє, абовѣмъ ихъ осягнула безбожная тиранская рука, гдѣ имѣ жадныхъ наукъ ... ведле потребы, овцами христовыми, ани розширення хвалы Божее Турчинъ не допуааетъ (1603 *Пит.* 25); и до тихъ часть ѡ(т) безбожныхъ арианъ покою не маемъ (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12);

у *знач.* ім. безбожник, безбожний: Дай ми о Пілате, преслѣдованого: И от безбожныхъ такъ замордованого (Львів, 1630 *Траз.* п. 169).

2. (який порушує релігійні догми) грішній, безбожний: Вл(д)ки безбо(ж)ныє вмѣсто правила и кпи(ж)наго чтенїа, и поучїїа в Законї гдїи днѣ и пощѣ на(д) статѣгами и лжею оувесь вѣкъ свои оупра(ж)наю(т) и погдбляю(т) (до 1596 *Виш. Кн.* 264 зв.); тѣлько абы(с) не распача(л), и не пѣща(л)са доброе надѣи, абысь не впѣ(л) в що оупадѣю(т) незбо(ж)ныє ... если кто має(т) днѣюу безбожпоую (Острог, 1607 *Лѣк.* 10); Нѣза(ч) маенъ намѡвы, не дбѣенъ подѣрков(в), Лѣгце важишъ безбо(ж)ны(х) глѣпы(х) и(х) посва(р)ков(в) (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15); Безбожнаа лахеси и тысь его пїги не хотѣла до конѣца статѣнѣ добити (Вільна, 1620 *Лям. К.* 5); попалѣю(т) всалѣкѣю речъ бе(э)бо(ж)ндю яко хворо(ст) (*Устрики*, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 347).

3. *Перен.* (безсовісний, безсоромий, злочинний) безбожний: а та(к) мы су(л) за таковы(м) при(э)па(н)е(м) ты(х) злючи(н)по(в) за такы(и) злы(и) а бе(э)бо(ж)ны(и) дчино(к) и(х) на кара(н)е го(р)лю(м) а плаче(н)е голо(в)щины всказѣ(м) (Володимир, 1588 *ЖКК* I, 303).

Див. ще НЕЗБОЖНЫЙ.

БЕЗБОЖНЫЙШЕ *присл. в. ст.* Безбожніше: И шбо́жъ зайсте на(д)го бѣдетъ безбожнѣише, ѡ Господїне вѣбѡре (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 240).

БЕЗБОЖНЫЙШІЙ *прикм. в. ст. у знач. ім.* Безбожніший: и та(к) ли то ѡ(т) всѣ(х) бе(э)божнѣ(и)шїи, вы бѣдѣчи хво створѣна трѣваєте (Вільна, 1596 *З. Каз.* 106).

БЕЗБОЖСТВО *с.* Те саме, що безбожность: По которо(и) ногами вашими ходите, ... на васъ пере(д) гмѣ бгмѣ плаче(т), ... просачи сотворителя, я(ко) да пошлѣ(т) серыпъ смртны(и) ..., которїй бы васъ // выгбити ... моглы, и(э)волачи лгѣпше пѣста в (чс)тотѣ стоати, нежели вашим бе(э)бо(ж)ство(м) запѣстошона ѡ(т) хвалы всеси(л)наго ба ... бы(ти) (до 1596 *Виш. Кн.* 260-260 зв.).

Див. ще БЕЗБОЖЕНЬСТВО, БЕЗБОЖИЕ, НЕБОЖНОСТЬ.

БЕЗБОКИЙ *прикм. у знач. ім.* Безбокий. Вл. н.: Англырѣ(и) Бе(э)боки(и) (1649 *РЗВ* 402 зв.).

БЕЗБОРОДКО *ч.* Безбородько. Вл. н.: Передо мною Остапомъ Безбородком бурмистром ... жаловав и оповедав Кузма, на Демидиху, иж овсѣка моя прилучила ся до овсѣчк се (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 7); пляхетный панъ Англырей Шимановський ... протестовалъ на противько ... // ... Безбородкови старому (Житомир, 1650 *АрхїОЗР* 3/IV, 486-487 зв.).

БЕЗБОЯЗНЕНЪ *прикм.* Безбоязний, відважний: imrepidus, неустрашими(и), безбоя(э)не(и) (1642 *ЛС* 227).

Див. ще НЕБОАЗЛИВЪ.

БЕЗБОЯЗНЪ *присл.* Безбоязно, відважно: intrepide, безбоязнѣ (1642 *ЛС* 244).

БЕЗБРАЧНЫЙ *прикм.* Несодружений: Алѣкторъ, пѣтель: або безбра(ч)на(а) дѣва, або Пѣрла Крипта(л)на в' когѣте нахѡдчааа (1627 *ЛБ* 174);

у *знач. ім.* : Подѡбаєтъ Еп(с)кпѣ быти непорѡчнѣд, ... Дїакони да бывають єдїнїа жены мѣжи. Что ца пѣрво(м) собѡри Сгын Бгонѣсныи ѡ(т)цы мно́го ѡ то(м) оуважавши, иж в' мїрѣ трѣдно безбрачномѣ жыты, позволїили (Київ, 1621 *Коп. Псл.* (Лв.) 31-32).

БЕЗБРОДИ *прикм.* Безбородий: бе(э)броди (I пол. XVII ст. *Сем.* 94).

БЕЗБРОННЫЙ, БЕЗЪБРОНЬНЫЙ *прикм.* Безбронний, несозброєний: тамъ же, будучи розгни-ваны о ненаправене того мосту, на месчанъ безбронныхъ ударили и людей невинныхъ, незбройныхъ ... копиями попробяли (Луцьк, 1617 *АрхїОЗР* 6/I, 384); а мы безбронные будучи, пилювали смы однакъ того,

гдѣ бы они з тымъ медомъ, если до домовъ своихъ, албо еще где на чие иныи пчолы пайти мели (Овруч, 1629 *АрхОЗР* 4/1, 81); самъ Ягъ Бокгуцкій тогожъ небожъчика Миколая Крепѣтовскаго ... безъброгъного, въ кульну правую ноги пгыхомъ шаблею пхнулъ (Житомир, 1643 *АрхОЗР* 1/VI, 787).

БЕЗБУРНЫЙ *прикм.* Безбурный, спокойный: Сѣмъ Чотырдесятногоу Пѣста часъ Братіе ... подобенъ есть пристани нѣакой тихой, и безъборной (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 101).

Див. ще НЕБУРНЫЙ.

БЕЗБѢДНИКЪ *ч.* Той, що не зазнав бѣди, не був у небезпечі: Акі(н)дѣи: Безбѣдни(к), не сый въ бѣдѣхъ, тѣстъ, не бѣдѣчій въ жа(л)по(м) себе(з)пече(н)ствѣ (1627 *ЛБ* 173).

БЕЗВЕРХИЙ, БЕЗЪВЕРХИЙ *прикм. у знач. ім.* Безверхий. Вл. н.: Степанъ Безверхий (1649 *РЗВ* 5); Ва(с)ко Безъве(р)хы(и) (Там же, 144 зв.).

БЕЗВИНЕ *див. БЕЗВИННЕ.*

БЕЗВИНЕНЪ *див. БЕЗВИННІЙ.*

БЕЗВИННЕ, БЕЗВИНЕ, БЕЗВИННЕЙ, БЕЗВИНЪНЕ, БЕЗЪВИННЕ *присл.* Те саме, що безвинно: ты тоє именьє в него шпал безвинне (Краків, 1532 *AS* III, 399); Ивана Кисла безвинне збыго (1561 *АрхОЗР* 8/VI, 101); А они дей его безвинней ... прутьемъ били, мордовали (Луцк, 1564 *Ив.* 263); моего ... слугу ... без(з)ви(н)не ... збили и зрапили (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 29); То, де(и), все во(и)тъ побра(л) и пограби(л) без(з)винне (Житомир, 1583 *АЖМУ* 60); кизъ Матуши(н) Воронецки(и) зъ Збаража ... безъви(н)не в мене име(н)е мое вла(ст)ное Ю(р)євичи безправне былъ взалъ и ш(т)пялгъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 75); а кто ся гнѣвастъ (*в рук. гнѣвае(т)са.* - *Прим. вид.*) на брата своего безвинне, виненъ естъ вѣчному сулу (XVI ст. *ПС* 22); Смерть емѣ [Самсонѣ] покѣсною безвинне готѣють (Львів, 1631 *Волк.* 5 зв.); шпо(г)[o] по[и]ма(в)ни, без(з)ви(н)не на зе(м)ли покипу(в)ни, киями и шбухами ... немилосе(р)дые росказа(л) зби(т) (Житомир, 1650 *ДМВН* 199).

Див. ще НЕВИННЕ.

БЕЗВИННО *присл.* Безвинно, безневинно, безпідставно: жаловалъ Намъ войтъ Берестейскій

Павель ... на Дайка и на Песаха ... шгожъ дей они домъ мой властный держатъ безвинно (Берестя, 1507 *РЕА* 1, 71); к тому на(с) привело же па(н) шпъ без(з)ви(н)по по(и)ма(в)ни ста(р)ши(х) суседа(в) ... пере(л) село(м) постави(л) и повеша(ти) ихъ хоте(л) (Кременецъ, 1563 *ЛИБ* 103, 26/Id, 1810, 20 зв.).

Див. ще БЕЗВИННЕ, НЕВИННЕ.

БЕЗВИННІЙ, БЕЗВИННИЙ, БЕЗВИНЕНЪ *прикм.* Безвинный, безневинный, невинный, безпідставный: Я противко неи такъ се не захова(л)ъ ... алемъ ... с пгыпства своего о горло мало не приправилъ, што она, такъ и всѣ безвинные битя, мѣгъ, яко шютливая ... малжонка, отпустила (Луцк, 1570 *АрхОЗР* 8/III, 20); Але якъ тѣи два папсжеве святой старожитности и продковъ своихъ благочестія вѣрній строжеве безвинны суть въ томъ, такъ и святой Фотій въ томъ естъ безвиненъ же Римскихъ епископовъ за той придатокъ былъ ескоммуникова(л)ъ, поты ажъ ся то зопсованое застъ направило (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 736); іппосиус, безви(н)ни(и), невреда(н)ци(и) (1642 *ЛС* 238).

Див. ще НЕВИННІЙ.

БЕЗВЛАЖИЕ *с.* Безводдя: в не(м) же сатапи(н)ская приваза(н)наа некаа ве(р)вица е(ст), она(ж) и(з)влє(к)ни на схотѣ, тако во без(з)влажии сты(х) и бгѣдѣхнове(н)ны(х) предании шморае(т) (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 213).

БЕЗВОДЕ, БЕЗВУДЯ, БЕЗЪВОДЯ, БЕЗЪВУДЯ *с.* (*нестача води*) безводдя: а просторо(н)пость замѣдъ того непомирное не по людехъ а без(з)во(д)е и шгѣдаленъ штъ днепра шгѣдѣ бы имъ часѣ шблеженья могъ быти ратѣнокъ (1552 *ОЧерк.З.* 18 зв.); Безумны мы дѣля Христа, мы славныи, мы безчесныи до ныгѣгыяго часа, и терпиме голоудъ и безвудя (XVI ст. *ПС* 40); рыбы изъ сажавокъ повыловляли, а иншую зопсованемъ того кола безъводя поморыли (Луцк, 1597 *АрхОЗР* 1/VI, 161).

БЕЗВОДНЫЙ, БЕЗВОДНИЙ *прикм.* 1. Безводный: стѣи ивагъ ... жи(л)бо во поустиніи безводней (1489 *Чет.* 272 зв.); коли жъ пакъ нечистый доухъ изъ чѣка изыйде(т) переходит(т) черезъ безводны(и) мѣста ишчюучи покоа але не пайде тогды рече(т) наврыноуса до домоу моего (1556-1561 *ПС* 59); Якѣю славою прп(л)бѣа з на(с) шѣи пѣла м(ѣ)ти боудѣ(т), гдѣ их

сличнопі сталюсти мѣрне зволюкаючи са обнажаемо са, гды своїми плѣхими смѣло(ст)ми, яко облацы бе(з)водныи ... выстоупѣмо (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 204); Часомъ огъ зноу, то огъ горячнѣости Опротъ хлеба потравъ и безводной млѣости Тымъ способомъ вку онъ молодого зажилъ (поч. XVII ст. *КЛ* 92); Видимо прѣ(з)рочѣстѣе водѣ живѣихъ Жрѣдлю, Котѣрое маѣтъ обернѣтиса вѣ рѣкѣ бѣрѣо велѣикѣю, и весь свѣтъ напаѣлючѣю, зѣ сѣхѣбѣ и безводноѣ землѣ выпѣикаѣющее (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 754); все бѣжитъ бѣгомъ непѣстоанѣимъ, яко тѣнь ѡблака безѣво(д)погѣо (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 122).

2. У знач. ім. Вл. п.: Ангѣлрѣнко Бе(з)во(д)ны(и) (1649 *РЗВ* 170).

БЕЗВРАТНЫЙ *прикм.* Безворѣтний: таковѣй безвратный онѣх приход, и николи же от сѣх не спѣдѣвайся помѣсла за спасѣние крѣпѣнныхъ душ (1608-1609 *Виш. Зич.* 200).

БЕЗВРЕДНИЙ *прикм.* Непѣкѣдливый, незлобѣивый: indemnus, безвре(д)ний(и), незлобѣивъ (1642 *ЛС* 233).

Див. ще НЕВРЕДНИЙ.

БЕЗВРЕМЕНЕНЪ *див.* **БЕЗВРЕМЕННЫЙ.**

БЕЗВРЕМЕННЕ *присл.* Те саме, що безвременно: проповѣда(л) слѣво, налетѣлъ, блѣ оврѣмене и бе(з)-време(н)не, стрѣфовѣлъ, громѣлъ, просѣлъ, во впѣлѣ-кой терплѣivosti и пѣдѣцѣ (Вѣлѣта, 1620 *См. Каз.* 20 зв.).

БЕЗВРЕМЕННО *присл.* Постѣйно: тоу(т) зара(з) неприѣте(л) дѣшнѣи сѣти свои заставѣвши возгѣладо(м) якобѣ цѣичѣпа вѣ побо(ж)ности, и ѡбычаѣ(в) шѣотлывы(х) ѡпы(х) поволи собѣ заганѣетъ и пѣдо(з)рѣлѣый коло(с) молодѣости и(х) безвреме(н)но пожѣнаѣ(т) (1598 *Розм. нап.* 4); до кома(г) и шкѣтъ, бе(з)време(н)но зимою и лѣто(м) в непомѣ(д)поѣ времѣ гѣпѣте (1598 *Виш. Кн.* 273); Ипѣнѣе за(с) прѣстѣплѣнѣа ... я(в)ные знѣва(и) ... та(и)по ядѣнѣа и бе(з)времению кра(д)ко(м) ... рѣчны(м) карѣнѣе(м), або вы(г)пѣнѣе(м) ѡчинѣю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 42 зв.).

Див. ще БЕЗВРЕМЕННЕ.

БЕЗВРЕМЕННЫЙ, БЕЗВРЕМЕНЕНЪ *прикм.* Постѣйный: Не смущѣ(и)те(с) в то(м) агѣ злѣре(ч)ге ипатѣю в ро(с)пачѣ его на го(р)нѣе привѣдачи с чѣго во(з)ра(с)таѣ(т) яро(ст) гѣвъ и клѣпо(т) бе(з)време(н)ны(и) (Лѣвѣв, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6);

Не все ли плѣть и кров, и питѣние безвремению свѣпѣскаго закона? (1599-1600 *Виш. Кн.* 151).

БЕЗВСТИДНЫЙ, БЕЗВСТИДНИЙ, БЕЗВСТЫДНЫЙ, БЕСВСТЫДНЫЙ *прикм.* Безсорѣмний, безстѣидный: Ви(д)и(г)е ли иж не добре ри(м)скѣе ѡвѣа чѣпат, шѣо кѣрѣвѣнѣко(м) и двѣранѣо(м) бе(з)встѣдны(м) на(д) собою владѣти допѣнаѣо(т) (1598 *Виш. Кн.* 284 зв.); И слѣушѣне абѣ Корѣна такъ копѣгѣвнаѣ: котроуѣ жѣдѣнаѣ ипѣнѣа не естѣ рѣвнаѣ. Шѣрѣлатѣною крѣвью всѣа, свѣтно прокѣвѣтаючи: Бе(с)встѣдный на(рѣо)д) Жѣлѣо(н)скѣй завстѣжаѣючи (Лѣвѣв, 1616 *Бер. В.* 85); гдѣ вѣ тоѣ часѣ смѣлоствѣ роспѣстѣнаѣ и бе(з)встѣд(н)наѣ (Лѣвѣв, 1642 *Час. Слово* 270); ипѣрно ... безвстѣднѣи(и) (1642 *ЛС* 228).

БЕЗВСТИДСТВО *с.* Безсорѣмѣствѣ, безстѣидство, безстѣидѣствѣ: impudencia ... безвстѣд(с)тво (1642 *ЛС* 228).

Див. ще БЕЗВСТЫДЛИВОСТЬ.

БЕЗВСТЫДЛИВОСТЬ *ж.* Те саме, що безвстѣидство: почѣатѣкъ и(м)ѣя маѣтъ лагѣдѣности, а концѣтъ - безвстѣдливѣость и нечѣловѣчѣствѣо (бл. 1626 *Кир. II.* 18).

БЕЗВСТЫДНЕ *присл.* Безсорѣмно, безстѣидно: Щасливѣый...кѣстѣл лѣтынѣскѣй...бо сѣ з своѣго учѣтеля...шѣидѣт, а прѣд сѣя пѣм сѣя // хѣвалѣти безвстѣднѣе смѣет (1608-1609 *Виш. Зич.* 228-229); Бѣдѣчи тѣды ... изволенѣемъ Бѣжѣимъ приѣздѣоблѣенѣный ... и вѣдѣачи ... ижѣ прѣтѣвѣнѣици пѣшѣи ... сѣтъ бѣрѣзо тѣажѣкими и насѣлѣствѣюцими Правѣослѣавѣнымъ ... безвстѣднѣе назѣвѣаючи дѣхѣвѣны(х) напѣшихъ пѣдѣками .. Ипѣнѣнѣци, и сѣдѣтѣковъ Тѣапѣтъ Бж(с)гѣвѣнѣны(х) не зѣкѣтъ. (Киѣв, 1646 *Мог. Тр.* 4).

БЕЗВСТЫДНЫЙ *див.* **БЕЗВСТИДНЫЙ.**

БЕЗВУДЯ *див.* **БЕЗВОДЦЕ.**

БЕЗВѢРА *ж.* Те саме, що безвѣрѣе: бе(з)вѣра (I пол. XVII ст. *Сем.* 96).

Див. ще БЕЗВѢРСТВО, НЕВѢРА, НЕВѢРИЕ, НЕВѢРСТВО.

БЕЗВѢРІЕ, БЕЗВѢРІЕ *с.* Безвѣр'ѣа, безбожѣнѣствѣ: да познаѣо(т) хр(с)тѣанѣе чѣо естѣ нѣпа прѣстаѣа вѣстѣочнѣы(х) вѣра, и чѣто дрѣгѣи(х) ѡ(т)щѣпе(н)по(в) хѣитроѣ бе(з)вѣрѣе (1599-1600 *Виш. Кн.* 202 зв.); ѡ землѣ запѣстѣгѣлаѣа и зарѣслаѣа, трыпѣе(м) безвѣвѣрѣа и бе(з)божѣа (Там же, 264 зв.); *Образѣю* : Тыѣ сами и(з) вѣри выбѣгѣнѣи, во яму бе(з)вѣвѣрѣа впѣали и ѡ(г) себѣ собѣ смѣргѣтъ зѣѣ(д)пѣали (п. 1596 *Виш. Кн.* 254 зв.).

Див. ще БЕЗВѢРА, БЕЗВѢРСТВО, НЕВѢРА, НЕВѢРИЄ, НЕВѢРСТВО.

БЕЗВѢРНИКЪ ч. Безвѣрник, безбожник: а зловѣрный, хогай не вѣри(т) въскрєсєнію, знай ѿ тѣмъ запѣвне безвѣрникѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 147).

Див. ще НЕВѢРНИКЪ.

БЕЗВѢРСТВО, БЕЗВѢРЬСТВО с. Те саме, що безвѣріє: Вѣмѣсто зась вѣры, и надеж(д)и, // и любви, бе(э)вѣрство, ѿ(т)чѣаііє, ненави(ст), зави(ст), и мрѣзо(ст) владѣе(т) (до 1596 *Виш. Кн.* 261 зв. - 202); и оуказа(л)и петрѡви и(ж) не вѣтръ ани море его погрѣжало але бе(э)вѣ(р)ство (XVI ст. *УЄ* № 29519, 94 зв.); а такъ, знагла бе(э) заслѣди жа(л)ное ѿ(т) ба, тѣю годно(ст) ... дѣрѣ привлацѣати ... собѣ смѣете и ѡнѣю згоду, вѣри таи(и)ство со бе(э)вѣрство(м) ... мѣщаєте и споиваете (1598 *Виш. Кн.* 269).

Див. ще БЕЗВѢРА, НЕВѢРА, НЕВѢРИЄ, НЕВѢРСТВО.

БЕЗВѢСТНЕ *присл.* Те саме, що безвѣстно: Уважаючи тежъ то добре на себе, ижъ прєрєчєний Костєнтинъ ... на іліяхахъ непріятельскихъ, куды были звыкли непріятєли татарове безвѣстне и невидомє далеко въ панства нашіи корєнныи вторгивати, насждчати // ... замки ... знову побудоваль (Варшава, 1585 *АрхїОЗР* 7/III, 286-287).

БЕЗВѢСТНО, БЕЗВЕСТНО, БЕЗЪВЕСТНО *присл.* Безвісно, таємно, несподівано: Который замокъ нашъ Браславский прошлєго году царь Перекопский ... безвєстно вторгнувши въ панство нашо, взять и спалилъ (Ольбєнг, 1552 *АрхїОЗР* 8/V, 96); поганство Татарове ... на пороги через рекѣ Рось перєшли дла того, жебы безвѣстно в панство нашо вторгнѣти и шкодѣ вчинити могли (Вільна, 1558 *AS* VII, 21); Татарове безъвєстно в панство нашо ходєчи, шкодѣ великѣю чинать (Варшава, 1566 *AS* VII, 104).

Див. ще БЕЗВѢСТНЕ.

БЕЗВѢСТНЫЙ *прикм.* Нєвизначєний, неясний: Если безвѣстный голєсъ труба даєтъ, кто ино наготовитъ ся на гарїцъ (XVI ст. *ПС* 165);

невідомий, нечуваный, небачєний: скажи ми безвѣстная и таинная прємоудрєсти твоєа (1489 *Чет.* 286 зв.); О, безвѣстная лже! О, замтузе вшєтєчный! Цнєтливую зовєш - будучи не знаєт ли вси (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 177).

БЕЗГАДЛИВЪ *прикм.* Нєрозумний, безголовий: Коли єсть ся слуга нарюкѣ, не будѣ безгадливъ, хотѣ можѣ, коли поневоленъ быти, тогда бурше рєби (XVI ст. *ПС* 24); Як могу научити другого, если самъ безгадливъ буду (Там же, 37).

БЕЗГЛАГОЛЕНЪ *прикм.* Німий, безмовний: мнимаєте и Никифоро(в) язы(к), которєго затворили є(с)тє и не слышите его вашѣ неправлѣ ѡбличѣающи(и), яко іпѣѣ мо(л)чи(т) бе(э)глѣѣтє є(ст) (1598 *Виш. Кн.* 310).

БЕЗГЛАСЕНЪ *див.* БЕЗГЛАСНИЙ.

БЕЗГЛАСИЄ, БЕЗГЛАСІЄ с. Мовчанія, безмовнієть, німота: Для того, ижъ яко мертви всѣ ѡвци в той долиніѣ костєльного бесловєсного послушенства ока бєрєвомъ власти пастырское привалєны сѹт и в нечуєствѣ и безгласни сѣдѣят и ѡ спасєнии своєм ... не вѣдаєт, толико, як ся кому трафит, безсмыєлѣно ... умираєт (1598 *Виш. Кн.* 98); Абѡвѣмъ при старєсти чѣсь корѡткїй, и прѣдкїй ... а смѣрть на всѣ лѣта живота наішегѡ, прѣава свѣгѡ заживѣєтъ ... язы(к) безгласіємъ свѣзѣєтъ, и рѣзѣма тѣбю покривѣєтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 124 зв.).

БЕЗГЛАСНЕ *присл.* Те саме, що безгласно: на дрѣдги(и) дїѣ по сє(д)мицѣ мешканя моего в монастыри, безгла(с)не ... ѡ(т)ѣхалє(м) (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2).

БЕЗГЛАСНО *присл.* Мовчки, тихо: ѡбра(э)бїй и подобіє посащи(м), ѡвца(м), бе(э)гла(с)но, яко же скѡтѣ, по(с)лѣдовати повєлєаєте (1598 *Виш. Кн.* 285 зв.).

Див. ще БЕЗГЛАСНЕ.

БЕЗГЛАСНИЙ, БЕЗГЛАСЕНЪ *прикм.* Безмовний, мовчазний, німий: По(д)арѣмни(и) бе(э)гласє(и), або ѡсє(л), чловѣчи(м) гѡлєсо(м) промѡви(в)ши(и), ѡбличѣє(т) пр(о)рокѣ безѡуміє (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 202); яко агнє(и) прѣмо стрєгоущємоу его бе(э)гласє(и), тако не ѡ(т)врѣзѣє(т) оустъ свои(х) (XVI ст. *УЄ Трос.* 73); insonus, негласѣящи(и), бе(э)гла(с)ни(и) (1642 *ЛС* 240).

БЕЗГЛУЗДЫЙ *прикм.* у знач. ім. Безглуздый, дурний. Вл. н.: Ивѣѣ бе(э)глѣ(э)ды(и) (1649 *РЗВ* 375 зв.).

БЕЗГОДИЄ с. Нєгода, нєпогода: скоро все ѡ(т)пѣдствивши ѣ великое бе(э)годіє дє(и) и но(ч) єхалє(м), кони похромє(л) ... са(м) малѡ здорѡ(в)а не стрѣти(л) (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 213).

БЕЗГОДНЫЙ *прикм.* Негідний, пікчемний: всі же стїи ѡци ... повѣдаша дхѡвно празновати а не телесно, не чрѣвоу ... безго(д)ны(м) пїа(н)ство(м) но гви (Львів, 1585 УЄ № 5, 121 (на полях)).

БЕЗГРѢХОВНЫЙ *прикм.* Безгріховний: Ѡ црѣ вѣчнои славы, Дарѡи на(м) бе(з)грѣховнои забавы (Чернігів, 1646 *Перло* 17).

БЕЗГРѢШЕНІЕ *с.* Відпущення (прощення) грѣхів: Вы мертвы были у грѣховѣ и безъ к(ре)щѣня тѣла вашего, ожививъ естъ изъ нимъ и даровалъ намъ безгрѣшеніе (XVI ст. *ИЄ* 193).

БЕЗГРѢШЕНЪ *див.* **БЕЗГРѢШНЫЙ.**

БЕЗГРѢШІЕ *с.* Те саме, що безгрішность: не старѡго ѡ(т)мѣнаемо // в' дига, а нѣ члѣвка в' живѡтъ мѣтки егѡ ворѡчаемо, але грѣхѣми зраненого и зболѣлого, ... ласкою нб(с)ного Црѣа взводимо на детинное безгрѣшіе (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 905-906).

Див. ще **БЕЗГРѢШСТВО.**

БЕЗГРѢШНОСТЬ *ж.* Безгрішність, безгріховність, неспорочність: А та(к) ю розбіили и злоупотрепили з оны(х). Еи богаты(и) оубйрове ... то е(ст) ѡпоую невинно(ст) ... бе(з)грѣшно(ст) (Львів, 1585 УЄ № 5, 303 зв. (на полях); Нехай же вѣдаю(т), же то Хс реклъ, не бе(з)грѣшность дѣти(н)ндю показѡючи, але хотачи оучениковѣ ѡ(г) высокои мысли ... которѡю тогды по ни(х) зрозѣмѣ(л), ѡ(т)вести, а покорѣ надчити (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 82).

Див. ще **БЕЗГРѢШЕ, БЕЗГРѢШСТВО.**

БЕЗГРѢШНЫЙ, БЕЗГРѢШЕНЪ *прикм.* (який не має грѣхів) безгрішний, безгріховний: бгѣ са(м) только бе(з)грѣшенѣ (Острог, 1587 *См. Кл.* 7); сам безгрѣшний Христос тым же божим промыслом своим на сей свѣтъ приходилъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 49); кто притѣ, же не приоболокѣса в' тѣло безгрѣшное: бѣдетъ выверженный ѡ(т) збаве(н)а и живота (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 125); мое бе(з)грѣшное тѣло што тобѣ винно (Вільна, 1627 *Дух. б.* 97); Тогда пренаѣйшаа // Два ... ѡплаковала Тѣло прѣстѡе безгрѣшное (Чернігів, 1646 *Перло* 95-95 зв.);

у знач. ім. безгрішний, безгрішник: Безгрѣшного грѣшныи ѡто оутискѡють, Іса невинного ѡкрѣтне мордѡють (Львів, 1631 *Волк.* 15 зв.); Съ грѣшники безгрѣшный сполкѡдетъ (Чернігів, 1646 *Перло* 74).

БЕЗГРѢШСТВО *с.* Те саме, що безгрішность: вѣдлѡгъ силы бе(з)грѣшства проклѣтство перемѣнїлѣ на благословѣніе (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 776).

Див. ще **БЕЗГРѢШЕ.**

• **БЕЗГУБЫЙ** *прикм.* у знач. ім. Безгубий. Вл. н.: Макси(м) бе(з)губы(и) (1649 *РЗВ* 177).

БЕЗГЛѢОВОКЪ *ч.* Те саме, що безгловье: Сажаетъ нарѡды Хс на травѣ, надѣаючи на(с) покрѣ и скрѡмности, абысѡм не зѡвше матерѣцовѣ и безгловковѣ шѣкали, для ѡ(т)починѣна (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 428).

БЕЗГЛОВЬЕ *с.* (*стп.* bezglowie) подушка: възглѣвіе: възглѣвница, безгловье, albo подѣйка (1627 *ЛБ* 19).

БЕЗДНА, БЕЗНА, БѢЗДНА *ж.* (*цсл.* бездъна)

1. (безмірна глибина, безмежний простір, глибоке провалля) безодня, пропасть: ѡ(т)ворилася бѣз(д)на водамъ (1489 *Чет.* 13); Вл(д)ко ги ... ѡ(т) всѣхъ бѣзднѣ морскихъ напълнилъ еси собѣ истѡчникъ одїнгъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 31 зв.); и пита(л) его іс мовачи що ти е(с) іма. а ѡ(н) ре(к)ль легиѡ(н), попева(ж) бѣсове многїи были оувошли оу него и просили ха, абы и(м) не каза(л) во без(д)ноу ... поити (к. XVI ст. УЄ № 31, 215); изъ вѣровѣ перейшли великую бездну по суху (XVI ст. *ИЄ* 118); воздѡхъ, тма естъ верѣхъ бѣзды (Почаїв, 1618 *Зерц.* 11 зв.); Прѡпасть: ѡ(т)хланѣ, Тѣмность, Бѣз(д)нѣ Такъ зовемо (1627 *ЛБ* 101); barathrum, пучина, пропа(ст), бе(з)дна (1642 *ЛС* 100); Всако(ж) земла была невидѡма и неѡкрашена // и тма вѣрѣхъ бѣзды (серед. XVII ст. *Хрон.* 1-1 зв.); *Образно:* Ты всѣмъ створѣнамъ справѣдѣш. На нб(с)ной недозрїмой выськости, и в' морскихъ безнах' глѡбѡкости (Чернігів, 1646 *Перло* 16);

перен. (велика кількість чогось) невичерпність, незліченність: Крѣстъ на ѡстато(к) глѡубѡкостью по(д)вы(ш)шѡный естъ, жебы соудѡвъ г(с)нихъ бѣзды, невимѡвно(ст) выналѣзена ... бѣрѣо значнаа была (поч. XVII ст. *Проп. р.* 299 зв.); Жрѡдло, Реко добрѡти недошлаа Бѣздно (Вільна, 1620 *Лям. К.* 6); маѣтъ бѡвѣм' мїлости невичерпаныѣ жрѡдла, и мїлѡсерда бе(з)днѣ, и жалѡвана неѡубытое мѡре (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 633); Молѡ та Бже приле(ж)но, Прїйми ю [дѣшѣ] нїгъ любѣзно, Недозрїмаа мїлости бѣзно (Чернігів, 1646 *Перло* 17); Блѣгодарѣ та ... Црѣа Агглскїй, вѣчнои славы, Недозрїмаа бѣзно щедрѡтъ (Там же, 23).

2. Пекло, безодня: богатый дѣля чого бывъ поне-
сюгъ у бездну и муку? (XVI ст. *ПС* 148).

Див. ще БЕЗОДНЯ.

БЕЗДОЛНИКЪ ч. Непасливецъ, безталанник:
Который в' Ыбѣ Престолѣ свои славы маешъ, Самъ са
на земли якъ бездѣльникъ тѣлаешъ (Чернігів, 1646
Перло 71 зв.).

Див. ще БЕЗДОЛНЬЙ.

БЕЗДОЛНЬЙ *прикм.* у *знач. ім.* Бездолыйный.
Вл. н.: тишко бе(з)долны(и) (1649 *РЗВ* 369).

Див. ще БЕЗДОЛНИКЪ.

БЕЗДОМНИКЪ ч. Бездомник, безпритульный:
зара(з) позна(л) є(с)ми ректора вм(с) саколюбца,
селолюбца, злато и сребролюбца, а не ницѣго
сиромѣха, бе(з)домни(к)а, не имѣцѣго где главѣ
по(д)клонити, х(с)а (1598 *Виш. Кн.* 277 зв.).

Див. ще БЕЗДОМНЬЙ, БЕЗДОМОКЪ.

БЕЗДОМНЬЙ *прикм.* у *знач. ім.* Безпритульный,
бездомный: ници(х) нако(р)ми и без(л)омны(х) в до(м)
сво(и) оуведи (XVI ст. *УЄ* N 29519, 11 зв.); Єсли претѣ
хочемо, и мы братіє припати, Ха // в' домѣ наіши, и
накормити єго, пріймѣймо бездомныхъ, оуводѣмо до
домѣвъ наішихъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 737-738).

Див. ще БЕЗДОМНИКЪ, БЕЗДОМОКЪ.

БЕЗДОМОКЪ ч. Те саме, що бездомникъ:
Безкрѣвный: Бездомокъ (1627 *ЛБ* 6); Жебраковъ и
бездомковъ, в'веди в' домъ свой (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 654).

Див. ще БЕЗДОМНЬЙ.

БЕЗДОРОЖЬЄ с. Бездоріжжя: хто тою дорогою
не ходитъ, тогъ в' бе(з)дорож'и блѣдитъ (Вільна, 1627
Дух. б. 269).

БЕЗДРУЖНИЙ *прикм.* Недружный, одинокий:
incomes, бездружни(и) (1642 *ЛС* 231).

БЕЗДУШЕНЪ *див.* БЕЗДУШНЬЙ.

БЕЗДУШНЬЙ *див.* БЕЗДУШНЬЙ.

БЕЗДУШНОСТЬ ж. Бездушність, черствість,
байдужість: яко(ж) то мѣлые непѣвныє послѣвѣ
великаа и бе(з)пѣпаа бе(з)доушность ваіаа (Острог,
1598-1599 *Апокр.* 46).

БЕЗДУШНЬЙ, БЕЗДУШНИЙ, БЕЗДУШЕНЪ
прикм. 1. (позбавлений життя) неживий, мертвий,
бездупний: Пла(ч)те бголю(б)ици, и стогнѣте, глядячи
на того трѣпа ... ох'га(и)те по не(м), напминаючи я(к)

красны(и) мертв, бы(л), ко(л)и здоро(в) бы(л), а тепе(р)
я(к) са и(з)мѣни(л), ко(л)и штрѣпѣ(л) и бе(з)дѣне(и)
ста(л) (1599 *Виш. Кн.* 217); Ово дѣволъ котрѣй якъ
Лѣвъ рыкаѣтъ, Кгды бѣдногѣ чѣка поглоти(т) пѣкаѣтъ.
Лежитъ правѣ бездѣшный (Львів, 1631 *Волк.* 30);
inanimus, ... бездупный (1642 *ЛС* 229);

(який нічого не відчуває) неживий, бездупний: не
терпѣль на(с) видѣти бѣсомъ порабитившихса и
бездѣшны(м) коумиромъ (1489 *Чет.* 30 зв.); Прѣсто
мѣвачи става(т) собѣ бѣга бе(з)дѣшного // а в томъ
смертѣльне грѣшатъ (Чернігів, 1646 *Перло* 9 зв. - 10);
Такожъ и болѣвѣи рѣтѣи и лѣтѣи рѣбилъ зо висѣкой
(!) матѣри. И многіє нарѣды до тогѣ шалѣнства
позатѣгѣлѣ, ижъ са бѣмъ бездѣшнымъ а рѣкама люд-
скимѣ оучиненымъ бѣгомъ пероздѣмны клѣнали
(серед. XVII ст. *Хрон.* 20);

(який не має душі) бездупний: Христѣсть прѣнялъ
чловѣченство наіє, то єсть тѣлю и зѣ душою, противъ
єреси Аполинарысы, который вѣрылъ Тѣлю Христѣво
быти бездупное (Вільна, 1603 *Гарм.* 201); камєне
возопиют и бездупная тварь свѣдѣити будѣт, иж то
єсть не смиреннаго мудроваіа істинны корєнь, але
мучительское и гордостное лжи и силы потварь (1608-
1609 *Виш. Зм.* 213).

2. Безсердечный, жестокий, бездушный: А Іюда
скариѣ(т)скѣ... порозѣумѣ(л) прѣ(з) наѣоукоу даво(л)с-
кою, ижъ старѣшина жишовска рада(т), якобы мѣти
Іса в роукахъ своихъ, А ю(ж) бездоушны нави(л) Ію-
доу, якъ бы мѣ(л) єго продати (XVI ст. *УЄ Трос.* 46).

БЕЗДЫМНЬЙ *прикм.* (який горить без диму)
бездымный: асарпос, бе(з)ды(м)ны(и) (1642 *ЛС* 64).

БЕЗДѢЛНЬЙ *прикм.* 1. (вільний від праці)
перѣбочий: день // бе(з)дѣлный, в' котѣры(и) са
жа(л)ное слѣдѣбничеє дѣлю не ѡ(т)правѣтъ (Київ, 1637
УЄ Кал. 207).

2. Неспроможный, неправдивый: Почѣто ся хвалите
силнии во злобѣ, бездѣлныи сунѣ в словесной ѡздѣбѣ
Порѣваючи на Божию истѣю(сѣ) и на ха спѣа ѡнѣю
прѣ(л)вѣчно(сѣ) (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 109).

БЕЗДѢТНЬЙ *прикм.* 1. Бездѣтний: я бе(з)дѣпаа
и вдова (поч. XVII ст. *Проп. р.* 128 зв.).

2. У *знач. ім.* Вл. н.: Левѣко Бе(з)дѣ(т)ны(и) (1649
РЗВ 404).

БЕЗЕЦНИКЪ ч. (*смп. bezesnik*) негідник: вы бы всакого станѣ подданные нашы ... ѿ том ведали и того истого Валеппого Желеха за безецника маючи, вжо ѿ сихъ мѣстъ никто з вас его в домѣ своемъ не переховывали (Вільна, 1565 *AS VI*, 285); А на бѣльшее обелженіе - якобы якимъ безецникомъ, не зъ рукъ въ руцѣ, але на кій узявши свое писма черезъ особу легкихъ незнамыхъ подають (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 117);

розпусник: Там бо есть у латыши своесволя, там есть чистецъ по смерти мудрымъ безецникомъ, вшестечникомъ и роскошникомъ (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 191).

БЕЗЕЦНИТИ дієсл. недок. (*смп. bezesnić*) (що) безцестити, неславити, ганьбити: отступникоу за то на нихъ небо и землю обернути усилюють, ... ексистимаію ихъ добрую потварами // безецнятъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 734-735).

БЕЗЕЦНОСТЬ ж. (*смп. bezesność*) безцестя, безслав'я, розпуста: нечѣстіе, не(з)бо(ж)но(ст) непобо(ж)ність, безѣцность за(к)амагѣлость ср(д)ца (1596 *ЛЗ* 60); яко в Лядской земли ... титулы, и вавилонская музыка ... в прѣлестъ латынскую мало не всѣхъ выкратю, тако и овде - власть, безецность, роскошнѣла, угодное житіе безбожныхъ и невѣрныхъ турковъ миролюбную мысль до себѣ притягаєт (1608-1609 *Виш. Зач.* 219); Іерусалимъ и королѣ его ... которые поганского балванского шаленства перенли безецностями своими, которіи, зъ балванскихъ оферъ радуячися ... напротивъ самого Бога навывышляли! (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 836); Нечѣстіе: Незбѣжно(ст), бе(з)чѣстіе, непобѣжно(ст), нецѣбга, безѣцно(ст), закаматѣлость сѣрдца (1627 *ЛБ* 77); Нежигымъ абовѣмъ людемъ, пещѣнымъ, роскошникомъ, и нелисточивымъ богачѣмъ, смѣртъ Есть, ѿ(т)лѣчѣтиса ѿ(т) тѣла, и ѿгѣйти ѿ(т) роскошій въ мѣкѣ, ѿ(т) славы въ безѣцность (Київ, 1637 *УС Кал.* 601).

БЕЗЕЦНЫЙ, БЕЗЕЦЪНЫЙ прикм. (*смп. bezesny*) 1. Ганебный, підлий, безчесный, розпусной: вашъ вѣкъ, ваше лживо цѣ(р)ство, наша сѣѣтнаѣ слава, ваша безецнаѣ роскошъ ... ваше все еже вѣкъ сѣи видѣтъ себе крысѣ(т) (1598 *Виш. Кн.* 307 зв.); шѣбеница и столпъ неславны(и) и безѣцный южъ са ѿбе(р)ноули на чѣтвероугоблны(и) и копѣбный столпъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 296 зв.); Где абовѣмъ зѣдрость безѣцнаѣ, не

шкодитъ: Тамъ приазнь плынегъ, и все доброе похѣдитъ (Львів, 1616 *Бер. В.* 96); Нечестѣвы(и), Безѣцны(и), нецѣотлѣвы(и) (1627 *ЛБ* 77); Всѣ бовѣмъ иле зъ людѣи есть, которѣ въ болѣгъ безѣцны(х) свинѣски(х) намѣтностѣи роскошѣи^а и веселѣютъ^а, зъ ѿбѣчаєтъ своѣ(х) свинѣми назывѣютъ^а са (Київ, 1637 *УС Кал.* 27); Нехан тѣды поганѣно бѣдѣтъ вшѣлѣкое кацѣрство безѣцны(х) геретикѣвъ (Львів, 1642 *Час. Слово* 277);

у знач. ім. розпусник, безчесный: "... Если справедливый заледѣвъ збавленъ будетъ, нечестивый, а безѣцныи и грѣшныи где ся окажетъ?" (Вільна, 1600 *Катех.* 44); Имъ безѣцнымъ и Христосъ соблазномъ; а не только человекъ добрый (поч. XVII ст. *Вол. В.* 97).

2. Який поставлений поза закономъ, засуджений на вигнання зъ крайни: вырокомъ нашымъ такъ ємо нашли, же ѿнъ чѣстъ и всѣхъ страгил, а сказалисмы его быти безѣцнымъ и немаючи(м) вже николѣ мѣстѣа и помѣшкапа во всихъ землѣхъ и межы всеми подданными нашыми (Вільна, 1565 *AS VI*, 285).

БЕЗЖЕНЕЦЪ ч. Неодруженный чоловік: agamus, бе(з)женецъ (1642 *ЛС* 75).

БЕЗЖЕНІЕ присл. (*смп. bezzennic*) мешкати безженіе - жити неодруженнымъ: священникъ (Ілія) по зѣстю с того свѣта першое жоны своеє, не мешкаючи при парафѣи безженіе, неслушнѣе и непоряднѣе в второе малженство вступивши, надъ заказъ духовный литоргію Божественную отправовати ... усилювалъ (Львів, 1633 *КМІМ* II, 18).

БЕЗЖЕННЫЙ, БЕЗЖЕННИЙ, БЕЗЖОННИЙ, БЕЗЪЖЕННИЙ прикм. Неодруженный, нежонатый: А которые попы ... безжонны повѣту Кіевского, тыи до вашей милости ѣдутъ (Київ, 1556-1568 *ЛЮЗР* I, 301); Але рыхлей и подобней то ку правде, ижъ яко вера Римская въ Полшѣ настала, такъ подобно и каплани безъженныє настали (Вільна, 1599 *Лит.* 739); inpurus, безжен(и)и(и) (1642 *ЛС* 238); Та(к) тежъ жонатый мірскій, бо(л)ишъ // ни(ж)ли бе(з)жѣиный [грѣшнѣи], еслибы ѿбѣдва впали въ прѣлюбодѣланіе (Львів, 1645 *О тайн.* 60-61); Бе(з)жѣиный. C(a)clebs-libis (1650 *ЛК* 424).

БЕЗЗАКОНЕНЪ див. **БЕЗЗАКОННЫЙ.**

БЕЗЗАКОННЕ, БЕЗАКОННЕ, БЕЗАКОНІЕ,

БЕЗАКОНЬЕ, БЕЗАКОНІЕ, БЕЗАКОНЬЕ, БЕЗЪЗАКОНІЕ с. (порушення правового порядку, законів або церковних догматів) беззаконія, незаконність; несправедливість: двѣ рекль. в беззаконьи зача(т) есмь (1489 *Чет.* 127 зв.); такъ же и вы зъвѣрха са окаязоуете люде(м) быти справедливы в поутрыоста(х) е(ст) естѣ полѣни беззаконіа и неправды (1556-1561 *ПЕ* 99 зв.); И всякое беззаконіе ... видячи не таити по епископѣ своемѣ шповедати (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); Тайна уже совершается беззаконія (1588-1596 *Виш. Кн.* 140); Павелъ светый зоветъ сго чловѣкомъ беззаконія и сыномъ погибели (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 149); Бо еслибы такъ было, яко вы зъ своимъ соборомъ поведаете, - а якобы смели такъ великие и хрестиянские господаи неправду за правду и таковое беззаконіе, яко вы поведаете, што ся тамъ деяло, поозаляти и до людей иначе удавати? (Володимир, 1598-1599 *Видп. ПО* 1109); У добруй чести поживайме у пыгышномъ вѣку, иждѣме доброй надежѣ и явленія // славы великаго Бога ... што давъ себе за насъ и избавивъ насъ выдѣ усякого беззаконія (XVI ст. *ПЕ* 192-193); А той антихристъ ... беззаконія сыгъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 318); а погимъ ѡ(т)крѣстѣса члѣвѣктъ, грѣха любитель, сыгъ беззаконіа, протѣвникъ Бжій (Чернігів, 1646 *Перло* 136 зв.).

Див. ще БЕЗЗАКОНСТВО.

БЕЗЗАКОНИКЪ *див. БЕЗЗАКОННИКЪ.*

БЕЗЗАКОННЕ *присл.* Те саме, що беззаконію в 1 знач.: мешчане ... пѣгъ запомѣгѣвши бѣа и повинно(с)ти своеѣ хр(с)тіанское ... в томъ до того чѣсу печу(и)не бе(э)законіе пребывають (Київ, 1590 *ЛПБ* 4, 1136, 32, 1).

БЕЗЗАКОННИЙ *див. БЕЗЗАКОННЫЙ.*

БЕЗЗАКОННИКЪ, БЕЗАКОНІКЪ, БЕЗАКОННИКЪ, БЕЗАКОНЬКЪ, БЕЗАКОНИКЪ ч. (порушник церковних догматів, усталених норм) беззаконник, нечестивець, грѣшник: ѡ(т) беззаконікъ оубиенъ будѣтъ (1489 *Чет.* 181 зв.); ѡдинъ с ни(х) ... оуби(л) ѡдѣби пѣчи ... ва(с) беззаконниковъ з рѣказапа его мл(с)ти (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 12 зв.); И слова бѣде(т) мѡвити блѡ(э)пѣрскіе проти(в) на(и)вышнѣшого беззаконникъ (Вільна, 1596 *З. Каз.* 66); Святыи бо духъ мешъкаіня в грѣшниковъ не маєт, и беззаконниковъ господь погубляетъ (к. XVI ст. *Укр. н.* 77); лучше одинъ творяи волю Господню, нежели много

беззаконниковъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 48); пресвѣтлый княжа Василій зъ сыномъ своимъ ... который такъ му любезный былъ ... // ... въ раду нечестивыхъ не пошолъ, и на дорозѣ беззаконниковъ апостатовъ не станулъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1137-1138); Бе(э)законникъ. Iniquitas. Improbitas (1650 *ЛК* 424).

БЕЗЗАКОННО, БЕЗАКОННО *присл.* 1. (не за хрестиянскимъ закономъ) беззаконно: люди ... почали грѣшно и беззаконно жити (1489 *Чет.* 18); живѣчий бе(э)законно, боитъ са для закона оумершого (Київ, 1637 *УЕ Кал.* 330); вѣкъ той настѣпитъ, страхѣ, бѣлезни, и смѣткѣ, такъ поганѡмъ невѣрнымъ, яко и хр(с)тіанѡмъ свавѡлнымъ бе(э)законно живѣющимъ, // въ грѣсѣхъ, беззаконіа (Чернігів, 1646 *Перло* 135 зв. - 136).

2. (проти закону) незаконно: не(с)а, не(т)по е(ст), бе(э)законно (1642 *ЛС* 279).

Див. ще БЕЗЗАКОННЕ.

БЕЗЗАКОННЫЙ, БЕЗЗАКОННИЙ, БЕЗАКОННИЙ, БЕЗАКОНЪНЫЙ, БЕЗАКОНЬНЫЙ, БЕЗАКОНЕНЪ *прикм.* 1. (який порушує церковні догми, усталені релігією норми) беззаконный, незаконный; нечестивый, безбожный, грѣшный: Пѣве за(с) надѣ бѣа бѣами вы(ш)шими ... на(л) творца, ро(в)ны(м) здаііе(м) образа своего всѣ(х) почтившаго, соудо(м) безако(н)ны(м) во(э)неслиса (до 1596 *Виш. Кн.* 261); Але далѣко суть отъ святого пѣти, и в беззаконный навѣкнули пребыти (к. XVI ст. *Укр. н.* 84); Для того кождый Хр(с)тіанскій члѣвче, старайса пѣтию: абысь ѡ(т) вшѣлакого непобожного оучи(н)кѣ хорѡнился ... и ѡ(т) товариства беззаконны(х) людѣй (поч. XVII ст. *Пчела* 24 зв.); illex ... бе(э)законенъ (1642 *ЛС* 225); incestus ... нечи(с)ти(и), бе(э)законни(и) (Там же, 230).

2. У знач. ім. грѣшник, нечестивець, *заст.* беззаконник: то моу(ч)никъ георгіи притерпѣлъ ѡ(т) беззаконныхъ (1489 *Чет.* 177 зв.); Тайна уже совершается беззаконія, точию одержай пыгѣ, доидеже отъ среды будетъ и явится беззаконный (1588-1596 *Виш. Кн.* 140); Г-я наука: якъ покаянїе далѣ Бгъ грѣшнымъ и беззаконнымъ, постѣ, молитва ..., то тымъ спасенъ ся грѣховъ своихъ (XVI ст. *ПЕ* 9); скѡро члѣкъ по крещеніи в грѣхъ оупадѣетъ ... презъ тѣю стѣю тайнѣ ѡ(т)пѣненіе грѣховъ одержавшы

з' Бгом' съединяет'са и з' мёртвого живым, и з' беззаконного праведным(м) ставает(т)са (Львів, 1645 *О тайн.* 48).

БЕЗЗАКОННУЮЩІЙ *прикм.* Незаконний: Измѣнѣть време(н)на и законѣ и беззаконнѣющій завѣтъ ... и осквернѣтъ сѣщеніаа (Київ, 1621 *Кон. Пал. (Лв)* 28).

БЕЗЗАКОНОВАТИ, БЕЗЗАКОНОВАТИ *дієсл. недок. (без додатка)* Порушувати закон, грішити: И шпобѣтъ тебѣ маю повѣдѣти, кобѣлко беззаконѣють нѣмѣ Лѣтинскіи сынѣве ѡ(т) мѣдрости прѣжнего ѡшѣкана (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 202); Неправдѣю: Кривжу, беззаконѣю (1627 *ЛБ* 75); Згрѣшѣлисе'мѡ ... бе(з)законовѣлисе'мѡ неосусправедѣлисе'мѡса прѣ(д) тобѣю (Київ, 1637 *УС Кал.* 258); Бе(з)законую. Inique ago. Contra legemago. Pecco in legem (1650 *ЛК* 424).

Див. ще БЕЗЗАКОНСТВОВАТИ.

БЕЗЗАКОНСТВО, БЕЗЗАКОНСТВО, БЕЗАКОНЪСТВО, БЕЗЗАКОНЪСТВО *с.* Те саме, що беззаконіє: а для мнѣгого бе(з)зако(н)ства и(з)гѣснѣ(т) любо(в) мѣлѣи(х) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 25); Чомъ заказувъ моихъ не сокотили, пубѣю палицѣвъ ихъ беззаконство; если заказувъ не будутъ держати, я ихъ беззаконѣство буду сокотити (XVI ст. *ІІЄ* 154); Тая унѣя предводѣлѣница огъ малого початку ѡтщепенства на великое згушное беззаконство и до вѣчнои муки углаженная стежка (бл. 1626 *Кир. II.* 18); если нѣкоторые з тыхъ зостандѣт оуспѣи(т) в' неправостахъ своихъ, и вызнають беззаконство свое и продковъ своихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 127 зв.);

беззаконный вчинок: Благыи, котрымъ ся выпустили беза(ко)нства, и котрымъ покрыли ся грѣхи ихъ (XVI ст. *ІІЄ* 124); упалисмо, як листѣ з дерева, за беззаконства наши (Вільна, 1600 *Катех.* 41).

БЕЗЗАКОНСТВОВАТИ *дієсл. недок. (без додатка)* те саме, що беззаконувати: И такъ беззаконствуючи презъ весь день никчемной философіи, упадете въ долѣ омаменія (1603 *Пит.* 107).

БЕЗЗАКОНЬЕ *див. БЕЗЗАКОНІЄ.*

БЕЗЗЛОБИВЫЙ *прикм.* Беззлобний, незлобний, добродушний: Але когда добрый владыка на проповѣдъ выбралъ простыхъ хлопѡв, смиренныхъ нищихъ, беззлѡбѡвыхъ рыбѡловѡв ... и тымъ церковъ свою поручилъ,

в шафунѡкъ спасеніи челѡвѣческое ... злѣшил, - такъ же властне и патріарха, слѣда христова держачися, учинилъ (1598 *Виш. Кн.* 104).

Див. ще НЕЗЛОБИВЫЙ.

БЕЗЗЛОБИЄ, БЕЗЗЛОБІЄ *с.* Беззлѡбнѣсть, незлѡбнѣсть, добрѡта, лагѣднѣсть: для тоѣго, и(ж) пога(н)скіе еще догматы ... кѣсаючіе ... Петровы вѣры, Іѡа(н)новы ч(с)тоты Іѡковѡго бе(з)злѡбѣа и прочіи(х) ап(с)ль бе(з) хѣтрѣства вѡмѣстити ниже Помыслити не мѡгутъ (1598 *Виш. Кн.* 272); *incriminatio*, непорочно(с)т(ь), беззлѡбіє (1642 *ЛС* 232).

Див. ще НЕЗЛОБИЄ.

БЕЗЗУБКО *ч. Діал.* беззубко "той, хто не має зубів". Вл. п.: Ивагѣ Бе(з)зѣбко (1649 *РЗВ* 307 зв.).

БЕЗЗУБНЫЙ *прикм.* Беззубий: *infr(c)ndes*, бе(з)зубниѣ дѣти (1642 *ЛС* 236).

БЕЗИСПЫТНО *присл.* Непохитно: Благочестіє естъ безиспытно несумѣнна вѣра, упованіє истинно (1599-1600 *Виш. Кн.* 151).

БЕЗКВАСИН *прикм. (про тісто)* бездрѣжджѡвий: До того ѡпрѣспѡкъ безквасинъ яко бездрѣшенъ, безѡлепѣ яко бездрѣмѣ (поч. XVII ст. *Вол. В.* 74).

БЕЗКЛОПОТНЕ *присл.* Те саме, що безхлопотно: дай то Бже, жебѣхмо недѡстѣткѡ своѣго жалѡвали и фрасѡвѣлиса, а не якъ отѣлыи безхлопѣтне жили (Вільна, 1627 *Дух. б.* 14); Яко гдѣбы якій шляхтичъ, в' достѣтѣгахъ великихъ безхлопѣтне жѣлъ (Тамъ же, 160).

БЕЗКЛОПОТНО *присл.* Безхлопѣтно, безтурботно, без клопоту; спѡкійно: кнѣзь Юрьи, вѡєвода кѣвскій, на тоє дѣло выслалъ насъ, абыхмо безхлопотно промежи ними того досмѡтрѣли и ихъ посдѣали (Київ, 1510 *АрхлОЗР* 8/IV, 161).

Див. ще БЕЗКЛОПОТНЕ.

БЕЗКЛОПОТНЫЙ *прикм.* Безхлопѣтний, безтурботний: Тѡе(ж) ... и тепѣрѣ ... дѣѣт'са, и(ж) цѣкве хѣвы спѡве, та(к) свѣ(т)скіи якъ и дрѣхо(в)ныи всѣ ѡныи дочѣспны рѣчи//и живо(т) без'клѣпо(т)ны(и) оу ѡ(т)щепе(н)цѡ(в) и еретикѡ(в) вѣда(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 20 - 20 зв.); А гдѣ дѣла до ѡного мѣста стѣхъ прѣйдегъ, тогды бе(з)хлопѣтний и бе(з)покѣсы живѡтъ вести мѡжетъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 247).

БЕЗКНИЖНЫЙ *прикм., перен.* Неписьменный: па́че же где бы са рече́нне ра(э)мѣни́а ко(н)чи́лю, та(м) дѣи да ѡ(т)почивае(т), ѡ(т)дыхае(т) и постоювае(т); а то для того, абы и просты(м) бе(з)кни(ж)ны(м) слѣхачо(м) разѡ(м) речисныхъ явлю(н) и вмѣсте(н) бы(л) (1599-1600 *Виш. Кн.* 201 зв.);

у *знач. ім.* мо(и) є(ст) даска(л) проста(к), але ѡ(т) всѣ(х) моудрѣи́ишій которы(и) бе(з)кни(ж)ны(х) оупремоудрае(т) (1599-1600 *Виш. Кн.* 203).

БЕЗКОНЕЧЕНЬ *див.* **БЕЗКОНЕЧНЫЙ**.

БЕЗКОНЕЧНО *присл.* Безконечно, вічно: Ѡ, како пашливая дѣла твоя, яко прійде до жениха своего... абы ... веселилася еси безконечно (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 280).

Див. ще **БЕЗКОНЕЧШЬ**.

БЕЗКОНЕЧНИЙ, БЕЗКОНЕЧЕНЬ, БЕЗЪКОНЕЧНИЙ, БЕСКОНЕЧНИЙ *прикм.* 1. Безконечный, вічний: пѣтръ моги́ла митрополи́тъ на тоє паложилъ пезличю́ню ... на посрамлѣ́нне нечестивымъ и ѡ(т)стѣпни́ко(м) правосла́нныа вѣры на безконѣ́чное мѣ́стѣе. ихъ (1509-1633 *Остр. л.* 131); то єс проклатство вѣ́чное и мука безконечнаа (1594 *Свещ.* 73); Коли кто дастъ воды чашу студеной во имя Господня, и за то прійметъ заплату въ царствіи безъконечнымъ (XVI ст. *ПС* 213); а впа(к)же неха́й та́къ боуде́тъ вѣдлѣ́тъ твое́го сло́ва, нѣ́тъ пожнѣ́тъ на тѣ́лькне лѣ́та, и жа(л)ное ѡ(л)мѣны не оутѣ́рпнѣтъ, ци рѡвноєжъ то протѣ́въ безъконѣ́чнымъ вѣ́комъ и моу́камъ го́ркимъ и сро́кимъ ѡ́нымъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 38); а по(р)вавши ... вовє(р)гуть ю [дѣл] ... на мѣ́сто мѣ́къ безконечны(х) (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 278); Бѣ́тъ явне прійде́тъ ... введе́тъ ... до невы́мовныхъ ро́скошій, и до бесконѣ́чного живо́та втрово́днѣтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 44); стра́хаюся оѓня пекѣ́лного, абѡ́вѣмъ безконѣ́ченъ є́сть (Львів, 1642 *Час. Слово* 266); во безконечный вѣ́къ, во безконечныи (безконечныя) вѣ́ки *див.* **Вѣ́къ**.

2. Безмежний, великий: прі́ию(л) к памѣ́ мл(с)рднѣ́ дела безкопе́(ч)ного (1489 *Чет.* 164 зв.).

3. Незлі́чений: идыи в Македо́нию, да запрѣ́тнши пѣ́коим не ходи́ти ко и́нымъ учи́телемъ, ни́же вни́мати басне́м и родослови́емъ ихъ безконѣ́чнымъ (1608-1609 *Виш. Зач.* 212); Неисчѣ́тныи: Незлі́чений, безконѣ́чный, безмѣ́рный, конца и ли́чбы нѣ́маю́чий (1627 *ЛБ* 74).

БЕЗКОНЕЧНЬ *присл.* Те саме, що безконечно: infinite, infinito, безконечнѣ́ (1642 *ЛС* 235).

БЕЗКОРОЛЕВЕ, БЕЗЪКОРОЛЕВЕ *с.* (*стан держави без короля*) міжкоролів'я: сему записови моему даю волност каждому таковому, у кого бы сєс запис мой был, себе позвати позвом правным и не правнымъ до которого колвєк права, суду и вряду ... задворного, а часу ... безкоролевя, каптурового, албо який бы на тог час уфалєнный был (Луцк, 1611 *АрхОЗР* 8/III, 533); во(л)но буде(т) є(и) м(л) пѣ́е(и) крѡ́нє(л)ни(ц)ко(и) ... мене само(г) на сє(и)мъ за(л)воро(м) а(л)бо кого божє вѡ́ва(и) бе(з)короле(и)я и до сѣдѣ́ каптурового ... по(э)вати (Вінниця, 1620 *ЛЛБ* 5, III 4057, 30 зв.); Рады и урядники коронныє и депутаты судовѣ́ каптуровыхъ вєсволєства Кієвского, под часъ безъкоролевя обраныє (Житомир, 1632 *ТУ* 297).

Див. ще **БЕЗКОРОЛЕВСТВО, БЕЗКРОЛЕВЕ, БЕЗКРОЛЬЄ**.

БЕЗКОРОЛЕВСТВО *с.* Те саме, що безкоролеве: тежъ черезъ листъ мой отвористый, подѣ́ печатю моею и сѣ́ подписомъ власное руки моеє, давши єго перве, передѣ́ посланьємъ возного ... бу́дъ за панованія короле́й ихъ мило́сти пано́въ нашихъ, або въ безкоролевствє, суды и роки были бы постановєныє, актыковати (Луцк, 1587 *АрхОЗР* 6/I, 164).

Див. ще **БЕЗКРОЛЕВЕ, БЕЗКРОЛЬЄ**.

БЕЗКРОВНЕ *присл.* Безкровно: для насъ єди́нъ разъ зако́лєного бара(н)ка на ко́жды(и) день бе(з)крѡ́внє ѡфѣ́рже́мого (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 860).

БЕЗКРОВНИЙ¹, БЕЗЪКРОВНИЙ *прикм.* 1. (*який не містить у собі крові*) безкровний: такъ и въ го́рней часті, чѣ́ка, въ гла́вѣ, в бѣ́лю(м) и безкрѡ́вномъ мѡ́жд, оумъ невидѣ́мый, самовла́стныи, бесмѣ́ртныи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 21 зв.); ІІ для тогожъ называємъ въ ли́тургии святой тую светую (службу) - жертвою безъкровною (Ві́льня, 1599 *Лит.* 747); А якожъ-то вы смѣ́те таковыє дуды зѣ́ набоже́нствомъ, а є́ще при насвя́тшой ѡфѣ́рѣ безкровной мѣ́нати, и є́ще писмомъ святымъ подпираєте, кла́мство на свя́тыхъ Бо́жнхъ приносячи?! (1603 *Пит.* 79).

2. (*який відбувається без пролиття крові*) безкровний: вѣ́ зако́нѣ́ на́шномъ Ласки ѡфѣ́ры дво́акїи знайдѣ́ють сѧ, Пѣ́рнєла крѣ́чала ѡфѣ́ра ... Дрѣ́гаа

офѣра безкрѣвнаа (Київ, 1639 *МКСВ* 217); з' того свѣта воорѣженны тою безкрѣвною жѣртвою о(т)идѣмо (Львів, 1646 *Мог. Тр.* 915).

БЕЗКРОВНИЙ² *прикм.* (який не має житла, бездомний): *Bezkrowny: nie osiadły: nie mający domu* (Жовква, 1641 *Dict.* 49).

БЕЗКРОЛЕВЕ, БЕЗКРОЛЕВЬЕ *с.* (*смп.* *bezkrólewie*) те саме, що безкоролеве: мы сами ... на оны(м) рокѣ станѣти ... не закладаючисе ани пичичаючисе ... во(и)ною ... бе(э)кролевѣемъ и нгыпими випелякими оборонами пра(и)пыми ... маемо (Жорнища, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 112 зв.); оныс подданыс подчасъ безкролєвѣя ... // ... в тыхъ всихъ добрахъ розныс кривѣди и шкоди починили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 203-204).

Див. ще БЕЗКОРОЛЕВЬСТВО, БЕЗКРОЛЬЕ.

БЕЗКРОЛЬЕ *с.* (*смп.* *bezkrólewie*) те саме, що безкоролеве: о што дае(м) во(и)по(ст) преречюны(м) особа(м) ... по(э)вати па(с) ... до якого ко(л)вскъ иного сѣдѣ часѣ короля его мл(с)ти и в бе(э)крольи роко(м) завити(м) Абы и накро(г)ни(м) пере(л) рока(ми) альбо в ро(ч)ки (Кременець, 1599 *ЛНБ* 5, II 4050, 34 зв.).

Див. ще БЕЗКОРОЛЕВЬСТВО, БЕЗКРОЛЕВЕ.

БЕЗЛЕПЬ *присл.* Без потреби, даремно: всѣмъ ср(д)немъ прилежно чти со слезами, а листы не // обрацаи безлепъ (1489 *Чет.* 284-284 зв.).

БЕЗЛИСТЪ *ч.* (*Equisetum* L.) хвощ: *Caucop.* бе(э)ли(ст) зелие, хвощъ (1642 *ЛС* 115).

БЕЗЛИЧНИЙ *прикм.* Безособовий: *impersonalis*, бе(э)лични(и) (1642 *ЛС* 227).

БЕЗЛОБИВЫЙ *прикм.* Незлобний, беззлобний, добродушний: безлюбивыи оумъ приемше со свѣтлыми свечами ... въ црковъ стѣю подьмо (1489 *Чет.* 314 зв.);

у знач. ім. : иншыя ... не работаю(т) боу по своємъ чрѣвѣ и лыстатъ глы ложыными безлюбивы(х) ср(д)ца (1489 *Чет.* 305).

БЕЗЛЪПИЦА, БЕЗЪЛЕПИЦА *ж.* Безглуздя, недоречність, пісенітниця: Такъ же и мы зъ ними видимо то яснє, ижъ писма сго такими баламутыи и никчемныи безълепицами не посквернылися (Володимир, 1598-1599 *Видн. ПО* 1113); Повѣдь же ми, што было по овой безлѣпицы альбо радней баламутин, которая написана въ "Требникахъ" Балабановыхъ: яко

прыймати огъ Латинѣ приходящого до нашихъ церкви? (Вільна, 1608 *Гарм.* 220).

БЕЗЛЪПИЧНЫЙ *прикм.* Безглуздий, недоречний: о дьяволе(х) не оуспоминанмо безлѣпичны(х) словъ не говорѣмъ (1489 *Чет.* 339 зв.).

БЕЗЛЪТЕНЬ *див.* **БЕЗЛЪТНЫЙ.**

БЕЗЛЪТНО *присл.* Навіки, вічно: тымъ толко болшій або о(т)мѣнныи о(т) сѣа и дѣа, ижъ естъ повѣдомъ, але одной чти, одного бж(с)тѣа которого сѣъ ... о(т) него ... бе(э)лѣтно, безтѣлесно, несказително, безсѣр(с)тно пороженѣемъ происхольт (Острог, 1598 *Ист. фл. см.* 46 зв.); И съ дѣомъ сѣымъ црству(и)те безлѣтно, всесѣа троце в славѣ пребогатно (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПН* 182, 87).

БЕЗЛЪТНЫЙ, БЕЗЛЪТНИЙ, БЕЗЛЪТЕНЬ *прикм.* Вічний, безсмертний: я напишо о безлѣтне(м) и несозданне(м), о(т) перво всѣ(х) вѣковъ о(т) оца роженю(м) (1489 *Чет.* 42 зв.); Бездѣи исче(р)пати когда неѣдобно, тобѣ же члѣче сие неѣдобно. Мѣряти высотѣ пѣного крѣга изчигати лѣга безлѣтного Бѣа (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПН* 182, 112); Тѣй же зѣмны(и) и Нб(с)ны(и), и дочасны(и) и зѣвне бѣдѣчій, бе(э)лѣтны(и) и по(л)лѣтны(и), створѣный и не створѣны(и), страстны(и) и бе(э)стра(ст)ны(и), Бѣ и Члѣкъ (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 126 зв.); единоро(д)ны(и) огъ Сѣъ Бжій, безлѣтеѣ бѣдѣчи, з' псвѣомыноѣ доброты своѣѣ ... захотѣль ... шѣгѣа прирѣженѣа оучѣстникомъ быти (Київ, 1637 *УС Кал.* 349).

БЕЗЛОДНЫЙ *прикм.* Безлодний, незаселений: и нѣтъ гды земля, и море, и окрѣтъ землѣ, и безлодныи краи ... и всѣ коінцы зѣмли Блгч(с)тѣемъ нагѣблилися, розѣмѣшъ ей в' чѣмъ оушкодѣти, але не зѣмѣшъ (Київ, 1625 *Злат. II.* 129 зв.); Поневѣжъ бовѣмъ нѣкотори недозрѣлѣю и безъ чѣсѣ частѣокротъ в' гостинѣ подѣали смѣртъ, то естъ, в' мѣри, и в' горѣхъ непроходѣмыхъ и безлодныхъ ... и морѣзахъ, и иншыи випелѣкин смѣртѣи оугѣрпѣли (Київ, 1627 *Тр.* 37); А не идѣтъ до мѣста которого, але на мѣсте пѣстѣе безлод-ное (Київ, 1637 *УС Кал.* 426).

БЕЗМАЛА *присл.* Те саме, що безмалъ: а господского великого и пресветлого празника безмала не за тую неѣформнѣю процесію о(т)сѣдѣили, и с костела выкидѣти (!) (Острог, 1587 *См. Кл.* 20 зв.); без

мала не всѣ бы турчили, ибо истино, ... и вавилонская музыка, и поганских наук блядословие руского народа з благочестивой и православной вѣры в прелесть латышскую мало не всѣх выкрато (1608-1609 *Виш. Зач.* 219);

мало не, мало що не: Паки мнимама, дабы был другой Епифаний, сильный в молитвѣ, без мала бы и Скарзѣ, если бы сам доброволгѣ произволил, того недуга свободится учинил (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 161).

БЕЗМАЛЪ *присл.* Мало, трохи: ба! безмалъ южѣ не такѣ, бо хотяжѣ по-Полску мовимо, але правѣ и звывасѣ запомнилесмо (Київ, 1624 *Кон. Пал.* 958).

Див. ще **БЕЗМАЛА.**

БЕЗМЕЗНИКЪ *ч.* Некорислива людина, безсѣбник: а в той книзе есть словѣ ... рѣ стѣм бе(з)мезинко(м) (1489 *Чет.* 289).

БЕЗМЕЗДНО *присл.* Безплатно, даром, даремно: Егда час призовет и диявол своих учеников и гонителей на истину воздвигнет, тогда и от таковых плодов покажися быти истиною посажен в церкви ... всуе и безмездно трудится (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 169).

БЕЗМЕНЬ *див.* **БЕЗМѢНЬ.**

БЕЗМЕСТІЄ *див.* **БЕЗМѢСТІЄ.**

БЕЗМИЛОСЕРДНЕ *присл.* Немилосердно, безжалісно: умерлымъ въ гробахъ предаючи покойне лежати, оныхъ безмилосердіе одирали (Кременець, 1649 *АрхїОЗР* 3/IV, 139).

Див. ще **НЕМИЛОСЕРДНЕ.**

БЕЗМИЛОСТЕНЬ, БЕЗЪМИЛОСТЕНЬ *прикм.* Немилостивый, немилосердный, безсердечный: Умеръ и богатый а бывъ невѣренъ и безъмл(с)тегъ (XVI ст. *НЄ* 149).

БЕЗМОЗКИЙ, БЕЗМОЗГИЙ, БЕЗМОЗКІЙ, БЕЗЪМОЗКГИЙ *прикм.* Безмозкий, безтѣмный, безглуздый, перозумный: Значытъ то: не только вера и сумнение твое завилос, але и оное пудло твое безъмозкго, на которомъ ся поврозы покрутили (Вільна, 1599 *Лит.* 923); Але ѿ глоупый и бе(з)мозкїй члѣче (поч. XVII ст. *Проп. р.* 129); Албо роздѣленъ же зъ людьми бе(з)мозкими и ошатѣнимъ глѣпство(м) и невѣдомостю ослѣплеными розмовлѣенъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 296); Езопова то - о головѣ хорошой, але безмозгой баснь! (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 589).

БЕЗМОЛВІЄ, БЕЗМОЛВІЄ, БЕЗМОЛЪВІЄ

с. (*цсл.* безмѣлвие) мовчанія, безмовність, тиша: безмолвие мл(с)твыи и вса вгодна бѣ сими красотами радѣетса дѣла (1489 *Чет.* 8 зв.); которы(х) догма(т) есте са не дчили ... тѣснотой(ж) исти(н)ного жїтїа и б(е)з(м)о(л)вїа до ра(з)ума х(с)ва есте са не тиспули (1598 *Виш. Кн.* 279); Слухай же ... брате, егда начнеш дѣло подвига своего, постом, молитвою, трудом и подвигом всегдашним, бдением во безмолвїи, стрежися, абы еси не прочитал ни единого писание еретическое (1608-1609 *Виш. Зач.* 209); ово извѣщаю ... иже есми ся по чу(ж)ди(х) страна(х) скиталь нѣ же вѣдѣхъ пристанище ... мѣре бжеи идеже велие бе(з)молъвие (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1); перекладач ... написав, якобы Златоустый, сам чистившися и полеровавшися на благоразуміе в безмолвїи и отлучении от челоуѣк, иноком новым ... возбранял им тоє ... освятитися (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 239); *Образю* : И вѣдѣвши тоє ... ра(з)сѣждѣючи в собѣ са(м) вѣ затворѣ, темницѣ бе(з)м(о)л(вїа) седачи яко како и шкѣдѣ бы вѣ(с) такбе ла(с)ки, дару блже(н)ства и святѣсти доспѣти могли (1598 *Виш. Кн.* 268 зв.); быти въ безмолвїи — мовчати: Женѣ же оучити не повелѣваю, ни владѣти мѣжемъ, но быти въ безмолвїи (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 920).

БЕЗМОЛВНИКЪ *ч.* Мовчальник, мовчун: Исайїй: Безмо(л)вни(к), мо(л)чалин(в) (1627 *ЛБ* 209).

БЕЗМОЛВНЫЙ *прикм.* Мовчазный, безмовный, тихий, спокойный: островъ увесь называемый Дубовецъ с полемъ ... на тоє затишное, безмолвное и безпечальное житіе иноческаго чину людемъ записуемо (Дубно, 1592 *АрхїОЗР* 1/VI, 90); ярем креста христова, искусов. борбы, подвигов во мысли и плоти к духом лукавым поднебесным во терпении взявши, преплыти ... и плоть и кровь потом тѣла и подвигом мыслного вниманія во бдѣнии пощюм, и дневном трезвѣнии, и присѣдѣнии мѣстном и безмолвном увялннн и изсушннн (1599-1600 *Виш. Кн.* 153); Фотїй волѣлъ въ безмолвномъ монастыру живота докончннн, нежелнн на столицн патріаршеской седѣти (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 755).

БЕЗМОЛВСТВОВАТИ, БЕЗМОЛЪСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Жити у тиші: Тїхо перебуваєтъ:

Безмолъствѣ(т), въ ошѣиши пребывае(т) (1627 ЛБ 132); Овыѣ ... дѣ(в)ствомъ ... непорѣчною женихъ Хр(с)та прилѣчаютъ са ... овыѣ оунижающе, овыѣ оуслѣдѣюще: овыѣ працюючи, овыѣ безмолъствѣюще: едины сторакѣѣ овоцы принѣсатъ, дрѣгѣѣ шестъдесаторакѣѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 495 зв.).

БЕЗМУЖНАЯ *прикм.* лише ж. (яка не має чоловіка) незаміжня: *innuba*, безмужная (1642 ЛС 238).

БЕЗМЫТНЕ, БЕЗЪМЫТЪНЕ *присл.* Те саме, що **безмытно**: сторожу пилую на тих місцях казали мѣти, абы всакии кѣпцы ... безмытне не проежчали (Вільна, 1536 ТУ 62); Що тежъ есте просили и чоломъ били господарю его милости, абы его королевская милость рачылъ вамъ дозволити жита, ярыны ... добровольне а безъмытне до Кгданьска спускати (1554 РИБ XXX, 267); волно тако жъ вшелякого стау людемъ и купцомъ ... на тотъ ярмарокъ прѣздити ... безъ вшелякого пренагабанъ мытниковъ нашихъ волно безмытне торговать, купити и гандлевать вѣчными часы (Варшава, 1585 АрхІОЗР 7/III, 283); Юско Абрамови(ч) ... ве(л)ности огледа(в)ши, воли мое чере(з) место доброво(л)не и бе(з)мы(т)не пропусти(л) (Володимир, 1602 ТУ 235).

БЕЗМЫТНО *присл.* (без сплати мита) безмитно: што жъ есмо перво сего дозволили ему [кгреку] въ папствѣ нашоу ... доброволити и безмытно торговати по городомъ и мѣстомъ нашимъ (Петрків, 1526 ЛІОЗР I, 69); допуцаемъ тымъ всимъ бояромъ и мецаномъ ... везде въ папстве нашоу Великомъ князстве Литовскомъ збожъя и живность всякую безмытно ... куповати и товарни кождыми безмытно торговати (Вільна, 1562 АрхІОЗР 8/V, 139).

Див. ще БЕЗМЫТНЕ.

БЕЗМЫТНЫЙ, БЕЗМЫТЪНЫЙ, БЕЗЪМЫТ-НЬИЙ *прикм.* (який не платить мита) безмитный: Навсѣгѣтѣ бовѣмъ всѣхъ нашихъ справъ, зо всѣхъ годити живота нашего о(т) безмытного сѣдїи бѣдегъ пытаѣ (Київ, 1627 Тр. 37); безмытный листъ *див.* ЛИСТЪ.

БЕЗМЪНОВИЙ *прикм.* Який стосується безміна, кагтара. вага безмѣновая *див.* ВАГА.

БЕЗМЪНЪ, БЕЗМЕНЪ, БЕЗМЪНЬ, БЕЗМЪНЪ, БЪЗМЕНЪ *ч.* (тур. *vezne*, ар. *uizna*)

(міра ваги) безмін, кагтар: которыи ко(л)вѣ ме(ш)каю(т) в мѣсте кие(в)ско(м) ... торгѡ(м) са ѡбѣхода(т) и в бѣзме(н) важа(т) и в локоть мѣра(т) ... тыи всѣ! ... маю(т) к ра(т)ушѣ ... пла(т) давати (Київ, 1518 а. 1533 Арх. Р. фотокоп. 29); а которы(и) бы бра(т) не хотѣль на ѡ(б)сылане быти на то(м) вина црѣко(в)наа законѡ(м)ъ карати и безмѣнь вѡскѣ (Львів, 1544 ЛСБ 10); теперешни(и) староста ѡтъ каждого члѣвка ... беретъ соли по два безмены (1552 ОЧерк. 3. 9); а кого бы брата выбирали старѣйши(и)ство а ѡ(и) бы са зборона(л) без причины слушной винѣ(и) дати гъ бе(з)мѣны вѡску (Перемишль, 1592 ЛСБ 399); П.Мигаль ... всю братню препросилъ и три бе(з)мѣны во(с)ку ... ѡ(л)далъ (Львів, 1623 ЛСБ 1043, 36 зв.).

БЕЗМЪРНЕ *с.* (цсл. безмѣрне) те саме, що **безмѣрность**: вода ѡчищае(т) ѡ(т) грѣха, погашае(т) полома страшыны(х) и безмѣрне лихого грѣха (1489 Чет. 214).

БЕЗМЪРНЕ, БЕЗМЪРЪНЕ *присл.* Те саме, що **безмѣрно**: ины(х) многы(х) добродѣйствъ свои(х) стѣ(х) чини(л) и(м) невимовне бе(з)мѣрне (к. XVI ст. УЄ № 31, 164 зв.); зостаѣте ма го(р)ко плакати и не тѣште ма, ани бовѣ(м) такѡвы(м) плѣчемъ плѣчѣ пѣгѣ, за котѡрый бы(м) мѣль бѣгити гѡдеи! нарѣка(и)а, ижъ бе(з)мѣрне плѣчѣ (Острог, 1607 Лѣк. 13); Яко то кды трафится празникъ св. Петра ... хвалять его ... прѣзлїиши, безмѣрне (Київ, 1621 Кон. Пал. 475); Зпѣиже якѡ ѡгнь тебѣ слѣдитъ, загрѣвае(т), просвѣщае(т), а если безмѣрне глѣпе бѣдеи! заживѣти, тогда тебѣ принесе шкѡдѣ, и смѣрть (Чернігів, 1646 Перло 4 зв.).

Див. ще БЕЗМЪРНО.

БЕЗМЪРНИЙ *див.* БЕЗМЪРНЫЙ.

БЕЗМЪРНО *присл.* Безмірно, сильно: моужъ ... радость и весѣлье // принимае(т) безмѣрно (1489 Чет. 168 зв. - 169).

БЕЗМЪРНОСТЬ *ж.* Безмірність, незмірність, надмірність: е(ст) то проти(в)но ба(р)зо дана тоє, томѣ богатомѣ же вмѣсто ро(з)манты(х) мѣзы(к) або строуме(и)го(в) вѣдыханїе бе(з)престанї, мѣсто бе(з)мѣрности пла(и)ства тѣды е(л)ион кропїтъ хоче(т) воды (к. XVI ст. УЄ № 31, 212); Прѣзлїицество: Попрѣмїюгѣ, превозложѣнїе, премножество, безмѣрность (1627 ЛБ 94).

Див. ще **БЕЗМЪРНІЄ**.

БЕЗМЪРНИЙ, БЕЗМЪРНИЙ, БЕЗМЪРНИЙ

прикм. (значущий щодо міри, кількості, сили вияву) безмірний, нескісений, безмежний: бѣа испѣстѣа ѡ(т) безмѣрноє высоты вси англ(с)кие силы (1489 Чет. 52 зв.); вса зе(м)ла на котóрой живе(м) якъ єдина тó(ч)ка в посрѣ(л)кѣ нѣба ... а нѣса нѣ(с)ныє, єще бо(л)ше бѣ(з)мѣрнѣю маю(т) лѣ(ч)бѣ (Вілыа, 1596 З. Каз. 79 зв.); Велерѣчіє: Безмѣрноє блекота(н)є,... велможность словѣ (1627 ЛБ 14); Неисчѣтний: Незлічений, безконѣчний, безмѣрный, концѣ и личбы нѣмаючій (Там же, 74); immensus, безмѣрни(и) (1642 ЛС 226); Цр(с)тво твоє спокóйное, и вѣрное, Ѧ величествѣ слѣвы безмѣрноє (Чернігів, 1646 Перло 16); довготривалий, безконечний: Таа то, жена ... стогнѣамъ великимъ кричѣла, кѣды прѣворѣнаго сѣа родѣла ... кѣды са крѣвь сѣюнь са стрѣменами точѣла, безмѣрными бѣлѣзми, претерпѣвала тогдѣ (Почаїв, 1618 Зерц. 56 зв.).

БЕЗМЪСТІЄ, БЕЗМЕСТІЄ с. Непристойність, недопустимість: и та(к) и(ж) пришло ве(л)ми постыдѣтѣса на(м) таково(му) бѣ(з)местію щого велми дѣвне и телесне смущаюса и(ж) вра(г) прелѣкавы(и) (Новгородок, 1592 ЛСБ 213); indecor, безобразіє, безмѣтіє (у Київському списку XVII ст. правильно: бѣ(з)мѣстіє - Прим. вид.) (1642 ЛС 232).

БЕЗМЪСТНО присл. Непристойно, неприпустимо: Болши єсть бог от короля и царя; сии только властію сородство людское превосходят, а плотию и кровию, и смертию всѣм ровни суть; тѣмже безмѣстно и безсловѣсно єсть от сих, иже у властѣх земных забавленіє имут, веселитѣся (1615-1616 Виш. Поз. мисл. 243).

БЕЗМЪСТНИЙ прикм. Неприпустимий, непридатний: Нспадѣбны(и): Бѣ(з)мѣстны(и), ... нѣнацо негѣжѣ(и) (1627 ЛБ 74).

БЕЗНА див. **БЕЗДНА**.

БЕЗНАЧАЛНЕ присл. (про Трійцю в християнській релігії) (не будучи твореним, існуючи вічно) відвічно, споконвічно: Дхъ с(т): ѡбидѣй, прѣ(д)вѣчне безначалне перо(з)дѣлне (Чернігів, 1646 Перло 11 зв.).

БЕЗНАЧАЛНИЙ, БЕЗНАЧАЛЬНИЙ прикм. (про Бога і триєдине божество) (який існує відвічно, не маючи початку) відвічний, споконвічний: онъ ...

въвидѣлгъ оу бѣа оѣа с(г) безначалного сѣа (1489 Чет. 43); ѡ(т)че безнача(л)ныи, сынѣ же родите(л), // христе сынѣ єго живота подате(л) (к. XVI - поч. XVII ст. ПДПН 182, 86-87); Отецъ єст Богъ ... безначальный, вѣчный (Вілыа, 1600 Катех. 55); Стѣрость, знамѣєть долгыготѣу вѣковѣ, и безчѣслѣітное мнѣжество чѣсовѣ, и безначалное (Почаїв, 1618 Зерц. 13 пенум.); Мы же вѣрни єдиногo только стѣ(х) всѣ(х) дхѣ розоумѣмо быти стѣго безначално(г) цр(с)тѣвѣющаго зоупольного бѣа (Височани, 1635 УЄ № 62, 51); А в той бытности бѣ(з)кой, сѣтъ три Персѣони рѣзніи, безначалнии, в персоне(л)но(и) истогѣ, неслитнѣй (Чернігів, 1646 Перло 11).

БЕЗНОГИЙ прикм. Безногий: тамъ же ... не засталн ничого, толко ... деѣ худого, а безногого, а схоралого копя (Луцк, 1570 АрхІОЗР 6/І, 77);

у знач. ім.: покаждѣтѣся и безрѣки(и), и бѣ(з)ноги(и), слѣпѣ(и) (Чернігів, 1646 Перло 145 зв.).

БЕЗНОСЫЙ, БЕЗНОСЬ, БЕЗЪНОСИЙ прикм. у знач. ім. Безносий. Вл. п.: Иванагъ безъноси(и) (1649 РЗВ 37); Калнигъ Бѣ(з)нось (Там же, 177); Мѣсѣ(и) Бѣ(з)носы(и) (Там же, 402 зв.).

БЕЗОАРЪ ч. (фр. bezoard, іт. belzuar, ар. badizahr, bazahr) (протиотрута) антидот: побрал ... инкатулка з олейкахи розмантymi: з дрякѣвою, алѣжермесомъ, сервистаномъ и с кильку безоаров (Луцк, 1632 АрхІОЗР 1/VI, 654).

БЕЗОБРАЗЕНЪ див. **БЕЗОБРАЗНИЙ**.

БЕЗОБРАЗІЄ с. Непристойність, неприпустимість: indecor, безобразіє, безмѣтіє (!) (1642 ЛС 232).

БЕЗОБРАЗНИЙ, БЕЗОБРАЗЕНЪ прикм. (цсл. безобразныи) 1. Безформний, аморфний: Горное же мѣсто єго [воздуха] горачієє барзо, ѡгневидно, само по ... естествоу безобразно (Почаїв, 1618 Зерц. 11); informis, безобра(з)ни(и) (1642 ЛС 236).

2. Огидний, огидливий, потворний, неподобний: Что явне видимо шѣгъ стѣра(ж)деши, мѣтѣ, на(г), бѣ(з)образе(и), уби(т) и поирѣже(и) лежиши (1599 Виш. Кл. 218).

3. Непристойний, поганний, жакливий: тако(же) и ... вы ... того не вѣдаєте ... и(ж) то(т) крыкѣ аєрныє воздѣхн прелѣгѣвши, всѣ нѣ(с)ныє крѣгн припикнѣвши, Ѧ пр(с)гла стѣла Трѣцы са ѡпирає(т), и ваше мѣчтелѣство и непра(в)дѣ до ко(н)ца ѡбнажає(т), голѣ

безобра(з)нѣ бѣ(з)всты(д)нѣ як єдинѣ машкарѣ (1598 *Виш. Кн.* 310 зв.); сопротивные духовному разуму слова его, и голы и безобразны евангелскому и апостольскому согласию, поставляю их пред очи ваши на пляц (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 163); indecorus, пелѣпи(и), безобразни(и) (1642 *ЛС* 232).

БЕЗОБРОННЕ *присл.* (стп. bezobronnie) беззахино: княз Роман ... безпечне, а безобронне седел, где ... тот Валентый Желехъ ... // ... зрадливѣ в почы дирѣю з гаркабѣзз чотырма кѣлами пострелилъ (Вильна, 1565 *AS VI*, 275-276).

БЕЗОБРОННЫЙ, БЕЗЪОБРОННЫЙ *прикм.* (стп. bezobronny) безбронный, беззахиный: и к томѣ ... рокѣ про(и)шого ... в за(м)кѣ песѣхое(ж)ско(м) слу(г) приятеле(и) моихъ ... ѣ почы зра(д)ливѣ и шко(д)ливѣ бѣ(з)обро(и)ныхъ порани(л) (Ковель, 1574 *ЖКК II*, 274); тумултъ великий людей ... напади на мене на томъ мосту Глушечкомъ, окруте а нелигостине безъоброного чоловѣка, барзо скорялого збили, змордовали (Волюдымир, 1598 *АрхДЮЗР* 3/1, 143).

БЕЗОВОЦНІЙ *прикм.* (стп. bezowocny) (який не дає плодів) безплідний, неплідний: жебысѣмо якъ дѣрево бѣ(з)овѣцное, до огня вѣчного пекѣлѣного одослѣны не были (Київ, 1637 *УС Кал.* 492).

БЕЗОДНИЙ *прикм.* Бездонный. *Образно*: Минаючи дни(т)скѣю безоднию ямѣ если мило Спсеііе, абы(с) не лѣни(л) приходити и присылати (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1 зв.).

БЕЗОДНА *ж.* Безодня: Бѣздна, Безѣдна, пропасть, глѣбѣкость, мѣсто мѣсто водѣ, окниа (1627 *ЛБ* 6); *Образно*: але мы оустави́че ... зѣви́ше по водахъ глѣбѣкихъ и стра́шныхъ, по безѣднахъ зъ великимъ небезпече(и)ствомъ, шкодливѣ, и долѣго пла́ваемѣ (Київ, 1637 *УС Кал.* 102).

Див. ще БЕЗДНА.

БЕЗОИСТЛѢННЕ *с.* (цсл. безыистлѣние) негнѣнность: бѣ ... поновлаеть плоть на безои(с)тлѣние (1489 *Чет.* 254 зв.).

БЕЗОКИЙ *прикм.* Невидимый. *Образно*: поменѣный іеродіакоу Виталій, в' край пашы Литѣвскіе ... прыехалъ, хотечи надѣ Бо(з)ски(х) пѣрлюю, прикладомъ сѣго Вар'лаама: до слѣжбы Бжѣе прываби(т) Іоасафа ... // еслибы его, смѣрть безѣкала

безъ часѣ не порѣвала (Єв'е, 1612 *Діон.* 2 зв. - 3 пенум.).

БЕЗОРУЖНИЙ *прикм.* Беззбройный, неозброєний, *заст.* безоружный: На гонѣніа бо и апостолы [Христос] послѣв, на бѣды и скорѣби ити им заещав, И безоружни на брани послѣни, абы были языци спасѣни (к. XVI ст. *Укр. п.* 81).

БЕЗОРУЖНО *присл.* Беззбройно, *заст.* безоружно: Мало що и(х) позосталы(х) безорѣжно вышли на пѣши(х) нога(х) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 181).

БЕЗОТВОЛОЧНЫЙ, БЕЗЪОТЪВОЛОЧНЫЙ *прикм.* Невідкладный: А так я тебе сим листом моим навпоминам, абы Твоя Милость... зложивши рок, право дал и справедливостъ безѣтѣволичнѣю наконецъ вделал (Київ, 1558 *AS VII*, 38); мы ... напоминаемъ, Абы вѣм што водлу(г) жалобы котораа достаточнѣ зчинѣна будетъ, пѣу песочинѣскому, и тому слуге его пагыцы(р)ному справедливостъ скугочную и безѣтѣволо(ч)ную вделали (Кременецъ, 1584 *ЛНБ* 5, II 4045, 72).

Див. ще НЕОТВОЛОЧНІЙ.

БЕЗОТВѢТЕНЪ, БЕЗЪОТВѢТЕНЪ *прикм.* 1. (який не має виправданія) невинуватый: Безѣтѣен будѣши предъ царемъ роспѣтым и от святыхъ его стѣнешъ ся проклятым (к. XVI ст. *Укр. п.* 77).

2. (який не несе відповідальності) безвідповідальний: Аще хто мѣрскихъ рѣди дѣлѣ и справѣ ѡ(т) сѣпѣннихъ събѣрѣ оудалѣтиса боудѣтъ, и пѣствинѣ свою презирѣти ... мы же ѡ сѣнѣвыхъ да боудѣмъ безѣ(т)вѣтти предъ Бѣгомъ (Львів, 1614 *Вил. соб.* 19).

БЕЗОЧНЕ *присл.* позаочі, за очі: кгда бы ты(ж) кто хотѣ(л) ѡ(т) дѣскала сына свое(г) на потребу инѣю взѣти, тѣды не бѣ(з)ѣчнѣ ани пре(з) кого инѣю, то(л)ко самъ своею ѡсѣбою ... взѣти его має(т) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 7).

БЕЗОЧНЫЙ *прикм.* Те саме, що безокий. *Образно*: Дрѣги(м) разо(м) оука́зѣтсѣ члѣкъ тѣлю(м) якѣмъ слѣпы(м) и безѣчны(м), котѣромъ за очі Бѣгъ всемогѣцїй подаѣ(т) тѣхъ же прѣложѣны(х) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 2 зв.).

БЕЗПАЛКО *ч.* Безпалько. Вл. п.: харько безѣпа(л)ко (1649 *РЗВ* 135).

Див. ще БЕЗПАЛЧІЙ, БЕЗПАЛЧИКЪ, БЕЗПАЛЫЙ.

БЕЗПАЛЧНИЙ, БЕЗПАЛЧЫЙ *прикм. у знач. ім.*
Безпалько, *діал.* безпальчий. Вл. н.: Ягірко
безпа(л)чы(и) (1649 *РЗВ* 204); Ивигъ Бе(з)па(л)чи(и)
(Там же, 381 зв.).

Див. ще **БЕЗПАЛКО, БЕЗПАЛЧИКЪ, БЕЗ-
ПАЛЫЙ.**

БЕЗПАЛЧНИКЪ *ч.* Безпалько. Вл. н.: У Степана
Безпалчика: двое кони зъ возами, то все конітовало
копѣ дванадцать (Житомир, 1618 *АрхОЗР* 3/І, 217).

Див. ще **БЕЗПАЛКО, БЕЗПАЛЧНИЙ, БЕЗПА-
ЛЫЙ.**

БЕЗПАЛЫЙ *прикм. у знач. ім.* Безпалый. Вл. н.:
Семегъ Бе(з)палы(и) (1649 *РЗВ* 150 зв.).

Див. ще **БЕЗПАЛКО, БЕЗПАЛЧНИЙ, БЕЗПАЛ-
ЧНИКЪ.**

БЕЗПАМЯТНЕ *присл. (не задумуючись)* псевідо-
мо, безтямно, безпам'ятно: але трівати в' грѣсѣ и в' немѣ
бе(з)пама(т)не вѣліа тѣса, вѣстѣною нахѣдѣтъ погѣбѣлѣ
(Київ, 1637 *УЄ Кал.* 26).

БЕЗПЕННО *присл.* Без гропювих стягнень: а хто
бы коше хотѣлъ въ тогѣ Прилѣтъ вступатися ... мы
маемъ тоє въ правѣ заступати ... такъ, какъ бы єго
милюсть самъ и по немѣ будучиіи потомки держати без-
пенно, вѣчно, въ впокои (Новгородок, 1518 *АОЗР* 1, 59).

БЕЗПЕРЕСТАНИ *присл.* Те саме, що безпе-
рестанку: што презъ целый день безъ перестани
чипили, такъ же жадець зъ замочку выйти ... не могъ
(Луцк, 1565 *АрхОЗР* 1/І, 11).

Див. ще **БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗПРЕСТАНИ,
БЕЗПРЕСТАНКУ, БЕЗПРЕСТАННО, БЕЗПРЕ-
СТАНЯ.**

БЕЗПЕРЕСТАНКУ, БЕЗПЕРЕСТАНЪКУ
присл. Безперестанку, безперестанно, безперестану,
постійно: меншкаючи я ... в сгане малженськомъ часѣ
пемалый, и ... завжды, уставичне, без перестанъку,
дозпавала семи // ... отъ єго милости ку собѣ великую
... ласку и милость малженскую (Луцк, 1580 *АрхОЗР*
8/ІІІ, 321-322); Тоє справивши рѣкодѣліє возми, не
вѣдаючи агѣ примѣняючи себе, до читаніа и рѣкодѣліа,
жебыса в' томъ безъ перѣстанкѣ запаходѣти (Київ, 1625
Кіз. ІІ. 200); бѣвъ слѣдѣбы нашіѣ Створѣтелеви Бѣѣ
безперестанкѣ ѡ(т)давали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 15).

Див. ще **БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНЕ,**

**БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНКУ, БЕЗПРЕ-
СТАННО, БЕЗПРЕСТАНЯ.**

**БЕЗПЕЧАЛНЫЙ, БЕЗЫПЕЧАЛНЫЙ, БЕСПЕ-
ЧАЛНЫЙ** *прикм.* Безтурботний, безжурний, спокій-
ний: если тѣ оуслышитъ игѣмонъ мы єго оутѣлимо, а
вѣ(с) безпечалныхъ оучѣнимо (1556-1561 *ІІЄ* 123); не
вм(с)ли ... славою вѣка сего коронѣтеса, в'
достатка(х) беспеча(л)ны(х) и роскошны(х), я(к) в
ма(с)лѣ пливаете (1598 *Виш. Кн.* 274); Отѣ юж'
блѣжей до па(с) збавѣніе наше настѣпѣло ... до добротѣ
и безпѣчноѣ, до тихоѣ и безпечалноѣ пристани
приплындѣсѣмѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 56);
Бе(з)печалный. Dolorum e(t) molestiaru(m) expers. Nulla
tristitia affectus (1650 *ЛК* 425).

**БЕЗПЕЧЕНСТВО, БЕЗПЕЧЕНЪСТВО, БЕЗ-
ПЕЧЕНЬСТВО, БЕЗЫПЕЧЕНЪСТВО, БЕЗЫПЕ-
ЧЕНСТВО, БЕСПЕЧЕНСТВО** *с. (стп. bezpieczeńs-
two)* 1. Те саме, що безпечность у 1 знач.: Бо кѣды бы
єси водлугъ першого розказанья нашого ку той роботѣ
того замку нового пильность вчѣнѣлѣ, вѣжо бы до того
часу самъ съ подданными нашими въ лепшомъ
безпеченствѣ тамъ менкалѣ (1551 *АрхОЗР* 8/ІІІ, 50);
мнѣго бе(з)пече(н)ствѣ коро(н)номѣ на то(м) палѣжи(т),
абы жадець чѣжоземетѣ, звѣлаца люде грѣческого
законѣ з' зѣмль тѣрѣ(н)кихъ до пѣнствѣ нашихъ не
приходѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 209); тосжѣ и
тепер чѣнимо, жадаючи и упомѣнаючи, абы упрѣме
верность ваша жалѣм брати своихъ, у везене забраныхъ, и
такъ значною шкодою своєю побужени, для
остереженя власного безпеченства (Краків, 1605
ЧНОПІІ XV-3, 130); вѣтверждѣніе: Бе(з)пѣчность,
безпечѣнство, змоцнѣ(н)е, оумоцнѣ(н)е, по(д)крѣплѣніе
(1627 *ЛІБ* 142); Безпечѣнство Alacritas (1645 *Уж.* 41 зв.);

гарантія, забезпечення: наказѣмъ пану Кѣрилови
абы ... того ся записѣ вырѣкѣ визнавши же тѣе
огороды за пѣнызѣ це(р)ковные су(р)куплены и право
на бра(н)ство абы вѣлѣлѣ для лѣпшого бе(з)пече(н)ства
це(р)кве на пото(м)ныє часы (Львів, 1612 *ЦДІАЛ* 201, 4,
12, 8 зв.); Объявление то естѣ отцевское, то естѣ перкве
фундаментъ, то естѣ безпеченство вѣчности (Київ,
1621 *Кон. Пал.* 346); сторона позиканая протѣнко праву
посполѣтому и бе(з)печѣнству актовъ таковы(х),
право(м) посполѣтымъ и копѣстѣгунціямъ ѡбнаруваны-

ми, чинячи и вигн на таковых заложоныхъ не обавляючи(с), зославшы умы(с)лше на то(т) актъ люде(и) по(л) шестъсотъ служалы(х) (Ісаїки, 1643 *ДМВІІ* 237).

2. Те саме, що **безпечность** у 2 знач.: Ныды собѣ не обѣщ(и) бе(з)пече(и)ства в то(м) животѣ, хо(т) бы(с) добрый са зда(л) собѣ зако(и)ни(к), або набо(ж)ны(и) пѣсты(и)ни(к) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 19); зѣвжды молитвы и мѣлбы ѿ нѣхъ до всемогѣчого Бга чинити: бо тыхъ здоровіе и помыслность нашимъ естъ безпечѣнствомъ и покоемъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 931).

3. Те саме, що **безпечность** у 3 знач.: то есть повинность наша королевская, с хути и милости, нашей, все доброе и пожиточное зъ наболшимъ безпечѣнствомъ Рѣчи Посполитое и подданныхъ нашихъ отъ неприятель ... опатровати и забигати (Варшава, 1585 *АрхІОЗР* 7/ІІІ, 284);

опіка: Поготовлю по смерті хвалены быти мають, гды одержать Доуклство зъ богатства ... Безпечѣнство зъ мѣжности, и Попаповѣны зъ гѣдности (Київ, 1625 *Коп. Апок.* 3).

4. Те саме, що **безпечность** у 4 знач.: скором ся тое горилки напил, страх мене уже омиуль и безпечѣнство ми приступило (Луцьк, 1604 *АрхІОЗР* 8/ІІІ, 504); а прѣго абѣсь с пѣны(м) безпечѣнство(м) могъ чинити що ко(л)векъ хѣчсѣ, зѣвнѣса впро(л) радъ пѣжли пѣчѣнъ чинити (Острог, 1614 *Тест.* 146).

5. Те саме, що **безпечность** у 5 знач.: Злы(х) люде(и) за(с) бе(з)пече(и)ство зъ пыхи збы(т)наго розвмлена вчинѣе(т)са, а наконѣ(и) на шнѣкѣнаса самѣго себе ѿбе(р)ис(т) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 19); а той [Саркѣръ] зъ великимъ безпече(и)ствомъ, и смѣло(ст)ю, Вско(л)пною крайнѣ бѣрачи, и гѣбачи грековъ в ѣей знайдѣючи(х)са проходѣль (Київ, 1627 *Тр.* 658).

Див. ще **БЕЗПЕЧЕНЬЄ.**

БЕЗПЕЧЕНЬ *див.* **БЕЗПЕЧНЫЙ.**

БЕЗПЕЧЕНЬЄ с. Те саме, що **безпечность** у 3 знач.: Далъ намъ справу вельможный князь ... ижъ онъ на урочищу Пиратинѣ ... для безпеченья и заслоны папствѣ коронныхъ, подлугъ правъ посполитыхъ ... замокъ ... будустъ, мѣсто садитъ и закладастъ (Краків, 1592 *АрхІОЗР* 7/ІІІ, 297).

Див. ще **БЕЗПЕЧЕНСТВО.**

БЕЗПЕЧНТИ *дієсл. недок. (смп. bezpieczyc)*

1. (кого) Обіцати безпеску (кому): Мошко Мисаюви(ч) ... ѿповѣда(л) ... и(ж) ... во(и)гъ коростѣповъски(и) ... не маючи ... до мене жадное потреби ... узвѣвши мене до дому своего и бе(з)печивши мене ... звезда(л) и мучи(л) (Житомир, 1583 *АЖІІУ* 59).

2. (*від кого*) Защищати, обороняти, забезпечувати: еще хотечи себе тымъ слушней и безпечней от так неласкавого брата обваровати и безпечити, покорѣе и унизкоѣ проситъ (Луцьк, 1569 *АрхІОЗР* 8/ІІІ, 128).

БЕЗПЕЧНЕ, БЕЗПЕЧЬНЕ, БЕЗЪПЕЧНЕ, БЕЗЪПЕЧЬНЕ, БЕСПЕЧНЕ, БЕСПЕЧЬНЕ *присл. (смп. bezpiecznie, смп. bezpečne)* 1. Те саме, що **безпечно** в 1 знач.: тогда па(м) богадѣ восводи да є(с)т) ѿпа(т) слобо(л)но и доброволно и мирно и безпечне и бе(з) жа(л)пон шкѣды выити из землѣ королѣ польского (Ясени, 1510 *Cost. DB* 473); ѿтъ ѿстрога болю(и)емъ видѣю зъ за(м)кѣ ходѣть по водѣ бе(з)печье (1552 *ОЧерк.* 3. 15); тую мою скри(и)ку ... рачили ѿм ... постави(т) в склѣпе штобы бе(з)печье ѿ(т) ѿгно и ѿ(т) запрева(и)а ѿ(л) зе(м)ли (Київ, 1592 *ЛСБ* 1035, 36); прѣго на все бѣрѣо радъ позволи(т), яко(ж) са са(м) до тѣго завѣсгдѣ примѣастъ, и яко видѣмо мало мѣсли(т) о снѣодѣ, але болше яко бы могъ безпѣчне доехати прѣ(л) тоурки на столѣй (Острог, 1598 *Ист. фл. сип.* 49); И пришло до того, же вже тамъ ани жертвы светѣе беспѣчне приносѣти не можѣтъ, ани въ малѣнскѣй звоночокъ зазвонити (Віліяна, 1608 *Гарм.* 187); не маєте се чоґо обавляг; безпечне до нас єдте (Житомир, 1650 *АрхІОЗР* 3/ІV, 473).

2. Те саме, що **безпечно** в 2 знач.: княз ... Роман ... безпечне, а безѣбронне седел (Віліяна, 1565 *AS VI*, 275); прѣтожъ беспѣчне в склѣпно(м) а всемъ презрѣчѣстомъ кѣмѣхъ мѣнкаль (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 91); въ которой [избе] пани Корсаковѣ на тотъ часъ зъ гостми ... безпечне седѣла (Київ, 1633 *КМІІМ* I, дол. 542); А ми будемо с тобою ... ити на вѣки безпечне (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 24).

3. Те саме, що **безпечно** в 3 знач.: a hdy by ludy penezny i zawdy obecne mieszkały, tohdy jak zamek ony i Zwinohorodski mozel bezpiecznie zabudowan byty (Вінниця, 1545 *АрхІОЗР* 6/І, 23); и(з) пѣю [правдою бжѣією] перѣстаѣти бе(з)пѣчне мѣстѣ (Острог, 1587 *См.*

Кл. 2); свѣтъ(и)шого патріа(р)ха намовля(и)те до Львова, бе(э) жадное трыбгы, и бе(э)пѣчне неха(и) едеть (Львів, 1590 ЛНБ 4, 1136, 2, 30, 2); Ино въ томъ ся беспечне упевняю, ижъ гдѣ ся въ тыхъ пяти толико обачышъ, же болнѣй упору, анижли правды наслѣдуешъ (Вільна, 1595 Ун. гр. 119); мы ... беспечне то твердимо, ижъ соборовъ святыхъ ухвалы заховуемо (Київ, 1621 Кон. Пал. 591); Великого жъ старана приложити имъ потреба, абы сынов(и) свойхъ ... пре(д)стѣвили // Хр(с)ту ... на страшномъ дню ... мовачи бе(э)пѣчне тѣи слова (Київ, 1646 Мог. Тр. 904-905).

БЕЗПЕЧНЕЙ див. **БЕЗПЕЧНЫЙ**.

БЕЗПЕЧНЕЙШИЙ див. **БЕЗПЕЧНЫЙШИЙ**.

БЕЗПЕЧНО, БЕЗПЕЧЬНО, БЕЗПЕЧЬНО

присл. 1. (без угрозы небезпеки, без страха) беспечно: ено Вашей Милости ... покорно прошу, рач ми ... моа ... пани через посланца якого Вашей Милости ѡтписати, ижбых мог беспечно до Вашей Милости приехати и в целости зас ѡтехать (Степань, 1544 АС IV, 413); замѣкнѣлъ то в недостѣгнѣныхъ свои(х) сѣ(д)бахъ, которыхъ ткнутѣса рѣзны лю(д)скими такъ бе(э)печю, якъ солѣмъ огна (Острог, 1587 См. Кл. 12 зв.).

2. Спокойно, безтурботно: Седели бе(э)печью на тогъ часть за переми(р)емъ которое есть г(с)дрю шѣюмъ с татари и тѣ(р)ки (1552 ОБЗ 142 зв.); Та(к) все бе(э)пе(ч)но было я(к) пе(р)ше (1582 Кр. Стр. 68 зв.); Безбѣдно: безпѣдкѣ, безъ трѣдности, беспѣчно (1627 ЛБ 5).

3. Без ваганія, смѣливо, впевнено, рішуче: во всемъ кры(в)ды бжѣе на нихъ справедливостю святою поискано абы има бжѣе в люде(х) ... и помноженіе все(г) доброго беспѣчно ч(с)тно славило (Київ, 1590 ЛНБ 4, 1136, 32, 1); И тако рѣку, хотя жъ беспечно, прости мя, господи, коли бы не тѣ чудотворные тѣла в теперешнемъ вѣку и разслабленномъ остали, без мала не всѣ бы турчилиси (1608-1609 Виш. Зач. 219).

БЕЗПЕЧНОСТЬ, БЕЗПЕЧНОСТЬ, БЕСПЕЧНОСТЬ ж. 1. Безпечність, безпека: а тыи ярѣмарки мають черезъ тыдѣнь стояти и вси люди посполитыи мають въ нихъ добрую беспечность и доброволенство мѣти приехати, и ѡтѣхати, и торговати (Вільна, 1528 АрхІОЗР 5/1, 36); мѣста, села поосаживалъ и тымъ немалую беспечность Рѣчи Посполитой, панштвамъ и

подданымъ нашимъ учинилъ (Варшава, 1585 АрхІОЗР 7/III, 287); вода бовѣ(м) зимностю псуется, а тепло(м) оумѣтѣишдѣтся, яко в мѣстѣ пора(д)но(м) испо(ст) его е(ст) покой и бе(э)печно(ст) мещанъ (поч. XVII ст. Проп. р. 215); ѡтверждѣніе: Бе(э)печность, безпечѣнство, змоште(и)е ... по(д)крѣплѣніе (1627 ЛБ 142).

2. Спокій, безтурботність: Ѡ(т)рада: Оулиже(и)е, фѣлга, беспѣчность, дѣфа(и)е ... перестѣ(и)е, вѣлно(ст), покѣй (1627 ЛБ 146); А дарѣй намъ цр(с)тва твоего правдівогого свѣбодѣ и беспѣчность вѣчнѣю (Чернігів, 1646 Перло 15 зв.).

3. Захист: Оповеженю ... ижъ онъ водлугъ правъ и волностей посполитыхъ шляхетскихъ ... ку покою и беспечности панствъ нашихъ коронныхъ замок будует и мѣсто садитъ (Варшава, 1591 Тр. ПАК 52); надѣа занѣте добра и моѣнаа е(ст) хр(с)тіано(м), бе(э)печно(ст) оупадѣючи(х) ср(д)це(м) (поч. XVII ст. Проп. р. 295).

4. Впевненість, смѣливість, відвага: Але щѣ за причіна смѣлости моѣи. Безпечности двѣри до ѡсѣбы твоеи ѡтпорѣла мѣгъ (Київ, 1618 Вѣзер. 16); Извѣство: Пѣвно(ст), беспѣчно(ст), ... ѡпасство (1627 ЛБ 45).

5. Зухвалість, сваволя: И то, прощѣ усиліе, бѣдѣ мѣ вѣ то подобный Припѣти рачѣ то(т) дарѣ(и)жѣ, хо(ч)же не ѣ го(д)ныи ѡсѣбы твоѣи: лѣчѣ самаа сердѣчностъ Припѣта нѣхъ бѣдетъ, а прощѣна беспѣчно(ст) (Київ, 1618 Вѣзер. 16); Неѡбиновѣніе: Беспѣчность, по(д)слаііе, дрѣзновѣніе (1627 ЛБ 147).

Див. ще **БЕЗПЕЧЕНСТВО, БЕЗПЕЧЕНЬЕ**.

БЕЗПЕЧНЫЙ, БЕЗПЕЧЕНЪ, БЕЗПЕЧТЫЙ, БЕЗЪПЕЧНЫЙ, БЕСПЕЧЕНЪ, БЕСПЕЧНЫЙ, БЕСПЕЧОНЪ прикм. 1. (який не має в собі небезпеки, захищає від якоїсь небезпеки, гарантований від небезпеки) беспечный: не бѣдѣчи есмо ѡт него панства нашего беспечни, казали есмо панамъ радамъ нашимъ ... великого князства Литовского самимъ и землю всю рѣшити ... и поготовѣ быти кѣ ѡбороне панства нашего напротивъ того неприатѣла (Краків, 1538 АС IV, 155); тую мою скри(и)ку ѡ(т) и(х) ѡзе(м)ши ѣ захова(и)и своємъ бе(э)пе(ч)номъ рачили ѡмъ постави(т) в склѣпе (Київ, 1592 ЛСБ 1035, 36); оугорѣй на(м) бе(э)печнѣю дорѣгѣ (поч. XVII ст. Проп. р. 209); за тымъ нихто своего права ани вольности беспеченъ уже не будетъ

(Львів, 1605-1606 *Перест.* 39); такъ те(ж) и ро́стропны(м) безпéчный прѣстѣтъ давай (Острог, 1614 *Тест.* 167); хтожъ межи такъ мнóгими стра́стами тогѡ тѣла, и межи та(к) частýми лѣпами и пова́бами тогѡ свѣта, безпéчною и непарáдхоню доро́г пожитiа свбѣгѡ прова́дити мѡжетъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 911).

2. Спо́кійний, безтурботний: там в том дворку мальжонку его менованую, безпечную, шляхтянку уцгивую, правом и покоем посполитым обьяварованую ... заставши ... з дворка ... уступит казали (Луцьк, 1523 *АрхлОЗР* 1/VI, 533); а мене, яко невѣсту безпечную, вывлекши з воза, сам особою своєю ... змордовал и зранилъ (Житомир, 1585 *АрхлОЗР* 8/III, 444); в' втiскоу в' стра́хѣ і в' мордованiю, ни єди́но ѡ(т)почипѣнiе безпечное, албо со(н) оу покою не боу(де)тъ (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 32); былъ бымъ безпéчнѣ, жебы́са ко́ждый Правовѣрный в' томъ за оуо́бпшихъ приноше(н)ю по достáткѣ ... оупѣвити и оумо́цнѣти могъ (Київ, 1625 *Кон. Ом.* 152); Неблазѣн-ный: Безпéчный, незблѣдний, я́кѡ пѣгъ (1627 *ЛБ* 71).

3. Відважний, сміливий, впе́внений: єди́г научени в' законѣ прислоухова́ючиса словѣ(м) хвѣ(м), боу(д)учи, беспечень в' науцѣ своєї пристоупиль надѣва́ючиса вловити въ я́коби ѡмѣлности га́ (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 296 (на полях); Если члѡ́нка своѣго не жа́ловаль в' бо́ю То́тъ си́льный Рѣмскѣй Рѣцѣрь, що речѣшъ покою Якъ борони́лъ ѡ(т)чѣзни Сцѣвола безпéчный, з' ко́торого повста(л) Ро́дъ Могилювъ сердéчный (Київ, 1632 *Єах.* 299); Вотѣйте мѣ в' то́мъ ро́кѣ, сватоблѣвымъ Порáдкомъ; быти, почáткомъ щаслѣвымъ // Абы южъ зáвше такъ ишла безпéчна Рѡ́та статéчна (Львів, 1642 *Бут.* 7 зв. - 8).

4. Зухвалий, жорстокий: Дрѣзостны(и), дрѣзкѣй: Бе(з)пéчны(и) ... невстыдливый (1627 *ЛБ* 30); Людскѣи грѣхи, караль беспечными словы (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 14).

5. У знач. ім. Вл. п.: ти(ш)ко бе(з)пе(ч)ный (1649 *РЗВ* 19 зв.).

БЕЗПЕЧНИЙШИЙ *див.* **БЕЗПЕЧНѢЙШИЙ**.
БЕЗПЕЧНѢЙ, **БЕЗПЕЧНЕЙ**, **БЕСПЕЧНЕЙ**,
БЕСПЕЧНѢЙ *присл. в. ст.* (*спо́кійнише, певніше, гарантованіше від небезпеки*) безпéчніше: для того видить ся ихъ милости, абы посылѡкъ який людми

большими былъ, на што бы они пры томъ будованью огледатися и тымъ беспечней оную роботу кончыти могли (Петрків, 1552 *АрхлОЗР* 8/V, 78); скрина́ теста́ме(н)тѣ // зáвше лю(д) и́льскѣй ... для переплыва́на іорда́нѣ оупережа́ла, жебы дрѣ́гіе до землѣ ѡбѣцова(н)но(и) бе(з)пéчнѣй пришли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 206 зв. - 207); Слыша́ле(м), бовѣ(м) часто, же бе(з)пéчнѣй е(ст) слѣхати и прѣймова́ти пора́дѣ нѣ(ж)ли давати (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 17 зв.); каза(л) столѣ́тъ велми дѣвный спрáвить, а ланцѣхи желѣзными мо́цне оуваза́тъ, абы такъ бе(з)пéчней могль сѣдѣтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 463).

Пор. **БЕЗПЕЧНЕ, БЕЗПЕЧНО.**

БЕЗПЕЧНѢЙШИЙ, БЕЗПЕЧНЕЙШИЙ, БЕЗПЕЧНЫЙШИЙ, БЕЗЪПЕЧЪНЕЙШИЙ, БЕСПЕЧНЕЙШИЙ, БЕСПЕЧНѢЙШЫЙ, БЕСПЕЧНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* 1. (*певніший, надійніший, гарантованіший від небезпеки*) безпéчніший: теперъ еси самъ то узна́лъ и хвалишъ готъ новый замо́къ, ижъ есть лепший и безпечнейший ку оборо́не (1551 *АрхлОЗР* 8/V, 50); го́ры лѣсы ѣзера верте́пы везѣ́нья яскѣи́гъ ... безпéчнѣйшіе, абовѣ́мъ в ты(х) пр(о)ро́цы албо мѣшкаючи албо погро́ужени боудѣчи // прр(о)ковали (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 84 зв.-85); и́ншіе звѣра́та гды по(ч) насто́упоуетъ в' амы вхѡ́да(т) якъ в' мѣшка́на бе(з)пéчнѣйшее (поч. XVII ст. *Проп. р.* 255); ходи где хѡ́че(ш) ... а не на(и)де(ш) онои доро́ги взгорѣ, а́нѣ бе(з)пéчнѣ(и)шеи на долѣ́, Є́дна доро́га кр(с)та сѣ́го (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 5); которые то речи ... были для безъпéчнейшого схова́нтя да́ные (Луцьк, 1631 *АрхлОЗР* 8/III, 586); ќды проте(с)ту́ючи(и), будучи бе(з)пе(ч)ны(и)ши(и) трохи здоро(в)я своѣго ѡ(т) ребѣлиза(н)то(в) ... в дому своѣ(м) в Се(л)цу ... в року тепе́ре(ш)ны(м) ... зќгва(л)тили и по(г)рабили (Житомир, 1650 *ДМВН* 204).

2. Спо́кійніший, певніший: Бо за-то́ю єди́ностью могутъ вже бы́тъ беспечнейшими зъ своими церкѡвами (Зі́льна, 1599 *Ант.* 855).

Пор. **БЕЗПЕЧНЫЙ.**

БЕЗПЛОДЕНЪ *див.* **БЕЗПЛОДНЫЙ.**

БЕЗПЛОДІЄ, БЕСПЛОДІЄ *с.* Даремність, марність, бесплідність: та(м)того бы ся на(м) соро́ма вбо́ати потреба, а нѣ́гъ пока́атися, да не поставлены

яко бысмо во всѣхъ приказаніяхъ Его бѣ(з)порочно и
чисто жити... могли (Вілыня, 1627 Дух. б. 189).

Див. ще НЕПОРОЧНО.

БЕЗПОРОЧНЫЙ *прикм.* Непорочный, невинный:
свѣтель празни(к) мѣи господна се пришествие
безпорочныя певѣсты (1489 *Чет.* 78).

БЕЗПОСЕРЕДНЕ *присл.* Безпосередньо, прямо: ономѣ я(к) Пастырѣ Россійскогѣ Блгч(с)тѣа законше и Правилше налѣжномѣ звѣклое послѣдшенство бе(з)посредне ѡ(т)даючи, тѣю с(т): Лаврѣ ведѣднѣгъ звѣчаевѣ ей старожитны(х) з Митрополїи Кїевскои выпатѣю, самымъ Патріарши(м) справова(л) дозорѣмъ (Кїїв, 1625 *Кон. Каз.* 29).

БЕЗПОСТАВЕНЪ *прикм.* Нестриманий, нестримный; и в тапсей поставѣ бываетъ вѣднѣ⁴ бо(з)коѣ ѣности: ѣле до видомѣ поставы, бе(з)поставенъ бѣдѣчїи (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 869).

БЕЗПОТОМШЕ, БЕЗПОТОМНЕ, БЕЗПОТОМЪНЕ *присл.* Без нападків, без потомства: дворян пустовський ... по смерті Івана Билдєя, мельника, безпотомнє зопілого, правомъ кадуковомъ ... на пашъ припаль (Вільня, 1582 *АрхЮЗР* 8/V, 231); князь ... ча(ст) свою че(р)пичи(ч) по(з)ваному записа(в)ши право(м) засга(в)ны(м) бе(з)пото(м)не дме(р) (Луцьк, 1597 *ЛНБ* 5, II 4049, 69 зв.); сыгъ еє безпотомъне часѣ недавнього такъже зыполгъ (Люблін, 1630 *ЛНБ* 103, 2010, 10); па(и) Я(и) Модзолє(в)ски(и) ... оповєда(л) ... кгда ѡ(и), приехавши до має(т)ности своє(и) деличчю(и) (!) ... ча(с)ти ѡ(д)ное за(с)тавое заведєное была (!) (*позн. вид.* — *Ред.*) зо(и)лому с того света пану ... Трыпо(л)ському в пс(в)по(и) сумє пинєзе(и), которы(и), безпото(м)не с того света зпє(д)шы, за(с)таву свою ... ѡсеротєлую зо(с)тави(л) (Житомир, 1649 *ДМВН* 180).

БЕЗПОТОМНОСТЬ ж. (відступність потомства) бездітність: Проробича Анна моли́твою и по́сто(м) Самді́ла зачѣла, и наро́дїла бє(з)потомности по(з)бы́ла (Київ, 1637 УЄ Кал. 65); А жопа єго Анна... опліако-вала відовство и бє(з)потомност^ь свою (Там же, 756).

БЕЗПОТОМЪННИЙ *прикм. (який не має дітей, нащадків, потомства)* бездітний, безплідний: Єго Мил ... тую сыновцу Ихъ Мил ... до малжєгьства ... взягь, на право посполитое ... неогледаючисе ... и

чого Боже уховай по зействю ее безпотомьномъ,
потомькомъ ее приржонимъ до всего служачого
уближенгю и нарушенгю, офсеруючисе о то з Ихъ
Мил. посполу ... яко справа только палєжати будетъ
(Володимир, 1615 *ИКА* дод. 112).

БЕЗПОТРЕБНЕ *присл.* Без потреби, даремно: кажда(и) хто колывекъ конь маєть а (и) погоно одинъ дрѣгого выправдѣть ѿ дѣдоконь а лежати бє(з)потребнє на поли не повн(и)ниѣ (Вінниця, 1552 *ОВн.* 3. 132 зв); посылаю тобѣ ... чтыры червоныи золотыи ты гляди абысь не тратилъ безпотребнє ... поневажъ я шы(х) з великою працею досталъ и потомъ монмъ (к. XVI ст. *Розм.* 64 зв.); безпотребнє такъ много талантовъ срібра назирались поневажъ мѣ южъ до живота не належать (Острог, 1607 *Льк.* 122); маєність иногда крѣвнымъ, повиннымъ, достаннымъ, бє(з)потребнє даемо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 709).

Див. ще НЕПОТРЕБНЕ.

БЕЗПОТРЕБНЫЙ, БЕЗЪПОТРЕБНЫЙ *прикм.*
Непотрібний: ѡ дьяволѣ(х) не оупоминати ... бс(э)-
потребны(х) словѣ не говорѣмъ (1489 *Чет.* 339 зв.); и
иные име(н)я поменские ѡ нсе ѡтывовали великие
тежѣ, кривды ... и мо(р)дѣрства дѣлали и трудности
безъпотребные задавали (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II
4043, 79); великая вѣсь и ненависть межн лю(д)мн с
того поправлєнє вєчалєсє, тєгнучи за собою много
трѣд(н)остєй и вѣратѣ бс(э)потрѣбныхъ пєви(н)є
(Острог, 1587 *См. Кл.* 15); Мѣрность во вєсѣмъ, была
ємѣ якобы приро(д)на: покармѣ и пѣпой скрѣпный
и во(э)дѣржный ... гнѣвѣ бс(э)потрѣбный гнѣды (Вільна,
1620 *См. Каз.* 18 зв.); Азѣжѣ вєлѣхъ оныхъ збавєнныхъ
словѣ, якобы плѣ(н)ныхъ и бс(э)потрѣбныхъ мнѣмъ себе не
пѣсєкаємъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 950).

Див. ще НЕПОТРЕБНЫЙ.

БЕЗПОХІБНЕ *присл.* Безпам'ятно, непом'ятно, непохитно: Віддєлѣ бє(з)похїбнє якѣ тѣтъ же лїяїкѣ, коли сѣ явнымъ гїдїкамъ при вєрхѣ шчїюгѣ не бѣдоуєлю, їїшїє спѣсѣобы до тогѣ подавѣть (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 54 зв.); Безпохитне, пєшмы(л)нє (1643 *Уж.* 50).

Див. ще НЕПОХИБЕ.

БЕЗПРАВЕ, БЕЗПРАВЬЕ, БЕЗПРАВЬЕ, БЕЗЪПРАВЕ с. Беззаконня; несправедливість: гды было годныъ зо две въ почтъ, видячи пагы Василей

таковий кгвалтъ и безправе, же ся вже о самого и о приятель его здраве съ пилюностью старали (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/І, 11); па(н) ясликовски(и) ѡповеда(л) ... // ... и на(с) проси(л) абы(х)мо на ѡгледа(н)е того кгва(л)ту и бе(э)пра(в)я ... та(м) до жо(р)нищ ехали (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18-18 зв.); Отожь въ тотъ часть, коли ся тое (безправе) деяло, вси слепы были (Вільна, 1599 *Ант.* 835); понева(ж) ѡ(н) въ та(к) велико(м) бе(э)прави и ѡкри(в)же(н)ю свое(м) ... Вм(с)тя(м) жалобѣ свою наперо(д) переклада(л) (Гологори, 1605 *ЛСБ* 398); помененые панове ... смели., кгру(н)ты по(э)ваны(х) ... далеко вежджа(т)... зачимъ стороне по(э)вано(и) в кгру(н)та(х) великое уближе(н)е и утяже(н)е, а затымъ бе(э)правье ... будутъ (Житомирщина, 1639 *ККПС* 193); пагъ Ягъ Трѣмбицьки(и) ... ѡхороняючи целости права своего ... // ... абы жа(д)ное бе(э)правье такъ праву, яко и добромъ своимъ пре(э) акцію теперешнюю не заходило ... повторе протестовальсе (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 252-253); таких кгвалтовъ и безправя од их мл, паступующих, ежелибы есче далее мели быти чынены, оферующыс не могучы терпѣти (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 357); **безправе учинити (вчинити) див. УЧИНИТИ; безправе чинити див. ЧИНИТИ.**

БЕЗПРАВНЕ, БЕЗЪПРАВНЕ *присл.* Те саме, що **безправно:** жаловали нам ... земане Волинский ... што ж кнагини ... держала под собою близкость их, имена, ѡ Волинской земли ... **безправне** (Вільна, 1507 *AS* III, 44); жалова(л) намъ федо(р) григо(р)євичъ сенюта ... што(ж) де(и) ты по сме(р)ти ѡ(т)ца ... в ы(и)ме(н)а(х) по немъ zostалы(х) ... свово(л)не и бе(э)правне спустоше(н)е великое чинишъ (Петрків, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 3); име(н)я тые гаврило ... и(э) жоною ... кнзю ... пузыне ѡпусти(л) ... которы(и) // ... бе(э)правне ... много кгру(н)ту ... пошра(л) просо(м) и и(н)ши(м) збожьемъ посея(л) (Кременецъ, 1580 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1898, 25-25 зв.); место ковель ... привласчаючи собе по небо(ж)чикѣ кнзю андрею ... **безправне** и ѡвшемъ кьва(л)товце де(р)жать (Володимир, 1590 *ЖКК* II, 187); мае(т)по(ст) е(г) вла(с)ную всю ѡ(т) мала и до веля ѡтобра(л) и бе(э)пра(в)не еси е(г) по(г)раби(л) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); А потомъ ... бѣдѣчи позванные

знєваживши право посполитое и вины в не(м) ѡписанные мо(ц)но кгвалтовне а бе(э)правне за потужно(ст)ю своею ... млы(н) забудова(в)ши пожи(т)ки з не(г) собѣ берете (Київ, 1618 *ЦДІАК* 221, 1, 68, 4); самы(х) протє(с)гуючихъ, яко и по(д)даныхъ ихъ з мае(т)ности и(х) ... забра(в)ши кгва(л)то(в)не и бе(э)пра(в)не до Кулажи(ч), де(р)жавы свое(и), ѡ(т)провади(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 208).

БЕЗПРАВНИКЪ *ч.* Той, хто діє незаконно, самочинно, беззаконник: Беззакѡнникъ: Злѡсникъ, надѣюта ..., бе(э)правни(к), несправедливый (1627 *ЛБ* 5).

БЕЗПРАВНО *присл.* Незаконно, самочинно: тамъ же ... шкоды и грабежы ... бе(э)пра(в)но починеные то естъ взято стре(л)бу гаковницъ деся(т) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23).

Див. ще БЕЗПРАВНЕ.

БЕЗПРАВНЫЙ, БЕЗПРАВЪНЫЙ, БЕЗЪПРАВ- НЫЙ *прим.* Незаконный, беззаконный, протиза- конный, самочинный: для которых дей кривдѣ и безправных грабежов прогнал з Ощова чотырох чоловєсков моихъ, подворищных (1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 121); И проси(л) мене ... во(и)тови(ч) коре(ц)ски(и), // абы ... тои бе(э)правны(и) грабе(ж) ѡ(т) пна Богдана Стрыбыля до книгъ за(м)ку г(с)дрьского житоми(р)ского было записано (Житомир, 1583 *АЖМУ* 54-55); про то приказую абы в.м. ... тотъ безъправный грабежъ з винами и з навєзками поворочали и во всемъ наконецъ усправедливили (Вінниця, 1603 *АрхЮЗР* 7/II, 388); Тогда су(д) нине(ш)ны(и) кгро(д)ски(и) ... тое справы выслука(в)шы ... за бе(э)пра(в)ны(и) грабежъ ... сумою всею польторы тисєчы(и) сорокъ золотыхъ и се(м) золоты(х) по(л)ски(х) стороне поводово(и) ... присѣдилъ (Київ, 1617 *ЦДІАЛ* 181, 2, 125, 2, 2); Того(ж) року ... да(л) е(с)ми два по(э)вы ... за (д)вема ремисами ... за ѡ(д)ною ремисою ѡ кгва(л)товны(и) и бе(э)пра(в)ны(и) грабе(ж) а за другою за декретомъ трибуна(л)скимъ ѡ ро(в)ны(и) ро(э)дѣлокъ кгру(н)тѣ (Люблін, 1618 *ЦДІАЛ* 181, 2, 322, 4 зв.); за которымъ таковымъ кгвалтовнымъ и безправным поступком своим, право посполитое экгвалтивывшы ... в вины за то в нем написанные ... попали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 351).

БЕЗПРАВЬС *див.* **БЕЗПРАВЕ.**

БЕЗПРЕДѢЛНЬЙ, БЕЗЪПРЕДѢЛНЬЙ *прикм.*

Безмежний: Ты всѣмъ створѣнамъ справдѣшь ... И въ морскихъ безнахъ глѣбкости, И въ всей безъпредѣльной ширѣкости (Чернігів, 1646 *Перло* 16); Али и тѣ Рѣка твоѣ вседержаща Црствѣтъ ... На Нб(с)ной недозрѣмой высѣкости, // И въ морскихъ бе(з)днахъ глѣбкости, И въ безъпредѣльной ширѣкости (Там же, 69-69 зв.).

БЕЗПРЕДѢЛНЪ *присл.* Безмежно: Недѣлави: Безпредѣлнѣ, безъ замѣраа крѣсѣ и гранинѣ (1627 *ЛБ* 76).

БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗЪПРЕСТАНИЕ *присл.* Те саме, що **безперестанку**: А то вѣчиниламъ такъ для збавленія души моеѣ, яко и для вѣчной памяти ... Михайла Вишневецкого, абы ... мольба до Господа Бога завше безпрестане отправоватися могла (Вишнѣвецъ, 1619 *АЮЗР* II, 72); А за таковыи добродѣства егѣ: оумѣлъ емѣ вѣроу слѣжити, и волю егѣ стѣю творити и егѣ величество безъпрестанне хвалити (Чернігів, 1646 *Перло* 8 зв.).

Див. ще **БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНКУ, БЕЗПРЕСТАННО, БЕЗПРЕСТАНЯ.**

БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗЪПРЕСТАНИ, БЕЗЪПРЕСТАНИ *присл.* Те саме, що **безперестанку**: онѣ ... велики(м) голосо(м) поча(л) вопити бе(з)престани (1489 *Чет.* 93 зв.); Ино мы бачачи Егѣ Милости верыныи заслѣги ... которыи Егѣ Милость нам почал ено з молодыхъ своихъ лѣтъ чинити ... гдеж и теперъ ... без престани то чинит ... И мы ... то вѣчнѣли в томъ замкѣ Егѣ Милости Чернеховѣ дали ... мѣсто садити и корчмы мѣти (Вільна, 1529 *АС* III, 342); которые [кривды] ми сѣ з стороны вѣа набо(л)шѣ ѡ(т) хмеля бе(з)пре(с)тани дею(т) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 278); мы пѣ(с)ни вѣспое(м) твоему погребеніюу. котороу жъ херовими и серафими безъпрестѣни хвала(т) (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 16 зв.); але тѣ(т) хр(с)тіанѣ млыи чигѣмо доброе поky(с)мы еще живы, бо е(ст) то проти(в)но ба(р)зо дана тоѣ, томѣ богатомѣ же мѣсто ро(з)маиты(х) мѣзы(к) або строуме(н)то(в) в'здыханіе бе(з)престані (к. XVI ст. *УС* № 31, 212); Того-же року шелъ дождѣ все лѣто безъ престани (поч. XVII ст. *ЛЛ* 76); вѣрнымъ ...

Христіаномъ даль кр(с)тъ, котѣрымъ // ... знаменѣючи лицѣ свой, оубѣгали ѡ(т) ѡбличѣ лѣкѣ, тоѣсть ѡ(т) ... кѣзни бѣсовскои, котѣроу оуазвлѣютъ бе(з)престѣни ср(д)ца вѣрныхъ лѣкавыи дѣхове (Київ, бл. 1619 *О обр.* 66-67).

Див. ще **БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗПРЕСТАНКУ, БЕЗПРЕСТАННО, БЕЗПРЕСТАНЯ.**

БЕЗПРЕСТАНКУ *присл.* Те саме, що **безперестанку**: Были ... двѣ нѣкїи Инокїи, котѣрыи еднѣмѣ ... мѣждѣ... оуципливыми словѣми досажали безпрестѣнкѣ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 156); Лѣска вѣ правдѣ бе(з)престѣнкѣ з нами вкоренѣнна и спѣена з молодыхъ лѣтъ... Есть (1627 *Дух. б.* 73); завше сѣ веселѣте: бе(з)престѣнкѣ молѣтеса, во всѣмъ дѣкѣйте (Київ, 1634 *МКСВ* 312).

Див. ще **БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАННО, БЕЗПРЕСТАНЯ.**

БЕЗПРЕСТАННО *присл.* Те саме, що **безперестанку**: они же ... и нынѣ безпрестанно и неусыпно на естество человѣческое борют (1588-1596 *Виш. Кн.* 137); память смертную всѣгды в клѣти сердечной видѣти и безпрестанно поминати и на всяк час черту и день отходу надѣятися и готовитися (1599-1600 *Виш. Кн.* 153); когда хотѣлъ еси ба(р)зо набожнымъ показатися ... то ми(с)ль твоя ходила по (с)ка(р)бахъ ... безпреста(н)но лѣтала ѡколо гѣменѣ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 274); клѣбѣ(в) бѣрзо малы(х) ѣживаю(т), бе(з)пре(с)тѣнно вде(н) и вночи, небо(л)ши(х), е(д)но що могѣ(т) гѣловѣ//ѡкрїти (серед. XVII ст. *Кас.* 5-5 зв.).

Див. ще **БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНКУ, НЕПРЕСТАННО, БЕЗПРЕСТАНЯ.**

БЕЗПРЕСТАННЬЙ *прикм.* Безперестанный, безперервний, безупинный: А што(ж) ино(к) не вмѣ(т) бѣѣдовати с тобою ... альбо его пытае(ш) ѡ бо(р)бѣ дѣа с тѣло(м), и бе(з)преста(н)но(м) ме(ч)таніи мыслѣю(м) (п. 1596 *Виш. Кн.* 237 зв.); Пагѣ докторъ ... присмотрѣлся добре безпрестаннымъ многихъ козаковѣ, отъ пановѣ Полскихъ ... разными способами оскорбленныхъ и бѣдствуемыхъ ... плачамъ и опеляціямъ, до мене заношенныхъ (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73).

Див. ще НЕПРИСТАННЫЙ.

БЕЗПРЕСТАНИЯ, БЕЗПРЕСТАНА *присл.* Те саме, що **безперестанку**: до мене особливый лист ... Твоя Милость писал, даючи ведати о шкоды замков окраинных, которые са становат без престапа от поганства Татар (Вілына, 1547 *AS IV*, 528); помо(г)ли є(с)мо ва(м) ... не мы(с)лячи и не шауючи ничого напере(д) того ко(ш)ту накладо(в) которые о(т) на(с) дложены в тую светую це(р)ко(в) бе(з)пре(с)таня поки ся а(ж) ско(п)чила будова(н)є(м) (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34).

Див. ще БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНКУ,⁸ БЕЗПРЕСТАННО.

БЕЗПРИЧИННЕ *присл.* Безпідставно, безпричинно, без причини: а тепе(р) ... ту(т) у веє(н)ю седи(т) за выступо(к) сво(и) и(ж) приеха(в)ши до места мене ... врадовника ме(с)тского... бе(з)причи(н)не а бе(з)ви(н)не на ры(н)ку зсоромоти(л) и (з)на(р)па(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 68).

БЕЗПЧОЛНЫЙ, БЕЗЪПЧОЛНЫЙ *прикм.* Такой, у якому нема бджіл: маєть уже пожитки всѣ на себе брати и привлацати, зъ деревомъ бортнымъ, зъ бчюлами и безъпчолными (Туричини, 1598 *АрхІОЗР* 6/І, 268); арендовали есмо имена наши ... съ пассками, зъ деревомъ бортнымъ, такъ зъ бчюлами яко и безъпчолными (Полуна, 1601 *АрхІОЗР* 6/І, 284).

БЕЗРАЗСУДНО *присл.* Безрозсудно, нерозважливо, нерозсудно, легковажно: Еще на смѣшное отыгание бабского богослова отвѣщаемъ //...и чюдимся: или ума изступил ... или мѣшномудро ... и безразсудно духомъ мирскимъ обьюродѣвши, такъ отыгал, коли молвить: "Вопроситъ кто бѣгателя в горы, чему бѣгаетъ отъ человекъ" (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 241-242).

БЕЗРАЗУМНЫЙ *прикм.* (*цсл.* безразумный) (*про тварин*) (*нездатный мислити, розумѣти*) нерозумный: члѣкъ въ чѣсти бѣдѣчи не зрозѣмѣлъ, прилѣчился къ звѣратомъ бе(з)рѣзѣмны(м) и стѣлся и(м) подобный (Острог, 1588 *Сур.* 5).

Див. ще БЕЗРОЗУМЛИВЫЙ, БЕЗРОЗУМНЫЙ, НЕРАЗУМНЫЙ, НЕРОЗУМНЫЙ.

БЕЗРОЗМЫСЛѢНЕ *присл.* Безрозсудливо, нерозважливо: Пытаю ва(с) за(с), добре ли в то(м)

лати(н)скіе овца чина(т), и(ж) пастыре(и) если и неправо ходачи(х) вида(т), и сопроти(в)но законѣ бжїю ... знаю(т) и ... вида(т), оны(х) не то(л)ко не остерегаю(т) и не обличаю(т) ... але еще ... за ними бе(з)розмыслѣне послѣдѣю(т) (1598 *Виш. Кн.* 284).

Див. ще НЕРОЗМЫСЛЕНЕ.

БЕЗРОЗСУДНЫЙ, БЕЗРОСУДЕНЪ *прикм.* Безрозсудный, нерозважливый: Безрозсудный ... и сей отступникъ, же ся за выреченую правду на Михаила ... гнѣваетъ, и за тимъ которому голдуеть (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1090); котѣрый нѣмѣ мѣдръ и речивѣтъ, зѣвтра той простѣтъ и безрозсудѣтъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 1013).

Див. ще НЕРОЗСУДНЫЙ.

БЕЗРОЗУМЛИВЫЙ *прикм.* (*про тварин*) (*нездатный мислити, розумѣти*) нерозумный: Звыкли ваши духовные папѣжского вызнанія ловити [людей] и до оное матиѣ, яко безрозумливую рыбу огромностью болта своего, то естъ//мовы поважное и грозное ... заганяти (1603 *Пит.* 94-95).

Див. ще БЕЗРАЗУМНЫЙ, БЕЗРОЗУМНЫЙ, НЕРАЗУМНЫЙ, НЕРОЗУМНЫЙ.

БЕЗРОЗУМНЕ, БЕЗРОЗУМѢНЕ *присл.* Безрозсудно, нерозважливо, нерозумно: Зажѣ бовѣмъ припроважене тоє можетъ ся розумѣти посвяченемъ? Можетъ! якъ бачимо у отступниковъ; але безрозумне и безъ жадной слушности! (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 630); Сѣтъ мой сей ... покѣтъ оучинѣвши за то, што безрозѣмне оучинѣлъ (Київ, 1627 *Тр.* 29); а далей ... мѣсѣца светые Богу Всемогутому посвецѣные ... безрозумѣне зпрофановали, олѣтари ... потовѣкли (Володимир, 1650 *АрхІОЗР* 3/IV, 430).

Див. ще НЕРОЗУМНЕ.

БЕЗРОЗУМНИКЪ *ч.* Нерозумна людина: онѣ безрозѣмникъ забѣлъ того, и невѣдѣчникомъ сѣставѣша (!) несправедливѣ Пѣана своѣго здрѣдилъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 430).

БЕЗРОЗУМНЫЙ, БЕЗЪРОЗУМНІЙ *прикм.* 1. Нерозумный, нерозважливый, нерозсудливый: О бе(з)розу(м)ны галати хто(ж) ва(с) по(д)мануль (II пол. XVI ст. *КЛ* 410); котѣрогѣ воли, радамъ, сѣдомъ и вѣрокомъ впротѣвъ ити, не толкѣ марногѣ естъ члѣвка и бе(з)розѣмного, але и превротного и не(з)бо(ж)ного (Вілына, 1620 *См. Каз.* 6 зв.); Неразѣмни:

Безърозѣмнїи (1627 ЛБ 76); Блюзѣнѣцею Каіафѣ смѣле называетъ, Ѡдѣнѣ безрозѣмнїи па собѣ піарпаеѣ (Львів, 1631 Волк. 7); Безрозѣмнїи лакомца, и такъ оуже збогаче(н), еше еднакѣ, пропастиню свою несытъ пока́зѣтѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 651);

у *знач. ім.* : дивѣ мя, же такѣ неосторожне, або насѣ за таковыхѣ мѣти хотягѣ, або самыхѣ себе за безрозумныхѣ подають (Київ, 1621 Коп. Пал. 532).

2. (про тварин) (нездатний мислити, розуміти) перозумний: звыкли вапи дховные ... ловити и до ѡное матігѣ яко бе(з)розѣ(м)ноюу рыбу ... заганати (1598 Розм. пап. 52); Шко́дѣти абѡвѣмѣ йншимѣ, нїжеи прирожена естѣ, шгобы самбе нѣмбе и безрозѣмное быдло абы чинїло, не розѣмѣю (Київ, 1637 УЄ Кал. 951); вѣдчїгѣи далѣко бе(з)розѣмныхѣ слѣхаеѣтѣ быдлагѣ рыка́па, нѣжѣ члове́ка валіаючогоса бе(з) покѣты вѣспроснастахѣ грѣхѡвныхѣ (Київ, 1648 МКСВ 349).

Див. ще **БЕЗРАЗУМНЫЙ, БЕЗРОЗУМЛИ-ВЫЙ, НЕРАЗУМНЫЙ, НЕРОЗУМНЫЙ.**

БЕЗРОЗУМНѢЙШИЙ *прикм. в. ст. (розумово обмеженїиший)* перозумнїиший, перозсудливїиший: Где бовѣмѣ оумпѡжилѣса грѣхѣ, тамѣ обфитѡва́ла ла́ска. Вїдїишѣ, же на(л) быдло безрозѣмнїишими былиисѣмѡ (Київ, 1637 УЄ Кал. 295); Птѡки припоминаѣтѣ Г(с)дѣ, пока́зѣючи, насѣ безрозѣмнїишими быти нѣжѣ ѡни, и до завстыжѣна приводїтѣ насѣ (Там же, 365).

Пор. **БЕЗРОЗУМНЫЙ.**

БЕЗРОЗУМСТВО, БЕЗРОЗУМѢСТВО *с.* Безрозумнїсть, перозважливїсть: Кгды(ж) та(к) неба(ч)не спросно и внїете(ч)не, па за́чные особы ... бачѣнѣ мѣти не хотѣлѣ, але всѣхѣ рѡвно и посполѣ бе(з)розѣмѢствомѣ блѣдами и глѣ(п)ствомѣ почти(л), толико абы его та(к) бѣгѣ и лѡди добрыѣ чїили (Острог, 1587 См. Кл. 6); же бы насѣ того пекѣлногѡ бе(з)розоу(м)ства гѣ бѣ ... при старожїтної вѣрѣ пѡпной задрѣжати рѡчилѣ, о тоѣ его прѡсимо (Острог, 1598-1599 Апокр. 200).

Див. ще **НЕРОЗУМСТВО.**

БЕЗРОСУДНЕ *присл.* Безрозсудно: Не ѡпоустї(л) гѣ бѣ падарѣмне его такогѡ ро(з)мыслѣ абы таки(м) приклаго(м), и па(с) паучи(л) и не бе(з)росудне до рѣче(н) велїки(х) торгати са (Острог, 1598 Кл. Остр. 209).

Див. ще **НЕРОЗѢСУДНЕ.**

БЕЗРУКИЙ, БЕЗРУКІЙ, БЕЗѢРУКИЙ *прикм.*

1. У *знач. ім.* Безрукий: нѣмый не можетѣ формы вымовѣти, а безрѣкій не можетѣ па дѣта влїти (Вільна, 1627 Дух. б. 130).

2. У *знач. ім.* Безрукий. Вл. н.: там же до тои буди чернец церковный, яко собе имя менил, Ларион Безрукий ... жадное причины ... с тым скаржучим се не маючи, а спат за росказанѣм ... отца архимандрита самого ... соромоти словы неучтивыми почал (Луцк, 1604 АрхїОЗР 1/VI, 344); Фе(с)ко бе(з)рѣки(н) (1649 РЗВ 30 зв.).

БЕЗРУЧКО, БЕЗѢРУЧѢКО *ч. Дїал.* безручко "безрукий". Вл. н.: Васи(л) Кляпѣ, атама(н) шумски(н) ... с помочниками своими Лепуком а Васюком(м) Безручкомѣ, перенѣмши ... Ко(н)драта Ковалѣя па доброво(л)по(н) дорозе ... окру(т)не збили (Житомир, 1584 АЖМУ 103); Леско Безрѣчко (1649 РЗВ 374 зв.).

БЕЗРАДНО *присл.* Безрадно: где вѣ тѡй ча(с) крнѡбрность вѣ безрѣдно живѣчихѣ, где вѣ срѣбрѣ кохѡна́са, и зѣ пабыткѡ(в) кохѡна́па, и ѡ(т) нїхѣ незлѣтѡва́на́са (Львів, 1642 Час. Слово 270).

БЕЗСИЛНЫЙ *прикм., перен. (нездатный переко-нати)* безсилїи, безсилїиный: Проходилѣ(м)са мыслїно ... во ѡтповѣ(л)по(н) кнї(ж)це, ѡ(т) ва(с), правосла-вны(х), па соборѣ выдашнѣю кнї(ж)кѣ прѡти(в)ко ва(с) вѣ берестїю чере(з) того то поменѣного дѣписѣа, и вѣдѣле(м) почрѣпало мысли ра(з)ума его, ѡ(т) которѡго исто(ч)ника іли стѣ(л)нѣ, то(т) выпалѣзо(к) чрѣплочи, за(с) в во(з)дѣхѣ тїцегласїѣ тоѣ мнї(м)аючи ва(с) ухват(и)ти тыми слѡвы и бе(з)си(л)ными вымысли ѡгрытѣ(л) (1599 Виш. Кн. 212).

БЕЗКОРБНЫЙ, БЕЗСКРѢБНЫЙ, БЕСКОР-БЕНѢ *прикм.* Безгурботный, безжурный: божество естѣ его бѣстрастїо и бѣскорбно (1489 Чет. 131); А за бе(з)ско(р)бноѣ жїтїѣ учїни(л) собѣ и свои(м) папе(ж) пу(р)кгаторїоу(м) по смрѣти (1599 Виш. Кн. 219); Алїпїй: Бѣспѣчѡлнїи(н), бе(з)скрѣ(б)ны(н) фрѣсѣ(н)кѣ не маючїй (1627 ЛБ 174).

БЕЗСЛАВІЕ *с.* Безслав'я, ганѣба: ignominia, бе(з)че(с)тїѣ, бе(з)славїѣ (1647 ЛС 224).

БЕЗСЛАВНЫЙ, БЕЗСЛАВНИЙ *прикм.* Безславный, ганѣбный: Чемѣ(ж) вы па тѣлю це(р)ковное хдїнте ... лѣпше хотѣчи бѣзславны(х) члѡ(н)ковѣ, сами ѡ собѣ вѣ прѣство пѣсноѣ, не(ж)ли со очїма

слѣпыми или наставника(ми) прѣ(л)щены(ми) в геѣнѣ
вни(и)ти (1598 *Виш. Кн.* 282); ignominis, бе(э)славни(и)
(1642 *ЛС* 224);

у *знач. ім.* : Реченіє же Ваше таковы(и) подобны(и)
образъ нѣсигъ. Яко ѡ(т) ѡбоги(х) до богатого, яко ѡ(т)
просты(х) до хитрого, яко от бе(э)славнаго до славнаго
прибѣгли есте (1598 *Виш. Кн.* 294); А з' людѣй ...
кѣждый тамъ на сѣдѣ в' страѣ ... ставитиса мѣсит':
богатыи и оубогѣи ... // ... славныи и бе(э)славныи
(Київ, 1637 *УС Кал.* 43-44).

Див. ще **НЕСЛАВНЫЙ.**

БЕЗСЛАСТІЄ с. (*тяжке, гірке почуття*) гіркота:
Не сладость: Скорбѣ, тѣга съ тѣжестію, мерзѣно(ст),
бе(э)сластіє, болѣсть, тѣсно(ст), брѣдкость,
несмаѣность, не мѣло(ст), не весѣло(ст), невѣдѣчность,
смѣтокъ (1627 *ЛБ* 76).

БЕЗСЛОВЕСЕНЪ *див.* **БЕЗСЛОВЕСНЫЙ.**

БЕЗСЛОВЕСНО, БЕЗСЛОВѢСНО *присл.*

1. Нерозважно: Бе(э)слове(с)но є(ст) тако ро(э)умѣти:
пѣтъ бо хвѣ цѣ(л) стои(т), а тые на погѣбе(л) ...
ѡ(т)падаю(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 253).

2. Нерозумно, безрозсудно: Болши есть бог от
короля и царя; сии толко властію сородство людское
превосходят, а плотию и кровію, и смертію всѣм
ровни суть; тѣмже безмѣстно и безсловѣсно есть от
сих ... веселитися (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 243).

БЕЗСЛОВЕСНЫЙ, БЕЗСЛОВЕСЕНЪ, БЕСЛО-
ВЕСНЫЙ *прикм.* 1. (*який не володіє даром мови*)
безсловесный: показалъ бе(э)словеснымъ скотѣмъ
словеснымъ голосо(м) говорити (1489 *Чет.* 68 зв.);
Левъ царствѣтъ безсловеснымъ звѣремъ (Львів, 1591
Адел. тит. зв.); ѡ члѣчѣ окаяный, како ч(с)ти своеє
ѡ(т)бѣгши, и ко бе(э)словесны(х) скотохъ ...
оусвоитиса изволи(л) еси (до 1596 *Виш. Кн.* 265);
доужость бовѣмъ з рѣзѣмъ члѣка быти выображає(т),
а з' глаупѣство(м) злоучена боудѣчи звѣра бе(э)сло-
веснаго быти значить (Острог, 1614 *Тест.* 142); Бгъ ...
кѣждѣмъ створѣнію видѣмѣмъ и невидѣмѣмъ, словесномъ
и бе(э)словесномъ, оудѣла(л) ... дары зацности и
пѣчести (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 176); Звѣро(в)
бе(э)словесныхъ патѣра есть оувѣзана: яко патѣра оужѣ
го(р)ка и ядовѣта (Вільна, 1627 *Дух. б.* 142); богатыи ...
дорогѣи шаты на себе справляю(т), бе(э)слове(с)ныи

коигъ по(д) ко(л)тринами, и злѣто(м) ѡблѣжѣны(и)
(Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 202);

у *знач. ім.* (*той, хто позбавлений дару мови*)
безсловесный: Пнве...соудо(м) безако(н)ны(м) во(э)-
неслиса, безъсловесны(х) естество вы(ш)шею // цѣною
... ѡценили (до 1596 *Виш. Кн.* 261-261 зв.).

2. (*покірний, мовчазний*) безсловесный: Для того,
и(ж) яко ме(р)тви всѣ овци в то(и) долину костельнаго
беслове(с)наго послѣдшенства ока бе(р)вено(м) вла(с)ти
пасты(р)ское привалены сѣтъ и в нечувствѣ и
бе(э)гласіи сѣда(т) (1598 *Виш. Кн.* 284); Послѣ-
ше(н)ство Ста(р)шомѣ ... ко(ж)ды(и) досконалое, а
праве безсловесное ѡ(т)давати бѣдетъ повинѣ(н)
(Луцкъ, 1624 *ПВКРДА* I-1, 84-85).

3. (*нехристиянський*) поганський: да не бѣдетъ родъ
и(х) християнски(и) аки бе(э)словесенъ ненадѣчния
ради (Львів, 1586 *ЛСБ* 72, 1); О веліа невѣдѣчность
людей непобожных, иж неблагодарни дарованій
божіх. Безсловесными их писмо называет (к. XVI ст.
Укр. п. 71);

у *знач. ім.* : въздѣхъ ѡскверненъ бѣсѣвскими
жѣртвами, сквѣрами дѣмѣвъ, безсловесныхъ, яко и
словесныхъ (Чернігів, 1646 *Перло* 143).

БЕЗСЛОВѢСНО *див.* **БЕЗСЛОВЕСНО.**

БЕЗСМЕРТЕНЪ *див.* **БЕЗСМЕРТНЫЙ.**

БЕЗСМЕРТІЄ, БЕЗСМЕРТІЄ, БЕЗСЪМЕР-
ТІЄ, БЕСМЕРТІЄ, БЕСМЕРТІЄ с. Безсмертя,
невмирущѣсть: приводникъ ... показа всѣ(м) дрѣво
бесмертия (1489 *Чет.* 26 зв.); Тогда и то(и) ро(э)судитъ,
яко скоро ѡ(т) жѣтїа сего преходи(т) ... безсмертїє
погѣби(т) и ѡ(т) живота вѣчнаго и славы бжїа
ѡ(т)паде(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 232); Цвѣты животнаго
древа нынѣ процвѣтаю(т) плоды бесмертия ва(м)
ѣготовляю(т) (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 101); К
томуу, имѣти боуде зерцѣлю видѣнїѣ тѣинъ бжїихъ ...
цвѣтъ присно цвѣтоущій бесме(р)тїє на тѣлѣ своѣмъ
(Почаїв, 1618 *Зерц.* 83); сїѣ же прп(д)бный бесмртїє
прїа(т) и наслѣдова (1627 *ЛБ* 176); Поневажъ мы
пре(э)смертъ, яко презъ вѣта, преходи(м) ѡ(т) смерти
въ безсмертїє (Чернігів, 1646 *Перло* 129); Бе(э)смертїє.
Immortalitas (1650 *ЛК* 425).

Див. ще **БЕЗСМЕРТСТВО.**

БЕЗСМЕРТНЫЙ, БЕЗСМЕРТЕНЪ, БЕЗ-

СМЕРТНЫЙ, БЕЗЪСМЕРТНЫЙ, БЕСМЕРТНЫЙ, БЕСМЕРЪТНЫЙ *прикм.* 1. Безсмертний, немирущий, вічний: оубитъ былъ бесмртныи х̄(с)ъ б̄ъ (1489 *Чет.* 208); авмросимъ безсмертеиъ (II пол. XVI ст. *ЛА* 178); Слѣд к постыжению и изучению художества, приводящаго к царствующей безсмертной и вѣчной правдѣ (1599-1600 *Виш. Кн.* 153); Што звыкло бе(э)смертнѣю слава и(м) еднати, котораа на свѣте, погы бѣде(т) трѣвати Поки м(с)иц и звѣзды сво(и) бѣгъ справовати и нѣчныи темнѣсти бѣдѣтъ просвещати (Євѣ, 1611 *На з. Ог. К.* 2); По ѡ(т)падѣніи же сатаны, оумысли(в) добротливый бѣгъ: сътвори(т)и иное разоумное сътворѣна, сѣщество бесмѣртное, подобное агглю, члѣка (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9); Тог(д)а всѣ бѣдѣтъ яко Агглюве Бжїи безсмертны (Чернігів, 1646 *Перло* 164); Бе(э)смертний. *Immortalis* (1650 *ЛК* 425).

у знач. ім. : безсмертныи живуть въ святыни, и божїей служатъ святой благостыни (к. XVI ст. *Укр. п.* 72); Оуснѣтъ безсмертний, и хто(ж) не бѣдетъ рыдѣти(и), Быстрыхъ слезъ зъ очей свои(х) гойне выливѣти (Львів, 1631 *Волк.* 19).

2. *У знач. ім.* Безсмертний. *Вл. н.*: вѣла(с) безсмертныи(и) (1649 *РЗВ* 138).

БЕЗСМЕРТНѢ *присл.* Безсмертно, немируще, вічно: Бе(э)смертнѣ. *Immortaliter* (1650 *ЛК* 425).

БЕЗСМЕРТСТВО *с.* Те саме, що безсмертіє: А что еще болшее и чуднѣйшее, — не // знайдохъ наветъ едино слово о славі, вѣчности, безсмертствѣ и страшносудствѣ нетлѣннаго бога Христа и о спасеніи душ, по вѣрѣ хотящихъ наслѣдовати царство небесное еже в него (1608-1609 *Виш. Зач.* 209-210).

БЕЗСМЫСЛѢНО *присл.* Безглуздо, не усвідомлюючи: всѣ овци ... о спсѣніи свое(м) не вѣдаю(т), то(л)ко, як(с)а ко(му) трафи(т), бе(э)смыслѣно и ско(т)ски ѡмираю(т) (1598 *Виш. Кн.* 284).

БЕЗСОВѢТІЄ *с.* (*цсл.* бесѣвѣтіє) безрозсудність, легковажність: Неразмѣ: Безсовѣтіє, глѣпство, гдѣ пѣсто рады розмѣ ѡмѣтно(ст) // и признѣна, лгѣрство, прѣ(н)є, нецнѣта, неблагодѣрствіє, не вѣдѣчность (1627 *ЛБ* 75-76).

БЕЗСОВѢТНЫЙ *прикм.* Безрозсудный, легковажный: якъ Игѣмѣнь бра(т)нее безчи(н)ное безстр(с)тіє(м) ѡ(т)чески(м) направова(л), такъ братия

жебы Игѣме(н)скомѣ безсовѣ(т)номѣ любоначалию забѣгали, ато жебы чинили якъ Игѣмѣнь не яростию властели(н)скою, але дѣхомъ кротости (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 62).

БЕЗСОЛЕНѢ *прикм.* Безсолъовый, несолоний: До того ѡпрѣснокъ безквасинъ яко бездѣшен, безсолень яко бездѣмѣ (поч. XVII ст. *Вол. В.* 74).

БЕЗСОНІЄ *с.* Безсоння: *Insonium*, безсоніє, неспаніє, бодро(с)т(ь) (1642 *ЛС* 240).

БЕЗСОНѢ *ч.* Безсонний. *Вл. н.*: приехалъ до дому моего священникъ Николскій на имя Федоръ Безсонѣ з Межиречя (Житомир, 1586 *АрхїОЗР* 1/VI, 78).

БЕЗСРЕБНЫКѢ *ч.* (*цсл.* бесребрьникъ) (*некорислива людина*) *заст.* безсрѣбникъ, безсеребреникъ: Я, Алексѣй Мириловичъ а солтисъ Фолварскій, ззнавамъ, ижъ ... храмъ ... святыи збудовали въ память святыхъ безсребныкѣ Космы и Даміана (Фольварк, 1606 *НЗУж.* XIV, 225).

Див. ще **БЕЗСРѢБРЕНИКѢ**.

БЕЗСРѢДЕЧНЫЙ *прикм.* *у знач. ім.* Безсердечный: легкомысленно(ст) лю(д)скѣю строфоуетъ слѣпѣыми глухѣими, шѣлѣеными бе(э)срѣдѣчными, то е(ст) нестате(ч)ного и негроу(н)товного ср(д)ца назывѣючи (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 207).

БЕЗСРѢБРЕНИКѢ *ч.* (*цсл.* бесребрьникъ) те саме, що безсребныкѣ: ихъ же во всѣ(х) бе(э)срѣбреице(х) возвеличить г(с)ь б̄ъ (1489 *Чет.* 69).

БЕЗСТРАМНЕ *присл.* Безсоромно: Только на ложь сию удивляючися безстрамне реченнаго живота исусового проповѣдника евангельского воззывать буду тѣмъ способомъ (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 176).

БЕЗСТРАСТЕНѢ *див.* **БЕЗСТРАСТНЫЙ**.

БЕЗСТРАСТІЄ, БЕЗСТРАСТІЄ *с.* (*цсл.* бестрастіє) безпристрастість; байдужість: и гдѣ есть конецъ, то есть достигшому в предѣлъ безстрастіа (!) (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189); А когда безстрастіє ощутив, тогда возвратився до людей паки (1615-1616 *Виш. Пос. мисл.* 238); живѣ(т) беспѣчне не скрѣщаючи ср(д)ца, не знижаючи(с)а оумысло(м), не приходячи въ досконалы(и) во(э)рѣстъ бе(э)страстіа (Вільна, 1627 *Дух. б.* 87); И то рѣкши, ѡдошла до пѣщи, и вдала себе въ великѣю повстаглівость и цнѣты, и такъ бѣрзо вѣвышена естъ безстрастіємъ, же и рѣки воднистыи ногами переходила (Київ, 1627 *Тр.* 698).

БЕЗСТРАСТНО *присл.* Безпристрастно: тымъ то́лько бо́лший або ѡ(т)мѣнный ѡ(т) сна и дѣа, ижъ есть повѣдомъ, але одної чти, одного бж(с)тва, которого снѣ ... ѡ(т) него ... безстр(с)тно пороженѣмъ происхо́ль (Острог, 1598 *Ист. фл. сш.* 46 зв.); И тогъ зайсте кто первой ... намѣ(ст)ности а́лбо са спротиви(т) и ѡ(т)кипетъ, а́лбо безстра́стно помысли(т), такѡвый весь до зма́зы и грѣха по́стѣпокъ доскона́ле ѡбвали(л) и ѡ(т)та́ль (Київ, 1625 *Кіз. О степ.* 205); якъ слово на́ше ѡ(т) оума ро́дитѣса бе(э) терпѣivosti, и безъ роздѣ́ле(н)а: такъ и Снѣ Бжій ѡ(т) О́ца ро́ди(л)са неѡ(т)дѣ́лие и бе(э)стра́стно (1627 *ЛБ* 116).

БЕЗСТРАСТНЫЙ, БЕЗСТРАСТЕНЪ, БЕСТРАСТЕНЪ *прикм.* (цсл. бестрастныи) безпристрастный: божество есть его бестрастно и бескорбно (1489 *Чет.* 131); еди(н) бо е(ст) бе(э)стр(с)те(н), и бе(э)грѣшнѣ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223); и гдѣ есть конецъ ... достигни, оно́го безстрастнаго пристанища, ожида́ти повеления отъ бога на дѣ́лю службы его (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189); Той же зѣмны(и) и Нб(с)ны(и), и дочасны(и) и зѣ́ше бѣдѣ́ный: ... страстны(и) и бе(э)стра(ст)ны(и): Бгъ и Члѣкъ (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 126 зв.); Зновѣ повѣда́л на(м) то(и) же // бе(э)страстны(и) мѡжъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 16-17); Вскрѣ́ситъ же Бгъ всѣ́хъ мѣртвы(х) ... в тѣ́лахъ безстр(а)//стны(х) (Чернігів, 1646 *Перло* 144 зв.-145).

БЕЗСТРАШІЄ, БЕЗЪСТРАШІЄ *с.* (цсл. бестрашие) безстрашність, безстрашныя: тако и злодѣ́е и гробопроко́пателѣ ... въ пѣ́стии живѣ́тъ, // безъстра́шнѣ и невѣ́рѣа, пѣсты ѡ(т) всѣ́хъ дѣ́лъ добрыхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 37-37 зв.); Ѡ(т)ра́да: Оу́лже(н)е, фѡ́лга, безпѣ́ность, дѣ́фа(н)е, бе(э)стра́шнѣ, ѡ(т)починѣ́(н)е, переста́(н)е, во́лно(ст), по́кой (1627 *ЛБ* 146); дѣ́волѣ́ есть хі́траа по́кѣса, ко́торый кра́дегъ ѡ(т) дѣ́нгъ Члѣ́чески(х), такѡ́вю па́мать, и ... оу безстра́шнѣ привѣ́дигъ (Чернігів, 1646 *Перло* 124).

БЕЗСТРАШНЕ, БЕЗСТРАШНЪ *присл.* Безстрашно, відважно: Дивѣ́юся ... ижъ твоя мл(с)ть ... не исправившися смѣ́нгъ бе(э)стра(ш)нѣ́ сщѣ́нодѣ́(и)ствіе справовати (Берестя, 1593 *ЛСБ* 237); слѣ́жити бж(с)твеннѣ́ю слѣ́жбѣ́ важи(л) са, и вса сщѣ́ннаа дѣ́(и)ствѣ́нгъ бе(э)стра(ш)не выпаше́(л)ши

собе и по(д)даючисе по(д) ино́е дѣ́хование и ины́е сѣ́ды (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1 зв.); То па(к) твоя мл(с)ть неисправи́(в)шися смѣ́нгъ бе(э)стра(ш)не сщѣ́нодѣ́(и)ствіе справовати (Вільна, 1594 *ЛСБ* 255).

БЕЗСТУДЕНЪ *див.* **БЕЗСТУДНЫЙ.**

БЕЗСТУДИЄ, БЕЗЪСТУДИЄ, БЕСТУДИЄ *с.* (цсл. бестоудие) безстыдність, безсоромність: безоумное дѣ́(в)ство женское безъстоудие шго главы ивановы испросила (1489 *Чет.* 273); До цркви на праві́ло собо(р)ное ходѣ́те ... // ... и во все(м) по оуста́(в)у црковномѣ́ (ни прилагающе ѡ(т) своѣ́го оу́мысла что, ни ѡ(т)н)има(ю)ще бе(э)стоудіе́(м), ни ра(з)дирающе мѣ́гнѣ́(м)) творѣ́те (п. 1596 *Виш. Кн.* 223-223 зв.); По́хоть: Пожа́днѣ́ю(ст), бесѣ́дѣ́ (1627 *ЛБ* 90).

Див. ще **БЕЗСТУДСТВО.**

БЕЗСТУДНЕ, БЕЗСТУДНЪ *присл.* (цсл. бестоудыгъ) безстыдно, безсоромно, непристойно: На которое постано́вѣ́е безстудне и безъчестіе блюзните (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142); а(э) бо желаю́ по е́ще волѣ́ бжѣ́й на се пѣ́сть, а ѡ себѣ́ насакавати бе(э)стѣ́днѣ́ (1598 *Виш. Кн.* 309 зв.).

Див. ще **БЕЗСУДНЕ.**

БЕЗСТУДНЫЙ, БЕЗСТУДЕНЪ, БЕЗЪСТУДНЫЙ, БЕСТУДЕНЪ, БЕСТУДНЫЙ *прикм.* (цсл. бестоудыгъ) безсоромный, безстыдный, непристойный, наглый: ваша лица́ безъстоу́(д)на есть и безчестна (1489 *Чет.* 143); Надчи́ле(м) са и псо(м) бе(э)студны(м) насакаю́чого на блі́гочестіе хѣ́лоу бе(э)розмыслѣ́е от Павла звати (1598 *Виш. Кн.* 309); ни не досы́(т) маєте па́та(ж)ки(х) мою́ка(х), которыи есте за́дали на́шему мл(с)тивому́ избавителю, А и е́ще свои(м) бестѣ́(л)ны(м) а гноусны(м) насмѣ́ваніе́(м) (XVI ст. *Ус Трос.* 73); доу(х) е́дигъ то е(ст), лѣ́кавы(и), бе(э)стоудны(и), мови́(л), а пойдоу́ и прелі́цоу его́ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 210); якъ суть безстудны въ своѣ́й повѣ́сти отступни́ковѣ́ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 740); Лю́гъ, лю́гый: Срѡ́гй, злы́й, бестѣ́дегъ, окрѣ́тны́й, бѣ́дны(и) зѣ́длы́й, небезпѣ́чный (1627 *ЛБ* 31); не бѣ́ди хѣ́днѣ́нн(к), ни игрѣ́ць ... ни бѣ́й, ни гордѣ́ ... ни бестѣ́дегъ, ни пі́аница (Львів, 1642 *Жел. П.* 2); Бе(э)студный. Impudens. Impudicus (1650 *ЛК* 425);

у знач. ім. Непристойнаа е(ст) ре́(ч), зъ раслаблѣ́ны(м) о мѡ́цы зъ слѣ́пы(м) ѡ свѣ́гъ ..., зъ бе(э)стоудны(м) ѡ блі́говѣ́ствѣ́ ... роко́жнѣ́ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 227).

Див. ще **БЕЗСТУЖИЙ, БЕЗСТЫДНЫЙ.**

БЕЗСТУДНЪ *див.* **БЕЗСТУДНЕ.**

БЕЗСТУДСТВО, БЕЗСТУЗСТВО *с.* Те саме, що **безстудие**: Плачутся святии на ваше безстудство (к. XVI ст. *Укр. п.* 8); Таково е(ст) // nero(з)мыслное бе(з)стоудство (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 210-211); Нѣгды старыхъ латинииковъ старая цюта на зношснє // тяхъ каноновъ-подобєствѣ, агѣ рацій не вносила, але новыхъ отступниковъ почало ихъ вносити безстудство! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 591-592); Бе(з)сраміє: Бе(з)стѣдство, не соромажливо, невстыдливость (1627 *ЛБ* 6); Запра(в)ды мѡвлю вамъ, если и не дасть Ємѣ, для того же Ємѣ єсть приѣтелемъ, за бе(з)стѣдство Єго, вѣставни дасть Ємѣ чого потребѣт' (Вільна, 1627 *Дух. б.* 47); Повѣдаєть при том' ѡ бѣсовском' оном' пированію, ѡ непразнованіюмъ Празникѣ, ѡ бе(з)стѣствѣ Иродіадинѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 988); Inuergundia, безсрамие, безстудство (1642 *ЛС* 245).

БЕЗСТУЖИЙ, БЕЗСТУЖІЙ *прикм.* Те саме, що **безстудный**: Але колижъ ми тебе Богъ ли, хто ли иный нагодилъ, жєсь такъ смелый и безстужий (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1045); кто такъ безстѣжій и дѣрзый оберѣт'єса, тотъ стѣй звычай ... не оулюбитъ заховывати (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 162); Але са ѡбавѣемъ жѣбы па(с) хто за бе(з)стѣжихъ жебраков(в) // не поличи(л) (Вільна, 1627 *Дух. б.* (*Передм. I*), 7 зв.-8).

Див. ще **БЕЗСТЫДНЫЙ.**

БЕЗСТЫДНЫЙ *прикм.* Безстыдний, безсоромний: зошли на ма сѣмрть горкоюю. ажъ бы(х) бо(л)ше ... бе(з)ты(д)наго блюзненія, а скарадаго и гню(с)наго жиловьскаго не слышала (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 11 зв.); а ижъ нѣкоторые слова хвы, а ап(с)ловъ его свѣг(х) на сво(и) млы(и) ри(м)скій криво опачиною натага(л), право постави(в)ши ємѣ самомѣ бе(з)сты(л)ные очи колюти бѣдѣгъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 6 зв.).

Див. ще **БЕЗСТУДНЫЙ, БЕЗСТУЖИЙ.**

БЕЗСУДНЕ, БЕЗЪСУДНЕ *присл.* Те саме, що **безстудие**: блѣгочестивое же братство ꙗковное ꙗпастьми и вязє(и)ємъ єси споволючи(л), мас(т)носте(и) позбавляючы єхъ (!), самъ же

клато(в)ными ли(с)ты своими безъсѣднє єси, братство кляль (Супрасльський монастир, 1593 *ЛСБ* 233); Ино твоя мл(с)ть ... рє(чи) монасты(р)скіє єси побра(л) ... попа миха(и)ла ... єрєси приводячи бе(з)су(д)нє кля(л), и до ѣмы сажаль (Вільна, 1594 *ЛСБ* 251, 1).

БЕЗСУРМАНЪ *див.* **БЕСУРМАНЪ.**

БЕЗСЪМЕРТІЄ *див.* **БЕЗСМЕРТИЄ.**

БЕЗСЪМЕННО *присл.* Непорочно: безсѣменно чисто родилса (1489 *Чет.* 111 зв.); той котѡрый са з' мене Дѣвици бе(з)сѣменно оуродилъ, и Дѣвицею мене непорочною и в' рожєствѣ и по рожєствѣ заховаль, такъ ѡкрѣтнє мѡчєн' бываєт', и терпѣгъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 922); А с тои безсѣменно, з' Дѣа стѡго, Плѡтію родѣса, и сѣ члѣвки пожѣлъ єси на земли, Бже мѡй, котѡрій живє(и), Вѣ свѣтѣ Непрѣстѣпноу, положѣлъ са єси в' Пєщѣрѣ тѣмной (Чернігів, 1646 *Перло* 28).

БЕЗСЪМЕННЫЙ *прикм.* Непорочный: А пото(м) кладѣмъ рѣкѣ на живо(т), исповѣдѣючи зѣстїє єго на зѣмлю, и вѣ прч(с)гѣмъ живѡтѣ Бѡмѡтере, бе(з)сѣменное зачатїє єго (Київ, бл. 1619 *О обр.* 69).

БЕЗТЕЛЕСНИЙ *див.* **БЕЗТЕЛЕСНЫЙ.**

БЕЗТЕЛЕСНО *присл.* Безтілесно, безплоті: тѣмъ тѡлко бѡлшій або ѡ(т)мѣнный ѡ(т) сѣна и дѣха, ижъ єсть повѡдомъ, але одной чти, одного бж(с)тѣва, котѡрого сѣ ... ѡ(т) него ... бе(з)лѣтно, безтелєсно, несказѣтелю ... происѣлъ (Острог, 1598 *Ист. фл. см.* 46 зв.).

БЕЗТЕЛЕСНЫЙ, БЕЗТЕЛЕСНИЙ *прикм.* Безтілесный, безплотный: Апѣли ѡ аглѣхъ и прѡчыхъ нб(с)ныхъ бе(з)телєсныхъ сѣлахъ, сквѣрно єсть і нечєстїво телєснє // раздѣти (Острог, 1588 *Сур.* 11-11 зв.); Єстєство аглѣское безтелєсно єсть (Почаїв, 1618 *Зєрц.* 2); та(к) и бе(з)телєснаа дѣѣа, вѡзметъ ли товѣри(и)ство з' оужѡмъ, крѣючимъса во внѣтрнихъ дѣѣи прикомѡркахъ, мановите // з' дѣхомъ преврѡтнымъ, вшєтѣчницею єсть взглѣдомъ Бѣа (Вільна, 1627 *Дух. б.* 239-240); incorporalis, безтеле(с)-ни(и) (1642 *ЛС* 232); Амврѡсій мѡви(т): Якобы безтелєсный тѣло(м) былъ нєсєный по водахъ, потѡпо(м) непожѣртый, и межи такъ гвалтѡвными волнѣми потѡпными, на(л) стрѣстми тѣла свѣєго якобы безтелєсный зѣйгаєстѣю ѡдѣржалъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 3).

БЕЗТРАВНЫЙ *прикм.* Позбавлений трави: стѣи ивагъ жи(л) бо во поустыні безводнен и безтравнен (1489 *Чет.* 270 зв.).

БЕЗУМЕНЬ *див.* **БЕЗУМНЫЙ**.

БЕЗУМЕНЬСТВО *с.* Те саме, що безумие в 2 знач.: Божіє не можемо розуміти нікто, лише духъ Божій, чомъ чоловікъ єсть у безуменьствѣ, не може // познати, чомъ душкою своєю ся судить (XVI ст. *НЄ* 38-39).

Див. ще **БЕЗУМСТВО**.

БЕЗУМЕЦЬ *ч.* (*безрозсудна людина*) безумець: Рекль ємоу бѣ безоумче або глоупче тои то почи дѣшоу твою выгагноѣ(т) ѡ(т) тебе (1556-1561 *ПЄ* 274 зв.).

Див. ще **БЕЗУМНИКЪ, БЕЗУМНИЦА**.

БЕЗУМИЕ, БЕЗУМІЕ, БЕЗУМЬЕ *с.* (*цсл.* безоумие) 1. (*божевѣлля*) безумство, безумність: цѣрѣ оуслыша(л) ... своихъ лѣживы(х) болвановъ скверность и безоумье немощное (1489 *Чет.* 56); И такъ не допустивши наукамъ ширитися, останокъ, шго позостало отродковъ оныхъ княжатъ, у вѣру рымскую привель, а ишихъ у безуміе (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50).

2. (*нерозумні дії, вчики*) безумство, безумність, нерозсудливість: а моємъ бездмію не поноши бо єси грѣшны и малооуме(и) былъ (Київ, 1554 *ПИ* № 1); по(д)арѣмни(и) бе(з)гласе(и), або ѡсе(л), чловѣчи(м) гблосо(м) промѡви(в)ши(и), обличае(т) пр(о)рокѡ безоуміе (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 202); Єллиномъ же, албо поганѡмъ, бездміе, тѡєсть, глѡпство або шалѣнство, Гды насъ клѡнаючихъся Распѣтомъ Хѣ видачи насмѣваються (Київ, 1632 *МІКСВ* 273); кто(ж) бы его бездмію не посмѣялся (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 215); perperitudo, безумие (1642 *ЛС* 310); ѡнъ ѡ(т) неи Лице свое пресвѣтлое ѡ(т)вращаетъ, Агглюве Бжїи посмѣваються ей бездмію (Чернігів, 1646 *Перло* 151 зв.).

Див. ще **БЕЗУМЕНЬСТВО, БЕЗУМСТВО**.

БЕЗУМНЕ, БЕЗУМНЪ *присл.* Нерозумно, нерозсудливо, безумно: а коли ва(с) тоє добре зради(т), а коли ва(с) шго ва(с) спротивного в то(м) постановебно вашо(м) стрѣти(т), а коли ва(м) тѡю ра(д)у оны(и) голо(с) (безоумне в сию пощѣ дѣшъ твою исто(р)гнѣ(т) ѡ(т) тебе, а я(ж) єси оуготова(л) комоу бѣде(т) посѣче(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 254); isipienter, безумиѣ (1642 *ЛС* 239); не винѣтъ тебѣ Бгъ добротливы(и), що єго злоречишъ, сѣмъ єси оускѡчивъ вѣ море гее(и)ское // кѡпѣтиса, и зосталєсь невѡлникѡмъ вѣчнымъ

чѣртѡмъ незришили бездмне: якѡ товаришѣ твой (Чернігів, 1646 *Перло* 157 зв.-158).

БЕЗУМНИЙ *див.* **БЕЗУМНЫЙ**.

БЕЗУМНИКЪ, БЕЗУМНІКЪ *ч.* Те саме, що безумець: Рекль ємоу бѣ безумнїче або глоупче тои ночь доушу тѡю вытяноут ѡ(т) тебе (Володимир, 1571 *УЄ* вол. 75); Бо было не мало очевистыхъ светковъ, которые на томъ соборе были, и баламутню таковую шпроовати бы не захали, и не разумели за таковыхъ безумниковъ, жебыхмо о томъ ведати не мели (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1103).

Див. ще **БЕЗУМНИЦА**.

БЕЗУМНИЦА *ч.* Те саме, що безумець: Изали таковой безумница не своеєжъ власное вѣры отрѣкается, которую на крещенїю светомъ прынялъ, коли отрѣкается вѣры Латинское? (Вільна, 1608 *Гарм.* 221).

Див. ще **БЕЗУМНИКЪ**.

БЕЗУМНІКЪ *див.* **БЕЗУМНИКЪ**.

БЕЗУМНЫЙ, БЕЗУМНИЙ, БЕЗУМЕНЬ *прикм.*

1. (*який діє нерозумно, нерозсудливо*) нерозумний, нерозсудливий, безумний: Рече смерть: ѡ бездмни(и) чловече, еще с тобою бѣдѣ троха мовити (XVI ст. *Сл. о см.* 334); Айно, котрыи суть и теперь панове, шго суть безумїи, немилостивныи (XVI ст. *НЄ* 104); А хтожъ такъ безумный будетъ жебы мель такъ злую и непожиточную речъ хвалити?! (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1055); Але мы такъ прѣстыи и бездмныи естехмо, же кгда незлїченени прѣ(з) ве(с) рокъ грѣхи пополнѣемо, не стараємѡса ѡны(х) зѣтиса (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 294);

у знач. ім. : вѣ домѣ мѡвлю оучѣ и банкѣтовъ, ср(д)це бездмныхъ найдѡватиса повѣдаєтъ (Вільна, 1620 *См. Каз.* б); Ср(д)це прм(д)рыхъ вѣ домѣ сѣтованїа, и срѣдце бездмныхъ вѣ домѣ весѣлїа (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 9).

необдуманий, нерозважливий: А тѣлецъ ѡный жидѡвскїй ѡ(т) злѡта ... вѣлитый, аза не былъ и не єсть пѣвны(м) знакомъ згѡды, аза тымъ згодївшиса на свою бездмню згѡдѣ, не выкрикали не весѣлилися (Острог, 1598 *Отп. КО* 7);

у знач. ім. с.р. безумное — (*те, що здійснюється без обдумування, нерозважливо*) нерозумне: нѣчѡго бездмного в справѣ сей противъ Бгъ моємъ не вырекль (Вільна, 1620 *См. Каз.* 6 зв.).

2. (нездатний думати, розумово обмежений) нерозумний, дурний: Ажъ хто хочеѣ мудръ быти, безумень негай буде (XVI ст. *НЄ* 39); Лѣдѣ: Безѣмать, глѣять (1627 *ЛБ* 59); baselbi, бе(э)умнѣи, дураки (1642 *ЛС* 99).

3. (психічнохворий) божевѣльний, безумний: perfaſu(us), юродѣ, безумный (1642 *ЛС* 307);

у *знач. ім.*: не отвечаѣ безумному по безумію его, да не подобенъ ему будешѣ (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1117).

4. *Перен.* Величезний, безмежний: Али Христосъ добротою своею притерпѣлъ нерозумство ихъ и дяку безумную (XVI ст. *НЄ* 38); ннѣ вы законници ... звноутрь конве або мисы чѣстите а вноутрьнее ваше полѣно е(ст) грабежо(в) ... и несправедливости безоу(м)нѣи (1556-1561 *ПС* 270 зв.).

БЕЗУМНѢ *див.* **БЕЗУМНЕ.**

БЕЗУМСТВО *с.* Те саме, що безуміє в 2 знач.: Коли ся чинишѣ мудръ, мудрость сегосвѣтняя безумство у Бога естѣ (XVI ст. *НЄ* 39); И естѣ той прикладъ — щирое отступническое безумство, або хитрый, облудне зажитый подступъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 632).

Див. ще **БЕЗУМЕНѢСТВО.**

БЕЗУМСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Дѣяти, вести себе нерозсудливо: што ся приведеного ... зѣ правиль ... вселен-скихъ соборовъ преложонныхъ описанья дотычетъ, дивѣ мя, же такъ неосторожне, або насъ за таковыхъ мѣти хотятъ, або самыхъ себе за безрозумныхъ подають, а кожѣ такъ естѣ, же въ речахъ явныхъ и ясныхъ безумствуютъ и слѣпѣють (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 532).

БЕЗУХИЙ, БЕЗУШИЙ *прикм.* 1. (який не має вуха або вух) безухий: Сцірите межѣ татари. люде бе(э)оушѣи, то(л)ко дѣрки мѣшго (!) оушѣи // маю(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25 зв.-26); inaſhitus, безухи(и) (1642 *ЛС* 229).

2. (про посуд, який не має вушка) безухий: алабастръ, или сткланѣиц(а): Ба(н)ка, або слѣикъ алабастровый, або начи(н)е бе(э)ѣхое, не маючее за што взѣто быти (1627 *ЛБ* 174).

БЕЗФРАСУНЛИВЫЙ *прикм.* Безтурботний, безклопѣтний, безжурний: ато чини(т) ѡ(д)но для масочревох(т)ного а дрѣгое для тѣрѣкинѣ красное, да

на ма(к)ки(х) постела(х) спи(т) и // бе(э)фрасоунливѣю жизнь живе(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 252 зв.-253).

БЕЗХВАЛІЄ *с.* Відсутність самохвальства: Третее бе(э)хваліє, ро(э)сѣжаючи в' собѣ, и(ж) нѣма(ш)са чи(м) хвалити, што во вѣки не пребывае(т) и скоро (са) ѡтмѣняе(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 239 зв.).

БЕЗХИТРѢСТВО *с.* Відсутність хитрощів, нелукавість, простодушність: пога(н)скіє еіце догматы ... кѣсаючіє Ісовы простоты, Петровы вѣры Іоа(н)новы ч(с)тоты ... и прочіи(х) Ап(с)лѣ бе(э)хитрѣства вомѣстити ниже Помыслити не мѡгѣтъ (1598 *Виш. Кн.* 272).

БЕЗХИТРЫЙ *прикм.* Безхитрісний, нехитрий: А если не згаднете тоє простое и безхитрое загадки ... тогда, оставивши философы латинские, к тебѣ, брате мой русине, с словом ся оборочаю и раду ... даю (1599-1600 *Виш. Кн.* 153).

Див. ще **НЕХИТРЫЙ.**

БЕЗХРИСТОПРИХОДНЫЙ *прикм.* Який не визнає приходу Христа: Что жѣ за пожиток с тых пастырей безхристоприходных и владущих, коли не имѣют силы ничтоже добро, ниже за свое спасение сотворити, ниже о прочих спасенію промыслити! (1608-1609 *Виш. Зач.* 200).

БЕЗЦВѢТЬ, БЕЗЫЦВѢТЬ *ч.* Назва рослини: erimedion, бе(э)цвѣтъ трава (1642 *ЛС* 181); erineos, безцвѣтъ трава (Там же, 182).

БЕЗЦЕНОКЪ *ч.* Безцінь. за безценокъ — за безцінок, за безцінь, дуже дешево, майже даром: помененый Федор Липка ... // ... свиней чотырдесять великих бутен-скихъ ... побралъ и за безценокъ попродавалъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 72-73).

БЕЗЦѢННИЙ, БЕЗЦѢНЕНЪ *прикм.* 1. (якому не можна визначити ціни) безцінний: incensus, безцѣненъ (1642 *ЛС* 230).

2. (який нічого не коштує) безкоштовний: ina(e)stimabilis, безцѣн(н)и(и) (1642 *ЛС* 229).

3. *Перен.* (який має велике значення) безцінний, неоціненний: прѣдко знашли такого, который безцѣннаго оучителя ... продалъ (поч. XVII ст. *Пчела* 34 зв.); Хотѣли бы снагъ отступникове зѣ тѣла церкве ... вылучити святую церковь Рускую, за которую Иисусъ Христосъ кровь свою безцѣнную вылялъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 500); Радуйса, ѡ челове́че ... жєсь естѣ

чѣстю славно вознесенный, Безцѣнною цѣною либо ѡ(т)кѡплѣнный (Львів, 1631 Волк. 28 зв.); мы бе(з)-цѣ(н)ноѣ твоѣѣ крѡви цѣною, кѡплєныѣ нево́лннко́ве твоѣ, которыѣ в' тебе вѣримо (Київ, 1637 УЄ Кал. 982).

БЕЗЧАДИЄ с. (цсл. бесчадие) безцѣпнѣсть: плачу вдовѣства своего и блюдоуса безчадия мое(г) (1489 Чет. 14 зв.).

БЕЗЧАДНИЙ, БЕЗЧАДНЫЙ прикм. Безцѣпний: Тилко я на семь свѣтѣ естемь нецѣ(с)ною, Ижемь ся една стала, Бже, безчадною (I пол. XVII ст. Рез. 176); illiberis, безчадный (1642 ЛС 225);

(нездатный давать потомство) безплідний: почто ма во клатвѣ пр(о)ркѣ свои(х) причастнѣ сотворилъ еси, давъ ми оугробу безчаднѣ соуцо (1489 Чет. 79).

БЕЗЧЕЛОВѢЧНЕ присл. Нелюдськи, не по-людському, жорстоко: Якбѣжъ дръзновеііе до бѣга и до люде(и), гдѣ сѡмнене ва(м) не допѣцає(т) (бо не роздѣлю абысте так ѡ великое ѡ(т)чааіііе, ѡ(т)павши, сѡмнѣ(н)е свое ско(т)ски бе(з)члѣчне потопѣвши, ср(л)це(м)са колико(л)ве(к) вспомѣгѣвши на ле(г)комыслны(и) оучино(к) сво(и) не поукали) мѣти хочете (Острог, 1599 Кл. Остр. 226).

БЕЗЧЕСНЕ див. **БЕЗЧЕСТНЕ.**

БЕЗЧЕСНЫЙ, БЕЗОЧЕСТНЫЙ, БЕЗЧЕСТНИЙ, БЕЗЧЕСТНЫЙ, БЕЗЪЧЕСТНЫЙ, БЕЗЪЧЕСТНЫЙ прикм. 1. Безчєсний, нечєсний, пѣдлїий, безсовѣсний: не смотритъ Христосъ, шго за фѣль члѣвѣкъ, ци жидѣ, ци грєчинѣ, ци чєсний, ци безчєсний (XVI ст. ПС 97); impuratus, безче(с)пни(и), непреподобни(и) (1642 ЛС 229);

безсоромний, безстыдний: а тыи [дѣвки, и невѣсты] ... бе(з)чєс(т)ни бѣдѣчи, хотѣ видѣли так' пова(ж)ного дхвоного члѣвка: по(л)касапы(х) подолко(в), не спѣсѣтили (поч. XVII ст. Пчела 4).

2. Безславный, ганєбный: Якъ дѣрныє и бесѣче(ст)ныє патріа(р)хи ничего славного и пожито(ч)ного ... в зє(м)ли сей не чина(т) (1598 Виш. Кн. 278); Безумны мы дѣля Христа, мы славныи, мы безчєсныи до пыгѣпгыного часа (XVI ст. ПС 40); Вѣришь же, Ижъ дѣла твоа в' неолѣбѣныхъ ... раііахъ, то єсть, в' бе(з)чєсныхъ намѣтностїи, прє(з) Хр(с)га оулѣчѣнє мѣти мѡжєтѣ (Вильна, 1627 Дух. б. 377); Ѡ пр(ч)стаа Пѣнно ... Южѣ твой любѣзны(и) на сѣртѣ

є(ст) срѡгѣю здапы(и), Бы на безчєсно(м) кр(с)гѣ быть ѡкрижѡванный (Львів, 1631 Волк. 14 зв.); оувѣ мнѣ быламѣ гѣкѡгда славна и богѣга, а пѣгѣ бѣдна, безчєсна, и оубѡга (Чернігів, 1646 Перло 158); Бе(з)чєсний. Inhonoratus. Infamis ... Inhonorus (1650 ЛК 425).

у знач. ім. с. р. **безчєсное** — ганѣба, неслава, безчєстє: они пушли испєрєдѣ собѡра, радовали(ся), що дѣля имєне Исусового п(р)їяли безчєсное (XVI ст. ПС 33).

Див. ще **НЕЧЕСТНЫЙ.**

БЕЗЧЕСНѢЙШЕ присл. в. ст. Безчєснѣше, пѣдлїше: А то дѣля чѡго та(к) чини(т), то є(ст) послѣднѣйше, бе(з)чєснѣйше и неславнѣйше са рѡди(т) (1598 Виш. Кн. 287 зв.).

Пор. **БЕЗЧЕСТНО.**

БЕЗЧЕСНѢЙШИЙ, БЕЗЧЕСТНѢЙШИЙ прикм. в. ст. Безчєснѣйший, пѣдлїйший: Явно, яко ничи(м) дръги(м), толко хѣлюю и величанїє(м) гѡрдѡсти прє(л) члѣвки; а прє(л) всевидѣщи(м) око(м) ѡкаа(н)гѣйши(и) и всѣ(х) тѡвѣрен бе(з)чєснѣйший еси (1598 Виш. Кн. 287);

у знач. ім. : То ли Твоа вѣра, ры(м)ланинє, я(к) всѣхъ по(л) сѣбою ни(ж)ни(х), і бе(з)ч(с)пѣйшихъ, і оубѡ(г)ни(х), и полтѣ(и)ни(х) имѣти прагнѣши (1599 Виш. Кн. 220).

БЕЗЧЕСТВОВАТИ дієсл. недок. Те саме, що безчєстити в I знач.: гєдєонѣ Болѡбагѣ ... бра(т)ство и сїєенико(в) и(х) бе(з)чєствоваль, вязаль, билъ мордоваль и ѡ(т) мѣстѣ проганяль (Новгородок, 1594 ЛСБ 267); ignomin[i]o ... безчєчу, безче(с)твую (1642 ЛС 224).

БЕЗЧЕСТИЄ див. **БЕЗЧЕСТЯ.**

БЕЗЧЕСТИТИ, БЕЗЪЧЕСТИТИ дієсл. недок. 1. (кого і без додатка) Зневажати, ганѣбити, безчєстити (кого, що, ким): Ащє же пи и сими досадами им не одолѣте, в темницахъ затворяйте и без вин вины на них налагайте, бийте, безчєстѣте и убийте (1588-1596 Виш. Кн. 149); гєдєбнє болѡбанє ... твоа мл(с)тѣ ... мєщѣп лѡ(в)скихъ ... билъ, безчєсти(л) (Вильна, 1594 ЛСБ 251, 1); Єпи(с)копѣ гєдїє(н) болѡба(нѣ) ... люди ... клѣтвами своими примуша(л) бе(з)чєсти(л) и о(т) цркѡвє(и) и(з)ганя(л) (Львів, к. XVI ст. ЛНБ 4, 2, 31); Лѣпше во очию вашу ... во вѣнє сем не розумѣющихъ, укорєныхъ, неразумныхъ и безчєсєныхъ от вас быти

изволяемо (1608-1609 *Виш. Зач.* 207); Баба не в' ворбжжа(х) (чим' са старо(ст) таких' безчести(т)) и чарах', але в' ббазни Бжей (Київ, 1623 *МІКСВ* 82); чомд створителя нашего безчестимѡ, нечистѡ емд дары приносачи (Київ, 1637 *УС Кал.* 729); ignomin[o], ... безчешу, безче(с)твую (1642 *ЛС* 224).

2. (що) Не шапувати, не поважати: коли начинье посмѣваеши, то и съкровище в' не(м) лежащее бе(э)честиши (п. 1596 *Виш. Кн.* 248).

Див. ще БЕЗЧЕСТВОВАТИ.

БЕЗЧЕСТИТИСЯ *дієсл. недок.* (від чого) (*відчувати сором*) соромитися, што діаво(л) видачи, и(ж) то(т) хво(ст) клобѣчны(и) ѡ(т)на(л) емд пожито(к) пыхы голо(в)ное, и бои(т)са и бе(э)чести(т)са ѡ(т) та(к) нѣкчемного, не(э)вѣклого, некрасного нѣкомоу не любимого пошениа того клобѣка (п. 1596 *Виш. Кн.* 229).

БЕЗЧЕСТІЄ *див. БЕЗЧЕСТЯ.*

БЕЗЧЕСТНЕ, БЕЗЧЕСНЕ, БЕЗЪЧЕСТНЕ *присл.* Те саме, що безчестно: На которое постановенье безстудие и безъчестне блюзните на стагъ патриарышески(и) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142); еще же и ... дияко(в) ихъ ѡ(т) мѣста бе(э)че(с)не вла(с)тю ри(м)ского по(с)лѣне(и)ства и(э)гнали (Вільна, 1594 *ЛСБ* 254); Прѣто приказѣмы, кгда до ва(с) тое писагье прійдетъ, што нарыхлѣи за оди(и) дѣнь, ѡныхъ манованѣх(х) зобравиши з' жонѣми и з' дѣ(т)ми безчестне и срамѣтне в' ланукахъ ... до насъ пошлѣте (Острог, 1598 *Отп. КО* 9 зв.); Кролѣвал негдысь оуранѣниа, Оупѣрною гѣрдосто лѣгѣт оуазвлѣниа: Корѣнѣ знагла трѣти(т) пѣнства позбывѣет, Безчестне погоржѣна ѡ(т) крѣла бивѣетъ (Львів, 1631 *Волк.* 27).

Див. ще НЕЧЕСНО.

БЕЗЧЕСТНО *присл.* Безчесно, підло, ганебно: не слышали есте о том, иж тые, да убийют скоро и безчестно будет на него инстиговали (1598 *Виш. Кн.* 104); незбожѣи Латинникове ... священѣи образы // безчестно зъ оздобъ и клейнотовъ лупили и по нихъ топтали! (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 775-776); Звѣзаного Іса безчестно порвали (Львів, 1631 *Волк.* 5 зв.).

Див. ще БЕЗЧЕСТНЕ, НЕЧЕСНО.

БЕЗЧЕСТНЫЙ *див. БЕЗЧЕСНЫЙ.*

БЕЗЧЕСТНЪЙШИЙ *див. БЕЗЧЕСНЪЙШИЙ.*

БЕЗЧЕСТЯ, БЕЗЧЕСТІЄ, БЕЗЧЕСТІЄ, БЕЗЧЕСТЬЄ, БЕЗЧЕСТЬЄ, БЕСЧЕСТІЄ, БЕЩЕСТВІЄ с. 1. Образа, зѣвага, безчестя: А пры то(м) Бм пано(в) и брати(и) мон(х) ... прошѣ ... абыстеса вѣм рачили за такую кривдѣ и безчестие закону стѣго и тое(и) ѡбогон епископии взяти и того перестеречи (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); Ты и(ж) нѣ маючы прѣ(л) очыма страха божья ... ку великому ѡбелженю хвалы бѣга вседе(р)жытеля, и безчестно закону божья ... в погибѣ(л) вѣчную себе и дѣлѣ хрестиянскіе заводишѣ (Львів, 1594 *ЛСБ* 249); Та(к)- же и а не чѣдѣюса вѣм(с) ксе(н)дѣове би(с)кѣпи, клеветѣ хѣлѣ, бесч(с)тѣю, и лжи глѣмо(и) вѣми, на блѣгоч(с)тѣе (1598 *Виш. Кн.* 279); бесчестие приводити — ображати, зѣважати, безчестити: хулящии их попят, лжут на них, смѣются им, ругание, бесчестие приводят, гонят, бьют (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 175).

2. Ганьба, песслава, безчестя: зачимъ ѡны(и) петрашевичъ, тую жеребицу з навезкою вернути и вси иныи шкѣды ... платить ... и бе(э)честье принати мусаль (Кременецъ, 1584 *ЛНБ* 5, II 4045, 72); Такъ вокресеніе умерлымъ: сѣсть ся // на изгнулость, устанѣть не гнилое, сѣсть ся у бещестіе, устанѣть честно (XVI ст. *ПС* 50-51); дѣгнѣтари ... взѣвши на себе подлыи и спрѣсныи сѣкни, и бе(э)честіе мѣсто слѣвы, стѣлиса не(и)дѣными и взго(р)жѣными (Вільна, 1627 *Дух. б.* 258); Нечестіе: Незѣбно(ст), бе(э)честіе, непѣбно(ст), нецѣюта, безѣчно(ст) (1627 *ЛБ* 77); И сего ради бѣдетъ тебѣ ѡ(т)всюдѣ бе(э)честіе веліе, бе(э)честіе ѡ(т) поми(с)ловъ твоихъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 276); Ѡ хѣры, агглскѣи с небеси, зстѣпѣте, Безчѣстіа Пѣнського сѣрѣвеса мѣтѣте (Львів, 1631 *Волк.* 10 зв.); ignominia, бе(э)че(с)тне, бе(э)славие (1642 *ЛС* 224); безчестие учинити — знеславити, збезчестити: бе(э)честие хвале боже(и) и кгвалтъ пѣрки сто(и) дѣчили (Замостя, 1589 *ЛСБ* 113); в безчестіе прійти — укритися ганьбою: Такъ же и жидове в великой славѣ будучи, в безчестіе незноное со архіерейством своимъ прішли (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47).

БЕЗЧИНІЄ, БЕЗЧИНІЄ, БЕЗЪЧИНІЄ, БЕЗЪЧИНІЄ с. (*цсл.* бесчиние) те саме, що безчинство: мы иѡакимъ ... даемъ моцъ семѣ братѣствѣ це(р)ковномѣ обличати противныа законѣ христовѣ и

всякое безъчиніе ѡ(т) це(р)кви ѡ(т)лѣчати (Львів, 1586 ЛСБ 71); Прото(ж) мы зве(р)хности пасты(р)ства нашего за такую и(х) де(р)зость и бе(з)чиніе вышеменены(х) особѣ ... ѡ(т) цркви божое ... ѡ(т)лучае(м) (Замостя, 1589 ЛСБ 113); Тамъ теды проклятого того отъ церкви ... отступства шукай гдѣ ся таковыи безчинія, распусты, своволенства, нечистота и вшелякая спросноть дѣяла (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 876); На такое то безчиніе рядъ церкви руское пришоу (Дермань, 1628 *КМПИ* I, дод. 319).

БЕЗЧИННИКЪ, БЕЗЧИНЬНИКЪ, БЕЗЪЧИННИКЪ ч. Порушникъ встановленого порядку: А естли бы тежѣ и в дрѣгихъ мѣсте(х) знали и слышали поповъ бе(з)чиньниковъ или ми(р)скихъ люде(и) и ты(х) повинѣни християски (!) ѡпоминати писангемъ, и ѡ(т)вѣтѣ ѡ(т) нихъ жадати (Львів, 1586 ЛСБ 71); Аще ли свашчѣнникъ начнѣтъ дѡмъ свой держати в небрежѣніи безъчинно: или Цркѡвное хвалы ... не будѣтъ полнити по ѡстаѣ, или оупиватиса начнѣтъ ... в таковаго безъчинника маемъ Црковъ ѡ(т)прати (Львів, 1614 *Вил. соб.* 14); свово(л)нико(в) и бе(з)чи(н)ноходячихъ братіи ѡтлѣчати(с) Ап(с)лъ розказѣ(т), вѣмъ то, але не зведивши трѣдню розѣмѣти и мѣти за бе(з)чи(н)ника (Скит, 1633 ЛСБ 520, 2).

Див. ще БЕЗЧИНЦА.

БЕЗЧИННО, БЕЗЪЧИННО присл. Непристойно, безладно: Ап(с)лъ же паве(л) повелѣвае(т) таковаго ѡ(т)дати сатагѣ, измѣти злаго ѡ(т) ва(с) самѣхъ яко чло(н)ка гнилого ѡ(т)лучитеса всякого брата бе(з)чи(н)но (Перемишль, 1592 ЛСБ 399); Аще ли свашчѣнникъ начнѣтъ дѡмъ свой держати в небрежѣніи безъчинно. ... в таковаго безъчинника маемъ Црковъ ѡ(т)прати (Львів, 1614 *Вил. соб.* 14); А што се дотрѣчетъ Никодима Силича, который ... по разныхъ мѣстцахъ безчинно валася (!) и волючился ... и катови приводомъ и помочникомъ былъ ... яко приводцу ката и помочника его, отъ священства ... запрещасмъ ... и в затворъ постничества сказуемо (Київ, 1626 *ЧИОПЛ* V-3, 219); Бе(з)чинно. Inordinate. Prae(post)ere (1650 ЛК 425).

БЕЗЧИННЫЙ, БЕЗЧИНЬИЙ прикм. Недозволенный, незаконный, непристойный: аще бы кто себе много искалъ безчинного братства ко уничиженію сему светому братству, таковыи да и нѣ меюти ни

единой власти во всем строенію церковного братства (Берестя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 10); Горе на(м) смѣю щим(с)а, ннѣ яко возридаете и восплачете, а что за сокрѣщеніе ср(д)ища (!) з мѣзко(в) токмо смѣхъ и радость безчиннаа, на что писаніе(м) сты(м)стве(р)жаю тои выводъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* (Лв.) 29); Постерѣгати мае(т) Игѣме(н), абы якъ са(м) нигде а иле далеко з Монастыра не ѡ(т)гожа(л)ся без совѣтѣ дѡвны(х) и вѣдомости свѣцки(х), такъ те(ж) брата любѣ на послѣшаніе гдѣ з Монастыра посылати, любѣ безчи(н)ного ѡ(т)правовати (Луцк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 64); оудалѣитеса ѡ(т) таковаго кѣтрый безчинно ходи(т) бо то е(ст) бе(з)чинны(и) (1645 УЕ № 32, 192 зв.).

у знач. ім. : Молю васъ, братья, наказуйте безчинныи, угѣшайте малодушныи, посѣте слабыи, долготерпите каждому (XVI ст. *НЄ* 83).

БЕЗЧИНСТВО, БЕЗЧИНЬСТВО с. (*порушення правил, норм поведінки*) безчинство, беззаконня, непорядок: Отожъ, для тыхъ безчинствъ и иныхъ, которыхъ сездѣ еще не всѣхъ поменилъ, — церкви Греческая Римскую отринула (1582 *Посл. до лат.* 1138); иного бе(з)чи(н)ства ѡ противозако(н)ства за постѣпкомъ лѣтъ и часов много (Острог, 1587 *См. Кл.* 11 зв.); яко то шире(и) тамъ предъ его мѣстю свѣте(и)ши(м) патриа(р)хомъ и все(м) соборо(м) всѣ ваши безчи(н)ства и своволе(н)ства показаны бѣдѣтъ (Львів, 1588 ЛСБ 103); можѣтъ невдачны(и) есмѣ члѣвкъ ѡпановати, и ма(р)нѣ погѣбити за безчиньство ѡнаго, ижъ не мѣлъ мл(с)ети до померши(х) людѣи (поч. XVII ст. *Пчел* 13 зв.); А безчинство естѣ то, кгда хто што не по воли Божой чинитѣ (1603 *Пит.* 11).

Див. ще БЕЗЧИНІЕ.

БЕЗЧИНЦА, БЕЗЪЧИНЦА ч. (*стп. bezczyńca*) Те саме, що безчинникъ: Спрѣкрилоса просѣти Нѡвого причинцы, потребѣють давнии до мене безъчинцы (Вільна, 1620 *Лям. К.* 14).

БЕЗЧИСЛЕННЫЙ, БЕЗЧИСЛЕНЬИЙ, БЕЗЧИСЛЫЙ, БЕЗЧИСЛЫИ, БЕЗЪЧИСЛЕНЬИЙ, БЕСЧИСЛЕННЫЙ прикм. 1. Незліченный, незчисленный: безчисленая же воинства вси оу своемъ лицѣ (1489 *Чет.* 74 зв.); Ѡ що бѣдѣ чинити, албо мовити гди постава(т) предъ судією страшнаго і справедливого, ти(л)ко ѡ землю, смерти, ѡ(т)

множества грѣховъ свои (sic. — Прим. вид.) бесчисленнихъ (!) (XVI ст. *Сл. о см.* 335); Стáрость знамендеѣтъ долъгѣотоу вѣковѣ, и безчísленное мно́жество часѣвъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13 пенум.); Безчисленное мно́жество мѣстѣ барзо великихъ татаре съ козаками повыймали и шкѣды незлiчѣоны починили (1636-1650 *ХЛ* 81); Вы в роздѣлѣнихъ Њбсахъ живете вѣчнѣ, И в радости хвалѣте Творца свѣгѣоу оуставѣчнѣ. Ва́ше безчísленѣе мно́жество, Ты(л)ко знаѣтъ Триперсона́льное Б́жество (Чернігів, 1646 *Перло* 41 зв.); Кри(м)ски(и) ца(р) бе(з)числе(н)ное мно́жество хрѣстія(н) во плѣ(н) взе(м)ше во свояси возвратиса (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32).

2. (дуже великий) безмежний, безмірний: дѣшѣ мою ... вѣ рѣки владыцѣ ... порѣчаю, маючи надею вѣ его Божкомѣ безчísленнѣмѣ милосердію (1577 *AS* VI, 71); Не труба и арфа небо отворяет, але милостыня бога умоляет. Гласы ж безчísленны въздѣхъ наполняють, и потомъ, яко дымъ, поставы нѣ мають (к. XVI ст. *Укр. п.* 76); Нѣхто не берѣ́ѣ ѡ(т) мене дѣши моѣѣ, але а самѣ еѣ, дѣла бе(з)чísльного милосердіа, покладаю (Київ, 1637 *УС Кал.* 812).

БЕЗЧИСЛЕННѢ *присл.* Незліченно: innumerabiliter, безчи(с)ле(н)нѣ (1642 *ЛС* 238).

Див. ще **БЕЗЧИСЛЕНО**.

БЕЗЧИСЛЕНО *присл.* Незліченно, надмірно, дуже: ѡ(т) тѣла его смрадѣ исходить безчислено (1489 *Чет.* 3).

Див. ще **БЕЗЧИСЛЕННѢ**.

БЕЗЧЛОВЕЧІЄ *с.* Нелюдськiсть, жорстокiсть: сперво(т)кѣ лю(д)скость albo милосердіє на зрадѣ маючи, а опослѣ(д) ѡкрѣ(т)ность и бе(з)чловечіє покаже(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 72); Лѣотость: Безчловечіє, зѣдлю(ст), зло(ст) (1627 *ЛБ* 61).

БЕЗШАРНО *присл.* Безколірно, похмуро: incolorate, безша(р)но, мрачнѣ (1642 *ЛС* 231).

БЕЗШКОДНЫЙ *прикм.* Невинний: не масмѣ имѣ жадное перешкѣды в спокойномъ держанію ихъ чинити ... тежѣ ... от позвоу, зысков и презысков у каждого суду боронити ... безшкѣдныхъ чинити ... коштомѣ и накладомъ своимъ очищати и свободнымъ чинит ажѣ до вышѣ аренды (Гнойня, 1596 *ПККДА* I-1, 168-169).

БЕЗШТАНКО, БЕЗЪШТАНКО *ч.* Безштанько.

Вл. н.: Паве(л) бе(з)шта(н)ко (1649 *РЗВ* 3 зв.); Ивашько безышта(н)ко (Там же, 46 зв.).

БЕЗЯЗЫЧНЫЙ *прикм.* (який не говорить) без'язикий, німий: ѡднѣкѣ же пришедши вѣ памѣтъ ... ни́хто абы не занедбавѣтъ ... же гѣ слѣпца оумѣдрѣѣтъ, же безязычна(г) и гѣгнѣвого моисѣа вѣ мѣвъ оукрашѣѣтъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 2 зв.).

БЕЗЪ¹ *ч.* (*стп., стч.* bez) те саме, що бозѣ: безъ sambucus (1645 *Уж.* 23 зв.); Prodawala babusienka kobzu, — Hde-m sia wziaaw kozak zo bzu Vchopуу y zayhraw y potouk babusinu kobzu (бл. 1650 *ШКН* 179).

БЕЗЪ², **БЕЗ**, **БЕЗЪ**, **БЕСЪ** *прийм.* I. (з род.) 1. (виражає модальні відношення) (у сполуч. з абстракт-ними іменниками характеризує спосіб дії) без: поплатити хочю тоє все бе(з) про(с)бы (Житомир, 1502 *Арх. Р.* фотокоп. 5); тогды на(м) богданѣ воеводи да є(ст) слобо(д)но и доброво(л)но ... и бе(з) жа(д)нои шкѣды выити из землѣ королѣ полского (Ясси, 1510 *Cost. BD* 473); каза(л) ми тоє моє срѣбро бе(з) ка(ж)дого да(т)кѣ пѣназеи выда(ти) (Острог, 1511 *ЛОИИ* 124, 1, 4, 1); пришо(л) за нихѣ бе(з) вести ца(р) перекопѣски(и) (1552 *ОБЗ* 142 зв.); А кого бы брата выбирали на старѣ(й)шинство а ѡнѣ бы ся зборонялѣ безѣ причини слѣдшное виненѣ дати три бе(з)мѣны воскѣ (Львів, 1588 *ЛСБ* 71); мещане ... грѣбо(с)тѣю своєю спрѣтивившиса в цѣркви корчѣмнымъ словы безѣ бѣязни ѡповѣдали (Київ, 1650 *ЛНБ* 1136, 32, 1); боя(р) и по(д)данныхъ бе(з) литости ... позбивали (Луцк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89); найпрѣве іюдѣ ноги оумы(л) и фартухѣ(м) ѡтерѣ, а ѡ(л)да(л) ємоу безѣ встыдоу, не(д)баючи ѡ том и(ж) его оучитель єсть (XVI ст. *УС* № 29519, 239 зв.); А если бы се не погодили тогды ... на ты(х) рѣчко(х) ... таки(и) же рокѣ в то(и) же справе метимуть ... бе(з) жадного прыпозвѣ (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 157 зв.); перекладач до Златоустого бѣсѣды прицѣпив и без стыда на свѣт з друку выдати важився (1615-1616 *Виш. Поз. ѡчсл.* 239); Безѣ зависти, безѣ гнѣвѣ зѣ ... своими Жылѣ на свѣтѣ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 8); Грѣшницы Тебѣ без бо́лѣзни витѣютѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 58); Котори(и) погребѣ бе(з) зволоки ... то(л)ко во(д)лугѣ звычайу хре(с)тіянѣско(г)[о] ... абы ѡ(д)правлѣнѣ бы(л) (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 212);

не безъ — (уживається при вираженні ствердження з певним виділенням) не без (чого): але иже бы тоє ма(л)же(н)ство не внима(л) кто не бе(з) причины пожиточной рѣчи хр(с)тія(н)скои дѣишено, имае(т) г(с)п(л)ръ на(ш) ... // ... ми(р) вѣчныи ... с крале(м) ... записати (Люблін, 1506 *Cost. BD* 441-442); не бе(з) вѣдома и порады ... фу(н)довано бра(т)ство школу и дрека(р)ню (Львів, 1587 *ЛСБ* 83); Смѣтны были Ап(с)ли, а снѣтъ и не безъ плѣчѣ, коли Хс ро(з)ставилисѣ зъ нѣми вошѣлѣ на нѣбо (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 13);

не безъ того, абы — (уживається при вираженні можливості) не без того, щоб: а заты(м) ю(ж) оулащѣньмѣса о болшомъ артикдѣгѣ, снѣдѣгѣи о мѣшше са згодѣли, не без того абы и востѣчници чого имѣ не оустѣпѣли в тыхъ артикоулахъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 46); великій царь, гдѣ ся зъ Риму до Византіи переносилѣ, не безъ того, абы якого привилею на дапину // якую не мѣлѣ зоставити ... патѣ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 323-324).

2. (виражає об'єктивні відношення) (вказує на відсутність кого, чого-небудь) без: кнѣзь андрѣй ... мови(л) ... возми собѣ дворъ конюръ ис тыми селы бе(з) жеребѣя (Конир, 1502 *Арх. Р.* фотокоп. 18а); Повинны черкасыцы бояре слѣжити копыю збро(и)но и ездити съ старостою або и безъ старосты ... противъ люде(и) неприятельскихъ (1552 *ОЧерк. З.* 8); тогдѣ реклѣ имѣ коли есми васъ посылаѣлѣ // безъ мѣха и безъ влагалища (без мѣника, або безъ калиты) и безъ обоуви а чи пакъ ва(м) чого не доставало (1556-1561 *ПС* 320-320 зв.); якъ могутъ слухати безъ проповѣдника? (XVI ст. *НС* 65); Арьтыкулы того до ихъ милости посылаемо, которые духовъные наши крыемкомъ, отступыне, на насъ, безъ насъ уковали (Вільна, 1599 *Ант.* 649); Не опустѣло небо безъ Сатани (Львів, 1605-1606 *Перест.* 40); былъ еще живъ Лѣзарь ... самъ живый, бе(з) писма, свѣдокъ и оповѣдачъ предѣвного тогѣ Чѣда (Київ, 1637 *УС Кал.* 168); а хто би є(г) малъ дзати (!) безъ попа силского щоби былъ проклат (!) (Білий потік, 1646 *Паньк.* 10);

(аживається при виділенні чогось із однотипних предметів) за винятком, крім: до якого Плюского лѣса повинно битъ дванадцѣть байраковъ, безъ малихъ байрачковъ (Чигирин, 1615 *ЧИОНЛ* VIII-3, 16).

3. (виражає означальні відношення) (вказує на відсутність якоїсь ознаки, властивості при характеристиках осіб чи предметів) без: кнѣзь Андрѣй ... з молодости летъ своихъ аж до смерти своеє смыслѣ и роздѣлѣ прирѣженого, людского не мелъ и то никгды не было, абы коли которого часу мелъ к роздѣлѣ прийти, але завше такъ ѣ в одной мѣре безъ смыслѣ былъ (Вільна, 1546 *AS* IV, 450); к томѣ тежъ ѣалъ есми ѣ Ихъ Милости ... шата новаѣ адамашковаѣ черленаѣ безъ брамовъ (Несухойже, 1550 *AS* VI, 5); Старосте штъ корованѣ кгды ... идеть ... до шрѣды тогды шѣба сиби(р)кова бе(з) колынера (1552 *ОКан. З.* 23); бо яко тѣло бе(з) дѣлѣ роздѣлюи, та(к) же и тѣсто бе(з) квасѣ и соли є(ст) мертво (Вільна, 1596 *З. Каз.* 44); всякъ бо человекъ ложъ, только єдинъ Христосъ, глава церковная (!), безъ грѣха (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); Непорѣченъ: Безъ пагѣны (1627 *ЛБ* 75); кожномѣ претѣ шѣкаючомѣ досконѣлости пѣлне належитъ ямѣжна, безъ которѣи не лѣтво прѣймаѣа быти мѣже(т) мѣтвѣ Бѣгѣ (Київ, 1648 *МИКСВ* 350).

4. (виражає кількісні відношення) а) (у сполуч. з кількісним числ. вказує на кількість, яка недостає до потрібної) без: Ино всего того сума: двѣ тысячи копѣ и шестѣдѣсѣтъ копѣ грошѣи, безъ дванадцѣти грошей (Краків, 1505 *РЕА* III, 69); ѣсталъ есми єще виненъ Єго Милости ... чотыриста золотыхъ, безъ двѣдцѣти золотыхъ (Володимир, 1535-1544 *AS* IV, 382); Єго Милостѣ єщо мѣгѣ не додаѣлъ двохсотъ копѣ грошѣи, безъ десѣти коп грошѣи, Литовское личѣи (Вільна, 1540 *AS* IV, 264); Каменьныхъ кѣлѣ сто бе(з) ѣ(л)ное (1552 *ОКЗ* 36); па(и) григоре(и) сенюта ... три(д)ца(т) ко(п) гро(ш)и бе(з) полу ко(п) лито(в)скихъ мѣгѣ ... присла(л) (Жасковичі, 1552 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1805, 53); за дрыва пя(т) грошѣи бе(з) шѣлнога до нпѣтѣлѣ (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 4); грунтъ ... продолѣмъ (!) пану Волиѣвачу ... за ... монѣту литовской личѣи за тѣсѣтъ двѣ копѣ грошѣи безъ десѣти (Чигирин, 1615 *ЧИОНЛ* VIII-3, 16); Федоръ шафаръ и(з) сыпо(м) ... иваномъ ... продаѣли ... домъ и свѣтлицѣ с кѣмнѣтою ... за сѣмѣ злоты(х) пя(л)дѣся(т) бесъ копы (Одрехова, 1634 *ЦДІАЛ* 137, 2, 50); тѣе помѣненѣе слѣдѣи ... кгва(л)товѣне пограби-ли ... // ... ѣ ивана тригубѣ збожа пшѣеници и жита три(д)цѣтъ бе(з) двѣохъ копѣ (Вінницѣ, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 33-34);

БЕКАНІЄ с. Бекання: *balat*, блеяніє, беаніє, беканіє (1642 ЛС 99).

БЕКЕЙШКА ж. (*стп. bekieszka, мад. bekes, bekes*) довгий чоловічий хутрянний одяг угорського крою: пограблено ... бекейшку зеленую фалюндишовую (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/І, 231).

БЕЛЕНЬ ч. (*отруйна бур'янова рослина*) блекота, *діал.* белень, белена: юсквианусь по ла(т) ... а по рѣски белень ... а тои белень ростеть подо всаки(м) древо(м) подлѣ реки (XVI ст. *Травн.* 250 зв.).

БЕЛЕНЬКИЙ *див.* БЪЛЕНКИЙ.

БЕЛИЛО *див.* БЪЛИЛО.

БЕЛИННИЙ, БЕЛИНИЙ, БЕЛИНЫЙ, БЕЛИНЪНИЙ *прикм.* (з хутра білки) білячий: Сенко Полозовичь ... у Козаковъ Черкаскихъ побраль ... шість шубъ белиннихъ брушцатыхъ (Вільна, 1503 *АрхЮЗР* 3/І, 1); роздалъ ... служебникомъ моимъ ... жупицу мухаяровую непюдшигую... шубку белинную наголю (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/І, 25-26); у Вакулы ... взято ... жупа(н) шары(и)... шубка бели(н)ная, просты(х) белокъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 106); Купцы ... оповѣдали, и(ж) его м(л) па(н)у Ха(р)ли(н)скому ... мусели дати мыта шубку белиною (Луцьк, 1592 *ТУ* 226); а то(г) є(и) не даю дво(х) шѣбо(к) белины(х) (Київ, 1615 *ЦНБ* II, 23261, 1 зв.).

Див. ще БЕЛКОВЫЙ.

БЕЛИТИ *див.* БЪЛИТИ.

БЕЛКА ж. 1. Хутро з білки: от косматых товаров: соболей, кунъ, рысей, лисовъ, волковъ, белокъ, сибѣрокъ ... от копы по три гроши (Вільна, 1563 *ПККДА* II, дод. 556); тые бояры ... толко в одном саянику бурнатном двуличном белками подшитом... тут до имени панее матки моее, до Девяткович ... привезли мене (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 136); а(х)метъ попови(ч) та(т)аринъ мелъ ... белки простое ѱ ... кото(в) лесны(х) м̄ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 26); у Вакулы ... побрано ... шубка бели(н)ная, просты(х) белокъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 106).

2. Вл. н.: Село Белка до того монастыра приналежит (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 290).

БЕЛКИ, БЕЛЪКИ *мн.* Білки. Вл. н.: и(х) м(л) п̄нве проскѣрове в ты(х) має(т)носта(х) свои(х) ко(р)нине и в бе(л)ка(х) обычає(м) прияте(л)ски(м) де(л) доча(с)ны(и) ѳчини(в)ши и до ѳжива(н)я

споко(и)ного ѡда(л) (!) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 18 зв.); А назавтрее ... до того села Бельки козаки впадѣлы (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 618).

БЕЛКОВЫЙ *прикм.* Те саме, що белинный: А жону дей мою... словы неучтивыми зсоромитили, шубку дей зъ нее белковую зняли (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/І, 119).

БЕЛКОТАТИ *дієсл. недок.* Белькотати, белькотіти: *biblo is*, белкочу, момочу (1642 ЛС 102).

БЕЛЛЯ ж. (*стп. bella, нім. Balle*) (*міра кількості паперу*) стопа: п(н) Я(н) папѣ(р)ни(к) прывѣ(з) двѣ бе(л)ли паперѣ (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 4); въ ярославлью кѡпиле(м) пѣ(л)торы бе(л)ли топорового паперѣ по зо(л) 43 (Там же, 18 зв.).

БЕЛО *див.* БЪЛО.

БЕЛОГОЛОВСКИЙ *див.* БЪЛОГОЛОВСКИЙ.

БЕЛОГОЛОВЬСКИЙ *див.* БЪЛОГОЛОВСКИЙ.

БЕЛОКОПЫТЫЙ *прикм.* білокопитий: У Семена Кисляковича взяли коня шерстю вороного, белокопытого (Житомир, 1587 *АрхЮЗР* 6/І, 176).

БЕЛОКЪ *див.* БЪЛОКЪ¹.

БЕЛОГОРОДЕЦЪ, БИЛОГОРОДЕЦЪ ч.

1. (*мешканець Білгорода-Дністровського*) білгородець: тепер ... они лежат межи Инкѣла Великого и Малого, а кром того патсот чловеков, Татар, Белгородцов, на поли Белгородскомъ, межи Богѣ и Днестра также поготовѣ (Варшава, 1544 *AS* IV, 385); царъ гагѣ ишовъ, а зъ нимъ войско незличноє татаръ: крымцы, билгородцы, наган (1630-1650 *ХЛ* 80).

2. (*мешканець або виходець з Білгорода-Дністровського*) білгородець: Вл. н.: Семать белгородецъ (1649 *РЗВ* 204 зв.).

БЕЛОНОГИЙ *прикм.* 1. (*про коня*) білоногий: тамъ же есми у дому попа Острозского ... засталъ есми коней три ... одного полового ..., другого мышатого жеребца, третего // плеснивого, белоногого съ петномъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/І, 99-100); коня гнедого белоногого з седломъ ... побравыши (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 92 зв.).

2. *У знач. ім.* Білоногий. Вл. н.: з великимъ жалемъ сведчили ... противъко Данилови Белоногому (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 786).

БЕЛОНОЖКА, БЪЛОНОЖКА ч. Білоніжка. Вл. н.: з великим жалем сведчили ... противъко ...

Павлови Пастухови, Данилови Белонозце (Житомир, *АрхЮЗР* 1/VI, 786); Данило Бѣлоно(ж)ка (1649 *РЗВ* 429 зв.).

БЕЛОУСЪ ч. 1. *Перен. (про чорта)* біловус: та(к) тако(ж) розмайтє прозвіска діавѣлы іменовали абовѣ(м) нѣкоторий то(т) обра(з) в котѣромъ чѣртъ сѣдѣлъ, звѣли белоусъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 12).

2. Вл. н.: Мещане городовые ... Остапко кова(л) // ... Паве(л) Котельникъ, Станисла(в) Белоусъ (1552 *Очерк.* 3. 13 зв. - 14); Грицко Щавий ... продал дом свой власный ... лежачий подле двора Миска Белоуса (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 16).

БЕЛОЦЕРКВЯНЫ мн. (*мешканці Білої Церкви*) білоцерківці: Проте(с)товальсьє ... панъ бельски(и) ... противко ѡ(т)цомъ, и белоце(р)квяномъ, и княжатомъ и(х) м(л). по(з)ваны(м) (б. Вільшанки, 1639 *ККПС* 261).

Див. ще БѢЛОЦЕРКОВЕЦЬ.

БЕЛОЦЕРКОВЕЦЬ див. **БѢЛОЦЕРКОВЕЦЬ**.

БЕЛУГА ж. Білуга: Є(з) тамъ на десне хто забѣтъ даєтъ на замокъ белѣгѣ кажѣдѣю ѡсѣтра // десатого (1552 *ОКиїв.* 3. 45-45 зв.); ли(ст) ... розказує, абы в кгру(н)те Стримятиномъ белугъ зъ езу не брано на замокъ Києвськи(и) (Київщина, 1600 *ККПС* 154); белуга каждая а бела рыба вся то(мѣ) хто городи(т) є(з), ѡзера (Варшава, 1616 *ООЗ* -2, 2 зв.).

БЕЛУЖИНА ж. Білужина: Къ тому, того дня, въ свирѣгъ, речи рухомые ... солоныє осетрины, белужины въ бочкахъ, икру чорную запечатоваль (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 362).

БЕЛУНЪ ч. (*смп. bielun*) дурман, табака, нюхальний тютюн: symphoniaca herba, зри hyoscianum, белу(и), табака (1642 *ЛС* 391).

БЕЛЪ див. **БѢЛЫЙ**.

БЕЛЫЙ див. **БѢЛЫЙ**.

БЕЛЬ див. **БѢЛЬ**.

БЕЛЬЄ с., зб. Білізна: Стєцкови Мєлникови ... вєпра забили ... // ... зъ бодією побрали всѣ белъє (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/1, 88-89).

БЕЛЯК ч. Біляк. Вл. н.: Бєляк Гуриновичъ - дѣмъ 1, сыновъ має два (Вєлєдники, 1595 *АрхЮЗР* 6/1, 250).

БЕНДЮГА ж. (*пол. binduga, смп. winduga, нѣм.*

Windwagen) місце на березі річки для складання дерева, призначеного для сплаву баржами: пото(м)

ковала встилу(з)ского ... то(т) же ѡле(х)но пыта(л) чие дерево па(н) кгу(р)ски(и) в вустилугу на бендює побра(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 70); ѡказыва(л) те(ж) мнє возному то(т) ѡле(х)но на бе(н)дює дерево же в комає вбудованое (Там же, 71); Я, за по(з)воле(н)є(м) и да(н)є(м) самое пѣє Кру(п)ское, ує(д)на(л) бе(н)дюгу, то є(ст) бере(г) на(д) рекою Буго(м) .., на спуска(н)є комя(г) до Кгда(н)ска (Володимир, 1575 *ТУ* 160).

БЕНДЮГЪ ч. Те саме, що бендюга: панъ Се(н)-нички(и), спровавши пѣу моєму шкуту на бе(н)дює Устило(з)скомъ... ѡписа(л)се ѡ(т)дати само(му) єго м(ст)...з листо(м), записо(м) єго (Володимир, 1602 *ТУ* 233).

БЕНЕДИКЦИЯ ж. (*смп. benedycija, лат. benedictio*) дозвіл, згода: од которого [старосты] бенедикцию на реч нижей менованую отримавши, оного невинного чововска окрутне, тиранско, без милосердя ... шаблями посекли (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 689).

БЕНЕФИЦИЯ, БЕНЕФИЦЫЯ ж. (*смп. beneficja, лат. beneficium*) 1. Церковний маєток; прибутки від нього: прекладають конфедерацию єнеральную Варшавськую, которою явне варовано, же // бенефиция церквей Грецкихъ въ подаваню вѣное королевское милости будучихъ, одѣмине и въпровожданю розныхъ веръ подлегати не мають (Бєрєстє, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 513-514).

2. Духовна посада з визначеним прибутком: поменєний ... отецъ Могила, митрополитъ Києвський, маючи килкоро бенефицые духовныє ..., противко вшєлякой слупшности, зъ войскомъ козаковъ Запорозскихъ на прєрєчєный манастирь Никольский кгвалтьовне насхаль (Люблін, 1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 726).

БЕНКАРТЪ, БЕНКАРТЪ, БУКАРТЪ ч. (*смп. bękart, нєн. Bankert, Bankart*) 1. (*нєшлюбна дитина*) байстриук, байстря, безбаччєнко: А вєдже дово(л) на бе(н)карты не инакше(и) ѡдѣно таковы(и) быти має(т) хто бы дети не // (з)вє(и)ча(л)ною не шлю(б)ною жоною мє(л) (1566 *ВЛС* 7 - 7 зв.); Любодѣиницъ: Бѣкартъ, // нечїстаго лѣжа сынъ (1627 *ЛБ* 60-61); Та(к)же бе(н)карты, и вси которые са не родили с пора(д)ного ма(л)жєнства, ѡ(т)татые сѣт ѡ(т) того станѣ (Львів, 1645 *О тайн.* 144); Рєзашко(м)

бенкарѡ(м) и иновѣрцѡ(м) в' до(м) бѣи не ходѣть (серед. XVII ст. *Хрон.* 156 зв.); *Образю*: Если речеш, яко не от церкви-восточной римский костел ся породил и воспитал, то еси, латынниче, во своем костеле римском бенкартъ и не добраго ложа сын (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185).

2. (*наївна людина*) хлопчак, хлопчисько: а прѣго не боудь бенкарѡ(м) в панованью, жебы та мѣли иншіе перевишиати частью цю(т) (*Острог*, 1614 *Тест.* 141).

3. Раб, невѣльник: Рабѣчищъ: Невѣльникъ, бѣкар(т) (1627 *ЛБ* 104).

4. *Перен.* Неправда, видумка, брехня: Блѣд: Бѣнкар(т), ло(ж), мѣрнаа мова... бѣсь, нѣмысли (1627 *ЛБ* 11).

БЕНКЕТЪ *див.* **БАНКЕТЪ.**

БЕНЪДА *ч. Діал.* бенда "струнка осока". Вл. н.: Грицько Бенгда (1649 *РЗВ* 153 зв.); Ивѣгъ Бенгда (Там же, 407).

БЕРВЕНС *с., зб.* Колоддя, *діал.* бервення: Брѣли есмо берве(н)е на то(и) сторонѣ Калино(в)ки, и скоро есмо выехали з рѣчки з берве(н)емъ (*Житомир*, 1534 *АЖМУ* 87).

БЕРВЕНО, БЕРВНО, БЕРНВО, БЕРЬВЕНО, БЕРЬВЬНО *с.* 1. Балка, брус, перскладина, *діал.* бервено: видель есми в дому его в ызбѣ ѡжню напольт роскелено и надъ ѡкномъ тымъ же бѣ(р)вено зрубано троха (*Житомир*, 1583 *АЖМУ* 69); около мѣста соломою все обволокивано, бервены зъ хатъ на штурмы барзо велѣ под острог навожено (*Житомир*, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 152); Слѣма: Брѣвно, трамъ, бервено, Варѣхъ (1627 *ЛБ* 117); Бѣвно. Trabs. Trabes. Tignum (1650 *ЛК* 425); *Образю*: выими прѣвѣе бѣрвено изъ ока твоего и тогды прѣзриши и выймешъ соучецъ изъ ока брата твоего (1556-1561 *ПС* 39); А единак то въ очахъ отступникихъ мало: чужый порошокъ поретъ имъ очи, а своего бервена чути не хотятъ! (*Київ*, 1621 *Кон. Пал.* 934).

2. Тягар: Яко ме(р)тви всѣ овци, в то(и) долини бѣ костѣ(л)ного беслове(с)ного послѣше(н)ства ока, бѣ(р)вено(м) вла(с)ти па(с)гы(р)ское привалѣны сѣтъ,... и ѡ Спсѣнии свое(м) збаве(н)ны ли бѣдѣ(т), или ни, не вѣдаю(т) (1598 *Виш. Кн.* 284).

3. *Перен.* (*велика кількість чогось*) морс: 8 латинѣ лжесме(н)ные Пастыре, целы(м) бѣ(р)вено(м)

вымысло(в) новы(х), зѣнищѣ Спсѣнія лю(д)ского завалили, а пропи(с)нѣти и промовити за исти(н)нѣ итѣма(ли) ко(му) (1598 *Виш. Кн.* 284).

Див. ще **БРЬВНО, БРЬВЕНО.**

БЕРВНКО *с.* Невелика колода: Бервнко. Trabesula (1650 *ЛК* 425).

БЕРВНО *див.* **БЕРВЕНО.**

БЕРВА *ж.* Кладка, мостик: Не дбайте мя знаменати, же смѣда есмь (?) (*позн. вид.*); бо мя естъ слище на бервѣ промѣнило (поч. XVI ст. *Песн. п.* 50).

БЕРВНЯНЫЙ *прикм.* (*який стосується колоди*) колодний: trabalis, бѣ(р)вняны(и) (1642 *ЛС* 400); Бѣрвняный. Trabeticus. Trabalis (1650 *ЛК* 425).

БЕРДА *ж. Діал.* берда "варта, сторожа". Вл. н.: Бѣ(р)да (1649 *РЗВ* 339 зв.).

БЕРДНИКЪ, БЕРЬДНИКЪ *ч.* Бердник. Вл. н.: у Войвна Бердника взяли и пограбили: три воли (*Житомир*, 1587 *АрхІОЗР* 3/І, 21); Данило Бѣрьдникъ (1649 *РЗВ* 41 зв.).

БЕРДО *с.* Бердо: починков тридцѣт; бердъ чотырнадцѣт (*Луцьк*, 1571 *АрхІОЗР* 8/VI, 351).

БЕРЕГОВОЕ *с.* Податок, який сплачувався за місце риболовлѣ в загороді річки або ставу: а зъ езу вѣм на днѣпрѣ берегового приніло ше(ст)деса(т) плотищ боковы(х) (*Київ*, 1555-1568 *Гр. Мат.* 1).

БЕРЕГЪ¹, БЕРЕГЪ *ж.* 1. (*край, смуга землі, що межує з поверхнею моря, річки, озера і т.ін.*) берег: А хотар тои чѣтвертой части села ... на един столпъ шр на Колопнищи, ѡт толѣ на берегъ Брѣладѣ (*Васлуй*, 1502 *ВД* II, 252); Мы на жедапе того слѣжебника ... попел ... на комазе наладованый ѡгледали на березѣ Бѣга (*Волюдава*, 1551 *АС* VI, 116); Дерево ... лежить покидано тамъ же ѡтдалено ѡтъ берега (1552 *ОКан.* 3. 19 зв.); хѣдачи при березѣ мѣра галилейского, и ѡуз(д)рѣль симона (1556-1561 *ПС* 130 зв.); ѣздилъ по водѣ бѣрѣчи рыбы з воды металъ на бере(г) и бра(л) кто хотѣ(л) (*Львів*, поч. XVII ст. *Крон.* 93); Лѣчь на(д) мѣрѣ гды бѣрегъ вода прѣвы(ш)наѣтъ, Южъ в' томъ рѣкѣ жѣзности земла не пѣцаѣтъ (*Київ*, 1632 *Сѣх.* 295); ходили пѣшны еи по бѣрегѣ рѣки (серед. XVII ст. *Хрон.* 79 зв.); *Образю*: Але у Грековъ не такъ: гдѣ много недовѣрства, и всякая злость праве зъ береговъ вылила! (*Вілына*, 1608 *Гарч.* 188);

(прибережний простір) береговина, берег, суходіл: пото(м) ... до ишпа(н)ски(х) берего(в) и до краини галатии кгре(и)ко(и) осады далеки(м) зыкглованя(м) ди(в)не запровади(л) (1582 *Кр. Стр.* 75 зв.); Оукопалесь Коліомнѣ ѡ(т) зѣмной Зѣны, При бѣрегахъ Дѣгѣпрѡвѣхъ по(д) Седмитрѣѡны (Київ, 1632 *Євх.* 298).

2. Край, кінець: Напервей поченши ѡт Тѣри, ѡт єзѣ Паточи на берег борѣ (Ковель, 1570 *AS IV*, 237); с ты(х) єдина гора єгла таа з бѣрега выпѣцѣ(т) великій ѡге(и) и пѡломѣ(и) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29 515, 438 зв.);

околиця, окраїна: колюквингидя росте(т) при березѣ Ієрѣсали(м)ски(х) стра(и) (XVI ст. *Травн.* 148 зв.).

3. (урвище) берег, круча: Низбрѣгъ: стремнина, прикрій бѣрегъ, албо скала, дѣбра (1627 *ЛБ* 77).

4. Угіддя: такъ же ... по земагѣскимъ и боарѣскимъ берегомъ бобры ловать (1552 *ОЧорн.* 3. 57); жаловали нам ігумен сгаго Николы Пустынского Касьянъ зо всею братьею чернцами того мнѣстра на войта кієвского ..., шпож дей онъ отнимаєть бѣрегъ. напшѣ прѡковный к земли к своей Честоновскы на Деснѣ рєцѣ (Київ, 1560 *АрхОЗР* 8/IV, 167); береги бобровие — угіддя, де водяться бобры: єго короле(в)ская м(л)ть ла(л) име(и)є на ве(ч)иность ... Данилу Дєдовичу ..., и(з) озе(р)ми, и(з) береги бобровими (Київщина, 1600 *ККПС* 152).

5. тільки ми. (краї ткаши, посуду) береги, краї: взято // ... Кѣбковѣ сребрнѣхъ з берегами злѡци(с)-тыми (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-104 зв.); єдвабница бѣлая, по берега(хъ) габша(сь) злоты(и) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 68).

6. У складі вл. н.: Белые береги: Я, Оуляпа Потаповая, ... // продала єсмы ... и менє (!), напо власное ... Ворохововичи в Бєлихъ Бєрегахъ дворянину ... Ивану Немѣрычу (Київ, 1531 *АрхОЗР* 7/I, 69-70); село белые береги люде(и) г (1552 *ООвр.* 3. 111); Торговицкій бѣрегъ: который же вал идєт от реки Иквы, промеж имени церковного Рудлєва и промеж имени Торговицкого Бєрега (Луцьк, 1537 *АрхОЗР* 1/VI, 22).

Див. ще БРЕГЪ.

БЕРЕГЪ² прийм. (з род.) (виражає просторові відношення) (вказує на місце, точку, куди спрямована

дія, або місце, де щось знаходиться) край: а штолѣ великою дорогою, што идєть ѡт Звиначей, бѣрегъ поля Тѣрего то з Горюховомъ граница (Володимир, 1513 *AS III*, 105); Ино котораа земла ѡт Тѣрийска, ѡт Ѡбынежа, ѡт Болбол идєт берег Серебренницы, таа земла має быти в мою сторонѣ, к Тѣрийскѣ (Турійськ, 1540 *AS IV*, 241); на другой стороне места поля неподалєку места Овручого ... за рекою Норынею, берег дороги, концами опираются под самое тоє сєлцє Волю (Овруч, 1600 *АрхОЗР* 1/VI, 289).

БЕРЕЖАНЕЦЪ ч. (мешканець або виходець з Бережан) бережанець. Вл.п.: Грицко Бережанецъ (1649 *РЗВ* 394 зв.).

БЕРЕЖНЫЙ, БЕРЕЖЬНЫЙ прикм.у знач. ім. Бережний. Вл. п.: де(м)ко бєре(ж)ны(и) (1649 *РЗВ* 16 зв.); Семє(и) Бережѣны(и) (Там же, 424 зв.).

БЕРЕЗА ж. 1. (дерево) берєза: мы... выє(ж)дчали єсмо на то(т) кгру(ит) ... и та(м) же границѣ рѣбєжи в дубѣи в со(с)на(х) и вѣ берєза(х) вѣчинили (Київ, 1578 *ЦНБ* ДА/П - 216, 108); мы, ... посєредѣ тоє рєчѣки Ивѣнницы, идучи єю увєрѣхъ до двѣух берєзѣ, ... // ... копєцѣ парѡ(ж)ны(и) усыпатѣ єсмо велили (Житомирщина, 1598 *ККПС* 100-101); betulla, берєза (1642 *ЛС* 102); возѡвѣ зо двєсѣтє сє зѡбравѣшы, берєзѣ до килкусѡтѣ, дєрєва, на будынокѣ спѡсѡбного, выпѣтивѣшы, до помєненого мєстєчѣка Гошгѣны одвєзли (Луцьк, 1650 *АрхОЗР* 3/IV, 434).

2. ч. Вл.п.: берєзѣ хлопѣ за ѡ(б)лѣплєнє школки далє(м) злѡ(т) 2 (1630 *ЛСБ* :052, 4); Ми(с)ко Берєза (1649 *РЗВ* 307).

БЕРЕЗЕ, БЕРЕЗЬЄ с., зб. (березові дерева) берєзина, берєзи: усихъ сумѡю копѡвѣ сємѣдєсѣтѣ, усыпано єстѣ, мєжи котѡрыми по дєрєвѣю, дубѣю и берєзѣю граи рѣбєжи, чєрєзѣ того комѡрника, при битѡсти моєй, тѣє рѣбєжи положѡны (Київ, 1600 *АрхОЗР* 7/I, 263); Усихъ сумѡю копѡвѣ сємѣдєсѣ(т) усыпано єстѣ, мєжи котѡрыми копѣцами по дєрєвѣю, дубѣю и бєрє(з)ю граи (Рѡжів, 1600 *ККПС* 163).

Див. ще БЕРЕЗИНА.

БЕРЕЗИНА ж. Те саме, що берєзе: Czy widiце szlo sic diyet ná ty berežiny. Takøž tež ná toty sošniny (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 5 зв.); запусты островѣтѣ-кє спусѣтошили, дубину и берєзину высєкли и до сѡбє повѡзили (Володимир, 1649 *АрхОЗР* 8/IV, 393).

БЕРЕЗКА ж. 1. Берізка: первый закопъ на березе около березки, а другой закопъ озле дороги (Луцк, 1570 *АрхЮЗР* 6/І, 83).

2. ч. Вл. н.: слуги ихъ ... поступили ... ему [Ильяшу] вси люди, которые на часть княгини ... приходили, ... на имя Куцъ, Васко, ... Березка з сынами, Дацко (Луцк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 356).

БЕРЕЗНЯКЪ ч. Березняк, березник: а ижъ почъ была темная, теды менованные Яцъко и Давыдъ Каленские з поменеными сынами своими, яко то в ночи, а иле в березняку, до пуци поутекали и тамъ се покрыли (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/І, 82); сторона позваная противку праву посполитому... зославъшы умы(с)лне на то(т) актъ люде(и) по(д) шмъсотъ служалы(х)... и некоторы(х) по бере(з)някахъ недалеко около Крывыхъ Озе(р) пре(з) слугъ... локованыхъ и постановеныхъ, хотячи... тую свою протестацию неслушную заносити (Ісаіки, 1643 *ДМВН* 237).

БЕРЕЗОВЫЙ, БЕРЕЗОВИЙ *прикм.* 1. Березовий: а хотаръ... монастирѣ... чрас полѣнѣ и чрас лас, до полѣни березових... на три липы знаменани (Сучава, 1503 *Cost.S.* 260); пово(д) ... // ѡ(т) тоѣ могилы просто провади(л) по(д)ле гаю березового (Київщина, 1600 *ККПС* 139-140); Потомъ... указалъ слуга помененный запусъ немалый, высечоный ... въ которомъ уже дерево немалое дубовое и березовое было (Луцк, 1619 *АрхЮЗР* 6/І, 411); тамъ же видилъ и огледалъ гаи внивечъ высеченые до пулторы тиссчей ппновъ березовыхъ (Луцк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 435).

2. У складі вл. п.: Березовый бродъ: тымъ березовы(м) бродо(м) до врочыща тросковы(х) мховъ (1546 *ОГ* 15 зв.).

♦ дати пироговъ березовыхъ *див.* ДАТИ.

БЕРЕЗЬЕ *див.* БЕРЕЗЕ.

БРЕМЕННАЯ, БРЕМЕНА, БРЕМѢННА, БРЕМѢННАЯ *прикм.* *лише ж.р. (яка перебуває у стані вагітності)* вагітна: невѣ(с)та... будучи береме(н)а крычала...и тажко(с)ти терпѣла (XVI ст. *КАЗ* 628); Тая, гды беременноюъ стала и на свято нѣкоторое до костела ... шла, породила дитя (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 937); К томоу ты(ж) два молодаа еше и беременѣна была бли(з)ко порожд(л)еніа (1645 *УЄ* № 32, 274);

у знач. ім.: бѣда тыжъ боуде беремѣнны(м) и тымъ кѣторыи кѣрмать прѣсами в тыи дни (1556-1561 *ПС* 181); Веаарангъ: Дѣмъ горы а(б) беремѣнної, або до(м) спѣваючо(г) (1627 *ЛБ* 192).

Див. ще БРЕМЕННАЯ.

БРЕМЯ, БРЕМА с. 1. Вантаж, тягар, ноша, клунок: Путошинскій дей тоѣ бремя отъ того злодея взялъ, а злодея пустилъ (Луцк, 1579 *АрхЮЗР* 3/І, 9); Брѣма: тажаръ, бѣрема, тлѣмокъ (1627 *ЛБ* 12); дозволъ мнѣ слѣзъ твоѣмѣ, же зъ земли возмѣ брѣмена на двохъ мѣловъ (серед. XVII ст. *Хроп.* 324 зв.).

2. Повинність; обов'язки. **бермя повозовое** - повинність давати підводи для перевезення вантажів: те(ж)... ѡто всѣхъ береме(н) повозовыхъ... ѡ(т) коше(н)я сена... вы(з)воляемъ ве(ч)ными часы (1566 *ВЛС* 8); тягнути і носити бермя - виконувати повинності: а в томъ мещане гдрьскіе збжжоны знищены ижъ они только сами тагнѣтъ и носать беремагѣ местьскіе а поплечьники ихъ в томъ имъ не помагають (1552 *ОВол.З.* 201).

3. *Перен. (те, що гниєть людину, тяжіє над нею)* тягар: вѣсе шѣто бы кѣли повидѣли ва(м) абы есте стерегли стережѣте и дѣлайте але по(д)лоугъ и(х) оучинѣковъ не чинѣте бо повѣдаю(т), а не чина(т), навазоую(т) бо бремена тажѣкаа, а не // зносительнаа (1556-1561 *ПС* 97-97 зв.); доброе ярмо скрѣпѣвши, и бѣрема легкое з себѣ звѣрѣвши, желѣзными ѡковами вмѣсто ѡны(х) себе ѡковалесь (Острог, 1607 *Лѣк.* 12).

Див. ще БРЕМЯ.

БЕРЕСТОКЪ ч. Бересток: ѡтъ того леса через лищъ к белому копцѣ... къ лозкамъ бересткамъ (Мізове, 1537 *AS* IV, 100).

БЕРЕСТЪ ч. 1. (*дерево*) берест: а хотаръ пасици... да ест поченши ѡт два берести росохати до конецъ дороги на единѣ яворъ (Гирлов, 1519 *ДВВ* II, 2); в том лѣсе есмо грани старыи знашли в дѣбе и в бересте (Турійськ, 1540 *AS* IV, 243); Копыцы два ѡбапо(л) дороги... по(д) дѣбровою рѣбежи ѡ бере(с)те (Ковалин, 1599 *ЦИБ* ДА/ПІ-216, 99 зв.).

2. Рамка для стільників, зроблена з бересту: знать же свѣжо пчолы подрано, яко тежъ и знаки тыхъ сдоровъ, то естъ подраня пчоль; захорони(!) довжи(!), береста з восками, знать же свѣжо пчолы подраны (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/І, 79).

БЕРЕСТЬЯНИНЪ, БЕРЕСТАНИНЪ ч. (*мешка-нецъ Берестя*) берестянин: И тежъ, коли берестьяне хожывали до Горо(д)на, або з Горо(д)на до Берестѣа — ты(и) не повинѣни мыта дати (Берестя, 1509 *ТУ* 52); Демѣанъ го(р)диєвичъ берестанинъ... // мель... ременьє роботы рима(р)ское бичи поєски (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 54 зв.-55).

БЕРЕЧИ дієсл. недок. Берегти, пылыпувати: пра(е)саусо, берегу, усмотряю (1642 *ЛС* 324).

БЕРИЛЮСЪ ч. (*гр. Βήρυλλος*) (*дорогоцінний камінь*) берил: ѿ(з)доблены... камѣньє(м) дороги(м)... шо(с)ты(и) са(р)диѿ(н) семы(и) кризе(л)ду(с) ѿ(с)мы(и) берилю(с) (XVI ст. *КАЗ* 659).

БЕРКОВЕСОКЪ ч. (*міра ваги, що дорівнювала 10 пудам*) берківець: Отъ берковеска соли гр. 4 (Берестечко, 1556 *РИБ XXX*, 397).

БЕРЛО с. (*пол. berło, чес. berla, сєн. ferala, лат. ferula*) 1. Скіпетр, берло: Скіпетръ: Держава, или лѣска царскаѧ а(б) бѣрло, а(б) пѧлца(т) кроле(в) (1627 *ЛБ* 232).

2. ч. Вл.н.: василє(и) бє(р)ло (1649 *РЗВ* 183 зв.).

БЕРМОВАНЄ, БИРМОВАНЄ, БЪРМОВАНЄ с. (*стл. bierzmowanie*) миропомазання: тоє розєзналъ, шго єсть бо(л)шєє, Бискѣпна ли бирмова(н)є, чили все(х) ѿ(т)кѣпитєла, прєч(с)тной крѣви розълиа(н)є (Острог, 1587 *См. Кл.* 19); донєли(ж) боудѣтъ вторїи коумѣє при бѣрмованю. и мало нїжѣй в ты(х) же кни(ж)каѣхъ написа(н)но (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 125 зв.); нѣмъ бермованя доступятъ, смерть упєрежаетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 782); костѣлъ захѣдний такъ велїкѣю тасмнїѣ, что є(ст) печѣтъ стѣго дѣа, без котѣрогѡ и тѣйна крїщенїѧ не совершаєтъ сѧ, ѿ(т)кладѣєтъ на бирмова(н)є до лѣтъ досконалы(х) (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 24).

Пор. **БЕРМОВАТИ**.

БЕРМОВАТИ, БЪРМОВАТИ дієсл. недок. (*стл. bierzmować*) (кого) миропомазувати: Ваши же поповє, поне(ж) // не имаю(т) тѣи мѣци бѣрмовати міро(м) а дѣти кр(с)татъ. то не зѣполное кр(с)щенїє творатъ (к. XVI - поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 125 - 125 зв.); Стефана, сына Гезина, бермовалъ, а другимъ законъ Христовъ проповѣдалъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 996).

БЕРНАДИНЪ див. **БАРНАДЫНЪ**.

БЕРНАДИНЪ див. **БАРНАДЫНЪ**.

БЕРНАРДЫНЪ див. **БАРНАДЫНЪ**.

БЕРНАРЪДИНЪ див. **БАРНАДЫНЪ**.

БЕРНВО див. **БЕРВЕНО**.

БЕРЧИЙ див. **БИРЧИЙ**.

БЕРЮЗА ж. (*тур. pıruza, ıruze, перс. pıruza*) (*дорогоцінний камінь*) бірюза: берюза... єсть камєнь сїносте(н) (XVI ст. *Травн.* 537).

БЕСВСТЫДНЫЙ див. **БЕЗВСТИДНЫЙ**.

БЕСЕДА див. **БЕСЪДА**.

БЕСИДА див. **БЕСЪДА**.

БЕСКИДЪ ч. Гірський хребет, гори, бескид: А почнѣ такъ, нехѧй вѣдають запѣвне котѣрыикѣлвєкъ и в' сѧмомъ Рїмѣ новою наѣкою про(д)кѣючо(м) мѣшка-ють, и в' Влѣской землї, и в' повѣтахъ и землѧхъ шгѣ за Алпїйскими и Пиринїйскими гѣрами ѧлбо за бескї-дами, ѧжъ и до Гадѣбра живѣ(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 195);

(*про гѣри Карпати*) бескид: Року 1595 Татарє, Подгорє и Покутє звѣсавши, черєзъ Бєскидѣ до Угорѣ пошли (поч. XVII ст. *КЛ* 77).

Див. ще **БЕСЧАДЪ**.

БЕСКОНЕЧНЫЙ див. **БЕЗКОНЕЧНЫЙ**.

БЕСКОРБЕНЪ див. **БЕЗКОРБНЫЙ**.

БЕСЛОВЕСНЫЙ див. **БЕЗСЛОВЕСНЫЙ**.

БЕСМЕРТИЄ див. **БЕЗСМЕРТИЄ**.

БЕСМЕРТІЄ див. **БЕЗСМЕРТИЄ**.

БЕСМЕРТНЫЙ див. **БЕЗСМЕРТНЫЙ**.

БЕСМЫСЛЕНЪ прикм. Бездумний, безглуздий: Видиш ли, Скарго, твоего бесмыслєнна разума хула на твоихъ же православныхъ и правѣрныхъ папъ святыхъ (котѣрыхъ мы за православїє и правѣрїє почитаем и святїм) куды падаетъ! (1608-1609 *Виш. Зач.* 223).

БЕСНИКЪ ч. Гуляка: basshe(us), бє(с)ник (1642 *ЛС* 99).

БЕСНОВЕННЪ присл. Шалєно, несамовито: басchatim, беснове(н)нѣ (1642 *ЛС* 99).

БЕСОВСКИЙ див. **БЪСОВСКИЙ**.

БЕСОВЪ див. **БЪСОВЪ**.

БЕСПЕЧАЛНЕ присл. Безтурботно, безжурно, спѣкойно: жѧдноѣ бѣды смѣтнѡ не вспоминаєтъ, ѧлє рѧдѣєт'сѧ ... и Бѣгъ зѧто спѣмѣчникови своємѣ дѧкѣючи, пожїткѣ прагъ свой(х) бє(з) фрасѣнкѣ (*на поляхъ беспє-ча(л)нє* - *Прим. ред.*) оуживаетъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 142).

БЕСПЕЧАЛНЫЙ див. **БЕЗПЕЧАЛНЫЙ**.

БЕСПЕЧЕНСТВО див. **БЕЗПЕЧЕНСТВО**.

БЕСПЕЧЕНЪ див. **БЕЗПЕЧНЫЙ**.

БЕСПЕЧНЕ див. **БЕЗПЕЧНЕ**.

БЕСПЕЧНЕЙ див. **БЕЗПЕЧНЪЙ**.

БЕСПЕЧНЕЙШИЙ див. **БЕЗПЕЧНЪЙШИЙ**.

БЕСПЕЧНОСТЬ див. **БЕЗПЕЧНОСТЬ**.

БЕСПЕЧНОСТЬ див. **БЕЗПЕЧНОСТЬ**.

БЕСПЕЧНЫЙ див. **БЕЗПЕЧНЫЙ**.

БЕСПЕЧНЪЙ див. **БЕЗПЕЧНЪЙ**.

БЕСПЕЧНЪЙШИЙ див. **БЕЗПЕЧНЪЙШИЙ**.

БЕСПЕЧНЪШИЙ див. **БЕЗПЕЧНЪШИЙ**.

БЕСПЕЧОНЪ див. **БЕЗПЕЧНЫЙ**.

БЕСПЕЧЬНЕ див. **БЕЗПЕЧНЕ**.

БЕСПЛОДИЕ див. **БЕЗПЛОДИЕ**.

БЕСПЛОДНО присл. Без плодів, марно, безплідно: а то тыи которыи соу(т) в' трѣню засѣяи ... в'ходачи задоушаю(т) слово, и бес'пло(д)но бывае(т) (1556-1561 ПЕ 140 зв.).

Див. ще **БЕЗПЛОДНЕ**.

БЕСПЛОДНЫЙ див. **БЕЗПЛОДНЫЙ**.

БЕСПЛОТНЫЙ див. **БЕЗПЛОТНЫЙ**.

БЕСПОРУ присл. Беззаперечно, безспірно: Объявити бо хочю беспору, что есть правда в скаржинных речениях и что есть ложь (1600-1601 Виш. Кр. отв. 171).

БЕСТВИТИ, БЕСТВѢТИ дієсл. недок. Біситися, лютувати: Разсверѣпѣваюса: Розбѣюю, бѣлю, бѣствѣю (1627 ЛБ 106); Разсверѣпѣваю: Дичаю, бѣствюса, роздичѣю, бѣствлю (Там же).

Див. ще **БЕСТВИТИСЯ**.

БЕСТВИТИСЯ, БЕСТВИТИСА дієсл. недок. Біситися, лютувати: Разсверѣпѣваю: Дичаю, бѣствюса, роздичѣю, бѣствлю (1627 ЛБ 106);

(над ким) знуцатися: нѣ огнемъ, нѣ голодомъ, нѣ иншими мордерствы такими, якими ся христіане паде христіанами, безъ жадной даной имъ отъ насъ причины бествили и суровѣли! (Київ, 1621 Кон. Пал. 777).

Див. ще **БЕСТВИТИ**.

БЕСТВѢТИ див. **БЕСТВИТИ**.

БЕСТИЙСКИЙ, БЕСТІЙСКИЙ прикм. Диявольський: оуважай якъ бѣдныя маткы для голодѣ дѣто(к) малы(х) на покармѣ забіають, и ѣдѣна себѣ

бестійское готѣю(т) (поч. XVII ст. Проп. р. 157); гды на соборе прешлю(м) бести(и)ско(м) не нашлю(с) такъ я(к) еп(с)тъ роздѣ(л) двѣри(л)е(м) бра(т)ско(м) постановешю (Гологори, XVI ст. ЛНБ 4, 1136, 35, 1).

Див. ще **БЕСТІАЛСКИЙ, БЕСТІЙНЫЙ**.

БЕСТИЯ див. **БЕСТІЯ**.

БЕСТІА див. **БЕСТІЯ**.

БЕСТІАЛСКИЙ, БЕСТІАЛСКИЙ, БЕСТІАЛЬСКИЙ прикм. 1. Звіриний, звірячий: Не быдло колѣти и мѣса офѣровѣти, дѣховнаа естъ офѣра, але злѣгѣ помыслы ѡ(т)вертѣти, распинаѣти себе, и непристойныѣ а бестіалскіѣ пожадливости оубивѣти и колѣти (Київ, 1637 УЄ Кал. 268); Позвѣрховное ѡдѣна далѣ имѣ Бѣгъ зѣ скѣръ бестіалски(х) (Київ, 1646 Мог.Тр. 939).

2. Перен. Звірячий, лютий: Великаа естъ лѣска Паи҃скаа до слѣги, гоїная, // и ажъ наѣзбытъ знаменїтаа: а слѣжнаа до товариша сѣрѣвость и немилосѣрдїе, и нелѣтостївое естъ и неслыханое, а правѣ бестіалское (Київ, 1637 УЄ Кал. 463-464).

3. Диявольський: жадного не было который бы вѣзборональ,.. а звѣнца по(д) тотъ часть гды грѣйкаа мо(и) барзѣй была притерта и понїжена прѣз тѣжкое, а правѣ бестіалское ѡкрѣтѣнство, того который на тотъ ча(с) грѣйкое справѡвалѣ Паи҃ство тиранско (Київ, 1627 Тр. 658); тѣды прѣзъ грѣхъ бестіальскїй сталїса подобными патѣрь (1646 Мог.Тр. 939).

Див. ще **БЕСТИЙСКИЙ, БЕСТІЙНЫЙ**.

БЕСТІЙКА, БЕСТІКА ж. Створішя, тваринка: Тымъ же спѡсобомъ // и внѣтрнїй члѣвкъ, естъ бестікою нѣакою образъ и кпгѣлтъ маючею (Вїлына, 1627 Дух. б. 170-171); Саламѣндра: Бесті(и)ка ве(л) я(к) ящѡрк(а). Та(к) зи(м)на же огне(м) жїе(т) и плѡме(и) гѣси(т) (1627 ЛБ 230).

БЕСТІЙНЫЙ прикм. Те саме, що бестийский: Ачѣ нечїстоѣ и спрѡсноѣ тоѣ оучты, ѡкрѣтноѣ и бестїноѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 994).

Див. ще **БЕСТІАЛСКИЙ**.

БЕСТІКА див. **БЕСТІЙКА**.

БЕСТІЙСКИЙ див. **БЕСТИЙСКИЙ**.

БЕСТІЯ, БЕСТИЯ, БЕСТІА, БЕСТІА, БЕСТЫЯ, БЕСТЫА ж. (лат. bestia) 1. Тварина, звір, бестія: Ижѣ то естъ повинность пастыра каждого... о стадѣ собѣ порученомъ чути и съ пилностью старатися,

якобы отъ волковъ и иныхъ окрутныхъ бестий пожрано не было (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 112); безсловесное, бестіа (1596 *ЛЗ* 31); Прощѣ ва(с) брата... же бы(с)мо не прилѣчени были к ѡны(м) бестіа(м), и(к) гадо(м) (XVI ст. *УС* № 29519, 100); ме(д)вѣ(д) котораа бестіа естъ окрѣтнаа и нелютоствиваа, не ты(л)ко ко(р)мачоמו поблажаѣтъ, аѣ те(ж) з ни(м) и скачетъ и в пласы иде(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 226); кг(д)ыжъ и конь маѣтъ цѣотѣ, стѣпоу и крѣчъ и пѣсъ стережѣтъ и лѡви(т) и инѣше бестіе такъже (Острог, 1614 *Тест.* 175); не доси(т) тебѣ было на то(мъ)... пе(р)лами оправляти... аѣ те(ж) и конѣ, мѣли, пси и инѣи бестіи, такъже вози, лектики... пе(р)лами гѡбивати и прикривати (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272); И тепѣрь еѣде оустави(ч)не грѣшимѡ... всѣхъ звѣровъ, птаковъ, и бестій; волковъ и воронов драгѣжнѣйшими бѣдѣчи, и нѣколи ма(с) лю(д)скихъ сѣровѣ ѣсти не переставаячи (Київ, 1637 *УС* *Кал.* 469); родити бовѣмъ ѡныхъ посполитый и спѡлшый сѣ поганы и бестіами даръ е(ст), и вѣховати ѡныхъ вѣ цѣѡтахъ нѣкоторыхъ и поганѣ могѣтъ? (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 928).

2. Міфологічна істота, чудовисько: кгда царъ испѡлнѣлѣсѣ тѣжкимъ гнѣвомъ, и зѣ окрѡутными бестіами плѡды ливанѣскими скормлеными... которыхъ бестій до войны страшно прибрѣнны(х) было вѣ лѣчбѣ патѣсѡтъ, вѣшолѣ неѡ(т)мѣнны(м) ср(д)цемъ..., хотячи вѣконати на(д) нѣми гѡркѣю и страшною смѣртъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 10); Поѣгове повѣдѣали некгды(с) жебы ты(м) лѣ(п)нѣ двѣ(х) рыцеровъ ... выславили, же то(т) срокѣю бестію звѣтажи(л) и жрѣдло гыпокрыны кона своего Пекгаза по(д)кѡвою вѣзбѣдѣлѣ, або ѡ(т)прѣвлѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 203); таа [молитва] пекѣлѣнныѣ пропастѣ замыкаѣтъ, нѣба ѡтворѣаѣтъ, бестіѡмъ окрѣпнымъ роскаѣзѣтъ (Київ, 1634 *МІКСВ* 313);

(*противний Богові*) диявол: тогды тоѣ писмо имѣ еѣсть ме(р)тво а справе(д)ливимъ судо(м) божимъ то сѣ стало абы ры(м)скѣи би(с)купы на голова(х) свои(х) инѣфулы ѡ дву(х) рого(х) посили абы сѣ таа бе(с)тыа в ни(х) ѡказала (XVI ст. *КАЗ* 632 (на полях); вѣдѣлѣт ѡнѣ бовѣ(м) двѣ(х) агѣловъ чѣшѣ в рѣка(х) маѡучи(х), зѣ которы(х) едѣнѣ кды чѣшѣ на пр(с)тво бестіи ... вѣлили, зара(з) было пр(с)тво тѣмное, и ве(с) свѣ(т) полны(и) бы(л) тмы бѣрзо великои (поч. XVII ст.

Проп. р. 189 зв.); того не вѣдѣаѣшь, же гды якая бестіа дѡткнетѣя якоѣ святѡсти, теѣды южѣ не можѣтъ сѣ назвати святѡстью? (бл.1626 *Кир. Н.* 12); Іѡанѣ стѣй назывѣаѣтъ мѡремъ бѣрливи(м) зѡбрища геретѣцкѣи, и ис тогѣго мѡра, бестіа вѣйдеѣтъ; // шатѣнѣ вѣ тѣлѣ лю(д)скомъ живѣчи, тоѣ бѣдеѣтъ блѡзнѣити Бѣга нѣб(с)ногѡ и Хѣа егѡ (Чернѣгѣв 1646 *Перло* 137-137 зв.).

3. *Зневажл. (про людину)* бестіа, тварина: аѣ еѣще в наигѡ(р)шѣе не(д)бѣальство впаѣдѣти, ю(ж) то боѡде(т) великѣй знѣкъ глѡупѣства глѡупы(х) бестіи, кг(д)ы мы вѣрнѣи тоѣжѣ що неѣвѣрнѣи чѣнѣити бѡѡдемо (Острог, 1607 *Лѣк.* 66); ѡ(т)толь философъ онѣй выбѡрнѣйшѣй злѡслѣивѡго члѣвка живѡтнымъ нагѡрши(м), якобы наѡкрѣтнѣйшею бестією маѣдеѣтъ (Сѣвѣ, 1616 *УС* *Сѣв.* 3 пѣпум.).

БЕСТІАЛСКИЙ *див.* **БЕСТІАЛСКИЙ**
БЕСТІАЛЬСКИЙ *див.* **БЕСТІАЛСКИЙ**.
БЕСТРАСТЕНЪ *див.* **БЕЗСТРАСТНЫЙ**.
БЕСТУДЕНЪ *див.* **БЕЗСТУДНЫЙ**.
БЕСТУДИЕ *див.* **БЕЗСТУДИЕ**.
БЕСТУДНЫЙ *див.* **БЕЗСТУДНЫЙ**.
БЕСТЫА *див.* **БЕСТІА**.
БЕСТЫА *див.* **БЕСТІА**.

БЕСУРМАНИТИСА, БЕСУРМЯНИТИСЕ *дієсл. недок. (приймати бусурманську (магометанську) віру)* бусурманитися: Духовныѣ тоѣ патрѣярхѣи чернѣцы, игуменѡве уставичнѣе сѣ турѣчатъ // и бесурмянятъ, и по краинахъ чужихъ сѣ волочатъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 209-210); рекоѡ такъ, тоѣты не грѣшатъ и боѡдѣтъ вѣмѡвлѣни, которыѣ за дѣѡвными патрѣархѣи оустави(ч)не сѣ вѣдѣлѣгъ твоѣго непѣвѣного писмѣ потѣрѣчѣючѣи бесѣрмѣнатъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 65 зв.).

БЕСУРМАНСКИЙ, БАСУРМАНСКИЙ, БЕСУРМЯНСКИЙ, БЕСУРМАНСКИЙ, БИСУРМАНСКИЙ *прикм.* Бусурманскѣй, магометанскѣй: А ма(м)ки хре(ст)я(н)скѣе в жидѡ(в)скихъ дѣте(и) и...дѣте(и) басу(р)ма(н)скихъ быти не маѡ(т) (1566 *ВЛС* 95); ѣста(в)уѣмъ которыѣ кнѣзи и му(р)зы татарѡве закону бесу(р)ма(н)ского, маѡ(т) ѡсѣло(ст) именѣя земѣскѣе... и е(ст)ли тѣѣ быѡаѡ(т) на слѡ(ж)ба(х) нашихъ..., таковы(м) наѡа(з)ка маѣ(т) быти яко шля(х)ти (Там же, 95 зв.); А которыѣ вязни и неволники такъже неволницѣи нароѡу христѣанѣского,

которые бы колвекъ при дворе моемъ... были и знайдовалися, кромъ вязневъ, неволниковъ и неволницъ народу Бесурмянского, Татаръ, вже отъ сего часу волными чиню (Луцк, 1576 *АрхЮЗР* 1/1, 116); якъ былъ за животѧ своѧго пострахо(м) поган(с)твѧ бисѣрм(а)нскомѧ, оумѣтѧ ѡ ти(м) повѣсти Тагина (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв. нenum.).

БЕСУРМЕНИНЪ, БЕСУРМЯНИНЪ ч. Бусурманин, магометянин; іновірець: а споминаете флорѣнського соборѧ ниякъсѧ згѡдѧ, которѡю самъ бѣгъ правѣ(д)нымъ судѡмъ своймъ... ро(з)мѣталъ, и воелѣтъ панство э(м)ное члѣку, бесу(р)мянинови вѣдати (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46); другихъ подданныхъ поймавши, повешали...розляньє крве, тираньско окрутє чинили, же турчинъ бесурменинъ того не чинитъ (Луцк, 1622 *АрхЮЗР* 6/1, 431).

Див. ще БЕСУРМЕНЪ.

БЕСУРМЕНЪ, БАСУРМАНЪ, БАСУРМЕНЪ, БЕЗСУРМАНЪ, БЕСУРМАНЪ, БИСУРМАНЪ, БУСУРМАНЪ, БЪСУРМАНЪ ч. Те саме, що бесурменинъ: ѡставуємъ... абы жидъ, и // татари(н) и ко(ж)ды(и) бе(з)су(р)манъ на достое(н)ство ани на которы(и) вра(д) ѡ(т) насѧ гдѣра... преложонъ не бы(л) (1566 *ВЛС* 94 зв. - 95); ко(ж)ды(и) бесу(р)ма(н)... хре(с)тия(н) в неволи мети не маєт (Там же, 94 зв.); а то не в таковыхъ речахъ бѣжихъ за(к)он(н)ныхъ великихъ а обьщихъ але оу власныхъ каждого, а в таковыхъ и жидѡве, и єретикѡве, и бѣсѣрмѧни молча(н)ємъ не те(р)патъ якъ вы (Острог, 1587 *См.Кл.* 5); Што се тежъ дотыче(т) ... небезпечности... которая се с припа(д)ко(в) инши(х) па(н)ствѧ хреста(н)ски(х) ѡ(т) неприяте(л) басу(р)mano(в) заходи(т): тогды ѡ то(м) дае(м) мѡ(ц) зупо(л)ную... пано(м) посло(м) жебы з ы(н)шы(ми) послы коро(н)ными... вшѣлаки(м) небе(з)пече(н)ства(м) забегали (Луцк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 77); са(м) то его К(р)м бачити можетъ и(ж)... вси кроле(в)ства не то(л)ко хрестиа(н)ские але и пога(н)ские стоятъ и помножаютьсѧ яко на кгру(н)те мощно(м): кгды(ж) бесу(р)мены поганє знаютъ и справѣ(д)ливо(ст)ю панства свои ро(з)шираю(т) (XVI ст. *ЦНБ* II 22641, 6); тое ж мовил... ѡтдавши их басурменом (поч.XVII ст. *Вол.В.* 87); Слыш, пане, плач маток и дѣток невинних, Котрих тен бѣсурман держит в путах сильних (1648

Елег. 153); татаровъ и пазныхъ бисурмановъ, на выкоренене стану рыцерского и на...знищенє ... шляхецкихъ вольностей... // затегнуль (Кременецъ, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 138-139).

БЕСУРМЯНИНЪ *див.* **БЕСУРМЕНИНЪ.**

БЕСУРМЯНИТИСѦ *див.* **БЕСУРМАНИТИСА.**

БЕСУРМЯНСКИЙ *див.* **БЕСУРМАНСКИЙ.**

БЕСУРМАНСКИЙ *див.* **БЕСУРМАНСКИЙ.**

БЕСЧАДЪ ч. Те саме, що бескидъ: Роускіи краинѧ замыкаю(т)сѧ горами ѡ(т) полѣдна, которіи зовѣмо бесчѧдъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 48).

БЕСЧЕСТИЕ *див.* **БЕЗЧЕСТЯ.**

БЕСЧЕСТНЫЙ *див.* **БЕЗЧЕСНЫЙ.**

БЕСЧИСТЛЕННЫЙ *див.* **БЕЗЧИСЛЕННЫЙ.**

БЕСЪ *див.* **БЕЗЪ**².

БЕСЪДА, БЕСЕДА, БЕСИДА, БЕСЯДА, БЪСЪДА ж. 1. Мовлення, мова, слова: Альбо не вѣдає(ш) и(ж) твѡа бѣсѣда и хитро(ст) и многословіє глѡпство(м) естѧ пре(д) бѣгмъ по павлѡ (п.1596 *Виш. Кн.* 236); якъ може ся розумѣти твѡя бѣсѣда, якъ бесъ у вѣтеръ говоривъ (XVI ст. *НЄ* 165); таковыми бѣсѣдами слѡхи ихъ призывчѧютьсѧ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 76); Але о то на сѣсть часть на листь милости твоеє любовной бесѣды моеє досытъ (Дерманъ, 1628 *КМПМ* I, дод. 322); помѣстна бѣсѣда - говѣрка: По(д)ярѣм(н)и(к): Помѣстною бѣсѣдою москѡвски, Мѣринъ // кѡнь прѡсты(и), лѡша(д) (1627 *ЛБ* 85-86).

2. Розмова, бесѣда: колацѣи и бесѣды непотребныє з мужемъ твоимъ теперешнимъ..., маючи часто, дом дей еси увес спустошила (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 313); а што(ж) за пожито(к) гово(р)ни, или бесѣды // иноковы с тобою (п.1596 *Виш. Кн.* 246-246 зв.); homolia, бѣсѣда (1642 *ЛС* 219); я(к) хлѣ(б) тѣло, та(к) ѡна [молитва] дшѡ лю(д)скѡю посилаѣ(т), вѣдлѡгъ вѣшшого ѡуказѧна, але часомъ таѧжъ, бѣсѣдою, алѡ розмѡвою з Бѡгмъ титѡлѡетъ (Київ, 1648 *МКСВ* 348); Бѣсѣда. Homilia. Cologium (1650 *ЛК* 426); в бѣсѣду внийти (з ким) - вступити в розмову: Вопросы латинника, папу, или кардынала... и коего-либо латинского рода челоѡѡка, егда ся случит кому от православныхъ с нимъ в бѣсѣду внийти, да даст испѡѡдание своея вѣры, како вѣрит (1588-1596 *Виш. Кн.* 129); заживати бѣсѣды (з ким) - бесѣдувати,

розмовляти: А то рѣсскыя попы... тѣды ж з людьми заживають бесѣд и плесканя, а люде их за то любат, же им во всем похлебуют (поч.XVII ст. *Вол.В.* 80); **порожня бесѣда, праздная беседа** - пуста, безмістовна розмова, балакапина: бо если бы красного што на собѣ носи(л), ты бы на него миле(и)ко погладова(л) и говорити з ни(м) // прагнѣ(л) и поро(ж)ными бесѣдами зачепа(л) (п.1596 *Виш.Кн.* 234-234 зв.); да кто неискусный от видѣнія мечту праздных бесѣд на прелест повинется (1588-1596 *Виш. Кн.* 139).

3. (*промова релігійно-повчального змісту*) проповідь, повчання: Той же зась въ бесѣдѣх... въ мѣстѣ ономѣ тайномѣ... указуетъ дванадцать брамъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 367); и кого таа бесѣда не просвѣти(т) в разоумѣ (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 83); Такъож(д)е... вѣ цркви не даж(д)ъ бесѣдѣ творити (Львів, 1642 *Жел.П.* 4 зв.); **духовная бесѣда** - проповідь: Початокъ, мовлю, дѣховнымъ зъ православными бесѣдамъ моймъ вѣ мѣстѣ Вѣлини... оучинити пре(д)савзалеми бѣлы (Вільна, 1620 *См.Каз.* 5 зв.);

книга повчань, проповідей: Ино твоа м(л) ... речи монасты(р)скіе еси побра(л)и меновите зыкга(р), и кнѣгѣ зовомѣю бесѣдѣ евр(г)лскѣю (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1); такъже и на Дѣанія ап(с)лскіе тогѣжъ автора бесѣды, котрыє кнѣги за живота... епископа Львовского... соуть переложены (Львів, 1614 *Кн. о св.* 3 зв. нenum.); Меч духовный; книга избранная на десту з вопросами и отвитами; Бесиды Василея Святого (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* I/VI, 503); Приписалисмо зъ Типографіи нашої Дѣмови и особѣ егѣ... кнѣгѣ Бесѣдъ... Іоанна Златоустаго (Київ, 1625 *Коп. Апок.* 3); кнѣги розныє Бесѣды зла(т)ѣ на Іоа(н) ча(ст) а (Львів, 1637 *Ив. Усп.* 26 зв.); **бесѣды апостольскіе** — книга апостольскихъ проповідей: Бесѣды Апо(с)то(л)скіе трѣе дрѣкованые (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* 1-2, 265).

4. Порада: жона моя емѣ откажала, ижъ бесѣды я помочи емѣ не могѣ для неспособного здорова своего (Петржів, 1564 *AS* VI, 250); кнегини Матѣеєва Четвертєньскаа... посылала по колькратѣ до... брата моего... слѣдженника своего, Якѣбка, просачи Егѣ Милости въ домъ свой до себе на бесѣдѣ (Луцьк, 1564 *AS* VI, 231).

5. Зібрання: сподѣ, ра(д) якѣй бывае(т) на бесѣдѣ (1596 *ЛЗ* 76); А то съ тѣе причины, ижъ одинѣ

шевѣчикъ съ тогѣжъ неэбожного и свовольного братства, будучи на бесѣде, (учинились предотечею) (Вільна, 1599 *Ант.* 941); Съжитіа: съвождпленіа, бесѣды (1627 *ЛБ* 127);

бенкет, забава, учта: нѣакий Валентый Желехъ, чинилъ шповедане... якобы Егѣ Милость князь Ярославъ, бѣдѣчи въ домѣ кнегини Матѣеєвое Четвертєньское..., емѣ штось на бесѣде вчинити мель (Луцьк, 1564 *AS* VI, 240); кгда бы которы(и) шля(х)ти(ч) ... ездилъ або ходи(л) ... по то(р)гохъ, и по ко(р)чмахъ пи(л) и на бесѣда(х) сада(л), а пото(м) ш(т) ты(х) ра(н) ѣме(р), то(г)ды то(т) ш(т) кого тыє раны а бо(и) бы са ста(л), голо(в)щины не будетъ... платити (1566 *ВЛС* 93); Гостѣтва: Банке(т), бесѣда (1627 *ЛБ* 28); люде...пре(з)вѣдѣніе на штато(к), якъ многѣ и частѣ при банкѣта(х), бесѣда(х), и розны(х) оучтахъ грѣша(т), латѣо естѣ хотѣчомѣ познати (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 910);

(*номинальна учта*) помин.ки: "Хто сказалъ бесѣдѣ, той нехай направитъ", бо небожчикъ хталъ штехать (1564 *AS* VI, 245); тѣды штии ш(х)ты многи... оузаконоположили... абы зъ того поминѣльного шбѣдѣ и Бесѣды ничѣго шравного до домѣвъ... не ш(т)носили (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 150).

БЕСѢДНИЙ *прикм.* Проповѣднический: homil(e)atic(us), бесѣдний (1642 *ЛС* 219).

БЕСѢДНИКЪ *ч.* Бесѣдник, співрозмовник: Бесѣдникъ. Conuiua. Colocutor (1650 *ЛК* 426).

БЕСѢДНИЦА *ж.* Бесѣдниця, співрозмовниця: semosinatrix, бесѣдница (1642 *ЛС* 370).

БЕСѢДОВАНИЕ, БЕСѢДОВАНИЕ, БЕСѢДОВАНИЕ *с.* Розмова: Приповѣданіе: Припоминанье, шповѣданье, эстѣе, примѣшанье, причина, бесѣдова(н)е, розмовланье, причинѣньсѣ, вставланье (1627 *ЛБ* 99); Лѣгика, діалектѣка: ро(з)мѣва, бесѣдованье, или истинныхъ, и лѣжныхъ разсѣдѣніе (Там же, 220); молѣтва в собѣ замыкае(т) не то(л)ко мыслѣнное але и оустѣное бесѣдованіе (Львів, 1645 *О тайн.* 97).

БЕСѢДОВАТИ, БЕСЕДОВАТИ, БѢСЕДОВАТИ *дієсл. недок.* 1. (кому що, кому о чѣмъ і безъ додатка) Говорити (що кому, до кого, про що): Сице и хс ап(с)лѣомъ оубо самѣличнѣ бесѣдова (1556-1561 *ЛС* 16); Не бе(з) причины бѣгословѣе слоухачевъ злюб-

лѣнныи гды ѿ оусправедливленю грѣховъ, и ѿ ласкахъ нб(с)ныхъ диспутоуютъ або бесѣдуютъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 179 зв.); не бесѣдуй слова глупыи и порожныи (XVI ст. *НС* 19); кгда о богатомъ и Лазари читаемо, ижъ во огни и въ мукахъ будучи, ко Аврааму бесѣдовалъ? (1603 *Пит.* 63); Теперь же юже познаваю, иж ты не сам прироженным и учоным от писма разумом, Скарго, мудрствуеш и бѣседуеш, но истинный дух воздушны твоими усты речет, и той тебѣ шептал, коли еси тое книжку писал (1608-1609 *Виш. Зач.* 223); акексимъ: з' ѿлѣче(н)емъ а(л)бо смѣхо(м), лю(б) жарт(о)м), бесѣдуючі(и) (1627 *ЛБ* 173); Мнѡзи ѿ(т) Стыхъ Пр(о)р(о)кѣ, и бгословцѣвъ, бесѣдуютъ... ѿ второмъ пришествію сна Бжїа на сѣдѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 129 зв.).

2. (з ким) Розмовляти, бесідовати: поистине ѿ(т) моу(ж) оцѣ твои бжїини знаємии твои бжїини бесѣдовавшии с тобою (1489 *Чет.* 80 зв.); А што(ж) ино(к) не вѣмѣ(т) бесѣдовати с тобою альбо его пытае(ш) ѿ дїаво(л)ски(х) прилога(х) (п. 1596 *Виш.Кн.* 237 зв.); Павел святыи, христїаны витаючи и много з ними бесѣдуючи, Петра святого не споминает (Львів, 1605-1606 *Перест.* 52); всѣ то ннѣ яснѡ видимѡ; на сро(д)ницехъ нѣшихъ, которыи вчера бѣсѣдовали з нѣми, а нынѣ юже ихъ нѣмѣшъ, вѣ темномъ гробѣ замкнѣны (Чернігів, 1646 *Перло* 126 зв.); Бесѣдую. *Colloquor. Confabulor* (1650 *ЛК* 426).

3. Справляти учту, жертвувати: И такъ вѣсполъ сходи(л)са, і засѣдали, оу веліки(х) црква(х) дхѡвне бесѣдуючи (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 37 зв.); *polliceo*, бесѣдую, жертвую, жрю (1642 *ЛС* 320).

БЕСѢДОВНИКЪ ч. 1. Розмовник, діалог: Діалогъ: Бесѣдовни(к), да(м): кн(г): ѿ(г)л). а (1627 *ЛБ* 201).

2. Автор повчань, проповідей. Вл.н.: Григорій Бесѣдовникъ прѣз' млтвѣ Царя Траїана спѣсѣть (Київ, 1627 *Тр.* 38).

БЕСЯДА див. **БЕСѢДА**.

БЕТЕГЪ, БЕТЮГЪ ч. (*мад.* beteg, betsh) хвороба, слабість, *діал.* бетегга: Также и мы, братя, коли кто упадетъ у якую неволю, или ятя, или у бетюгъ... такъ чини, якъ сесѣ люде (XVI ст. *НС* 29); Не гнѣвайме ся на бога, за што пуцаетъ на насъ усякую неволю... чомъ мы за грѣхы нашѣ не лише есме довжны слугѣствомъ, албо бетегомъ, али ище мусиме терпѣти (Там же, 178).

БЕТѢЖНЫЙ *прикм.* Хворий, слабый: Видишъ, Христось звать сыномъ бетѣжного чоловѣка (XVI ст. *НС* 31);

у знач.ім.: И речетъ Христось праведнымъ: "Подте вы, благословенныи выдѣ отца моего, чомъ было вамъ жалъ голодныхъ, и жадныхъ, и сторонныхъ, и голыхъ, и бетѣжныхъ, и имитыхъ дѣля мене и дѣля слова моего" (XVI ст. *НС* 11).

БЕТЮГЪ див. **БЕТЕГЪ**.

БЕХТЕРЪ ч. (*пол.* bechter, *перс.* bagtar, *монг.* begter) кіраса: А сынѣ моемѣ. князю Дмитрию, штписѣю шѣбѣ собою... збрѣл, бехтеры, панцыри (Володимир, 1547 *АС* IV, 564); а та(к) передо(м)ною возны(м) еѣ м(л) кнѣни ку(р)пѣская оказовала па(н)цыровъ трына(д)ца(т) бѣ(х)те(р) ѡди(н) (1578 *ЖКК* I, 121); Въ коморе Конюской панцеровъ семъ, бехтеровъ два (Деречин, 1582 *АрхЮЗР* 6/1, 113).

БЕХУРЪ див. **БАХУРЪ**.

БЕЧАТИ, БИЧАТИ *дієсл. недок.* Бекати, ревити: Бечѣ tugio (1645 *Уж.* 67 зв.); Бичю. Во, Воо; as; are (1650 *ЛК* 426).

БЕЧИ див. **БѢЧИ**.

БЕЧКА ж. (*стп.* beczka) те саме, що бочка: а Ян нехай их в бечки солит, бо маємъ тѡю зверинѣ зимою некоторым паномъ здѣ казатъ везти, а зъвлаща зѣбринѣ (Вільна, 1543 *АС* IV, 372); ѡд бечки побияня далѣ(м) г(р) вѣ и шелю(г) ѡди(н) (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 1 зв.); до пива бечка една (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298).

БЕЩЕСТІЕ див. **БЕЗЧЕСТЯ**.

БИ див. **БЫ**.

БИБЛЕЙНЫЙ див. **БИБЛИЙНЫЙ**.

БИБЛЕОТЕКА див. **БИБЛИОТЕКА**.

БИБЛЕЯ див. **БИБЛИЯ**.

БИБЛИЙНЫЙ, БИБЛЕЙНЫЙ *прикм.* Біблійний: Тѡтъ наѣкъ мойхъ былъ ѡвоцѣ. Гды... Писмо стѡе Библѣйное... читалѣмъ (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 11 зв.); Поневажъ самыи... Библійныи тлѣмачи свѣдчатъ, ижъ тѡтъ ли(ст), хочъ по Жидѡвскѣ былъ писанныи, еднѣкъ нигдѣ са тепѣрь по Жидѡвскѣ не найдѣтъ (Київ, 1632 *МИКСВ* 279).

БИБЛИОТЕКА, БИБЛЕОТЕКА, БИБЛІОТЕКА ж. (*лат.* bibliotheca, *гр.* Βιβλιοθήκη) 1. (*книгосховище*) бібліотека: А такъ ку показанью

правды того... собору есть книгъ старыхъ, писаныхъ по островахъ Греческихъ, на многихъ мѣстцахъ полно есть; и въ библіотекахъ зацныхъ, яко у Ватыканской и въ Сюрътигъской въ Рымѣ (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1105); Если за(с) прише(д)ши до библіотѣки якби вартовали книгами рѣзными (поч. XVII ст. *Проп.* р. 240 зв.).

2. (зібрання книг) библіотека: Библиотека (слово написано іншим почерком. - *Прим.ред.*) книги розные (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 26 зв.).

БИБЛИЯ, БИБЛЕЯ, БИБЛІА, БЫБЛЕЯ, БЫБЛИЯ ж. (*лат.* biblia, *гр.* biblia) біблія: Иванъ момони(ч) ... мель ... // ... быбле(и) книгъ ли (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 45 зв. - 46); Потреба вѣдати, ижъ семдесятъ выкладачевъ, которые Птоломею царю выкладала Библию зъ еврейского языка на кгретъкий, едина имена Божии такъ попросту, безъ выкладу, положили, яко Саваофъ (Вільна, 1600 *Катех.* 25); моглъ бы пѣлую быблию, яко стараго и нового закона, написати (1608-1609 *Виш. Зач.* 212); Жада(ю) собѣ... бысь дмѣлъ всю быблею на пѣма(т)... повѣсти (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 10 зв.); Библіа дрѣкованаа (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 264); Быблия че(с)ка (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 41 зв.); офероваль и двоухъ барановъ яко... в біблеи пишеть (серед. XVII ст. *Хрон.* 117 зв.).

БИВАТИ¹, БЫВАТИ дієсл. недок., многокр. 1. (кого) (завдавати неодноразово побоїв) бити: малжопок... каждого дня окрупне сам се бивал (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/III, 47); сам мя пугами, тетивами бивал и хлопятомъ передъ собою бити розказовал (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 135).

2. (кого) (позбавляти життя) бити, убивати: Бо зѣвше в немъ такий рѣцери бивали, Што мѣнжне нѣпріятелей ои чистыхъ бивали (Київ, 1622, *Сак.В.* 49 зв.).

о езы бивати (бывати) — ставити загороду в рѣцѣ, ставку для риболовлі: они сами встѣпъ свой волный мевали и езы бивали и рыбъ ловливали (Краків, 1527 *AS* III, 310); вси тые в одно слово ... светчили, ижъ то есть берегъ стого Николы Пустынского и езы бывали на мнстръ Пустынскій (Київ, 1560 *АрхЮЗР* 8/IV, 168); бивати чолом (кому) — кланятися (кому), просити (кого): бивали ми чоломъ многажды мужи заманастирскіи Печерского монастыра, жалуючи на

святого Николы старцовъ Пустинского монастыра о Кононовскій дворъ (Київ, 1508 *АрхЮЗР* I/VI, 13).

Див.ще **БИТИ¹.**

БИВАТИ² див. **БЫВАТИ.**

БИВАТИСА дієсл. недок., многокр. 1. (о що) (воювати, боротися за щось) битися (за що): ба(р)зо якъ читає(м) ѿ па(н)ства свѣта того бивалиса люде (Вільна, 1596 *З.Каз.* 68).

2. (о кім) (виявляти особливу увагу до когось, дбати про когось) побиватися (за ким): мѣи ѿ неї тѣживала и биваласа (1489 *Чет.* 323).

Див.ще **БИТИСЯ.**

БИВШИЙ див. **БЫВШИЙ.**

БИВШІЙ див. **БЫВШІЙ.**

БИДА див. **БЪДА.**

БИДЛО див. **БЫДЛО.**

БИДНЫЙ див. **БЪДНЫЙ.**

БИЕСОВЫЙ див. **БЪСОВЫЙ.**

БИЛЕНЬ ч. (коротка частина ціна) бияк, бич, діал. билень: Билень у молотила. *Verber flagelli frumentarij* (1650 *ЛК* 426).

БИЛИННИКЪ ч. Бляхар: *Bilinnik: blecharz* (Жовква, 1641 *Dict.* 51).

БИЛИЦА ж. о билица черная - (*Artemisia vulgaris*) чорнобилъ: *monoclonos*, єдиновѣтвни(и), неросохова-ти(и), билица че(р)ная (1642 *ЛС* 272).

БИЛИЩЕ с. Тік, діал. гумно: *area*, гу(м)но, билище, боище, молотилище (1642 *ЛС* 91).

БИЛІЄ с., зб. Бадилля: а гди перець дозрѣеть тогди тии люде биліє пе(р)цевое поपालяю(т) (серед. XVII ст. *Луц.* 532).

БИЛО с. (серце дзвона) било: *Biło, młotek: dzwon* (Жовква, 1641 *Dict.* 51).

БИЛОГОРОДЕЦЪ див. **БЕЛОГОРОДЕЦЪ.**

БИЛЦЕ с. Медіатор, плектр: Білю: Молотѣкъ котрымъ стрѣны нагагають. И ты(ж) билце албо пѣрко котрымъ на стрѣнахъ бранкають (1627 *ЛБ* 162).

БИЛЫЙ див. **БЪЛЫЙ.**

БИНДА ж. (*стп.* binda, *нѣн.* Binde) пов'язка, діал. бинда: Вѣнѣцъ: корѣна, бинда албо чепѣць (1627 *ЛБ* 24).

БИНДАСЪ ч. (*стп.* bindas, *нѣн.* Bindex) тесло: то есть пила, би(н)дасъ і теслица, і криваа коса моа, которымъ шрѣжемъ составъ телесный разбираю і

косою кошѣ всѣхъ, старихъ і молодихъ, заровню берѣ (XVI ст. *Сл. о см.* 334); тамъ же... видели есми... шабель пять, биндасовъ два, пилъ две (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/І, 131).

БИОДРО с. (*смп.* biodro) те саме, що бедро: Kozaczeiku, panesz moy, Naczym że budet poiazd moy? - Posažu te za biodrami, Prywiczu te torokami (1625 *П. про Кул.* 23).

БИРАТИ, БЫРАТИ дієсл. недок., многочр. 1. (що, від кого, з кого, від чого, на кого і без додатка) (*мито, податок, дашину і т.д.*) брати (що від кого, з кого), стягати (що в кого): дал... емѣ тоє имѣне...// з данми грошовыми и медовыми,... и з мыты, естлибы давно бираны были и со всеми иными подачки (Краків, 1507 *AS* III, 39-40); a kozaki, kotoryi za zemiany bywali, y z kozakow podymyszczyny na zamek byrano, y myto tez na zamek chozhuvalo (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/І, 24); а выти жадное с того штъ нихъ не бирано (1552 *ОЧерк.3.* 11); с тых дворовъ я самъ платы грошовые и дани медовые на себе бираль (Тороканів, 1555 *ЧИОПЛ* V-3, 159); Пове(ж)ное а де(и)кованое бырано по грошѣ (Варшава, 1616 *ООЗ* - 2, 2 зв.);

(що, для чого) одержувати, брати: А особно для оправованья ры(и)въ або лотоковъ замѣковыхъ бираль тотъ станицлавъ пѣи҃гкарѣ на го(л) по г копѣ грошей кгды пыльнова(л) лотоковъ тыхъ (1552 *ОКЗ* 36 зв.); ха(и)пиба(л)... поки та(м) [в гишпани] панова(л), па ко(ж)ды(и) рокъ дванадца(т) бочокъ золота чи(с)того з дохода(в) го(р)ни(х) бира(л) (1582 *Кр.Стр.* 31 зв.).

2. (що) (*забирати з собою*) брати: оныє анахорытове, то естѣ пустынножытели, о которыхъ Великий Василий змеі҃гу чыпигъ, ижѣ собою сакраментъ Тѣла Христова на пуцу бирали, и тамъ часомъ и черезъ два годы ховали, шго тыє прыймовали (Вільна, 1599 *Лит.* 749).

3. (що) (*вибирати з надр землі*) видобувати, черпати: А при томъ кѣвалговномъ наеханю... кѣрунтъ его милости пана моего кѣ берегу(!) ставомъ, поля, сеножати и руды, где рудники руды бирали, затопилъ и до шкоды не малой привелъ (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 6/І, 392).

Див.ще БИРІВАТИ, БРАТИ.

БИРЕТЬ, БИРИТЬ ч. (*фр.* bécet, it, берѣца) берет:

Але ѣбе(р) ихъ має(т) бы(ти) зна(ч)ны(и), ша(п)ки або биреты жо(л)тые (1566 *ВЛС* 94 зв.); petas(us), бири(т). шапка округло широкая жидовская (1642 *ЛС* 313).

БИРКА ж. Гральна кістка, шашка: Жрѣбіа: Кѣстки, бѣрки, лѣосы (1627 *ЛБ* 38); Бирка. Calculus (1650 *ЛК* 426); Бирокъ а҃граніе. Ludus calculorum (Там же).

БИРМОВАНЕ *див.* БЕРМОВАНЕ.

БИРОВАНЬ ж. (*мад.* bir) міць, сила; влада: "Чомъ намъ ся родила дѣтина и сыгъ далъ ся намъ, чѣя бированъ у него", якъ мовиль Павелъ святыи (XVI ст. *НЄ* 47).

БИРОВАТИ дієсл. недок. (*мад.* bir) 1. (ким, над ким і без додатка) Мати владу, панувати (над ким і без додатка): Господъ на небесѣхъ наготовилъ столецъ свуй, и царство его надъ усѣми бируеть (XVI ст. *НЄ* 46); такъ и туй указуетъ людомъ у сую державѣ, чомъ овунъ бируеть людми (Там же, 101); куды проповѣдаѣ святыи Павелъ, и Петръ... а теперъ туды бируютъ туркы (Там же, 132).

2. (чим) Володіти (чим), мати (що): будь готувъ усе, чимъ бируснѣ, лишити и г҃губити ище и тѣлю и душу май радъ, нѣжѣ согрѣпити (XVI ст. *НЄ* 158).

3. (кому чим) Могти, *діал.* бірувати: плати, кому сѣ дождегъ, чини и роби и(сѣ) правдовъ, кому чимъ бируснѣ (XVI ст. *НЄ* 19).

БИРУВЪ ч. (*мад.* biro) суддя: а слуга естѣ на сюмъ свѣтѣ кождый, хотъ король, хотъ папѣ,... хотъ бирувъ (XVI ст. *НЄ* 120); И побожѣ(в) Абрама руца(и)скый бирувъ Кузма, и были при томъ добріи люде (Бенедиківці, 1603 *НЗУж.* XIV 223).

БИРЧИЙ, БЕРЧИЙ ч. Збирач податей: Би(р)чихъ голювны(х) ѡбирали станы вси (1566 *ВЛС* 25 зв.); И тот податокъ каждый з людей своих самъ выбравши, без кожного мешкана... до бирчихъ поветовых ѡтдати маєтъ (Вільна, 1566 *AS* VII, 89); пано(в) бирчи(х) поветовы(х) ту(т) на ме(ст)цу назначено(м)... нѣ(т) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 23); справа о збѣги, квиты берчихъ па выданѣ сѣ поборовъ королевскихъ всихъ пять (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/І, 55); Што се тежѣ дотычетъ подачокъ,... маєтъ его милость, папѣ Кандыба, сѣ того имения выбравши, до бирчихъ нашихъ отдавати (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/І, 430).

БИРЧОС с. Оплата збирачеві податей за працю: а выбираючи твою серебрицину, не бралбы еси в них большъ толко// от кождое сохи бирчого пенез один, а писчого такеж пенез один (Вильна, 1563 AS VII, 78-79).

БИРШАГ ч. (мад. birsag) играф: И би(р)шагу пагъ осудили со(в)габирови дванаица(т) золотыхъ (Бенедиківці, 1603 ИЗУж. XIV, 222).

БИРЬВАТИ дієсл. недок., многокр. (що) (мито, податок і т. ін.) стягати, брати: А по (в)сімъ мѣстомъ г(с)дрьскимъ, где естъ мыто его мл(с)тъ то(р)говое и важъное бирывали къ мыту г(с)дрьскому (Берестя, 1526 ТУ 52); и теж послали есмо до Твоей Милости дрѣгий листъ господарьскій, писанный ѿ мыто Жеславское, которое бирывано весполѣк з мытомъ ѿстрожским (Острог, б. 1533 AS III, 433).

Див. ще **БРАТИ, БРАТИ**.

БИСАГА ж. (лат. bisaccium) сакви, торба, діал. бесаги, бисаги: Чпа(т): кипѣла, сѣдѣ(т): па(к)набе(л)га(с), бисага (1627 ЛБ 157); latera(l)ia uiatoria, су(п)ки (!), тлю(м)ки, бисаги (1642 ЛС 251).

БИСЕРНИКЪ ч. Майстер, який виготовляє прикраси з перламутра або дорогоцінного каміння: Бисерникъ. Gemmarius (1650 ЛК 426).

БИСЕРНИЙ прикм. Перлювий, жемчужний: bassat, ма(р)гари(т)ный, бисе(р)ный (1642 ЛС 99); Бисерный. Gemmeus (1650 ЛК 426).

БИСЕРЪ ч. 1. Перли, жемчуг; вироби з дорогоцінного каміння, прикраса: тотъ камень достойнѣишъ естъ промежи всѣ(х) бисеровъ, а находѣ(т) его ѿрлы (XVI ст. Травн. 492); богачъ кохалѣса... в' ппатахъ дорогы(х) в' бисерѣ(х) (XVI ст. УС № 29519, 210 зв.); hermelion, бисеръ (1642 ЛС 217); А была мѣшка якѡ насѣиѣ корѣандрово бѣрвы якѡ бисера свѣтлогѡ (серед. XVII ст. Хрон. 133); Бисеръ. Gemma. Margarita. Vnio (1650 ЛК 426); бисеры пометати предъ свинѣями, свинским правом бисера пометати - ширити християнську віру серед тих, хто не здатний належно оцінити її; метати бисер перед свинѣями: А до того и Христос и апостоли, паче же Павел пренія о вѣрѣ и законѣ с псуврачсванными возбраияют нам, свинским правом бисера пометати не повелѣвають (1600-1601 Виш. Кр. отв. 162); не дайте, стаа псомъ, нѣже бисеры помещѣте пре(д) свинѣямъ (Львів, 1642 ЖелП. 4).

2. Дорога, конюшня тканина, заст. вісон: віссонъ, перфіра: Паволока, и йны(и) бисе(р), а(б) едѡа(б), червѡны(и), бѣл (1627 ЛБ 196); З' Іакѣиѣдъ зась з шарлѣтѣ, з кармазинѣ, и бисерѣ починили шѣты (серед. XVII ст. Хрон. 113 зв.).

о **бисеръ божий** — вчення Христа і таємний віри: бисеръ бжии, а всѣ(м) вѣрѣчѣмъ ѡ(т)ворены (1489 Чет. 136).

БИСИТИСЕ див **БЪСИТИСЯ**.

БІСКУПІЙ, ПІСКУПІЙ прикм. (стп. biskupi) те саме, що бискупський: и вчинити зъ нихъ свѣтпикъ, подѣлѣ обычаѣ инѣихъ костеловъ бискупѣихъ головнихъ (Краків, 1549 ЛОЗР I, 126); Люди бискупѣе капопѣтѣкне... меншаномъ помагають на по(д)воды (1552 ОЛЗ 181 зв.); а я того имени пискупего капитулноѡ, которое мне на вихованѣ до часу, яко врядику, данѡ, не поступлю (Луцьк, 1562 АрхЛОЗР 8/VI, 124; с которого жерела викинувши ежджѣта до рѣмѣ по шапѣки кардиналѣскіе, по сѣкры, и по плащи бискупѣи (Острог, 1598-1599 Апокр. 171 зв.); проси(л) мене а(п)то(п) тѣсля ѡ пля(ц) на бѣдова(н)ѣ которомѣ то я по(з)воли(в) бѣдоватися на пляцѣ пу(с)гы(м) за(м)ковы(м) за би(с)купѣе(мъ) когыцѣ(!) на болю(п)ю (Київ, 1601 ЛИБ 4, 1136, 2, 46); там же се на дорозе ѡни повадили межи собою меншаны(и) слѣдѣ Сѣлико(в)ского того то меншанина би(с)купѣего на(р)палѣ (Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 23 зв.).

Див. ще **БІСКУПІЦКІЙ, БІСКУПОВЪ, БІСКУПСКІЙ**.

БІСКУПІЦКІЙ прикм. Те саме, що бискупський: право мел есми у суду кѣродского Луцкого зъ... отцемъ Феодосиемъ... о збите врядику моего бискупницкого Григоря Белостоцкого (Володимир, 1570 АрхЛОЗР 8/VI, 303).

Див. ще **БІСКУПІЙ, БІСКУПОВЪ**.

БІСКУПІЯ ж. Те саме, що бискупство в 2 знач.: тоє жито... по животѣ кѣза... его мл(сти)... екскуторове жидѣ городе(п)скому... продали и по(д)даными би(с)ку(п)ни и юлѡсти хогачѡ(в)ское ту(т) до... гу(м)на вѣпо(и) мл(сти) вывозили (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 2).

БІСКУПОВЪ прикм. Єпископів, єпископський: мы част дѣлпницы... кназа, шго... бискуп... даровал...

потвержаем... Его Милости подлуг... вмовы, которюю мел Его Милость зо шцем княза бискуповым (Краків, 1519 AS III, 194); тыбы ш том ведал и ведлѣгъ того листѣ княза бискупова в той речи са заховал (Вільна, 1540 AS IV, 262).

Див.ще **БISKУПИЙ, БISKУПИЦКИЙ, БISKУПСКИЙ.**

БISKУПСКИЙ, БISKУПСКИЙ *прикм.* Епископський: што та(к) што славѣйши(ми) секретаро(м) и... похлѣбца(м) его к(р) м(л)... абы са причинили и свѣ(д)чили яко годны(и) члѣк на па(н)ствована би(с)купски(х) доходу(в)... за которюю причинѣ то(му) особѣ, зави(в)ши в папѣрѣцѣ сто мли якъ са трафи(т) чи(р)воны(х) золоты(х) в рѣкѣ... тыцѣ (1598 *Виш.Кн.* 293); бискупскій выкладъ того артикоулѣ, то в собѣ маѣтъ, же ведлѣ него з ри(м)ски(м) бискупомъ сполѣчнѣсть и згодѣмѣти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 59).

Див. ще **БISKУПИЙ, БISKУПИЦКИЙ, БISKУПОВЪ.**

БISKУПСТВО, БISKУПЪСТВО *с. (стп. biskupstwo, стч. biskupstvo)* 1. (*сан епископа*) епископство: не явно ли є(ст) все(му) позѣрѣ аггелъско(му), и члѣко(м) живѣщи(м) на зє(м)ли, яко сами есте тѣе би(с)купство... згонѣли (1598 *Виш.Кн.* 291); Владѣцтво а бискупство, вл(д)ка а бискупъ, хотяй слѣвы рѣзны, речѣ одна(к) одно сѣгъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 21 зв.); Указы тежѣ ми: где, коли костель Римскій, альбо бискупство чоловекови инѣшое религий дано, такъ яко ся то нашымъ Рускимъ за вапюжѣ недѣбалѣстю деяю? (Вільна, 1599 *Ант.* 855).

2. (*церковно-административный округ, яким управляє епископ*) епископство, епархія: волость сѣбо(р)тыцкаа ш(т)дана на би(с)купство вилє(н)ское (1552 *ООвр.З.* 114 зв.); па(н) ти(х)но а(н)дрѣеви(ч)... визна(л) и(ж)... єзди(л) єсми.. до (д)вора би(с)ку(п)ства лу(ц)кого до хотачова (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28,1,2,1); въ певныхъ маѣностяхъ бискупства Кисвско-го, черезъ уроженого князя Кирика Ружинского... некоторые осады новые показоны и попалены (Варшава, 1596 *АрхІОЗР* 6/І, 259); Писаль... до мене Яна Галчи-новъского... Петрѣ Стрыбыль... жалуючи на... мещанѣ и подѣданныхъ // Фастовскихъ, до бискупства Киевского належачого (Житомир, 1618 *АрхІОЗР* 3/І, 238-239).

Див.ще **БISKУПИЯ.**

БISKУПИЦИЗНА, БISKУПЧИЗНА *ж. (стп. biskupszczyzna)* маѣтки (володѣння) епископів: А тые вышєй менєные всѣ селища воеводства Брацлавского и кгрунты их дѣлит Рос река зъ землєю воеводства Киевского и з Бискупчизною, идучи долув Росью (Брацлав, 1570 *АрхІОЗР* 8/І, 264); а зажѣ того не посвѣчаю(т) ихъ клѣтвы о тѣе самое тѣлько чинѣные, кгды хто бискупцизны, десатѣны... и проча и(м) не выда(л) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 202).

БISKУПЪ, БISKУПЪ, БЪБISKУПЪ *ч. (стп., стч. biskup, свн. biscof, лат. episcopus)* епископ: А при том бѣдѣчимъ велебнымъ и велможнымъ: князю Войтѣхѣ бискупѣ Вилєнскомѣ... князю Бартломѣю, бискупѣ Киевскому (Вільна, 1507 AS III, 43); Тотѣ палацѣ г(с)дрѣски(и) початѣ справова(и) быти за бискупѣ лѣцъкого небожѣчика кѣза ѡащчєвѣского (1552 *ОЛЗ* 158); который лѣсѣ єсть бискупа каменєцкого (Брацлав, 1570 *АрхІОЗР* 8/І, 264); Ка(р)диналі і бискупѣ котѣрые са были но(ч)ю до папы зѣбглі... мѣцно са при не(м) шпонѣвали (Острог, 1598 *Ист. фл.сш.* 49); мѣзѣйки спѣваки, не тѣлько в' Крѣлѣвскихъ домѣ(х), и... оу папювѣ свѣцкихъ, Але и в' дѣхѣвни(х) оу арцибѣскупѣ, и бѣскупѣ, 8 митрополѣтовѣ наѣшихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 134 зв.); **бискупѣ римскій, римскій бискупѣ** — папа: припѣмнишѣли ... синѣды на котѣрыхъ бискупѣ ри(м)скій напере(д) сѣдѣлѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 147); Стефанѣ абовѣмъ св. на збориску образоборцовѣ стоячи..., не одного толко бискупа Римского воспоминаѣтъ, але и другихъ патріарховѣ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 564).

БISKУПЪЦИЗНЫЙ *прикм.* Який стосуєтьсѣ епископськихъ володѣнь: идучи долув Росью по правой руци входы воеводства Брацлавского, а по лѣвой руцѣ воеводства Киевского и Бискупѣцизные (Брацлав, 1570 *АрхІОЗР* 8/І, 264).

БISОВСКИЙ *див. БЪБISОВСКИЙ.*

БISОВЪ *див. БЪБISОВЫЙ.*

БISТРИЙ *див. БЫСТРЫЙ.*

БISТРИНА *див. БЫСТРИНА.*

БISТРО *див. БЫСТРО.*

БISТРОСТЬ *див. БЫСТРОСТЬ.*

БISУРМАНСКИЙ *див. БЕСУРМАНСКИЙ.*

БИСУРМАНЪ див. БЕСУРМЕНЪ.

БИТВА, БЫТВА ж. 1. (сутичка ворожих з'єднань, армій) битва, бій: Бйтва была з волохи по(д) шбертино(м) (1509-1633 *Остр.л.* 126); тако(ж) лю(д)и поимани, которыи соу(т) поимани ѿ битва(х) и на сторожа(х)... абы са веридли с обѣдѣ сторо(н) (Ясси, 1510 *Cost. BD* 470); а коли пакъ оуслышите би(т)вы// и вѣсти ѿ бйтвахъ не боитеса бо и тоє моусятъ быти (1556-1561 *ПЄ* 179 зв. - 180); Котораа бытва срокаа прѣ(з) цѣлы(и) днѣ трывала (1582 *Кр. Стр.* 45); Смѣртъ... Порвалъ... Григоріа... Котрый... Якъ Сынъ ѿ(т)чизны правдйвый працоваль рѣвне, Ставачиса на плаца(х) бйтвъ Славны(х) поте(н)жне (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 7 зв.); Рать, бѣрба, пѣдвигъ: Бйтва, валка, пѣтычка (1627 *ЛБ* 106); А потымъ ѿраца, Поважне маѣтса мѣвити... Гды Цѣсарѣве ихъ щасливѣ по выиграной битвъ, з вѣкторією... ворѣчались до Паиства своего (Чернігів, 1646 *Перло* 63); вѣсталь црѣ предо днѣмъ и наготоваль войска кѣ битвъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 483); звести битву див. ЗВЕСТИ, зводити битву див. ЗВОДИТИ.

2. *Перен. (уперта боротьба з релігійними противниками, зі самим собою)* битва, боротьба: облецѣтеса в зуполную зброю Божую, бысте мѣли стати противко засадкамъ бисовскимъ, поневаж не маемо битвы противко крови и тѣла (Вільна, 1600 *Катех.* 80); ты пла(ц) и мѣсце ши(р)мѣрское, на которо(м) бйтва была з дѣволо(м), и свѣто(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 297 зв.); Звѣтазства и выиграванье бйтвъ на(д) нѣпріятельми тогды тобѣ дасть бѣ, кг(д)ы ты бйтвы и звѣта(з)ства ѿдѣржишь на(д) пожа(д)ливостями (Острог, 1614 *Тест.* 141); Но крѣпко заставлялися за има га своего, и въ ѿной бйтвъ, спрали въ крови своѣи шаты свои (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64 зв.); ѿ Прехвалниіи мѣниці, дѣбраа ж то Война ваша, Вѣчный то покой и Радость наша, якѣ бйтва ваша выиграна, а Моги чартовскаа потѣгана... и навѣки въ тмѣ загнана (Чернігів, 1646 *Перло* 46 зв.).

3. (взаємне завдавання ударів, побоїв) бійка: всѣ зго(д)не братия в ча(с) забѣгаючи злѣму абы болше неря(д)ны(х) ро(с)ти(р)ковъ и ко(р)чемъни(х) зва(д) и би(т)въ в дому бѣжомъ не было, ѿхвалили таковы(х) бѣ(з)чи(н)никовъ по(д)лугъ правъ стѣ(н)ицхъ ѿ(т)цовъ

патрия(р)хъ казнити и карати (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 35).

4. Биття, побої, удар: Павель мовиль: Мѣ пять разъ битву емъ пріаль, якъ еденъ разъ, тричѣ палицами битъ былъ емъ (XVI ст. *НЄ* 15); змѣ всего тѣла ѿборони(т) ѿ(т) бы(т)вы. а головы яко може(т) стереже(т) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 84).

БИТЕ див. БИТЯ.

БИТИ¹, БИТЬ, БТИ, БЫТИ, БЫТЬ дієсл. недок.

1. (кого) (завдавати ударів, побоїв кому-небудь) бити: жаловали намъ подданыи наши на тыхъ данников... которыи ж... черезъ границы ихъ влостныи входачи и бчолы ихъ влостныи дерѣт по бортамъ и ихъ самыхъ быют (Острог, 1520 *AS* III, 196); людей в дѣбровѣ его бити и грабити не казал (Краків, 1539 *AS* IV, 180); панъ ратомъски(и)... дрѣгого разъ за по(д)воды мещанъ ималь и везаль и за тетеревѣ рекѣ заве(д)ши пѣгами билъ (1552 *ОЖЗ* 122 зв.); А хто бы би(л) шля(х)тича киємъ сорокъ ко(п) гроше(и) платити (1566 *ВЛС* 91 зв.); Євгліста выписуетъ яко ісѣ пілатові выдан и яко біен и посмѣван (Володимир, 1571 *УЄ* вол. 66); тамже де(и) скоро наѣхавши ваша мл(с)ть на то село по(д)даны(х)... того села битъ мордова(т)... почаль (Київ, 1591 *ЦДІА Лен.* 823, I, 133, 80); Сами бѣете, сами жалуете, сами жъ бивши и плакати не даєте! (Вільна, 1599 *Ант.* 861); И в домоу каиафино(м) с пр(о)рчества са насмѣваючи ѿчи завазовали и в ланитоу бѣючи пыгалиса его (поч. XVII ст. *Проп. р.* 213); заволаала на васъ христіанская жона з нареканьямъ великимъ, которую есте в пол службы казали бити во уста аж до крове (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44); я до того сведомъ, хто его бив (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 11); мене ж самого... гайдукомъ и слугамъ своимъ на месте у Києви казавши поймати... быть, мордовать и до везеня... посадить был казал (Житомир, 1618 *АрхДЗР* I/VI, 457); такъ се на оного младѣнца розгнѣваль же его лѣкомъ велми біючи забилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 13 зв.); та(к)же ѿныхъ каза(л) свои(м) бити, забияти и чо(р)довати (Житомир, 1650 *ДМВН* 199); бити себе въ перси (по персемъ) - ударяти себе кулакомъ у груди, виражаючи розпач, каяття, смуток і т.п.; битися в груди, бити себе в груди: Жѣны Жидѣвскіи... погладаючи на Іса Распѣтого, ворѣчали са плачѣчи и бѣючи в перси своѣ (Київ, 1625

Кон. Каз. 13); сам' старший ихъ Хаганъ на око выдачи згинати своихъ жолнѣро(в)... рѣками себе по тварі бѣлѣ и по персемъ (Київ, 1627 Тр. 662);

перен. (кого) карати: Бѣгъ его Гдѣ Бгѣ невидимо; или на хдобоѣ, или на здоровю (поч. XVII ст. Пчела 17); ни порѣчайся за кого, ни бѣй вѣрнаго съгрѣшающаго, ни невѣрнаго обидѣщаго (Львів, 1642 Жел.П. 2 зв.); бити языкомъ (кого) - проклинати: Пятое ныгышное, што бесме не били нѣкого нѣ оружіемъ, нѣ языкомъ (XVI ст. НС 219).

2. (кого) (задавати поразки кому-небудь) бити: кгда ся возама и колесами ѡ(т)вселя мощно ѡ(б)варовали на ве(р)хѣ ѡного ѡбозѣ стоячи, як(к) з баштѣ або за(м)ку якого можлие ся боронили, списсами (!), воло(ч)нями и ро(з)маитими потѣ(с)ками влохо(в) шпѣ(р)мѣючи(х) бѣючи (1582 Кр.Стр. 45 зв.); выбежавши з мѣста противъ своимъ и налѣ битѣ непріатели в посродкѣ замкнени(х) (серед. XVII ст. Хрон. 165 зв.).

3. (кого) (полюючи, забивати дичину) убивати: стрелщомъбы Твоя Милост нашимъ розказал, абы на нас звер били (Вільна, 1543 AS IV, 372); Тежъ крадѣтъ свиши гѣси, кѣры быють (1552 ОЛЗ 188 зв.); кгда по перве(и) пороши староста там половить тогды вжо вольно черкасыномъ... зверъ бити (1552 ОЧерк. 3. 11).

4. (що) (ударяючи по якомусь предмету, заглиблювати його) забивати, вбивати, заганяти: на тогъ час вода велика палей бити не могли (Підгайці, 1571 АрхІОЗР 8/VI, 170); єтъ бити - ставити загороду в річці, ставку для риболовлі: белаа рыба вса томѣ хто є(з) бѣтъ (1552 ОКЗ 44 зв.); к тому берегу казалъ входникомъ мозырскимъ єтъ бити (Київ, 1560 АрхІОЗР 8/IV, 167); мостъ бити - будувати (споруджувати) міст: тогды пшѣ семену волно тежъ соби мо(ст) где хотя на кгру(и)те свое(м) бити и мыта дживати (Купів, 1577 ЛІІБ 5, II 4044, 25 зв.).

5. (в що) (ударяти по чомусь) бити: А кгда єго милостьи отъ того угамовано, абы крыжа не зопсовано, тогды єго милость въ баню и подъ баню въ муръ бити и стреляти казалъ (Володимир, 1591 АрхІОЗР 1/I, 295); Гиѣна взѣвши свое щена котѣрое было слѣпо, принесла до стѣго Макарія: а бѣючи головою вѣ ворота дѣбра вѣюшла (Вільна, 1627 Дух.б. 8); бити головою о землю — виражати розпуку, бути у

розпуці: палѣ тежъ и Лѣвъ на вѣрхъ гроба г(с)дна своего бѣючи головою о землю и якъ члѣкъ ламентѣючи такъ бѣрзо и рыкаючи, же зѣра(з) тамже ѡмѣрѣ (Київ, 1625 Кон. Каз. 19);

(чим в що) (про хвилі) ударяти, бити, хлюпатися, плескати: по(д) самы(и) г(з) валы мо(р)ские бѣют (1582 Кр.Стр. 81 зв.); Гдѣчѣ свѣта сего мѣра попѣдливый, бѣючи волнами в бѣрегы крывѣи (Львів, 1591 Просф. 680).

6. (у що) (ударами по чомусь спричиняти звуки, подавати сигнал, сповіщаючи про щось) бити: Црѣ повелѣ(л) трѣбитѣ ... и въ бѣбны бити (1489 Чет. 57); панъ Струсь... зъ гайдуки и зъ многими помочниками своими ... //... насхалѣ мощно, кгвалтомъ, на йменье мое... голосомъ рознымъ, яко одны татарове, окрикъ учинивши, у трубы трубѣчи и у бубны бѣючи, зъ дѣлѣ... стрѣлбу пустивши, шпурмовали до дому, ворота и острогъ выбили (Луцк, 1582 АрхІОЗР 6/I, 118-119); Сѣи дѣпъ... чѣпили трѣмфѣ, вѣ бѣбны бѣли, на йнстрѣмѣгахъ мѣзи(ц)кихъ грали (поч. XVII ст. Пчела 40); Потѣмъ коли почѣто битѣ въ бѣбны и трѣбны воѣнныи, а такъ се зарѣзомъ замѣщали шѣки и почѣли се окрѣпѣ битѣ (серед. XVII ст. Хрон. 422); въ звоны бити — сповіщати про щось за допомогою дзвонів: кды капляны... дѣтѣмъ живы(х) ба(л)ванѣ своемоу оуѣроукали, жебы рѣдичове послѣшѣвши ихъ крикъ и плачѣ не приплы до оулютовѣна, и з того бѣлю з рѣ(к) забѣаючи(х) не вырѣвали, вѣ звоны бѣли, и трѣбны голѣсныи падымѣли (поч. XVII ст. Проп.р. 52 зв.);

(в що) (грати на деякихъ музичныхъ инструментахъ) бити: Всѣ рѣзныи мѣзѣки... Стрѣбѣте Цѣтѣри, Лѣотнѣ, вѣ Арфы мѣле бѣйте, Меліодѣйными дѣмы на(с) всѣхъ веселѣте (Львів, 1631 Волк. 25 зв.);

(без додатка) (про годишик) (позначати час) бити: котѣраа є(ст) годѣина дрѣгаа бѣла (к. XVI ст. Розм. 46).

7. Стрѣляти, бити: зъ замку великого съ чѣтирохъ дѣлѣ стрѣляти, бити въ церковь соборную и въ замочѣкъ владѣчѣи... рѣзѣдыка Холмский казалъ (Луцк, 1565 АрхІОЗР 1/I, 10).

8. *Перен.* (проти чому) Виступати (проти чого): Противъ чомѣ Ап(с)лѣ...бѣе(т) мѣвачи и закладаючи, и(ж) оу на(с) не єсть мнѣго Пѣновѣ... але єдинѣ Бгѣ (Київ, бл. 1619 Аз.В. 6).

9. Кидатися, метатися: Бѣда, бѣда: яковѣмъ Плачѣмъ заволають [грѣшники] ревъчи, и плачѣчи, и ламентѣючи// ꙗ бючи, порвѣни бѣдѣтъ мѣчитиса горько, на вѣкъѣстыи лѣта (Львів, 1641 *Час. Слово* 271-271 зв.).

о бити чоломъ (челомъ), чоломъ бити: а) (кому, кому о чім) звертатися до когось із проханням, уклібно просити когось про щось; бити чолом: била нам чолом ки(а)г(и)ни... Ровенская о том, што первой сего дали есми ей дворицо пустое на фолварок на има олизарцевское (Вільна, 1503 *AS I*, 125); би(ли) на(мъ) чоло(мъ) и проси(ли) абы(х)мо дали ему землю на дпоха(н)е хлѣба на горе щиковицы (Київ. 1581 *ЛСБ* 62, 2); Потомъ тыи Ставецкии приѣздили к намъ, чоломъ бючи, абыхмо казали ихъ предсе в томъ с князем Андреемъ сѣдяти подле права земли волынское (Петрків, 1527 *AS III*, 319); б) (кому, перед ким) низько вклонятися (кланятися) комусь, шанобливо вітати когось; бити чолом: Во всемъ поволный слѣга и богомолецъ Вашей Милости, архимандрита Жидичинский низко чолом бѣет (Жидичин, 1540 *AS IV*, 247); Миско Пшитанский... Петръ Микѣлинский... низко покорне чоломъ бютъ (Вінниця, 1569 *AS VII*, 324); Y Hospoda tam widyłem Boha ta sedyt za stołem A wsi bijut pred nim szołem (Яворів, 1619 *Гав.* 21); в) (кому на кого) скажитися на когось: то(т) игуме(н) г(с)дрю королю е(г) м(ли)сти чоло(м) би(ли) на тебе жалуючи и ли(ст) г(с)дрьски(и) ... по(д) тиса(ч)ма золоты(х) до тебе оде(р)жа(ли) (Новгородок, 1554 *ЛСБ* 18); на кола (куль) бити - саджати на палі (палю, кілі): далъ его милость войту суполную моцу судити и осудити, карати и стипати, и на кола бити, и потопляти, якожъ то право... жадасть (Краків, 1507 *АЗР II*, 10); чомъ злодѣя про то вѣнають, тай розбуйника на куль бютъ, шпо бы ся другѣ бояли выгъ такого дѣла (XVI ст. *ПС* 71).

БИТИ² див. **БЫТИ**.

БИТИСЯ, БИТИСЕ, БИТИСА, БІТИСА, БЫТИСЯ дієсл. недок 1. (о що, чим). Ударятися, битися (об що): Такъ, яко се бнютъ воды о скали Такъ се князя Лыки войско съ татарскимъ зошло, не великостю але мощю его прошлю (поч. XVII ст. *КЛ* 92); ісаавъ іаковъ въ оутробѣ мате(р)ней патѣми ве(г) зѣ ве(т) бѣлиса (поч. XVII ст. *Проп. р.* 250); битися в

груди, битися в перси, в перси битиса - ударяти себе кулаком в груди, виражаючи розпач, каяття, смуток; каятися в чому-небудь; битися в груди, бити себе в груди: у нучъ и у день мучили ся, и у гробѣхъ кликали, и билися у груди свои (XVI ст. *ПС* 101); а мѣтарь пакъ стоѣючи издалеска апи очьѣ не смѣлъ к' небоу по(д)нести але билѣса в прѣси свои рекоучи. бже мл(с)въ боуди мигъ грѣшнѣмоу (1556-1561 *ПС* 300); В перси ся бючи недолго въ смутку тривати: И зъ жалю ся вѣрнымъ твоимъ не урывати (Львів, 1630 *Траг. п.* 172).

2. (з ким і без додатка) (*вдаватися до бійки*) битися: я з нею вже билася (Луцьк, 1568 *АрхЮЗР* 6/1, 61); Распрѣвѣюса: Звѣдѣ чиню, сварѣса, бѣюса, тажѣса (1627 *ЛБ* 106); *Образю*: Бо гди мѣлемъ Лазара четверодневнаго оу мене себе. А гди оигъ его еднимъ словомъ своимъ заволасть,... и оу мене из зѣбовъ острихъ вирвалъ, и мое барзо острое ордѣе притѣпилъ, Которое я себѣ о(т) вѣка мѣлъ, Хоча емъ ся изъ нимъ не билъ (I пол.XVII ст. *Сло зб.* 17).

3. (проти кого, з ким і без додатка) Воювати, боротися, битися: ходилъ црѣ двѣдъ противоу голяда битиса (1489 *Чет.* 72); не то восвникъ, або боевникъ, хто ся у войску бѣсть, але то чоловѣкъ, хто людьми справус добре (Київ, 1573-1579 *АСД I*, 153); мѣдрыи и сѣптѣлности словѣ ищѣчи, оутѣкають о(ли) войны и не ѣдѣтъ, а затѣмъ и послѣднѣишими на(д) тѣхъ бываю(т); котѣри бючѣса на войнѣ звѣта(з)ство о(ли)несли (Вільна, 16727 *Дух. б.* 342); запехавни комѣссѣи, з хме(ли)нишки(м) быти ся езволили (серед.XVII ст. *ЛЛ* 179); попалили воѣнныи припрѣвы, и бѣлиса з' вакхѣдомъ и стергыи естъ о(т) нихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 486 зв.);

перен. (*переборювати якісь труднощі*) битися; боротися: ты не знае(ш) як са ино(к) з' черево(м) бѣе(т), то(в)че(т), мѣтъ и бѣе(т); а ты его хѣли(ш) и клеветце(ш) (п.1596 *Виш.Кн.* 251 зв.).

4. (о що) Добиватися (чого), битися: а потомъ... сами промежку себе о нихъ бнютсе и одинъ другого опукивають (Рожапка. 1598 *Л.Пот.* 1023).

Див. ще **БИВАТИСА**.

БИТЛА див. **БЫДЛА**.

БИТНІЙ прикм. (стп. bitny) хоробрый: Естъ того посвѣдчѣнамъ яснымъ Молдѣвіа, Мѣльтѣнскѣ пѣла, и бѣтна Паюніа (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 7 зв.).

БИТЬ *див. БИТЫЙ.*

БИТЬЕ *див. БИТЯ.*

БИТНОСТЬ *див. БЫТНОСТЬ.*

БИТЫЙ, БИТЬ, БИТЫЙ, БЫТЫЙ 1. *прикм.*

(такий, якому завдали або завдають побоїв) побитий, битий: И коли шныи рокъ... пришлоъ, самъ князъ //... перед нами стал и вижовъ своихъ и врадниковъ, битыхъ и раннихъ... з собою мелъ (Краків, 1538 AS IV, 134-135); ѡставуемъ кгда бы которы(и) шля(х)ти(ч) биты(и) або ра(н)ны(и) после рагъ сзидилъ або ходи(л)и... по то(р)гохъ... а пото(м) ѡ(т) ты(х) ра(н) ѡме(р), то(г)ды то(т) ѡ(т) кого тые раны... голо(в)ицины не будетъ... платити (1566 ВЛС 93); Безумны мы дѣля Христа, мы славныи, мы безчесныи до нынѣшняго часа, и терпиме голодъ и безъвудя, и биты есме (XVI ст. НС 40); Бо якъ оужъ, гды битъ бываесть, все тѣло свое выставѣтъ, голюеъ зась якъ можеъ ховаѣтъ, //.. такъ и мы Христѣиъ, тѣснѣю дорогою хѡдѣчи, зъ звѣщаюгѡ чловѣка вызвѣтисѣ маемо (Київ, 1637 УС Кал. 339-340); шнѣ за рехвизицією (!)... Марціна Блотского... виделъ помененныхъ менцагъ... битыхъ и змордованныхъ (Київ, 1646 ЛНБ 103, 22/1 d, 2011, I зв.);

у *знач. ім. (той, якого б'ють)* битий: оураженѡмъ стогнѣти, оукрѣвжѡномъ протестовѣтисѣ, бѣтомъ плѣкати, гдѣ бы еше не мѣло бѣти волю, южъ бы то зо всѣ(х) мѣръ досконалая была невѡла (Острог, 1598-1599 Апокр. 81);

(спричинений ударами) побитий, потовчений: напервей видел есми на Яцкѡ Сѡгакѡ две раны кривавыхъ, а три битыхъ (Луцк, 1558 AS VII, 46); виде(л) есми... биты(х) сини(х) ра(н)... по хры(б)ту по нога(м) по рука(м) немало тру(л)но и(х) зличи(ти) (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 31); Та(к)жѣ на Мисковы(м) теле, то е(ст) по хрибѣте и по крижу таковы(х) же разовѣ битыхъ синыхъ спухлыхъ до (л)ва(л)цати виде(л) и ѡ(г)леда(л) (Житомир, 1650 ДМВІІ 200).

2. Друкований: Тресфоласѣ чотыры, Уставы два, а третей полуставъ битая (Київ, 1554 КМІІІ I, дод.10).

3. (про монети) карбований, кований. У *знач. ім.:* поесъ чырвоный волошювый, за золотыхъ дванадцѣть, пенезей протестантовыхъ, которые мелъ на sprawy и на страву ... пановъ юристовъ присланные въ тросѣ на тымъ же челяднику мелковыхъ сто, а бытыхъ

дванадцѣть (Житомир, 1640 АрхІОЗР 6/І, 523); талярѣ битый *див. ТАЛЯРѣ.*

БИТЯ, БИТА, БИТЕ, БИТИЕ, БИТЬЕ, БИТЬЕ, БЫТЕ, БЫТЬЕ, БЫТЬЕ с. 1. (завдавання ударів комусь) биття: кгдамъ кгвальту волатъ почала, первей битемъ, а потомъ затыканемъ губы, хотячи мене забить, заборонили (Луцк 1598 АрхІОЗР 8/ІІІ, 477); перенявши мене люди якнес, сваволныи козаки ... страхи розные битем и мордерством здоровью моему задалвали (Житомир, 1618 ЧИОІІІ XV-3, 158); Прѣіе: Виргѣиъ, битѣ, або топта(н)е ногѣми (1627 ЛБ 91); такъ же битиемъ и мордованемъ подданныхъ, килку арендовныхъ въ року теперешнемъ прочъ одогналъ (Луцк, 1630 АрхІОЗР 6/І, 475); подданныхъ битемъ,.. такъ же и розными ангариями розогналъ, и што колвекъ по нихъ зостало, на себе обернулъ (Луцк, 1633 АрхІОЗР 6/І, 493).

2. (результат, наслідок дії) побої, побиття: бралъ мене ... на ѡгледаѣе подданныхъ князя Єго Милости бытѣе и ... порѣбана дѣбровы (Луцк, 1558 AS VII, 39); пото(м) ѡказова(л)и мнѣ во(з)ному служебни(к)... десѣтника..левѡна збигѡ(г)... которы(и) ѡ(г) би(т)я лѣ(л)ва мѡви(г) (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, І, 2, 10); хѣ пхѣли в бѡлого а такъ южъ ѡ(т) битя великого не мо(г) выбрынѣти (XVI ст. УС № 29519, 243 зв.); ѡ(т) которо(г) би(т)я ѡкру(т)но(г) неведѡмо если жи(в) буде(т) (Луцк. 1602 ЛНБ 5, II 4050, 72); въ вины правныи попали и поводѡвъ до шкодъ на пѣтънадыѣтъ тысячей золотыхъ ошѣцованныхъ зъ битѣя походячихъ... приправили (Київ, 1633 КМІІІ I, дод.545).

3. Бійка, завдавання ударів: князь Дмитръ //... кнежнѣ Гѣлуникѣ ѡт маткѣ еѣ з битемъ взѣл (Книшин, 1554 AS VI, 163-164); При которы(м) шны(х) би(т)ю взято у Ивана, Миксовѡ(г)[ѡ] парѡ(б)ка, жупѡ(н) лѡнгдышовы(и) за золоты(х) шѣстъ (Житомир, 1650 ДМВІІ 199).

♦ бите в дзвѡны — ѡповѣщення про щось за допѡмогою дзвѡнѡв: а за тымъ битемъ в дзвѡны, кгда се ихъ болшей есче збегло, з тыхъ дверей сходками до церкви вдѣривше, лихтари, формы в ней повыворочали, коберце поолдирѣли (Луцк, 1634 АрхІОЗР 1/VI, 687).

Див.ще БИТАСА, БІЕНЕ.

БИТАСА с. (стп. bicie się) битва, бій: Полковники

и сотники голофе(р)новы в' облаженю вибдліи
обачивши пенкно(ст) и красоту въ іудифѣ вдовѣ сіа-
ючю, жолнѣрѣ(м) ср(д)ца додавали битаса з
непріятеле(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 267 зв.).

БИЧАТИ *див.* БЕЧАТИ.

БИЧИ *див.* БЪЧИ.

БИЧИЛНО с. Пужално: Бичилин. *Manubrium flagelli* (1650 ЛК 426).

БИЧОВАНЄ, БИЧОВАНЬЄ, БИЧОВАНА с.
(*биття, шмагання*) бичування: ѿ Ісѣ найласкавшій!
такъ ли рѣхлю запоминаєшгь стр(с)тій твои(х) бичована
и оурѣгана ѿ(т) жидѣвъ тебѣ бѣвшо(г) (поч. XVII ст.
Проп. р. 173); Розважай же якъ хочешгь: або зостать
пры матеры правдивой, которая тобою болѣла,
поруганье, уплевание, бичованье и распятие... и
нагостъ твою крещеніиємъ (!) приодѣла, або при сей
улюбленной, которая, одершы тя зъ святое шаты,
вывѣвши за лобъ с того соборного дому в нерядный...
домъ упровадила (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/ VII, 268);
Кды бовѣ(м) є(ст) бѣ найсправедливій, для тогожъ
требѣ абы былъ рѣвный и справедливый такъ в
нагорѣдѣ якъ в каранію и бичованію (Київ, 1637 *УЄ Кал.*
153); сѣгъ Бжій, пожалявалъ менѣ врага Бжїа... и такъ
за ма наставилъ свой престїи Рамеѣ, и Плѣци подѣлѣ
на бичованіа, при сто(л)пѣ Пилатовѣ (Чернігів, 1646
Перло 7 зв. - 8).

БИЧОВАТИ, БИЧОВАТИ *дієсл. недок.* (кого, що і
без додатка) (*бити, шмагати*) бичувати: паматай и(ж)
гѣ бѣ избавїте(л) твой трыгѣль, бичова(н) ѿплѣва(н) и
на дрѣвѣ кр(с)тно(м) розби(т) (XVI ст. *УЄ* № 29519,
25); єще по(д) вѣчо(р) старни(м) двораномъ свои(м)
бичовати росказа(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 229 зв.);
Ангѣ тежъ былъ Петрѣ святой в Римѣ, коли лист... з
Рыму былъ писан, албовѣмъ каждого такового, который
бы собѣ над Каласеями, старшинство признавалъ... и
тѣлу своему не фолыуючи, што тепер рымскіє мнихи
чинят, же тѣла своє бичуютъ (Львів, 1605-1606 *Перест.*
53); ѡзвѣлаю: зранюю... сѣкѣ, бичѣю (1627 *ЛБ* 143);
Стережѣтеса прѣтѣ... людїи: абѣвѣмъ васъ бѣдѣтѣ
выдавати до Радѣ, и в' згромаженяхъ своѣхъ бичовати
бѣдѣтѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 340); И що менѣ мѣли бѣсѣве
хлюстати, бичами ѿгне(н)ними, в' мѣри геєнско(м) и
бичоват(и) то самъ сѣгъ Бжій; пожалявалъ менѣ

(Чернігів, 1646 *Перло* 7 зв.): Бичую. *Foris ca(e)do*
(1650 ЛК 426).

БИЧОВАТИСЯ, БИЧОВАТИСА *дієсл. недок.*
(*бити, шмагати себе*) бичуватися: а ижъ посполите въ
той процесси бывають люде, которые, зъ набоженъ-
ства... сами ся бичуютъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 995);
Власные то нынѣ мниси папские, що са бичуютъ до
крови и кричатъ якъ воли, обившиися мас (поч. XVII
ст. *Вол.В.* 74).

БИЧОВНИКЪ ч. Той, хто бичує: Бичовникъ.
Flagellator (1650 ЛК 426).

БИЧЪ, БИЧЪ ч. Бич, нагайка, прут: и нашѣль в'
црѣкви тии которые тамъ продавали воли... и
голоубы... и оучинивши бичъ з верѣи всѣ(х) выгнать
ис црѣкве (1556-1561 *ПС* 347 зв); знашли ... бичовѣ
возниці(х) дратованы(х) звязокъ (Луцьк, 1565 *ТУ*
112); ре(к) паве(л)и... чи годитса ва(м) члѣвка
ры(м)ланина не ѡсуженого бити би(ч)ми (II пол.
XVI ст. *КА* 124); и казалъ Пїлатъ привязати Ісѣа до
сто(л)па... и бити ѡкрѣгнѣ... бичами желѣзными
(поч. XVII ст. *Пчела* 56); Жѣзлы: Вѣ(р)га, рѣзга, прѣ(т),
бичъ (1627 *ЛБ* 163); *fragum*, бичъ (1642 *ЛС* 198);
сѣкли се бичми, ажъ се кровью ѡблеивали (серед. XVII
ст. *Хрон.* 311 зв.); *Образю* : якѣ мѣли менѣ хлюстати
бѣсѣве, лютий катѣве, ѿгнѣнными бичами... а ты
мл(с)тивы(и) мо(и) избавїтелю, пожалявавши
мене... дасть еси хлюстати (Чернігів, 1646 *Перло* 100).

БИГСТВО *див.* БЪГСТВО.

БИДА *див.* БЪДА.

БІЄНЄ с. (*завдавання ударів*) биття, шмагання:
Покажи ми ты въ тыхъ епископѣхъ, не тылко
заповѣды Христовы вси єще міряне будучи если
заховали... Гдѣ утерпѣль ближнему, и не судился зъ
нимъ, и благословилъ єго вмѣсто клятвы або
отнятемъ маѣности, и кривды учинєня, и до сукни
взяты, и половицу бієня, у другое стороны оборочєня и
иныхъ росказанїи ѿ Господа? (1608 *Пит.* 101).

Див. ще БИТЯ, БИТАСА.

БІЙЦА ч. Бешкетник, розбишака: вѣла Пастыра
нашего Х(с)а потребѣтъ ... жебысѣмо были
Милосѣрдни,... не заз(д)росливы, не гнѣвливы, не
пїаници, не бїйци, не корчѣ(м)ници, не смѣхѣтворци
(Київ, 1637 *УЄ Кал.* 89).

БІСКУПСКИЙ *див.* **БІСКУПСКИЙ.**

БІСКУПЪ *див.* **БІСКУПЪ.**

БІТЫЙ *див.* **БИТЫЙ.**

БЛАВАТНЫЙ, БЛАВАТЪННЫЙ *прикм.*

(*виготовлений з блавату — шовкової ткашини блакитного кольору*) блаватний: а при томъ аппараты... през менованых самых законопниковъ великим коштом... справленые, розныхъ кгатунковъ: блаватных, аксамитных, адамантковых, атласовых, табиновых и ингыных подлейших (Луцк, 1641 *АрхЮЗР* 1/VI, 764); шаты ро(э)маитые// блава(т)ные... пулшкарла(т)ные, (Житомир 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 72-72 зв.); межы себе расшарпали... килка сподниці блаватных с кабатами и три палестидры блаватных, пласчовъ три фалестидыповых (Луцк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 132).

БЛАВАТЪ *ч. (стп. blawat, стч. blawat, свп. blawc)*

1. Блакитна шовкова тканина: Пане мой чого потреббеньг хочеш ли аксамитѣ... тафты або якого рожіаю едомашки блаватѣ? (к. XVI ст. *Розм.* 52 зв.); *Образю*: а аще подчасъ на питку съ тымъ же паномъ розмову свою ведлугъ философіи выставятъ, же з бѣлого сукна албо блавату учинятъ чорное, а съ чорного за ся знову бѣлое (бл. 1626 *Кир. II.* 20).

2. Одяг з такої тканини: невѣста в' блаватѣ и пе(р)ла оубраіаа на внетеченіство готова (Вільна, 1627 *Дух. б.* 183); Вмѣсто твойхъ нкарлатовъ и блаватовъ, тѣ бѣдетъ, плічъ и скрѣжъ зббомъ (Чернігів, 1646 *Перло* 135); з того обозу ле(д)во хто уинюль... и то в се(р)мя(ж)ицѣ не в блавата(х) вышюль (серед. XVII ст. *ЛГ* 179).

БЛАГАТЕЛНО *присл.* Благалтно: молю(д)шая братія.. тоє ему про(с)тили и ѓ негожъ прощения просячи блгательнѣ змолили абы не былъ болшп разорителе(м) добро(и)... црковно(и) справѣ (Львів, 1636 *ЛСБ* 1043, 44).

БЛАГАТИ, БЛАГАТЪ *дієсл. недок.* (кого, за кого, за що, чим) Просити, молити, благати: а кгда до псара прибѣгли // застали оу кардинала... з' двѣма бискупами ѡ(т) ппы посланого, единаючи и благаючи псара великими подарки и обѣтницами (Острог, 1598 *Ист.фл.сш.* 50 зв.); Нѣчого тяжшого на тотъ часъ, нѣчого труднѣйшого не было, якъ окрупныхъ тыхъ и пелитостивыхъ, гнѣва и запалчивости поломснемъ

дынучихъ, тирановъ прозбами благати! (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 776); благаймо Є:о, жебы и намъ скърбъ Дха своѣго даровати рачилъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 189); Акѡисты, якъ много почій, читаючи, Бга, Чистѣю Двѣ, за всѣхъ благаючи, Стравиль (Луцк, 1628 *Андр. Лям.* 5); Треба, Дпѣ грѣшная, Г(с)да благати И до него з слезами завше прибѣгати (І пол. XVII ст. *Рез.* 174); а пилгнѣ всѣхъ ва(с), пропнѣ, абысте и за мое смиреніе Га Бга млтвами стѣми своѣми ... оумилостивлѣти и благати не запехали (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 46 зв.); А оная менованая капитула зако(н)ници того мона(с)тира за душу мою грѣшную сорокоу(ст) ѡ(д)правоватъ повинни будугъ и тво(р)ца всемоу(н)ного моли(т)-вали(!) своими благатъ (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 218).

БЛАГІЙ, БЛАГІЙ, БЛАГЪ, БЛАГЪ *прикм. (цсл. благий)* 1. Добрий, благий: вгодимъ боу благими дѣлы (1489 *Чет.* 296); якъ правдивы(и) ѡ(т)ицъ, хочачи потѣхѣ и по працы, блг(и) плѣдъ видѣти, И маѣтъ в реестрѣ по ѡбычаю вписѣисѣ (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 2); И вѣру правую и дѣла благии, принесѣте богу дары дорогини (к. XVI ст. *Укр.п.* 88); агаѡаггѣль: Блг(и) вѣстни(к) (1627 *ЛБ* 172); Благъ. Bonus (1650 *ЛК* 425); *у знач. ім* с.р. *благое* — добро, благо: да са єго блгыми оудовла(т) и насытатъ (до 1596 *Виш.Кн.* 263); скудно убо єсть *благое* ихъ находитъ содержатися доброго изволяючи (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185);

ласкавий, милостивий: заплативше оусе сполна господство мы, благопроизволивх нашим *благым* произволеніємъ и чистим и свѣтлим срдцем (Сучава, 1503 *Cost. S.* 259); Ключъ сія книги зри листъ смѣ... "Благий читателю" и прочая, и опасю соблюди (XVI ст. *ПС* 3); блгаго гласа ѡ(т) ха бга слинпати на страшнѣ(м) сѣдѣ сподоба(т)са (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399).

2. Праведний, святой, благочестивый: Тѣм будем готовы на славное въскрєсєніє *благым* и очинєнным житієм (1588-1596 *Виш. Кн.* 141); Путем бо христовым отцєвє ходили и нам стєзю *благу* ити сѣтворили (к. XVI ст. *Укр. п.* 79); котры.. не хотятъ простити, гурко змѣ будєтъ, а котры суть *благыи* и млстивыи, великое всѣля будєтъ тымъ (XVI ст. *ПС* 122); возмѣте иго мѣе на себе, иго бо мое блго и брѣмѣ мое леако є(ст)... а не ѡбгажѣтє ср(д)ицѣ вни(х) недо-вѣрство(м) (Устрики, І пол. XVII ст. *УС* № 29515, 324);

у знач. ім. праведний, праведник: творите сѣ(д) истинѣ(н)... и ѿблагати бл҃гы(х) а непокарающе(х)са исти(н)нѣ зако(н)не ѿбличати и казнити (Перемишль, 1592 ЛСБ 399); творити сѣ(д) истин(н)ѣ и милостыню в потребѣ Братіа(м) недостаточ(ч)ствующи(м) и ѿблагати бл҃ги(х) А непокарающе(х)ся... зако(н)не ѿбличати и казнити (Львів, 1609 ЛСБ 423).

3. Блаженный, дуже щасливий: "Благии суть людє, котрымъ выпустятъ ся грѣхы ихъ, и котрымъ покрыло ся беззаконѣство ихъ (XVI ст. НС 61); пошлетъ вамъ бг҃ъ миръ, и лѣта блага и прохладна (п. 1596 Виш. Кн. 259 зв.).

4. Поганий: Яко жекгляръ коли неумелый, пустившися на широкое море, не уместъ до порѣту трафити, але товкучися по мору то сюды, то туды, заледве наконецъ до якого пристанища, и то благаго, прибукается - такъже власне и ты, по многихъ прикладахъ, и то мало зъ собою згодныхъ, збѣгавши, ледве еси до конца, и то непевного, прибиле (Володимир, 1598-1599 Відп. ПО 1051);

убогий, дешевий, недорогий: то тобѣ вѣ пода(р)кѣ присылае(т), просачи абы(с) то принялъ з ласкою ани толко щачивалъ то(и) благи(и) подарокъ лѣтъ щиры(и) (к. XVI ст. Розм. 22).

БЛАГО с. (цсл. благо) 1. Добро, благо: Благодѣтеливыи ѿвѣчата ѿграды х(с)вы и ваше(и) любви всяко(г) блага рачителѣ (Кричів, 1600 ЛСБ 352, 1).

2. лише у мн. (у сполуч. зі словами весь, всяческий, вѣчный, земный, небесный - як форма побажання) на все добре, всіх благ: Въ жїлища ма нб(с)наа съ ст҃ыми ти всели, и вѣчныхъ бл҃гъ причастїемъ дїтѣ... възвесели (Дермань, 1604 Нал. Кр. 2); братолюбїю вашомѣ всѣ(х) бл҃гъ ѿ(т) гд҃а ба зи(ч)ливы(и) бра(т) ѿ хс҃... елисе(и) плетене(н)кїи (Київ, 1624 ЛСБ 493, 1); вѣчныхъ благъ... зичу и Господа моего прощу (Руда, 1646 ПКСД 1-1, 87); бл҃гочестивомѣ... князю Іванѣ Петровичѣ Про(н)скомѣ... всѣ(х) благъ, здравия... препосылае(м) (Київ, 1649 ЦДАДА 124, 3, 32); вса(че)с(ки)х) бл҃гъ... зе(м)ны(х) бг҃омод(л)ца пры(с)ны(и) рѣкою вла(с)ною (Ірклїїв, 1650 ЦДАДА 124, 3, 37); вса(че)с(ки)х) бл҃гъ нб(с)ны(х) бг҃омод(л)ца пры(с)ны(и) рѣкою вла(с)ною (Там же).

БЛАГОВЕРІЄ див. **БЛАГОВѢРІЄ.**

БЛАГОВЕРНЫЙ див. **БЛАГОВѢРНЫЙ.**

БЛАГОВЕСТИТИ див. **БЛАГОВѢСТИТИ.**

БЛАГОВЕЩЕНІЄ див. **БЛАГОВѢЩЕНІЄ.**

БЛАГОВЕЩЕНІЄ див. **БЛАГОВѢЩЕНІЄ.**

БЛАГОВОЛЕНІЄ, БЛАГОВОЛЕНІЄ с. (цсл.

благоволение) прихильність, милість, ласка (Бога): Благоволенїемъ бога ѿ(т)ца.. предася христовѣ цє(р)кви вся повелѣнная в законѣ хранити христоименитымъ правобѣрнымъ людемъ (Львів, 1586 ЛСБ 71); Бл҃говоленїе(м) бг҃а ѿ(т)ца и бл҃г(д)тїю гд҃а нш҃его Іс хс҃а (Перемишль, 1592 ЛСБ 399); и оно(г)о за слѣдшїи(м) з мл(с)тями вш҃ими постанове(н)е(м) ... в которо(м) поспѣхѣ, бл҃гословенїя, и бл҃говоленїя бг҃о(г)о зычачи (Київ, 1627 ЛСБ 496); Бл҃говоленїемъ Гд҃а Бг҃а нш҃его... соор҃жиса сїа книга (Нижня Вишня, 1646 Паньк. 24).

БЛАГОВОЛИТИ дієсл. недок. (цсл. благоволити) (кому о кїм, в чїм і без додатка) сприяти, виявляти прихильність до когось: Видиши ли, яко любитъ Богъ и благоволитъ и прїиметъ тѣ Ему возложенїе, або ооярованїе (Супрасльський манастир, 1580 Пис. пр. лю т. 73); Вѣчныи и всецїльны бж҃е всакоа бл҃г(д)ти, Своимъ мл(с)рдїемъ бл҃говоли намъ седати (Острог, 1581 См. В. 7 зв.); Отожъ, яко самъ о нихъ не благоволю, так и в.м. перестерегаю (Вільна, 1599 Ант. 609); и Бг҃ъ аббѣмъ вѣ позверхѣней петротѣ тѣла неблаговолитъ, але видѣрнана дїтѣ красота любезна и оугодна есмѣ естъ (Київ, 1623 МКСВ 75).

БЛАГОВОНІЄ с. (цсл. благовонїе) приемный запах, пахонці, аромат: кто во ргѣ злато носи(т), ѿ того бл҃говонїе ... изо рта бывае(т) (XVI ст. Травн. 498 зв.); ѿчи его яко голуубинѣ на исполненїе во(д), ланеты его яко фиалѣ арома(т) прозабѣюще(х) бл҃говонїе (поч. XVII ст. Проп. р. 235 зв.).

БЛАГОВОННЫЙ, БЛАГОВОНЕНЬ прикм. (який має приемный запах) ароматный, пахучий: цвѣ(т)же тоє травы... дхѣмъ естъ велми бл҃говоненъ (XVI ст. Травн. 269 зв.); познати... что будет в ней за вода и от которого духа источника... черпана... чистого ли или мутнаго, благовоннаго ли или смердячого (1608-1609 Виш. Зач. 209); спѣ прѣ(с)тва нб(с)ного... принѣситъ яко златѣ оучїнки добрїи, яко тимїа(и) бл҃говонный бѣлыи, дѣла свѣтѣ (Почаїв, 1618 Зерц. 62 зв.); до(м) же напѣлнїи(с) // ѿ(т) запахоу масти бл҃говонна (пол. XVII ст. УЄ № 91, 26 зв.-27); Сладость ѿ(т)

дѣжа, вшелакихъ плюдовъ ... // ... сладость и цвѣтовъ, бл̑говѣнны(х) (Чернігів, 1646 *Перло* 4-4 зв.);

перен. Приємний, милий: принесеса жертва чи(с)та бл̑гово(н)на боу (1489 *Чет.* 246).

БЛАГОВОННЬИШИЙ *прикм. в. ст.* Ароматніший: Цѣлуй мя цѣлованіємъ оустъ своихъ, бо лѣпши оустъ перси твои надъ вино, благовоннѣйши нижли аромати мастїи налѣпшихъ (поч. XVI ст. *Песн.* л. 49).

БЛАГОВРЕМЕННЕ *присл.* Своєчасно: проповѣда(л) слово, налегаль, бл̑говременне и бе(з)време(н)не, строфоваль ... во вшелаккой терпливости и навіцѣ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 20 зв.).

БЛАГОВРЕМЕННИЙ *прикм. (цсл. благовремениль)* своєчасний, доцільний: ко всѣмъ ... бл̑гоч(с)тивы(м) хр̑с(т)іянѡмъ подобающю милостію бл̑говременную помощь получитьи ѡ(т) ва(с) бл̑гоч(с)тивы(х) христіянъ (Львів, 1592 *ЛСБ* 198).

БЛАГОВХАНІЄ *див.* **БЛАГОУХАНІЄ.**

БЛАГОВѢРІЄ, БЛАГОВЕРІЄ, БЛАГОВѢРІЄ, БЛАГОВѢРІЄ *с. (цсл. благовѣріє)* 1. Правовірність, благочестя: А пріазнь вам латїна такую даѣет и благовѣріє на вас издирает (к. XVI ст. *Укр. н.* 86); Не от той ли матери свѣтом благовѣрія римский костел ся воспитал? (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185); презвитеръ або діяконъ своеє жоны нехай не отступеть, якобы вымовкою благовѣрія (1603 *Пит.* 87).

2. Справжня віра, благовір'я: оуже в бл̑гоч(с)тіє і травосл(а)віє//віє (!) нѣколи вѣ(з)вратитиса не може(т), оуже свѣта бл̑говѣріа нѣколи не оузри(т) 1599 *Виш. Кн.* 216-217); Так же и тут: перво восточная церковь благовѣрием ся о Христѣ основанна, потомъ яна - римский костел породила (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185).

3. (форма шанобливого звертання) благочестя: єрницѡвъ и поповъ с того мана(с)тыра бердчи и(х) єзєньє(м) всилуетъ и то(т) манасти(р) з моцы и владзы ашого благовѣрія вы(и)мѣетъ и собѣ его привлащаєтъ Новогородок, 1589 *ЛСБ* 123); вси(м) вокупе панѡмъ єщано(м) гали(ц)ки(м) благодать ... неха(и) бѣде(т) сегда за навєженє котори(м) на(с) єсте вше бл̑говєріє авєдили (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 158); То юж знайдете у исаню сєнодовѡмъ ... же наше благовѣріє с посланцемъ

патріаршимъ оныхъ отступниковъ от церкви божеи яко члонки гнилые оттяли (Львів, 1605-1606 *Перест.* 34.).

БЛАГОВѢРНО *присл.* Правовірно, благочестиво: вси живущии бл̑говѣрнс ѡ х(с)є ноудими быша пожрѣти идоло(м) (1489 *Чет.* 139 зв.); Научил нас Христос тако вѣровати и благовѣрно троицу почитати (к. XVI ст. *Укр. н.* 78).

БЛАГОВѢРНЫЙ, БЛАГОВЕРНЫЙ *прикм. (цсл. благовѣрнь)* 1. Правовірний, благочестивий: ѡнъ же бл̑говѣрныи моу(ж) агринъ, оуготовивъ канѡунъ свєчи и темьянъ (1489 *Чет.* 95 зв.); Бл(с)вниє макария... тѣте(ж) ѡ свѣто(м) дсє возлюбле(н)нымъ бл̑говѣрны(м) и хр(с)толюбивы(м) сыно(м) ншго смиренія кїземъ... бояромъ и двѡранѡмъ (Новгородок, 1547 *ЛСБ* 13); Кто тєды є(ст) бл̑говѣрныи Истинныи Християни(и) (!) снѣ свѣтоє собо(р)ное ... цркви (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1 зв.); Благѡвѣрны(м) же сщєеникомъ и всѣмъ христолюбивымъ лїодємъ ... бл̑года(т), мл(с)ть, миръ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 185); Мѣсяцъ сєптєврїй мастъ: 5 дня умучєніє благовѣрного царєвича Глѣба (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 849); Мы же, во пристаницѣ сємъ богѡтишнѡмъ прєживши время живота, и скончити єго здѣ хѡцємъ, милостію Ієсуса прєсладкого и пожалованьємъ благовѣрного царя (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 12).

2. У знач. ім. (людина, яка додержуєтьсє приписів релїгїї) правовірний, побожний: Що за єдност рѣсинѣ з римскимъ костєломъ быти может? Благѡверномъ з ними гератиками (!), яко кошцѣ зѡ псом (поч. XVII ст. *Вол. В.* 73); На што им от благовѣрныхъ єдин з братства лвовѣского отказаль в тѣє слова (Львів, 1605-1606 *Перест.* 42); Павел перєстєрегаль... дабы в поганские науки диалектики, сїлогизмы и вьвроты прєпиратєльные и вєлєрѣчїя самохвалныє благовѣрнымъ не впасти (1608-1609 *Виш. Зач.* 225).

БЛАГОВѢРІЄ *див.* **БЛАГОВѢРІЄ.**

БЛАГОВѢСТВОВАНІЄ, БЛАГОВѢСТВОВА-
НІЄ *с. (цсл. благовѣствованіє)* 1. Оповіщання радїсної вїстки, благовість: Где бы єсте бо(л)шю крѣпѡсть брали, а томѣ са забѣре(н)ю не дивовали. Кгдыжъ родивы(и) ва(с) бл̑говѣствованіємъ о Хє оупоминѣєтъ... мѡвѣчи (Острог, 1587 *См. Кл.* 5 зв.); Ѡ днѣ оутѣшныи

и весёлы(и) тоєю ж мелодією, ты(м) же глосом(м) аггльское блгословѣнство, ... ап(с)льскіе чоуда въ блговѣствованію ев(г)ліа, статѣчндо м(ч)ническдоу тръпеливость... оказѹючий (поч. XVII ст. *Проп. р.* 228 зв.); гдѣмъ южъ блговѣствованіа, по Ап(с)лскомѣ глосѣ, бжѣмъ порѣдомъ плодовиѣ зоста-ла, слѣвлюса... и тѣшѣса (Вільна, 1620 *См. Каз.* 3).

2. Евангеліе: нам же хр(с)тіано(м) хс спсѣ на(ш) нѡвое свое блговѣствованіе стѡе ев(г)ліе предѣлѣ (Заблудів, 1568 *УЄ № 552, 1*).

Див.ще БЛАГОВѢСТІЕ.

БЛАГОВѢСТВОВАТИ *дієсл. недок. (цсл. благовѣствовати)* проповідувати, проголошувати: Ви(ди)тели яко вы предѣла тѣе сами собою поламали, законѣ и ев(г)лію, и дченіе стѣ(х) кгва(лт) явно все(му) свѣтѣ, дчинили, и по ап(с)лѣ Павлѣ сопроти(в)но и ново блговѣствѣте (1598 *Виш. Кн.* 283).

Див.ще БЛАГОВѢСТИТИ, БЛАГОВѢСТВОВАТИ.

БЛАГОВѢСТИТИ, БЛАГОВѢСТИТИ *дієсл. недок. (цсл. благовѣстити)* 1. (кому) Оповідати радісну вість, новину: гаври(л) блговѣсти(л) еи радість великоую (1489 *Чет.* 263); Прійдѣте(ж) къ сіѡнѣ, и ѡбѡймѣте его, ... сіѡнѣ блговѣстите, в мѡщи голос сво(и) по(д)несѣте (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 226); Слышѣ глосѣ ѡный в' оушѣхъ моихъ оуставѣчѣне бримѣчий ... оупоминѣючи(и) ... // ... абѣмъ на горѣ высокѣю в'зышѣлѣ блговѣстити Сіѡнѣ (Єв'е а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 13 зв. - 14); Аггль Бжѣй блговѣстит Аншѣ, же мѣст породити Престѣю Паннѣ (I пол. XVII ст. *Рез.* 176);

(кому) (*повідомляти про непорочне зачаття*) блговѣстити: якѡ блговѣстѣлѣ аггль Престѡи Днѣ (Львів, 1646 *Зобр.* 7).

2. (кому) Те саме, що благовѣствовати: Павел сам апостол анафеме его предаѣт, молвячи: "Аще и ангел с небесе блговѣстит вам паче, еже... научитесь, анафема да єсть онаго проповѣдника!" (1608-1609 *Виш. Зач.* 219).

Див.ще БЛАГОВѢСТВОВАТИ.

БЛАГОВѢСТІЕ *с. (цсл. благовѣстие)* те саме, що благовѣствование в 2 знач.: Але сєи // роспростерѣ, и изъяснили и преложили, оу свое(м) блговѣстїи або въ ев(г)ліи которе написалѣ на пато(м)скомѣ ѡстровѣ

боудючи в' заточенїи (1556-1561 *ПЄ* 337 зв. - 338); ев(г)ліе, благовѣстїе (1596 *ЛЗ* 46); Ев(г)ліе, є(ст) слѡво грецкое, пословѣнскѣ выкладѣт'са, Блговѣстїе (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 827).

БЛАГОВѢСТНИКЪ *ч. 1. (провісник добра, частя)* благовѣстник: радунса архангѣ гавриле первыи блговѣстниче всакои радости (1489 *Чет.* 76 зв.); Ангелы благовѣстники (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 661).

2. Провѣдник, евангеліст: евангелистѣ, блговѣстни(к) (1596 *ЛЗ* 46).

БЛАГОВѢСТВОВАТИ *дієсл. недок. (без додатка)* Те саме, що благовѣствовати: Бѣда мнѣ... если не блговѣстую! Бѣда мнѣ, если быть молчалѣ и правду утаивалѣ! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 3).

Див.ще БЛАГОВѢСТИТИ.

БЛАГОВѢЩЕНЕ, БЛАГОВѢЩЕНЕ, БЛАГОВѢЩЕНІЕ, БЛАГОВѢЩЕНІЕ, БЛАГОВѢЩЕНІЕ *с. (цсл. благовѣщення)* 1. Добра вістка, благовѣсть: в назарефѣ пришо(л) гаврилѣ къ девѣ мрїи, принося блговѣщѣніе (1489 *Чет.* 36 зв.); Радѡсть блговѣщѣніа одѣржавши, присноу Дѣва Мрїа ... ишла на горныє мѣста, до мѣста Іюдова (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 817).

2. (*назва церковного свята, також календарна дата*) Благовѣщення: Недвижимїи соу(т) ... Ро(ж)ство хвѡ, Крижѣніе, Стрѣте(н)е, Блговѣще(н)е (Острог, 1612 *Час. Туп.* 308); Надалѣ(и) по Блговѣщенїи Бѣи за ти(ж)де(и) до Лвова приїде(т) с пѣне(з)ми ѡ(т) на(с) (Устя, 1614 *ЛСБ* 450, 1); Знаменїтѣй день и весѣлѣй Празникъ Благовѣщенѣа празнѣючи братїе ... радѡстію радѣймося (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 827).

3. Церква на честь Благовѣщення: Тѣло мое грешное ма быт положѡно у притвори Благовѣщення Господня, который предѣлѣ у церкви соборной светого Иоанна Богослова в замку Луцѣком (Тороканів, 1555 *ЧИОПЛ V-3, 157*).

4. Назва ікони із зображенням Благовѣщення: Святѡсть Благовѣщення пречистѡе Богородицы, затворчитѡе, сребромъ оправѣчѡе, позолотистѡе (Київ, 1554 *КМПМ I, дод.8*).

БЛАГОВѢЩЕНЕЦЪ *ч.* Член братства, що при церкві на честь Благовѣщення: тогды блговѣще(н)цы ѡ брати(и) наши(х) двѣ ча(сти) грѣнтѣ... сто(р)говавши ѡны(и) з'спрято(в) єе, гро(ш) трети(и) в зада(т)ку на(м) дали (Львів, 1626 *ЛСБ* 1049, 6).

БЛАГОВѢЩЕНИЕ *див.* **БЛАГОВѢЩЕНЕ.**

БЛАГОВѢЩЕНСКИЙ *прикм.* Який стосується церкви на честь Благовѣщення: ѡ(т) гедеѡна... еп(с)кпа лво(в)скогѡ... бывшому попу бл̑говѣще(н)скому (Стратин, 1591 *ЛСБ* 165); бл̑говѣще(н)ско(и) це(р)кви з ты(х) спрято(в) трети(и) гро(ш) взяти приходило (Львів, 1626 *ЛСБ* 1049, 6).

БЛАГОГОВЕНСТВО *див.* **БЛАГОГОВѢНСТВО.**

БЛАГОГОВѢНСТВО *с.* (*цсл.* благоговѣнство) те саме, що благоговѣнство: и тако ско(н)часѧ погребаніе починѧ со зѣлны(м) бл̑гоговѣ(н)ство(м) (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 1 зв.).

БЛАГОГОВѢННЫЙ *прикм.* (*сповнений глибокої шани до Бога, безмежно відданий*) благоговѣнный, побожний: На семѡмъ соборѣ въ Никси на мѣстцѣ Андрияна папы Римского былѣ Петрѣ благоговѣнный первый прѣзвитерѣ Римскія церкви (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 133); Прѣто вы пастыра собѣ тако(г) избира(и)те // ... Пре(ж)де назнамена(и)те нѣко(ли)ко ѡсобѣ, ѡ(т) житіѧ ї разоума свѣдѣтл̑ствова(н)ны(х) яко сѣ(т) бл̑гоговѣ(и)ны и правѡвѣр̑ны (п. 1596 *Виш. Кн.* 225 зв.-226); При прозба(х) множества хр(с)тіѧнъ сама надѣѧ мзды вѣчноѧ, за пра́цоу дла вѣры помноже́ѧ подѡймова́ны до прѣймава́нья на себе того оурадѣ бл̑гоговѣ́ныи лю́ди приводѣтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 168).

Див. ще **БЛАГОГОВѢННЫЙ.**

БЛАГОГОВѢННЫЙ, БЛАГОГОВѢННІЙ *прикм.* 1. Те саме, що благоговѣнный: Иже вездѣ ѡбрѣтае́мии хр(с)тіѧни... бл̑гоговѣ́ннїи с̑щеници и вси... христоименитїи лю́діе (Львів, 1589 *ЛСБ* 120); Иг̑мєнѣ... // повинѣ(н) б̑де(т) и брати подобныхъ собѣ ховати. То є(ст) Дх̑овника, Казнодѣю, С̑щ̑е(н)ника бл̑гоговѣ́(и)ного (Луцк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 60-61); при тыхъ зась всѣ побожнїи и всесчеснїи Игуменове, честные Протопопове и Богобойннїи Священнїици и благоговѣ́нннїи Старцы (Київ, 1631 *ОЛ* 19).

2. *У знач. ім.* благоговѣнный, побожний: а ѡ себѣ наскѧковати б̑е(з)с̑т̑д̑н̑гъ пе(с)ски яко же вы на попо(в)ство б̑е(з) волѣ б̑ж не хощ̑: над̑чи(х) бо са бл̑гоговѣ́ти ко бл̑гоговѣ́(и)но(му), и ѡ(т) оногѡ повелѣ́нїѧ ѡжидати (1598 *Виш. Кн.* 309 зв.).

БЛАГОГОВѢНСТВО, БЛАГОГОВЕНСТВО *с.*

Благоговѣ́ннїѧ, шанобливост̑, пошана: преподобіє с̑б̑бливость ре(в)ность и бл̑гове́(н)ство ѡ б̑б̑зѣ (Вільна, 1596 *ЛЗ* 69); Патѡе, бл̑гогове́(н)ство, и то є(ст) оучтиво(ст), боазнь, и всты́д) заховати (п. 1596 *Виш. Кн.* 240); Маешъ и достатѣ́чн̑ю над̑ж̑, что єсть Тайна, що за мо́цъ и с̑д̑т̑ки с̑г̑ъ ко́ждоѧ Тайны, з̑ яко́ю оучт̑вост̑ю и бл̑гоговѣ́нствомъ ѡ́ныи ѡ(т)правѡвѧти и вѣ́рнымъ подавѧти (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 5 зв.).

Див. ще **БЛАГОГОВѢНСТВО.**

БЛАГОГОВѢТИ *дієсл. недок.* (к кому) (*побожно схилатися перед ким*) благоговѣ́ти: а ѡ себѣ наскѧковати б̑е(з)с̑т̑д̑н̑гъ пе(с)ски яко же вы на попо(в)ство б̑е(з) волѣ б̑ж не хощ̑: над̑чи(х) бо са бл̑гоговѣ́ти ко бл̑гоговѣ́(и)но(му), и ѡ(т) оногѡ повелѣ́нїѧ ѡжидати (1598 *Виш. Кн.* 309 зв.).

БЛАГОДАРЕНИЕ, БЛАГОДАРЕНІЕ *с.* (*цсл.* благодарение) 1. Подяка, вдячність: абовѣ́(м) // молені́е розд̑м̑е́(т)са, кгда кто мо́ли(т)са б̑ж... а бл̑годарѣ́нїе, гды кто за добродѣ́(и)ства д̑ѧк̑де(т) б̑ж (Вільна, 1596 *З. Каз.* 87 зв.-88); посла(л) а̑ зо́ло(т)... кот̑рыє прї́нѣти р̑чїте с̑ь бл̑годарѣ́нїе(м) (Сучава, 1599 *ЛСБ* 336); братиѧ д̑чинили ска(р)г̑ѧ на пана Мигала... при ро(з)ходе брати(и) пе(р)ше прешлои с̑хад̑зкї по доко́(н)чен̑ю бл̑годаренїѧ (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 35); а ты ѡс̑щен̑ный Чите́(л)нику прї́йми с̑ь бл̑г(д)р̑е́нїемъ т̑ю пра́ц̑ смир̑е́нїѧ н̑ш̑ого (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 6 зв.); благодар̑нїе возсы́лати (кому) — виражати (складати) подяку: О наими́(л)ш̑їи с̑ноу... твоєи сто́и м̑л(с)ти и не вимо́(в)ное бл̑годарѣ́нїе возсы́лаю... што є(с) са зав̑жды м̑но́ю... п̑ѣклова(л) (XVI ст. *УЄ Трос.* 12); благодар̑нїе в̑здавати (в̑здати) (кому) - складати (скласти) подяку: Хвал̑е́нїе, бл̑годар̑нїе, и поклон̑е́нїе, тебѣ в̑здава́ю (Чернігів, 1646 *Перло* 74); Г̑б̑ б̑ж бл̑годар̑нїе в̑зда́ймо яко бл̑годателю (Острог, 1581 *См. В.* 7); благодар̑нїе отдавати (отдати) (кому) - складати (скласти) подяку: Хвал̑е́нїе, бл̑годар̑нїе, з̑бав̑їтелеви на́шем̑ ѡ(т)дава́(и)мо (Чернігів, 1646 *Перло* 62 зв.); Бл̑годар̑нїе, ѡ(т)дад̑гъ Тв̑ор̑ц̑ и з̑бав̑їтелеви св̑б̑ем̑ (Там же, 161); благодар̑нїе учы́нїти (кому) - подякувати: П̑то́(м) вс̑ѣ в̑став̑шы на по́ги бл̑г̑дор̑енїе (!) ... по(с)ла́(и)цомъ д̑чы́пили за ѡхо́(т)ное послу́ше(н)ство (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 49).

2. Хвала, прославляння (стосовно Бога): Первое, церковному послѣдованию в словословію, благодаренію и молитвѣ непотребны суть (Унів, 1605 Виш. Домн. 189); Ты всею цр̄квою Х̄вою справдѣши, И през ню намъ доро́гѣ про(с)тѣдѣши, до цр̄(с)тва Нб(с)ного, и до животѣ вѣчногѣ, И до бѣ(з)кого хвалѣніа, бл̄годареніа оуставѣчногѣ (Чернігів, 1646 Перло 32); чинити благодареніє - хвалити, прославляти: хочѣ абысте чинили молитвы, молѣніа и мо́лбы, бл̄годареніа (Вільна, 1596 З. Каз. 87).

Див. ще **БЛАГОДАРСТВО**.

БЛАГОДАРИТИ дієсл. недок. (цсл. благодарити) (кого і без додатка) дякувати (кому): никита ... похвалиль г(с)да ба́рекоучи. бл̄годарю та г(с)и бѣ мои (1489 Чет. 31); Люде... чекаю(т) того хвалебного днесъ бл(с)вениемъ ѡживити брашенъ бл̄годарачы б̄га с таковы(х) даровъ его св̄ты(х) (Стрятин, 1588 ЛСБ 95), Благодар(м) ва(с) всегда ѡ ва(с) поминаючи вѣрѣ вашѣ и трѣды съ подвиги (Кричів, 1600 ЛСБ 352, 1); а ѡ(т) Б̄га вд̄ачне Прин̄авши: благодаритъ, же пожѣтокъ значне за пра́цею ѡдѣржалъ (Луцьк, 1628 Андр. Лям. 17); Пре(д) егѣ бѣ(з)кимъ пресл̄авнимъ Тро́номъ. Хвалю благодарѣ, в̄спѣваю, величаю (Чернігів, 1646 Перло 68); тогды Мелхиседекъ вынесль емѣ хлѣбъ и вино, абы то пѣрвѣй бл̄годарачи за звытѣжство б̄гѣ оф̄ерова́ль (серед. XVII ст. Хрон. 26 зв.).

БЛАГОДАРНЕ, БЛАГОДАРНѢ присл. Те саме, що **благодарно**: а мы не погоршимся, если и во умаление приходимо, но благодарнѣ сей крест нѣсимо (1600-1601 Виш. Кр. отв. 162); Живѣтъ абѣвѣмъ Прирожен̄а бл̄годарне прѣимати маємо, якъ ѡ(т) Б̄га намъ даный (Вільна, 1620 См. Каз. 14).

Див. ще **БЛАГОДАРСТВЕННО, БЛАГОДАРСТВЕННѢ**.

БЛАГОДАРНО присл. (цсл. благодарно) вд̄ячно, з вд̄ячністю: жалѣймо того, жѣсмо для свѣихъ внѣтрнихъ стра́стей бл̄годарно не хотѣли внимати (Київ, 1625 Коп. Ом. 166).

Див. ще **БЛАГОДАРНЕ, БЛАГОДАРСТВЕННО, БЛАГОДАРСТВЕННѢ**.

БЛАГОДАРНЫЙ прикм. (цсл. благодарный) вд̄ячний: Так же и то перекладачъ, преплывши и прешедши подвиг благодарный, хулою запечатавав, -

ато як, молю, терпѣливѣ послухайтѣ и откроем вам (1615-1616 Виш. Поз. мисл. 238); молитва благодарнаа, До перѣбны Бѣ(з)кои Д̄ха прѣсто́гѣ при концѣ Похвалы (Чернігів, 1646 Перло 34 зв.).

Див. ще **БЛАГОДАРСТВЕННЫЙ**.

БЛАГОДАРНѢ див. **БЛАГОДАРНЕ**.

БЛАГОДАРСТВЕННО присл. Те саме, що **благодарно**: и мы ... мірѣ... ца́рскіа пѣсни сла́дцѣ съплѣтати ты же сіє бл̄годарствѣнно прѣими (Львів, 1591 Просф. 63); И понеже добрѣ ѡ дому наше(м) желиборски(х) шля(х)ти по(л)скои и ѡ нашо(м) архiere(и)ствѣ проповѣдаешъ бл̄годарстве(н)но на(м) се и любовно (Іркліів, 1650 ЦДАДА 124, 3, 37).

Див. ще **БЛАГОДАРНЕ, БЛАГОДАРСТВЕННѢ**.

БЛАГОДАРСТВЕННЫЙ прикм. (цсл. благодарственный) те саме, що **благодарный**: Про то тя...з̄ сѣрца вітаємо, рад̄ючися, Б̄гоу вѣ тро(и)цы славі́момѣ... поклѣбъ посполѣ з̄ бл̄годарствѣнными мо́лтвами в̄зсылаючи (Манява, 1619 Привит. Феод. 288 зв.).

БЛАГОДАРСТВЕННѢ присл. Те саме, що **благодарно**: Тако́го сѣмнѣна не была таа побѣжнаа ѡсѣба, понева́жъ и наймѣншій припа́докъ, албо в̄ здоро́вю, албо в̄ фортѣнахъ своихъ навѣжѣнѣмъ Б̄жіимъ быти бл̄годарствѣннѣ оузнавала (Київ, 1646 Мог. Тр. 944).

Див. ще **БЛАГОДАРНЕ, БЛАГОДАРСТВЕННО**.

БЛАГОДАРСТВО с. Подяка, вд̄ячність: а, спрозумѣвши, уста заключи и умо́лкни, хулу угаси, а благодарство научи (1608-1609 Виш. Зач. 224).

Див. ще **БЛАГОДАРЕНИЕ**.

БЛАГОДАРѢ ч. Діал. благодар "благодійник, добродієць". Вл. н.: Степанъ Благода(р) (1649 РЗВ 387).

БЛАГОДАТЕЛѢ ч. (цсл. благодатель) (той, хто робить добро іншим) добродієць: Вса́каго чїна православный читателю, Г̄б̄б̄ бл̄годареніє в̄здаймо яко бл̄годателю (Острог, 1581 См. В. 7); Кре(ст)... на(и)бо(л)ши(и) новозламаного ср̄ѣбра ѡ(т) бл̄годателе(и) даного зебраны(и) ѡздобне... с̄ѡрѣжены(и) вве(с) з сто(л)це(м) злоц̄ѣсты(м) (Львів, 1637 Інв. Усп. 4 зв.); Цр̄ѣ пресл̄авный, ѡ(т) вѣка бл̄годателю на(ш) да́вный (Чернігів, 1646 Перло 71).

БЛАГОДАТНЫЙ прикм. (цсл. благодатный)

благодатний, добродієний: радоуиса бл̄годатный роучаю свѣта (1489 *Чет.* 156 зв.); В том пан Юрко сопротивляется слѣдови ... святых отец... которые... степенѣ до того благодатного дару починили и границу закопали (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189); Харітоніа, Бл̄г(д)тїаа (1627 *ЛБ* 240).

БЛАГОДАТЬ, БЛАГОДАТЬ ж. (*цсл.* благодать)

1. Благодать, ласка, щедроти: г(с)ь бо бѣ благодатию своею бы(л) почести(л) его. и онѣ пременил̄сѧ ѡ(т) бл̄годати на злобоу (1489 *Чет.* 75 зв.); Хс̄ ап(с)лѡмь оубо самоличнѣ бѣсѣдова, и дх̄а бл̄г(д)ть оучителя тѣмь посла (1556-1561 *ПС* 16); Благодатию Господа нашего..., ему же есть хвала..., нынѣ и всегда и въ вѣкы вѣковъ, аминь (Перемишль, 1563 *АрхІОЗР* 1/VI, 52); а ѡтрѡча росло и оукрѣпило(с) дх̄омь и напѡл̄нилося моу(д)рости, и бл̄г(д)ть бж̄іа была на не(м) (XVI ст. *УС літк.* 3); бл(д)ть ва(м) всѣ(м) ѡ(т) бг̄а (Сучава, 1599 *ЛСБ* 336); тепе(р) зычачи в̄м̄ доброго здоро(в)я... спо(л)не з любимыми в̄м̄ г̄(с)д̄ богу... благодати его всѣ(х) ва(с) предае(м) (Жовчів, 1616 *ЛСБ* 467, 1); И на(ш) Іѡсифе бл̄г(д)тїю Бж̄ією, zostавши въ с(т) Великой и Чд̄отво(р)ной Лаврѣ Печѣрской, намѣ ѡ(т)цѣмь и Пастыремь, ѡтвирѣсѣхъ Литералїю Жїтїицоу (Київ, 1648 *МКСВ* 347);

задоволення, благо, блаженство: Анна: Бл̄г(д)ть, потѣха, або ласкаваа, мл(с)рднаа (1627 *ЛБ* 177); харітѡнъ Радѣтсѧ себѣ, а(б) бл̄г(д)тей испо(л)нѣнѣ (Там же, 240).

2. Доброта, добро: Благодарѣ та, Параклите... Источниче премоу(д)рости, и Раздма, и всакон бл̄годати, пренаивышшее добрѡ, и богатство (!), преизобылное, вѣчное радованіе, и веселіе (Чернігів, 1646 *Перло* 35); Якожъ и теперъ бл̄годаримо Бг̄а Вседержителя, же сего раба своего... зъ чада гнѣва сотвори(т) чадѡ бл̄годати (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 905).

♦ **нова благодать** — Новый Завіт: а то для тогѡ ѡнѣ на поданію Ст̄ыхъ ап̄(с)лѡвѣ, и оужива(н)ю давномъ не толкѡ в̄ нѡвой Бл̄г(д)ти але и в̄ старѡмъ Законѣ ... тогѣ ст̄ый звѣчай оуф̄ндованъ есть оумѡщенъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 157); А в̄ Новой бл̄г(д)ти тайны, и знача(т) ласкѡ Бж̄ію и ѡнѣю пода(т) чл̄кѡ, якѡ причины инструмента(л)ные (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 901).

БЛАГОДЕНСТВИЕ с. (*цсл.* благоденствие) те саме, що **благоденство**: во бл̄годе(н)ствїи мнозѣ да сподоби(т) васъ христо(с) богъ на(ш) (Оліта, 1591 *ЛСБ* 185, 1); бл̄гочестивѡмѣ и бл̄городнѡмѣ князю Іванѣ Петровичѣ Про(н)скомѣ ... всѣ(х) благъ, здравия ... бл̄годе(н)ствїя бл̄гословенне препосылае(м) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32).

БЛАГОДЕНСТВО с. (*цсл.* благоденство) успѣх, задоволення, щастя: всакоє дѣлю еже чл̄кы чинїти починае(т) теды с поча(т)кѡ бывае(т) съ нѣжею и трѣ(д)нѡстю а на ко(н)ци же подвига радо(ст) и веселіе и благоденство приходи(т) емѣ (поч. XVII ст. *УС* № 236, 4 зв.).

Див. ще **БЛАГОДЕНСТВИЕ**.

БЛАГОДЕРЖАВНЫЙ прикм. Благочинный: Євкр̄атїй, Бл̄гoderжавн(и) (1627 *ЛБ* 206).

БЛАГОДУШЕНЬ прикм. (*цсл.* благодушный) благодушный, добродушный: Євѡймїй: веселый, охотный, або бл̄годѣшенъ (1627 *ЛБ* 205); Євспїхїй: Бл̄годѣше(н), смѣ(л) (Там же, 206).

БЛАГОДѢАНІЕ, БЛАГОДѢЯНИЕ с. (*цсл.* благодѣяние) те саме, що **благодѣланіе**: многи(х) и великихъ бл̄годѣянии бж̄и(х) ко чл̄вкома архистратигѡ(м) михаило(м) сии бы(ст) пре(до)статель первыи (1489 *Чет.* 70); Не замѣди: Не ѡмѣшка(л)... Но абіе бл̄годѣаніе наведе (1627 *ЛБ* 73).

БЛАГОДѢЛАНІЕ с. Добродієність, заст. благодіяннїя: якоже се ннѣ тїхаа и небеснаа, наста весна, пастыр добрый на бл̄годѣланіе движа, ѡ(т) грѣхѡвнаго сна (Львів, 1591 *Просф.* 71).

Див. ще **БЛАГОДѢЛАНІЕ**.

БЛАГОДѢЛАЮЩИЙ дієприкм. у *знач. ім.* Благодійник, добродієнець: Посѡбіємъ бж̄їа благодати, и его оукрѣпленіємъ, иже есть помѡщїю бл̄годѣлаюцимъ (!) и заступленіємъ (Львів, 1591 *Просф.* 71).

БЛАГОДѢТЬ ж. (*цсл.* благодѣть) те саме, що **благодать**: назавтрїе вѣставъ моу(ж) то(т). пошо(л) съ отрочате(м) по словѣ арханг̄ловѣ. оувидѣлъ бл̄годѣть бж̄ію (1489 *Чет.* 7 зв.).

БЛАГОДѢЯНИЕ див. **БЛАГОДѢАНІЕ**.

БЛАГОЗДРАВІЕ с. Абсолютне (повне) здоров'я: Бл̄гоймство: Здравіе, бл̄гоз(д)раві(е) (1627 *ЛБ* 8).

БЛАГОИЗВОЛЕНЬЕ с. (цсл. благоизволение) (ласкавий) дозвіл, (ласкаве) зволення: Предложєніе: Блгоизволєніе, предсавзѣтє, постановѣ(н)є, цѣль або конєцѣ (1627 ЛБ 92).

БЛАГОИЗВОЛИТИ дієсл. док. (цсл. благоизволити) (кому що) (ласкаво) дозволити, зволити: Се а(з) мно(г)грѣшныи мона(х) ѿѿѿилактъ ... блгоизволи(х) мои(м) блгы(м) произволеніе(м) (1562 DIR "А" XVI, т. II, фотокоп. 154); Тут ся и оныє слова «Христовы» выполняют: не бойся, малое мое стадо, яко отец мой благоизволи вам дати царствіе небесное (Львів, 1605-1606 Перест. 55); Бже мой... которій ѿдѣвѣашъ са; свѣтомъ яко Рѣзою, благоизволилъ еси; ѿдѣатиса Пелєніми тлѣнными (Чернігів, 1646 Перло 28).

Див. ще **БЛАГОПРОИЗВОЛИТИ**.

БЛАГОИСКУСЕНЪ прикм. (цсл. благоискусый) прославленный, шанований: Евдокимъ: блгоискѣсенъ, или блгоиспытатель (1627 ЛБ 205).

БЛАГОИСПЫТАТЕЛЬ ч. Майстер, умілець: Евдокимъ: блгоискѣсенъ, или блгоиспытатель (1627 ЛБ 205).

БЛАГОЛѢІЕ, БЛАГОЛИПІЕ, БЛАГОЛѢІЕ с. (цсл. благолѣпіе) велич, краса, пишність: свѣтос писа(н)є ... рече г(с)ди бл(с)ви и ѿсвѣти любанци(х) блголѣпіе домѣ твоє(г) и мѣсто вселения славы твоея (Новгородок, 1547 ЛСБ 13); при которомъ священнику... болницу и шпиталь убогих своих любезно и праведно строити, церковное благолипіе по силе своей честно украшати (Берестя, 1594 ЗПШ XXVIII, 9); миро(н) бѣрна(в)ски(н)и могила ... // ... прислалъ пре(з) п(н) камераша фео(д)ра ра(ди) блголѣпія це(р)ковно(г) ... сосѣдо(в) сребра злоти(с)то(г) шгу(к) 10 (Львів, 1630 ЛСБ 1051, 2-2 зв.).

БЛАГОЛѢПНО присл. (цсл. благолѣпно) велично, пишно, заст. благолѣпно: подаемъ его [Кирилы Терлецкого] вамъ отъ насъ быти ексархомъ ... и благословили есмо его соборне, яко наместника нашего, съ вамъ во всемъ советовати и чинѣ церковный благолѣпно и всякими благими правы украшати (Берестя, 1589 АрхОЗР 1/1, 254); кто часто пріємле(т) корицѣ в бра(ш)нѣ или кто єѣ та(к) ѣсть ѿ того блѣдостъ и(з) лица выведе(т) і блголѣпно стане(т) (XVI ст. Травн. 136 зв.).

Див. ще **БЛАГОЛѢПНЪ**.

БЛАГОЛѢПНЫЙ прикм. (цсл. благолѣпный) чудовий, гарний, заст. благолѣпный: Пѣстѣ старыхъ ѿкрѣса... жона(м) оукрашеніе благолѣпное, и къ Бѣ присвоеніе (Київ, бл. 1619 О обр. 160); Евпрѣп(и): блголѣ(п)ны(н), сли(ч)нои ѿроды (1627 ЛБ 206).

БЛАГОЛѢПНЪ присл. Те саме, що благолѣпно: Пѣвелъ... мѣвилъ... Мѣжѣ Аѣннейстїи... знашѣле(м) и кѣмѣрѣ невѣдаючи невѣдомомѣ Бѣ: которого вы... благолѣпнѣ... чтите, того я ва(м) проповѣдѣю (Київ, 1619 О обр. 12); роіісѣ, красовито, блголѣпнѣ (1642 ЛС 320).

БЛАГОЛЮБНЫЙ прикм. (цсл. благолюбный) (прійнятий добром) доброзичливий, добрый: А еже гнѣв и печаль друг на друга имѣти и тымъ мнѣся кривду божию отмѣцати, знаменіе єсть оно, глаголютъ святїи, тѣсславное дупи, а не благолюбное (Унів, 1605 Виш. Доми. 194).

БЛАГОЛЮБЦА ч. Благодійник, добродійник: при которомъ священнику ... собранное наданое, маѣности отъ когожъ колѣвкѣ благолюбца во влагалниці своємъ и шпитальными братскими праведно справовати и радити маюгъ (Берестя, 1594 ЗПШ XXVIII, 9)

БЛАГОМУДРѢСТВОВАТИ дієсл. недок. (цсл. благомудрѣствовати) (о чім) задумуватися (над чим): Митрополит, не благомудрѣствуячи о томъ, аніѣ слушаючи пастиря... ни с чимъ Діонисія ексарху отпразилъ (Львів, 1605-1606 Перест. 30).

БЛАГОНОЖНЫЙ прикм. Який має добрі ноги: Агаѣопѣдъ: Блгоножнѣ, добрыхъ ногъ (1627 ЛБ 172).

БЛАГОНРАВИЕ, БЛАГОНРАВІЕ с. (цсл. блгонравіе) доброчесність, чеснота, щотливість: Пише(м) до васъ... абы... на сынахъ церкве ... православия (!) ... (... вѣчѣная геєна) не падала що роздѣмѣмъ ѿ блгонравии вашемъ же то лю(б)ве ради и послѣданія проти(в) пастиро(в) свои(х) хѣ(т)не ѣчините же то(н) зло(н) шкарадѣ забѣгынете (Путятинці, 1634 ЛСБ 522, 1); Долженъ еси показати блгонравіе стѣтелскаго подѣбіа, єже єсть любовъ, крѣтость, цѣломѣдріє ... оудержаніе всѣхъ слѣстей (Львів, 1642 Жел. П. 2).

БЛАГОНРАВНЫЙ *прикм.* Добродетельный, достойный, цнотливый: Нравъ: Норовъ, обычай, или звѣкло(ст), образъ ... бл̄гонравный, обыча́йный, добры(х) обыча́ювъ, дѣтѣвыхъ (1627 ЛБ 78); Шлахѣтной и Бл̄гобойной Молоди ... и всѣмъ вѣсполъ бл̄гонравнымъ Сп̄дѣо(м) ... здорова добраго ... оупрѣйме зычитъ (Київ, 1636 МКСВ 316).

БЛАГОНРАВНЪ *присл.* Добре, честно, справедливо, достойно: Нравъ: Норовъ,... бл̄гонравнѣ, обыча́йнє, осторожнє, пристойнє, дк̄ладнє (1627 ЛБ 78).

БЛАГООБРАЗЕНЬ *див.* **БЛАГООБРАЗНЫЙ.**

БЛАГООБРАЗІЄ *с.* (*цсл.* благообразіє) достойность, благопристойность: Пытаю ва(с) за(с), имаю(т) ли пастыре вла(ст), што новѣго в це(р)ковѣ зако(н)ндо // вѣчны(м) ф̄д(н)даме(н)то(м) писаніа, чїна и бл̄гообразіа дк̄гр̄д(н)тованію... о(т) своего вымы(с)лѣ мїрскаго вносіти (1598 Виш. Кн. 282 зв. - 283);

духовна чистота: оукрасили есте телесного бо(л)-вана свѣта того оукрасою, пробачили есте бл̄гообразіє вьноутр̄него ч̄лка (Острог, 1599 Кл. Остр. 228).

БЛАГООБРАЗНЫЙ, БЛАГООБРАЗЕНЬ *прикм.* (*цсл.* благообразный) достойный, благопристойный: Ча(с)у оного прїшо(л) юси(ф) о(т) аримафеа бл̄гообразень съвр̄шатель котрїй надѣва(л)са и чека(л) цр̄с(т)ва бжїа (XVI ст. УЄ N 31, 58); Пр̄ч(с)таа до него рекла: бл̄гообразный Юсифе, кто(ж) може кро(м) тебе тое вчинити? (XVI ст. УЄ Трос. 79); По которых благообразных и подвижныхъ [мужехъ] ленивые и не добрые настали (Львів, 1605-1606 Перест. 26).

БЛАГОПЛОДНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благоплодный) який має або дає гарні плоди: Церковь есть различнаго житія цвѣтущий благоплодный и добровонный рай (1600-1601 Виш. Кр. отв. 168).

БЛАГОПОВѢДНЫЙ *прикм.* Переможный: агаѣбникъ: Бл̄гоповѣдны(и) (1627 ЛБ 172).

БЛАГОПОДОБНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благоподобный) чудовый, гарный: Бл̄гол̄пный: Бл̄гоподобный (1627 ЛБ 162).

БЛАГОПОКОРЛИВЫЙ *прикм.* Покірний, послушный: А которая мудрость зъ высокости, первѣй есть чиста потому же мирна, кротка, благопокорлива, полна милости и оwoцoвъ добрыхъ (1603 Пит. 106).

БЛАГОПОСЛУШЛИВЫЙ *прикм.* (*цсл.* благо-

послушливый) те саме, що **благопослушный**: Благопосл̄шливыи овъчата ограда х̄(с)вы и ваше(и) любви всяко(г) блага рачителѣ и евѣ поспѣ(ш)ници (Кричів, 1600 ЛСБ 352, 1).

БЛАГОПОСЛУШНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благопослушный) послушный, слухняный, покірний: а не покладаючи во(т)ще вашего моленія дмысл̄не тамъ еде(м) и ва(с) вси(х) ве(р)ны(х) и бл̄гопосл̄шны(х) желателе(и) тою бы(т)но(ст)ю своею посетимъ (Острог, 1591 ЛСБ 152); Всѣмъ ... православны(м) цр̄кве стoє восточное и нашего смиренія бл̄гопосл̄шны(м) снoмъ ... ласки покою и милосе(р)дїа о(т) вседе(р)жителя Бг̄а пови(н)шювавши (Київ, 1628 ЛСБ 501, 1); Дїакономъ, и всемъ ... Клїрови, смиренїа нашегo Сь сл̄жителемъ братїи, и бл̄гопосл̄шнымъ Снoмъ в' Дх̄д Бл̄венства о(т) Х̄а Бг̄а ... оупрїйме зычимъ (Київ, 1639 МКСВ 214).

Див. ще **БЛАГОПОСЛУШЛИВЫЙ.**

БЛАГОПОСПѢШИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* благопоспѣштити) (кому) ласкає допомогти, доброзичливо посприяти: Побожные олюбѣнци... на то(м) стoмъ мѣстѣ становит̄са... аб̄сте ты(м) сна̄дн̄й повѣрен̄й ва(м) о(т) Бг̄а живо(т) до час̄д сл̄щнаго бе(з) мол̄вы и кл̄opot̄ могли прова̄дити: // в чо(м) найвишшїй Пань нех̄ай мїлостамъ ва̄шимъ бл̄гопоспѣшитъ (Київ, 1646 Мог. Тр. 916-917).

БЛАГОПОСПѢШНО *присл.* Вільно, без перешкод: И что бoл̄е не простирающе слoво про(с)то рещи има(м) вс̄аком̄ х̄дoбжеств̄ прол̄тїє бл̄гопоспѣшно є(ст) на(м) (Львів, 1591 Просф. 70).

БЛАГОПРАВАЩЕ *присл.* Достойно: озна(и)м̄демъ ... ижъ с̄е(и) о(т) юности ч(с)тно цвѣт̄щи Миха(и)ло Сидоровичъ ... б̄д̄дчи ему во дчилищ̄ в школ̄х... дяко(м) ... сво(и) чи(н) стан̄д̄ ем̄ належачо(гo) ч(с)тно и бл̄гоправаще пр̄прово(ж)да̄ть (Львів, 1602 ЛСБ 1043, 6).

БЛАГОПРИВѢТСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Доброзичливо (ласкаво) вітати: М̄литса: Бл̄гоприв̄(т)ств̄є(т) (!) прив̄тотвори(т)... прив̄тств̄єть,... в̄нш̄єть (1627 ЛБ 65).

БЛАГОПРІАТНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благоприятный) приемный, милый: гды хто живѣть Бг̄ во вш̄ел̄акой сватобливости и справедливости и правд̄, и

ставаєт'са жёртвою дх̄овною бл̄гопріа(т)ною бг̄ви (Вільна, 1620 *См. Каз.* 11 зв.); Оугѣдникѡ(в) свойхъ, якѡ Послѡвъ нѣакихъ, пре(з) которы(х) Написаные в' Сей Книзѣ, Мл̄твы, Канѡны, и Пѣніа бл̄гопріятныє, якъ Контракты згѣдныє до насъ грѣшныхъ присылаєт' (Київ, 1648 *МКСВ* 347).

БЛАГОПРОИЗВОЛИТИ дієсл. · док. (цсл. благопроизволити) (що) (ласкаво) дозволити, зволити: мы Стефан Воевода ... знаменито чиним... оже благопроизволи господство мы нашим благом произволенієм (Сучава, 1503 *BD* II, 209); Се азъ.. Стефан воевода... знаменито чиним.. оже бл(а)гопроизволи г(оспо)д(ст)во мы нашим бл(аг)ым произволеніємъ (Гирлов, 1519 *ДВВ* II, 1); їѡ Стефа(н) воевода ... знаменито чинимъ ... оже бл̄гопроизволи г(сд)вомы съ оусеа нашеа добраа волею, яко да ѣтвердимъ и оукрѣпимъ нашъ ст̄ый монастирь ѡ(т) поутнои (Сучава, 1522 *МЭФ* фотокоп. № 12).

Див. ще **БЛАГОИЗВОЛИТИ.**

БЛАГОПРОХЛАДЕНЪ прикм. Лагідний: И вѣтры тог(д)а бл̄гопрохладны лѣчами просіаваєми, И всако птїче стадо по(д) нб̄се(м) поє(т) сла(д)кими пѣніаи (Львів, 1591 *Просф.* 70).

БЛАГОПУТНЫЙ прикм. Безперешкодний, вільний: Евѡдъ: бл̄гопѣтны(н) (1627 *ЛБ* 206).

БЛАГОРАЗУМИЕ, БЛАГОРАЗУМІЄ с. (цсл. благоразуміє) розважливість, розсудливість: яжъ перекладач в толку посланія апостольскаго написав, якобы Златоустый, сам чистившиися и полеровавшиися на благоразуміє в безмолвии и отлучении ѡт челоѡвѣк, иноком новым... возбранял им тоє: истоцати, и очиститися (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 239).

БЛАГОРАЗУМНЫЙ прикм. (цсл. благоразоумыны) розважливий, розсудливий, благорозумний: ра(д)уиса козмо бл̄горазоумный защитниче печальнымъ (1489 *Чет.* 69 зв.).

БЛАГОРОДЕНЪ див. **БЛАГОРОДНЫЙ.**

БЛАГОРОДІЄ с.(цсл. благородіє) благородство, шляхетність: Се оубо сватїтелская прибываєт' дша, радѣйсѧ граде, оусердно пастыра прїемлющи, оукраситєла же совѣта бл̄городіє(м) оубо чесна премѣдра же словєсы (Львів, 1591 *Просф.* 64);

(із займ. твій форма титулування і шанобливого звертання) благородство: а ѡ(т) Твоєгѡ Бл̄городїа през' послы нашѣ жадаємъ покѡю и любве (Київ, 1623 *МКСВ* 70); Тѣмъ же... посѣтити писаніє(м) бл̄городіє твоє (Ірклїїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37).

БЛАГОРОДНЫЙ, БЛАГОРОДЕНЪ прикм. (цсл. благородынь) 1. Знатний, родовитий, шляхетний: написана бы(ст) сіа книга... при дръжавѣ великаго корола жикгимо(н)та авгѣ(ст) при бл̄гороѡ(д)но(м) кнази фе(д)ѡре глѣбовичи про(н)скомъ воеводѣ киевсько(м) (Київ, 1554 *ПИ* N 1); вро(ж)ны(м) пано(м) землано(м) и и(х) м(л)... бл̄горо(д)ны(м) и бл̄гоч(с)тивы(м) кн̄зе(м) и кн̄гна(м) ... мы смирены(и) Арсени(и)... со бл̄(с)вєніє(м) б̄жи(и) проси(м) (Стрятин, 1565 *ЛЕС* 39, 1); нѣ(ст) рабѣ, ни свободѣ, нѣ(ст) дх̄овны(и) ни люди(н), нѣ(ст) Бл̄городє(н) ни простєцѣ (Луцк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 58); п(н) данѣє(л) малы(н)ски(и) бл̄гороѡ(д)ны(х) ма(т)феа и татїаны малы(н)ски(х) сн̄г... пры(с)лать... эл̄т) 200 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1049, 7); Бл̄городныи Єго Мл̄сти панѣ Навєл Шѣмланьскыи со жєною своєю благородною ѧн̄кою... придаєт' сію... книгу... кѣ ѡбитєли в ладском (Лядське, 1637 *Паньж.* II, 13).

2. (який відзначається високими моральними якостями) благородний, шляхетний: была ѡдна двїца ... имене(м) парасковїа. красна оубо лице(м). багата же и бл̄городна (1489 *Чет.* 60 зв.); В по»нед«ѣлокъ» аще прилѣчитсѧ Рож»де»ство Хѡѡ, боудєт' зима добра... напрасніи смерти, мноѡзѣм мѡжем пагоуба, воєм радость... жєнам бл̄городнымъ плачь (к. XVI- поч.XVII ст. *Яв. Рук.* 113); Ко си(м) и крилошанє гали(ц)киє и камєнє(ц)киє и множества бл̄горо(д)ны(х) пано(в), и бл̄гочєстивы(х) мєща(н) на нихъ(ж) возложи(х) проу нашѣ (1607, Львів *ЛСБ* 408, I); Благороднымъ и благочєстивымъ вѣ православїи... сыномъ, братїамъ Братства церковного Прємыскаго, зравіє(!), мира... жєлаю (Київ, 1628 *КМПМ* I, дод. 301); Сыню(м) ѡ святомъ дс̄ѣ смиренїя нашего бл̄горо(д)ны(м) и(х) м(л) паномъ братцѣѡ(!) цєрквє ѡспєнїа... ми(р) и бл̄гословєніє наше пастырськєє (Путятинцї, 1634 *ЛСБ* 522, I).

БЛАГОРЪЧІЄ с. (цсл. благородчїє) пишномовність, красномовність: Акуліна, ѡрлиц(а), за бл̄горѣчье аггєлїна глѣт'са (1627 *ЛБ* 173).

БЛАГОСЕРДЪ *прикм.* (благосердны) милосердий, добросердий: не оузложи хоулы нѣ бѣа, но благодарѣ его. блѣосердѣ бо естъ (1489 *Чет.* 300 зв.).

БЛАГОСЛАВНЫЙ *прикм.* Благочестивый, набожный: Евфиміа: Блѣослѣвна(а) (1627 *ЛБ* 206).

БЛАГОСЛОВЕНИЕ, БЛАГОСЛОВЕНЕ, БЛАГОСЛОВЕНІЕ, БЛАГОСЛОВЕНЬЕ, БЛАГОСЛОВИЕ, БЛАГОСЛОВЛЕНІЕ, БЛАГОСЛОВѢНІЕ *с.* (*цсл.* благословение) 1. Благословенія, ласка, доброзичливість, прихильність: Блѣ(с)вили ю велики(м) // блѣ(с)вѣніе(м) (1489 *Чет.* 16 зв.-17); нехай таковыи со невѣрными почитаются и без благословенія пребывают (Кринос, 1586 *MCSL* I-1, 134); моисей пѣіе(т) в кнѣга(х)... до четве(р)таго поколѣіа хочѣт(с) бѣ мстити завж(л)ы на(л) родо(м) и(х) и все блѣ(с)внѣе свое ѡбѣіа(л) ѡ(т)пати ѡ(т) домоу и(х) (к. XVI ст. *УС* № 31, 192); Абы и в нѣгѣіше(м) непрѣіломъ вѣкѣ мл(с)тѣ х(с)на и блѣословеніе Его Стѣе на ва(с) заставало (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1 зв.); Блѣословеніемъ Гдѣ Бѣа и Спѣа нашего Іс... Хр(с)та за молитвами пречистѣи богоматрѣ и стѣх ѡтецъ соорѣж(и)ся сѣа книга рекомаа Трефолои (Вижниця, 1644 *Пальк.* 25); Нѣгѣ бѣословеніе... домови вашѣму препослѣіны мл(с)ти и любви... врѣчае(м) (Ірклѣів, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37); благословение божіе (бозкое) - благословенія, милієстѣ, ласка виіцѣх сил, благословенія господіе: мы смиренны(и) Арсени(и) еп(с)кпѣ со блѣ(с)вненіе(м) бжии(м) проси(м) (Стратіи, 1565 *ЛСБ* 39, 1); Блѣ(с)внѣіа бжѣго и здороваа доброго с повоженіямъ на всемъ іаслѣівы(м) ѡ(т) гдѣ бѣа ваши(м) милостя(м) вѣпрѣ(и)ме зычу (Київ, 1624 *ЛСБ* 493, 1);

(*надаіня особливѣі ласки окреіим особам, здійснюване священником*) благословенія: а чернцы тежѣ послуіныи его бытѣ не хотѣятѣ и благословенія ѡгъ него не поіребуютѣ (Краків, 1540 *КМІМ* I, дод. 2); Блѣііне Гедѣіа бѣ(ж)ею мл(с)тію епѣпа Галицкаго Лво(в)скаго и Каменѣцкаго ... игуменѣ(м), прѣтопопо(м), намесніко(м) (Львів, 1585 *ЛСБ* 80); Описиѣорѣ Дѣвѣчка на митрополію кієвскую наіступилѣ, маючи благословеніе...ѡтѣ... патріархи Іереміа (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1044);

(*церковний обряд освяченія чого-небудь для культового призначенія*) благословенія, свѣіченія: ты(х) [про(с)кѣ(р)] сѣіе полѣзину додому несете и... попа ни занѣ не імаѣтѣ ані в дома свои в дні неде(л)ныи і. в прѣ(з)лѣ(ч)ныи для благословенія хлѣба не призыіете (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34, 1-1 зв.);

(*жест, здійснюваний у вигляді хреста при освяченні чогось*) благословенія: правая ... рука тѣла его, якобы на благословеніе по обычаю крестообразно пѣлци зложивши мало ѡгъ персѣі поднѣітѣ, видѣіа была (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 773).

2. Опіка, покровительство: то(т) маіасты(р) вѣіе(в)ски(и) по(л) блѣ(с)вненіе(м) и послуіе(н)ство(м) нѣіи(м) е(ст) (Новгородок, 1554 *ЛСБ* 18); Тѣкѣже небла(го)вѣіныхъ нѣ умеіовѣ ѡ(т)пускѣіти, а вмѣсто ихъ лѣіпныхъ подѣ благословѣііемъ наінымъ собѣ ізбѣірати (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); пречестыи... ѡтецѣ Павел Домжѣів Люткевичѣ... просіл мя, же бым и его самого и маіастырецъ его под послуіенствомъ, опекуіствомъ и благословеніемъ свѣтой лавры и моіимъ уставічѣіе мелі и ховал (Луцѣк, 1631 *АрхІОЗР* I/VI, 642).

3. Згода, дозвіл, схваленія: А тотѣ маіасты(р) з вечісты(х) часѣвъ за прѣ(л)ко(в) нѣіи(х) ѡ(т) ко(л)кадесѣтѣ лѣгѣ и за на(с) сами(х) ... блѣ(с)вненіемъ нѣіимъ и послуіе(н)ствомъ митропо(л)и кіє(в)ское е(ст) (Новгородок, 1555 *ЛНБ* 4, 1136, 25, 1); в ты(х) лѣтѣхъ с помо(ч)ю бжіею хочѣтѣ тѣе дѣло зачатѣе копчѣіти, на іцо просіли наіѣ на таковы(и) дѣла блѣ(с)венія и по(з)воленія ѡ(т) на(с) жадали (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); за Блѣ(с)внѣіемъ Прп(л): твоего, прѣіцы наііи зачѣііаіемъ (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

БЛАГОСЛОВЕННЕ *присл.* 1. Те, саме, іцо благословенно: Кѣѣорыи [паігѣ] ... на тѣмъ мнѣірыномъ свѣтѣ, лѣіа свои блѣословеніе прокѣідчы: Прѣжностѣ его знѣіснѣ, и ѡ вѣігыномъ немерѣііючѣомъ свѣтѣ оуставічѣіне розмнѣішлѣіти рѣчыиы (Євѣе, 1612 *Діон.* 3 іспум.)

2. Широ, сердѣчно: блѣічестѣівомѣ и блѣіородномѣ князю Іванѣ Петровічѣ Про(п)скомѣ... всѣ(х) благѣ, здравія... блѣословеніе препосылае(м) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32).

БЛАГОСЛОВЕННЫЙ *дів.* **БЛАГОСЛОВЕНШЫЙ**

БЛАГОСЛОВЕННО *присл.* Добропорядно: братство... визнаємо́ быти непорочно, честно, сго, и благословенно (Львів, 1591 *ЛСБ* 155).

Див.ще **БЛАГОСЛОВЕННЕ.**

БЛАГОСЛОВЕННЫЙ, БЛАГОСЛОВЕННИЙ, БЛАГОСЛОВЕННІЙ, БЛАГОСЛОВЕНЬ, БЛАГОСЛОВЕНЬ, БЛАГОСЛОВЕННІЙ *прикм.* 1. (*наділений божою ласкою, благодаттю*) благословенный: бл(с)вени ч(с)тыи ср(д)цемъ бо они бѣа видѣти боудоу(т) (1556-1561 *ПС* 30 зв.); яко преступники и разорителѣ закону божого да будѣ(т) непростени и не бл(с)вени ѡ(т) на(с), в си(и) вѣкъ и в будѣщи(и) (Замостя, 1589 *ЛСБ* 113); прїидѣте бл(с)веннїи ѡ(т)ца моего и наслѣдоуйте ѡготованно цр(с)тво ва(м) ѡ(т) поча(т)коу свѣта (XVI ст. *УЄ триг.* 98); Тѣхъ речѣи...Бл(с)веннїи Мѣнѣи свѣдками сѣ(т) (Київ, 1625 *Злат. II.* 129); гды чїнишѣ оучѣѣ, взовїи оубогїхъ, калѣкъ,... хрѣмхъ... и благословенїѣ бѣдешѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 684). речетѣ црѣ; прїиди блгословеннаа ѡблѡбеница моа ... дїне стаа, любїмаа Голѣбїце моа (Чернігів, 1646 *Перло* 159);

(*такий, якого чекає щастя*) благословенный, щасливый, блаженный: Рекъль гѣ...бл(с)венный есть слѡуга то(т) которого жѣ пришо(д)ши господарь его и найде(т) его а ѡнъ такъ чїни(т) (1556-1561 *ПС* 277); Блго(с)венны которїе бѣо(м) забавлѣтиса прѣгнѣ(т) (Київ, 1623 *Мог. Ки.* 31); То бовѣмъ ижѣ блг(с)венїѣ бѣдѣтѣ, когѡ ты // блг(с)венїѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 141-141 зв.);

добрий, порядний: Мы и(м) таковыи блвеныи sprawy и не тае(м)ныи ѡповѣдынали (Львів, 1590 *ЛІІВ* 4, 1136, 230, 1); Бо отъ проклятого шго маєтѣ быти благословенного? (1603 *Пит.* 104).

2. (*гідний слави*) благословенный, славный: Благословенный Богъ, который завжды мыслитѣ мысли покоя и хочетѣ, абы вси были спасени (Вільна, 1599 *Ант.* 733); Стѣ Бжїй блгословенный, на земли плѡтію явле(н)ны(и) (Чернігів, 1646 *Перло* 24 зв.);

(*зі славними традиціями*) визначный, славный: А кто бы себѣ шѣкалѣ иного ... братства въ дїиженїе семѣ бл(с)венномѣ братству, да ни мѣють таковыи ни единого власті во всемъ строенїи ... бра(т)ства сего (Львів, 1591 *ЛСБ* 157) И такъ (от) благословенного

мєсца и от православного князя инде перейти а тѣ науки свое выливати чужим не изволил (Львів, 1605-1606 *Перест.* 34); Княжа Острозское Василїй Константиновичъ рожай свой зѣ благословенного Яфето-Роского поколѣня провадитѣ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1135).

(*визначий гідним*) благословенный: и остѣтнен е(г) волѣ по смѣрти ѡного //прїнѣли были наречѣного и бл(с)венного ѡ(т) нѣгѡ настѣпѣѣ на Пр(с)тлѣ Єп(с)пїи (Київ, 1623 *МКСВ* 83-84).

3. (*який виправдовує покладенї на нього надїї*) благословенный: и рѡжай зѣмлѣ твоеи и всѣ стада добытѣ твоѣго блвени бѣдѣ(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 80); А звлѣца та(к) блгослове(н)нои ѡказыи Кгды тя добро(т)ливы(и) Гдѣ бѣтъ... чѣдовне дѣшїти рачы(л) (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1); Блгословенный плод твой, ѡ Анню госпоже, который Бгѣ длюбилѣ и собѣ взят може (I пол. XVII ст. *Рез.* 178).

4. (*який приносить удовольения, приемнїсть*) благословенный, приемный: Но твоа ѡ(т)че стѣй вола благословеннаа, ѡ(т) маєтѣ твоѣго бѡ(з)кого явлѣнаа (Чернігів, 1646 *Перло* 17 зв.); Бл(с)венный то зѣпа(х) вишелѣкѣю досконалостѣ приносачѣ чѣкѣ (Київ, 1648 *МКСВ* 350).

5. Освяченный: вѣ такѣ єднакѣ велико(и) хорѡбѣ якѣ слѣга Бжїй, хорыхъ часомѣ бѣзѣ лѣкарства ѣменемъ Бжїмъ часомѣ ѡлѣйкамы якими колвекѣ зѣ оустѣ своихъ бл(с)венными оуздоровлѣлѣ (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 38).

○ листъ благословенный *див.* **ЛИСТЪ.**

БЛАГОСЛОВЕНСТВО, БЛАГОСЛОВЕНЬСТВО, БЛАГОСЛОВЕНЬСТВО, БЛАГОСЛОВЕНЬСТВО, БЛАГОСЛОВЕНЬСТВО с. 1. Те саме, що благословенне в I знач.: Єв(г)лїста поведѣа(т) якѣ навчае(т) хс ѡ правдиво(м) бл(с)венѣствоу и якии попѣ має(т) быти досконалыи боудѣ ко животоу боу(д) к наоученю (1556-1561 *ПС* 30); И вселенскаго Патріарха зверхнѣшиаго пастыра нашего благословенство мѣти хочемѣ (Львів, 1591 *ЛСБ* 155); Такѣ будетѣ благословенство отъ Бога на чѣвка (XVI ст. *ПС* 223); и въ помыслѣномѣ тѣла и души повоженю долголѣтняго здоровья и благословенства ... // зычимѣ (Київ, 1623 *КМІМ* I, дод. 264-265); Вси звѣрѣта и птѣство... вѣведѣ сѣ собѡю и далѣ благословенство мовечи: Ростите и множите сѣ на

земли (серед. XVII ст. Хрон. 16); благословенство божєе (бозкоє) - те саме, що благословеніє божіє: За́чне Урожа́номѣ є(г) Мл(с)ти Па́нѣ Феодорѣ Копистенскомѣ, Бл̄(с)вѣнства Бжго, и здоро́ва добро́го... зы́читъ и вѣ́ншѣтъ (Київ, 1623 МКСВ 81); А детей моих... вшелякое мое неблагословенство материнское // вкладаю... абы на нихъ и потомствѣ ихъ благословенство Божєе зоставало (Загайці, 1637 ПВКРДА IV-1, 83-84); Да́й Бѣ абы́ ва́ше (!) че(ст)ность, ща́сливе и радо(ст)не,... в' бл̄гословѣнствѣ́ же бо(э)кѡ(м), на лѣ́та мно́гѣи не замѣ́рными, радостными двѣ́нами ва́шими обходили то́й хвале́бный пра(э)никъ (Чернігів, 1646 Перло 64 зв.);

(вияв батьківської ласки, прихильності) благословення: сыны мои ... обовезѣю и росказаньемъ моимъ отцовскимъ, подѣ́ благословенствомъ моимъ родительскимъ, росказѣю (1577 АС VI, 80); онъ бо́вѣ(м) абы ѡ(т)цевское бл̄гословѣство зрозѣ́(л), и ѡное штрыма(л) (поч. XVII. Проп. р. 262);

(жест, здійснюваний у вигляді хреста при освяченні чогось) благословення: Абовѣ́мъ яко Христосъ самъ, также и ученицы его, безъ благословенства и благодаренія, покарму уживати были не звикли (1603 Пшт. 48).

2. Те саме, що благословеніє в 2 знач.: которы(и) мана(с)ты(р) дньевски(и) з давны(х) часовъ есть по(д) мо(ц)ю зве(р)хностью и по(д) благослове(нст)вомъ а(р)хиепископа митрополита киевского гали(ц)кого и всея рѣси (Новгородок, 1589 ЛСБ 123); Такъ вси, яко и отецъ Гарасимъ того всего.... заживати мають ... под благословенствомъ и послушенствомъ церкви восточное живуючи (Четвергня, 1619 АрхїОЗР 1/VI, 478).

3. Те саме, що благословеніє в 3 знач.: А тѣ́ло мое, водле звычайоу. нехай будетъ поховано... въ церкви той, гдемъ я..., за благословенствомъ старшихъ моихъ... у олтаря Божого, служилъ (Луцьк, 1570 АрхїОЗР 1/I, 22); патрі́арха ... мови(л) ... Сы́ноу на́милшій іона, бл̄(с)вѣнство оу мене на то́ую митро́полію хитро́стію и лѣ́стію исавовою за́лѣплѣно (Острог, 1598 Ист. фл. син. 35 зв.); за благословѣ́нствомъ Архіе́ренства ва́шего в' хѣ́ ѡ(т)че превеле́бный... оу́ймѡва́тисѣ бѣ́демо (Львів, 1614 Кн. о св. 445); Пришѡ́лѣ з' Бл(с)вѣнствомъ, Прѣшѡ́щенныи ... Митрополі́т' ... Кі́евскі(и) Іо́вѣ Борѣ́цкі(и) (Київ, 1625 Кон. Каз. 2).

4. Вдя́чність, подя́ка: рачте ... абы ва́ша милость на пришлю́ю зиму... зъ сотни́цу козако́вѣ... вперѡ́дѣ заслали на богомо́лье свое до всего повѣ́ту Кі́евского, за шго отъ всего рода ва́мъ благосла́венство (!) (Київ, 1621 АСД I, 265); Такъ присмотрившися, если непозво́литъ, з бл̄гослове(н)ство(м) ѡ(т)идѣ́тъ (Луцьк, 1624 ПВКРДА I-1, 83).

5. Добро, благодать: стала́са велика́а потѣ́ха и велико́е бл̄(с)внѣство, все́мѣ наро(д)ви лю(д)скомѣ (к. XVI ст. УС N31, 46); Ннѣ́ прокля́тъство за грѣ́хъ, ѡ(т)на́съ ѡ(т)сѣ́паѣ(т): А на тыхъ мѣ́стѣ бл̄(с)внѣство на́стѣпа́етъ (Львів, 1616 Бер. В. 67); Слѣ́шная при томъ речѣ́ есть ва́мъ ѡблюбе́нцы вѣ́дати..., абы́сте могли Па́нѣ на́йвышшѡмѣ оуго́дити, а ѡбеца́нное на земли бл(с)вѣнство достѣ́пѣвши, добра́ нб̄(с)по́гѡ абы́сте оуча́стниками зоста́ли (Київ, 1646 Мог. Тр. 929).

БЛАГОСЛОВЕНШІЙ *прикм. в. ст.* Щасливі́ший, благословенні́ший: Бл(с)вѣ́ный ест' ... ко́торый в' надѣ́и на́мнѣ́й не похи́битъ и не звѡ́нтлитъ, але бл(с)вѣ́ншій, ко́торый и дла́ себе́ и дла́ блі́жнего пра́цѣет' (Київ, 1625 Кон. Ом. 164).

Див. ще **БЛАГОСЛОВНѢЙШІЙ**.

Пор. **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ**.

БЛАГОСЛОВЕНЬ *див.* **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ**.
БЛАГОСЛОВЕННЫЙ *див.* **БЛАГОСЛОВЕН- НЫЙ**.

БЛАГОСЛОВЕНЬ *див.* **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ**.
БЛАГОСЛОВЕНЬЕ *див.* **БЛАГОСЛОВЕНИЕ**.

БЛАГОСЛОВІЕ *с. (цсл. благословіе) визнання, слава: Ко́ просвѣ́щенію жѣ́, по Дѣ́онисію Ареопагиту́ и церковному́ духовному́ подви́жному́ слѣ́ду, первы́ степѣ́нь - очи́щение; от очи́щения́ входи́т в просвѣ́щение; от просвѣ́щенія́ - в со́вѣршеніе́ и крайнѣ́е верховнѣ́йшее́ благословіе́ (1615-1616 Виш. Поз. мисл. 238).*

БЛАГОСЛОВІЕНЕ *див.* **БЛАГОСЛОВЕНИЕ**.

БЛАГОСЛОВИТИ, БЛАГОСЛОВИТЬ *дієсл. недок. і док. (цсл. благословити) 1. (кого) (благати о божу поміч, ласку, доброзичливість, прихильність для когось; давати благословення) благословити: свѣ́тое писа(н)є́ еже́ рече́ г(с)ди́ бл(с)ви́ и ѡсѣ́ти́ любаци́(х) бл̄го́лѣ́пне́ до́мѣ́ твоє́(г) (Новгородок, 1547 ЛСБ 13); пи(л)не́ за то́ дя́кѣ́(м) шго́ жо́дає́те́ на(с) же́бы(х)мо́*

та(м) ѿ галичѣ были и ва(с) посетили и бл(с)вили (Рогатин, 1591 ЛСБ 158); Тымъже способомъ абы бг̃ъ всемогущи(и) ... вм̃сте(и) щастити и бл̃гословити рачи(л) (Устя, 1612 ЛСБ 438, 1); Неха(и) же ва(с) Г̃ъ бл(с)ви(т) и и(х) м(л) П̃ане(и) ма(л)жно(к) ва̃ши(х) (Київ, 1627 МКСВ 186); А сл̃джить б̃ддѣте (гс)д̃д б̃г̃д ва̃шем̃, абымъ бл̃г(с)вилъ хл̃ббомъ твоимъ и водамъ, а ѡ(т)наль н̃емочъ ѡ(т) тебе (серед. XVII ст. Хрон. 101);

(кого, чим) *(хрестити, проказуючи слова молитви, побажання)* благословити: не хотѣ(л) и(х) оу сиро(т)ствѣ заставити по(д)не(с)ши ро(у)ки свои и бл(с)ви(л) и(х) дла того (XVI ст. УЄ № 29519, 71 зв.); Потомъ Хр(с)тось др̃вгій разъ рече и благословить корогвою (I пол. XVII ст. Сл. о зб. 28);

(що) *(просити ласки божої для споживання їжі)* благословити: и в̃зав̃ши п̃ать хл̃ббовъ двѣ рыбѣ поз̃др̃ль на н̃бо и бл(с)вивъ и роз̃ламаль и даваль оучнико(м) (1556-1561 ПС 254 зв.); Азали не в̃даешъ же часть до стол̃д приди благословити до стол̃д (к. XVI ст. Розм. 10 зв.); А еще на тотъ часъ были опр̃сночные дни, взявши, пов̃даешъ Иисусъ хл̃ббъ въ сакрамент̃ъ, и благословиль, преломиль, и даваль имъ (1603 Пит. 47);

(кого) *(надати комусь офіційне право займати якусь посаду, виконувати якісь обов'язки)* назначити, призначити, поставити: нецнотливый пес, чому то служишь павечерню? бо тебе не благословил его милость отец владыка обедни и павечерни служити (Луцьк, 1566 АрхЮЗР 1/VI, 55); Єдна(к) же ... маючи ... кривд̃ ѡ(т) еп(с)кпа своего, ижъ всегда имъ поповъ ведлугъ звыклого ѡбычая и права ихъ бл̃гословити не хочетъ (Берестя, 1590 ЛСБ 144); А другой ... и читать не ум̃ель, а предся го поставили на епископію, А коли спомянет кто, же не ведлугъ каноновъ, зараз отпов̃дають, же пап̃ж его благословиль, то южъ годенъ (Львів, 1605-1606 Перест. 50).

2. (що, також з інфінітивом) *(схвалити, дати згоду на щось)* благословити: Я маючи при собѣ священника ... звинчавши их милостямъ в стагъ светый малженский вступити есми благословил (Володимир, 1584 АрхЮЗР 8/III, 245); за которые вси zde ѡписанные и ни ѡписанные вины гедеѡ(и) болоба(н)... ли(с)ты н̃шми по трикро(т) не бл̃г(с)венъ и ѡ(т) всего ст̃ите(л)скаго деиства ѡ(т)лучень (Берестя, 1594 ЛСБ

260, 2); што онъ видячи р̃чь быти побожную, святоблвную и всей церкви православной вельце потр̃бную, позволиль и благословиль (Київ, 1631 ОЛ 19).

3. (кому) Віддячити, дякувати: Яне прежекгна(и) столъ хентне пани ма(т)ко богъ благослови(т) вамъ о(т)че и матко и всем̃д товариств̃д (к. XVI ст. Розм. 11 зв.); Благослов̃ать ем̃д б̃г̃и оуб̃гихъ же ихъ од̃ль (Київ, 1624 МКСВ 101).

4. (кого) Прославляти, вихваляти, славити: Вси ... благословимо Бога Небеснаго и Отця милосердия (Вільна, 1599 Ант. 733); и я его зо вс̃(м) пото(м)ство(м) в̃чне б̃д̃д бл(с)вити (поч. XVII ст. Проп. р. 191); въ Тр(о)ци Б̃га єдиного; бл̃гослов̃ѡм̃, бл̃годар̃ѡм̃ ... И съ страх̃омъ пре(д) н̃имъ оупад̃ѡм̃ (Чернігів, 1646 Перло 76).

5. (кому) Зробити щасливим, багатим (кого) *(про Бога)*: Сар̃ жен̃д твою не б̃дешъ звать Сара, але Сарроу, и б̃д̃д єи бл̃г(с)вить, и дамъ тоб̃ъ з неї сына котором̃ бл̃г(с)вить б̃д̃д (серед. XVII ст. Хрон. 29); Б̃г̃ъ кот̃рый мене живить ѡ(т) молодости моєї ажь до сег̃ѡ дна нехай бл̃гословить ты(м) д̃ѣтамъ и далей (Там же, 75 зв.).

Див. ще **БЛАГОСЛОВИТИСЯ, БЛАГОСЛОВЛЯТИ.**

БЛАГОСЛОВИТИСЯ, БЛАГОСЛОВИТИСА *дієсл. док. (цсл. благословитиса)* 1. (від кого і без додатка) Одержати благословення: бл̃гсвилса н̃естеръ и пошо(л) (1489 Чет. 58); приходиль бл̃гословитиса ѡ(т) н̃ѣѡ дла то̃ѡ ѿ прав̃рны(х) чина(т) помазан̃е на чолахъ (серед. XVII ст. Хрон. 26 зв.).

2. Прославитися: да домъ сєи ... бл(с)витса на многіє л̃ѣта и да неоск̃д̃ѣт̃ с̃лава его до скончан̃їа св̃ѣта (Острог, 1581 Сл. В. 7 зв.); Р̃б̃д̃ъ правыхъ бл(с)вит̃са (Київ, 1623 МКСВ 69).

БЛАГОСЛОВИТЬ *див.* **БЛАГОСЛОВИТИ.**
БЛАГОСЛОВЛЕНІЄ *див.* **БЛАГОСЛОВЕНІЄ.**
БЛАГОСЛОВЛЯТИ, БЛАГОСЛОВЛЯТИ,
БЛАГОСЛОВЯТИ, БЛАГОСЛОВАТИ *дієсл. недок. (цсл. благословляти)* 1. (кого) *(благати божої помочі, ласки, доброзичливості, прихильності для когось)*

благословити: прото мы в̃ше(и) мл(с)ти дете(и) н̃шихъ бл(с)вл̃аемъ и велико жадає(м) абы в̃ша мл(с)ть рачили то(г) св̃ще(и)ника михайла и тыхъ дву(х)

товаришо(в) его ... да(т)ко(м) своимъ запомочи (Новгородок, 1547 ЛСБ 13); Прото(ж) тебе ю(ж) и потретее не бл(с)вляемъ и анаотемъ предае(м) (Львів, 1594 ЛСБ 249); А хто бы ты не так разумел ... убивати ... своим послушным учеником, костеле латынский, за своєю головою заказуеш и благословляеш (1608-1609 Виш. Зач. 229); Припомяну мало Стефана Семого, который, Формоза папсжа зъ гробу выкопати ... казалъ... три палцѣ, которыми благословлялѣ, утяти, и тѣлю его въ Тиберь рѣку вверечи (Київ, 1621 Коп. Пал. 934);

(кого) наставляти, призначати: подѣ бл̄гословѣ-ниемъ и властїю архїеп(с)кп̄ства на́шего ... быти зоставѣмъ и си(х) св̄щ̄никовъ бра(т)ски(х) ... яко́го о́ни собѣ избѣрѣ(т) благословляемъ (Берестя, 1590 ЛСБ 144); В тѣмъ на́мъ мл(с)тѣ свою бо(з)к̄дою явлѣетъ, А при то́мъ Ап(с)то́люмъ своихъ бл̄гословлѣетъ и Патрі́архами всѣй ц̄рк̄ви своѣй поставлѣетъ (Чернігів, 1646 Перло 66).

2. (що, на що) (схвалювати, дозволяти, давати згоду) благословляти: А папсжѣ прогивно пасетъ - мечемъ и огнемъ, и ктому за насмъ лупячи, люди благословляетъ на мужобойство и чужоложство (1582 Посл. лат. 1140); мы ... повелѣвае(м), и бл̄гословлае(м) и(х) на сие бра(т)ство д̄ховное (Переминш, 1592 ЛСБ 399); всякое по Бозѣ начинашіе братолюбїя в̄по(и) си(м) стѣ(и)ное столицы митрополїи Киевское листо(м) благосло(и)ляе(т) и ѿ Гдѣ вѣчно д̄ве(р)жае(т) (Київ, 1627 ЛСБ 496); кнїги же... бл(с)вляемъ, и всѣмъ Правовѣрны(м) въ ѿбщую д̄п̄свндоу по(л)зѣ при(и)мати сїя повелѣваемъ (Львів, 1630 ЛСБ 507).

3. (за що) Дякувати: также и тымъ посла(и)по(м) бра(т)скимъ... во всемъ зычливы и помочны быти рачыли за то пи(л)по прошѣ и бл̄гословляю (Вільна, 1592 ЛСБ 192).

Див.ще **БЛАГОСЛОВИТИ, БЛАГОСЛОВИТИСА.**

БЛАГОСЛОВНЬЙШІЙ *прикм. в. ст. (титул святого)* благословеннїйшїй: Яко же гл̄гогъ марко же по десати(х) лѣтѣ(х) х̄ва възнесѣнїа паписѣ, ѿ(т) пѣтра на́оучивъса, лоука же по пати́подесати(х) лѣтѣхъ іоан̄гъ же бл̄гословн̄їннїй по тридесати(х) ѿ двоу (1556-1561 ПС 17 зв.).

Див.ще **БЛАГОСЛОВЕНШІЙ.**

Пор. **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ.**

БЛАГОСЛОВѢННЫЙ *див.* **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ.**

БЛАГОСЛОВѢНСТВО *див.* **БЛАГОСЛОВЕНСТВО.**

БЛАГОСЛОВЯТИ *див.* **БЛАГОСЛОВЛЯТИ.**

БЛАГОСЛОВАТИ *див.* **БЛАГОСЛОВЛЯТИ.**

БЛАГОСРДІЕ *с. (цсл. благосърдіе)* милосердя, добросердечнїсть, доброта: О наими(л)шїи сїе и бѣ мон д̄акоюю твоєи мл(с)ти и невымѣное бл̄госърдіе възсїлаю твоємоу прѣбл̄гословен̄ному бж(с)твоу (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 11).

БЛАГОСТОАНІЕ *с. (цсл. благостоянїе)* добрый стан, непохитне існування; мїцъ: здоровье ва́ше, споко́йное вѣ то́мъ выгна(и) помѣшка(и)е, ѿ бл̄гостоа́нїи стѣхъ Бж̄їи(х) ц̄рк̄вей, соединѣнїи мїра, и совок̄дплѣнїи всѣхъ ѿ наслѣдїи вѣчны(х) бл̄гъ, бѣ(з) прест́ани Г(с)да Бга просїли (Вільна, 1627 Дух. б. *Передм. I*), 8 зв.).

БЛАГОСТЫНЯ, БЛАГОСТЫНА *ж. (цсл. благостыни)* добродїяннїя, добротиннїсть, заст. благостиня: возлюби(л) еси злобоу паче бл̄гостына неправдоу нежели гл̄ти правдоу (1489 Чет. 246 зв); безсмертнїи живутъ въ свѣтыны, и божїей служатъ святой благостыни (к. XVI ст. *Укр. н.* 72).

БЛАГОСТЬ *ж.* Доброта, милосердя, милїсть: Не ѿ(т)верзлѣ еси твоея блго(с)ти (1489 Чет. 203 зв.); Щїть вѣры и благочѣстїа любїтеля, Бл̄гости р̄ди всѣмъ любезна сватителя (Львів, 1615 ЗПШ L, 3); научилемъ ся я благостїю Божїєю изобилувати и лишати (Дермань, 1628 КМПМ I, дод. 321).

БЛАГОУГОДИТИ *дієсл. док. (цсл. благоугодити)* (кому) догодити, зробити комусь щось добре, приємне: якѡже прїаль еси писанїе ясн̄озрїтелногѡ оума, ѿ(т) р̄дки всѣхъ стѣхъ твоїхъ ѿ(т) вѣка тебѣ бл̄гоуд̄гд̄ившихъ (Чернігів, 1646 Перло 169 зв.).

БЛАГОУГОДІЕ *с. (цсл. благоугодїе)* доброзичливість, прихильнїсть: И сп̄адне пост̄дпи(т) на гороу доскоп̄лости през ... с̄, ср(д)ца покр̄бность, и повино́вѣнїе, з̄, побож̄ндоу л̄аск̄ѣ и бл̄гоуд̄гд̄їе (Київ, 1625 МКСВ 131).

БЛАГОУГОДНО *присл.* Доброзичливо, ласкаво: хотячи бра(т)ство дстроити съедини(в)шися любовію дховного, закона бжиа заповѣде(м) послѣдующе блгодо(д)но бгу единому (Перемишль, 1592 ЛСБ 399); заповѣдемь послѣдуючи блгооугодно боу в тріи единомуу и прѣгои его мѣри в чѣх и хвалоу и стѣмь его оугодникомъ (Львів, 1603 ЛСБ 384).

БЛАГОУГОДНЫЙ *прикм.* (цсл. благооугодыныи) добродійний, приемний, правдивий: А бгъ якъ зора рѣннаа възидеть, паоучаючи пристойного прозбы спѣсѣбѣ, и даючи чистѣю дховнѣю и блгооугоднѣю мѣтѣмь, и поклѣтъ в дхѣх и прѣдѣх (Вілыка, 1627 Дух. б. 303).

БЛАГОУКРАШЕНИЕ *с.* Прикрашення, оздоблення: Знову обрала... папо(в) ста(р)шы(х)... Коста(и)того мезапету и Павла лавръшовича которому (!) ѡ(т)дали ключы ѡ(т) ска(р)бѣцѣ(р)ковнѣго ѡ(т) сосудохраните(л)ницѣх и злецыли блгоукрашение цѣ(р)кви на вся(к) праздни(к) (Львів, 1645 ЛСБ 1043, 69 зв.).

БЛАГОУТРОБІЕ *с.* (цсл. благооутробіе) доброта, милосердя: Которій възбдѣлъ Ха ѡ(т) ме(р)твѣх ѡживитъ и тѣла нашіи ме(р)твѣи, живѣчимъ Дхомъ его в насъ. Слава невимѣномѣ блгоутрѣбію Егѡ и нескзаза(и)ной лѣгости Егѡ (Вілыка, 1627 Дух. б. 205).

БЛАГОУХАНИЕ, БЛАГОВХАНИЕ, БЛАГОУХАНІЕ *с.* (цсл. благооуханіе) приемний запах, аромат: папо(л)нилася храмина блговхания ч(ст)ного и дивного (1489 Чет. 264 зв.); блгооуханіе ѡ(т) тѣла его стѣго исходитъ (к. XVI ст. УЕ N31); чапка// головы его, и вдячное благоуханіе выпускаеть (Київ, 1621 Коп. Пал. 845-846); Есть оліва зъ балсамомъ змѣшанаа до которыхъ и иппшы олѣики пахнѣчныи примѣшѣвѣются для блгоуханіа (Львів, 1642 Жел. О. тайн. б).

БЛАГОУХАННЫЙ, БЛАГОУХАНТЫЙ, БЛАГОАХАННЫЙ, БЛАГОВХАНЪ, БЛАГОУХАНЪ *прикм.* (цсл. благооухагыныи) пахучий, запашный, благоуханный: яко миро благовханно молитва его (1489 Чет. 148 зв.). Ка(с)сѣа, зѣлье пѣакоє, блгоухагыное (1596 ЛЗ 52); діакопи оукрашаючїиса св(ѣ)тлыи ризами, и блгоаха(и)пыи вопами по вѣшему перфѣмами (Острог, 1599 Кл. Остр. 220);

ѡеѡдѣтѣ: Блгоуханъ (1627 ЛБ 210); labi[z] us, смола блгоухан(и)ая на древѣх (1642 ЛС 248);

перен. приемний, милий: Абѣ тѣе, которыѣ помазѣются, были блгоуха(и)ныѣ і бгѣи (Львів, 1645 О тайн. 28).

БЛАГОУХАТИ *дієсл. недок.* (цсл. благооухати) приемно пахнути: на всякыѣ араматы, и мира дорогоценне, тѣхъ святыхъ тѣла пахнут и благооухают (1608-1609 Виш. Зач. 219).

БЛАГОУХИЩЕННЫЙ *прикм.* у знач. *им. с. р.* благооухищренное - кмѣтливѣсть, хитромудрѣсть, дотепнѣсть: Оухищреніе: или Блгооухи(и)щреное, довѣтѣть, рѣзѣмъ, бѣчностъ (1627 ЛБ 142).

БЛАГОХВАЛѢНІЕ *с.* (цсл. благохваление) прославлення, вихвалѣння: ильѣ бгѡсаженая лоза напоившиѣ блгохвалѣння всего мира (1489 Чет. 236).

БЛАГОЧАСТЛИВЪ *прикм.* Щасливый: Свѣтїихъ: Блгочастлїивъ (1627 ЛБ 206).

БЛАГОЧЕСНО *див.* **БЛАГОЧЕСТНО.**

БЛАГОЧЕСТИВО *присл.* Благочестиво, побожно, праведно: В сей дѣпѣ памѣткѣхъ всѣмъ людѣмъ ѡ(т) вѣка блгоч(с)тивѡ скончїишымъся, Бж(с)твѣннѣиши ѡцѣве оузаконїили ѡ(т)правѡвѣти, для таковои причїины (Київ, 1627 Тр. 36); и въ всѣмъ имъ благочестиво надѣаючимъ послѣдшыми бѣд(и)мѡ (Київ, 1637 УЕ Кал. 964).

Див. ще **БЛАГОЧЕСТНО.**

БЛАГОЧЕСТИВЫЙ, БЛАГОЧЕСТИВІЙ, БЛАГОЧЕСТІВЫЙ, БЛАГОЧЕСТИВЪ *прикм.* (цсл. благочестивѣ) 1. Благочестивый, побожный: Бжїею блгодѣтїю пачѣса монасты(р) во градѣ любартовѣхъ Стѣго великомѣ(ч) гебргїа блгочестїивы(м) игѣмено(м) кириллю(м) костаггїино(в)ски(м) (1509-1633 Остр. л. 128); Снѣениковъ же ихъ братъски(х)... по(д) бл(с)вѣнїе наше примѣемо, церковнаго рѣди покоа и розмноженїа блгочестивои папки (Львів, 1591 ЛСБ 155); во истинѣхъ пѣ(ст), и поколѣгїа блгоч(с)тивѡго рода оуже та(м) не обладае(т) (1536 Виш. Ки. 242); О утискахъ, албо бѣдахъ, людїи побожнѣныхъ и благочестивыхъ (Вілыка, 1600 Катех. 38); Шѡль потомѣ до Ѳстрога, для Надѣхъ оуцѣтїивыхъ, Которыи тамъ квѣтїли за Блгочестивыхъ Княжатъ (Київ, 1622 Сак. В. 44 зв.); хто такъ вѣритъ, то правдїивый есть

хр(с)іа́нин', право́рный, бл҃гочести́вый, и правди́вый
Сы́нь (Чернігів, 1646 *Перло* 12);

у знач. ім. : и закону жадного абы не смѣть з ва(с) жаде(н) свѣцѣнникъ жадному с ни(х) чыпи(ти), окромѣ пновѣ грековѣ и инны(х) бл҃гочестивыхъ которые бы потребовали закону божого (Львів, 1588 ЛСБ 92); А ты(м) часо(м) иле бл҃гочестивы(х) при старожи(т)ности ѡ(т)зываючы(с) и(н)ста(н)цѣю чинити (Київ, 1621 ЛСБ 483, 1 зв.); та(к) ревно(ст)ю бо(з)кою ѡ пожадано(м) вспокоє(н)ю до намовы спо(л)ное все цр҃кве до Киева на де(н) сты(х) ве(р)ховныхъ Апосто(л) Петра и Павла в рокѣ тепере(ш)немъ... каждо(г) бл҃гочестиво(г) прибыти и вѣѣхи лобо(в)ное зажи(ти), хотѣти (Корещь, 1629 ЛСБ 502).

2. (який належить до православної віри) православний, правовірний, святий: разорѣмъ бл҃гоч(с)тивоє вѣры жйт҃ниці наші скри(п)ки и шкѣтѣлы напо(л)неные (п.1596 *Виш. Кн.* 253 зв.); И ѿмѣръ борѣнячи Мїра ѿйчїстого, За што ѡзїчѣ мѣ Творче Нбѣ вѣчїстого, Якъ Ревнїтелю вѣры Бл҃гочестївои (Київ, 1622 *Сак. В.* 48 зв.); зїзѣпїй... мнѡгѡ ... нѣрода затрѣилѣ ... вѣгїдѣ подѣвѣ пѣпѣжа рїмскогѡ, патрїѣ(р)хѣ стѣршогѡ, котѡрыи стереже правдїве вѣры стѡи Ап(с)толскон, бл҃гочестївои (Чернігів, 1646 *Перло* 138).

3. (який належить церкві) церковний: таже утвердивши сумпєния вѣры благочестивыми догматы, тогда внѣшних хитростей для вѣдомости касатися не возбраняти (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 190); которыхъ то папезов маемо и въ календару своємъ благочестивомъ (бл. 1626 *Кир. II.* 19).

БЛАГОЧЕСТИВѢЙШИЙ, БЛАГОЧЕСТИВѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Благочестивіший, побожніший, праведніший: А такъ хр(с)тіанѣишии папове, сынове по благочестивѣйшомѹ повелѣнію скромності ваішей, по послѣднанію// котороесмо повинни, тые то слуги наши посылаѣмъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 145-145 зв.);

(*титул митрополита*) благочестивіший: Потрѣте
... бл̑гоч(с)тѣв̑(и)шы(и), и бл̑голѣп̑ія це(р)ко(в)но(г)
все изря(д)нѣ(и)шы(и) любите(л) ... гѡ(с)пода(р) ..
могіла .. в сове(р)шеніе це(р)кви ... прислать и zde во
лѣвѣ ѡ(т)личыль полскихъ злѣты(х) ... 3000 (Львів,
1629 ЛСБ 1051, 2)

Пор. БЛАГОЧЕСТИВЫЙ.

БЛАГОЧЕСТИЕ, БЛАГОЧЕСТИЁ, БЛАГОЧЕСТЬЕ с. (цсл. *благочѣстїе*) 1. (*додержання принципів релігії*) побожність, *благочестя*: *дѣла* ищеть ѡ(т) тѣла развѣе правды и бл̑гочестія (1489 *Чет.* 8 зв.); *даска(л)* ... маєть быти ... неспособитель ересе(м) по бл̑гоче(с)тію поспѣшитель (Львів, 1587 *ЛСБ* 65 а); На тые чотыри артикѣлы дх̑ бл̑гоче(с)тія мо(л)чати ма не оставиль, // а то дла того, и(ж) хдла в ни(х) крыется на Ба̑ (1598 *Виш. Кн.* 278-278 зв.); И на тых тепер только *благочестіе* уже зостало (Львів, 1605-1606 *Перест.* 28); Хоть и на повѣтрѣ розсыпалсѧ тотъ котѡры(и) сѧ в̑ бл̑гочестіи скончиль, не занехивай Елѣа и свѣчъ (1627 *Тр.* 38).

2. (із займ. ваш *живається* як форма титулування і шанобливого звертання до духовної особи) благочестя: ваше же бл҃гоч(с)тіє ѿ семь вѣдаючи вси панове и папѣ каждо(г) станѹ, ѡсобливою мило(с)тынею своєю ихъ припомагаѣти рачили (Вільна, 1594 ЛСБ 253); Моли(м) више бл҃гочестіє моего посланьца съ любовію прїимѣте (Афон, 1614 ЛСБ 446, 1 зв.); и Ваше бл҃гочестіє гды тые речі пїлне пре(д) оумъ своѣ ставити бѣдете, неѡмыслне сѣтѡвъ и повѣбѡвъ грѣха оустерѣчися мѡжете (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 911).

3. Православна віра, православ'я: Отци ваши в ересь не приступовали и в благочестіе души их спасали (XVI ст. *Укр. п.* 86); Та(к)же и а не чоддюса, вм(с)коє(п)дзове, би(с)кѣпи, клеветѣ хѣлѣ, бесч(с)тїю, и лжи, глѣмо(и) ва́ми, на бл҃гоч(с)тїе (1598 *Виш. Кни.* 279); Вѣдати бовѣмъ потреба ка(ж)домѣ всхо(д)ного бл҃гочестїа Народе ро(с)сїиского члѣкѣ (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1); и ѡпокоє(п)є благочестїа восто(ч)но(и) цркви роши(и)скои выдапые с канцелярии его к(р)мл(с)ти ѡживе(р)салы (Корець, 1629 *ЛСБ* 502); В першоую сѡю п(д)лю Пѡста, Црковѣ Хва оухвалила ѡбходїти пѣматкоу привѣрненого Благоч(с)тїа, котѡрое пре(з)нѣкоторы(х) злочестївы(х) пѡлскихъ Цесаревѣ выгнѣнїе, было оутерпѣло (Київ, 1637 *УЕ Кал.* 76).

**БЛАГОЧЕСТІВЫЙ *див.* БЛАГОЧЕСТИВЫЙ.
БЛАГОЧЕСТІВЪЙШИЙ *див.* БЛАГОЧЕСТИ-
ВЪЙШИЙ.**

БЛАГОЧЕСТІЄ *див.* БЛАГОЧЕСТИЄ.

БЛАГОЧЕСТНО, БЛАГОЧЕСНО *присл. (цсл. благочѣстно)* те саме, що **благочестиво**: Присмотрѣте(ж)са не тоє(ж)ли ап(с)ли м(ч)ници и вси бл̑гоч̑сно живѣдѣи страдали св(т), стра(ж)дѣтъ и страдати хочѣ(т) (1598 *Виш. Кн.* 310); Бо ктожъ бы ѡ(т) бл̑гочестно: живѣдчихъ стерпѣль, яко живѣ, абы нарушено было га ба ... началство (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 186 зв.); Как убо речеш - и во истинну, и благочестно, и покори христовой образу и подобию! (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 184).

БЛАГОЧЕСТНЫЙ *прикм. (цсл. благочѣстныи)* 1. Те саме, що **благочестивый** у 2 знач.: прото в̑м в то(м) в̑поминае(м) жебы в̑м заховалися по бл̑гоч(с)тному хр(с)тия(н)скому обычаю (Галич, 1584 *ЛСБ* 66).

2. У *знач. ім.* **благочестивий, праведный**: Мы смиренный Михаилъ Рагоза ... озяимуем и возвещаемъ всим благочестнымъ православья закону нашего ... греческого (Берестя, 1594 *ЗПШ* XXVIII, 8); до того антиминсовъ на олтари где бы недоставало отъ благочестыхъ (!) для насвящшее оферы тѣла и крови сына Божого (Київ, 1623 *КМПМ* I, дод. 266).

БЛАГОЧЕСТЬЕ *див. БЛАГОЧЕСТИЕ.*

БЛАГОЧИННѢ *присл.* Праведно, добре: яко нераскаѣса н̑гѣ оу насъ быти, но прише(д) вса бл̑гочиннѣ оустроити (Львів, 1591 *Просф.* 64).

БЛАГОАХАННЫЙ *див. БЛАГОУХАННЫЙ.*

БЛАГЪ *див. БЛАГИЙ.*

БЛАГЫЙ *див. БЛАГИЙ.*

БЛАГЫНЯ *ж.* Ласка, доброта: Ва(м) же за общее подвижаніе и тцание спасіте(л)ное, са(м) бг̑ бл̑гынями вѣчными да воздаѣ(л) будетъ (Львів, 1590 *ЛБН* 4, 1136, 2, 30, 1).

БЛАГЪ *див. БЛАГИЙ.*

БЛАЖЕНЕЙШИЙ *див. БЛАЖЕННѢЙШИЙ.*

БЛАЖЕНИЙ *див. БЛАЖЕННЫЙ.*

БЛАЖЕНІЙ *див. БЛАЖЕННЫЙ.*

БЛАЖЕННО *присл.* Блаженно, праведно: По которомъ збитю, третьего дня животь блаженно скончалъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 610).

Див. ще **БЛАЖЕННѢ.**

БЛАЖЕННЫЙ, БЛАЖЕНИЙ, БЛАЖЕНІЙ, БЛАЖЕНЪНЫЙ, БЛАЖЕНЫЙ, БЛАЖЕНЪ *прикм. (цсл. блаженъ)* 1. (надѣлений божю ласкою)

благословенный: блаженъ ты ... црю (1489 *Чет.* 267); Блаженъ чоловѣкъ тоє, иже будетъ чести книги сія (поч. XVI ст. *Песн. п.* 49): Аще ли съхраните, блажени будете; аще ли преступите или в нераденіе обернете, то и сами узрите и отвѣтъ даѣте пред Богомъ въ день судный (Перемишль, 1563 *АрхОЗР* 1/VI, 52); Блаженъ оубо господіне, котрый (sic. - *Прим. вид.*) людѣи оупады(х) ратѣтъ (Львів, 1591 *Просф.* 67); Того... Скарго, показати не можеш, абы з школы латынское... богоносецъ выйти имѣл, только все оной блаженной наукѣ сопротивници (1608-1609 *Виш. Зач.* 225); И душа моя блаженную и боголюбезную его душу зѣло любитъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1139); Блаженни плачѣдѣи грѣхѡвъ своихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 167); блаженной памяти *див. ПАМЯТЬ.*

2. Щасливый, блаженный: чистое застѣ сѣмгѣніе, ч̑лка пры сконан̑ї его... потихы... на вѣки вѣчныи, ономѣ додаѣтъ...абысмося такои блаженной смерти ѡ(т) б̑га сподобили (Корець, 1618 *З. Поуч.* 172); А мы православныи ... не отчаваемся нашего спасенія и блаженного живота вѣчного (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73); никто пере(д) сме(р)тю не ес̑тъ бл̑женны(м) (Вільна, 1627 *Дух. б. (Передм. I)*, 6); А допровадъ ю щасливѣ, до вѣчнои ѡ(т)чизни, до блаженной бѣдѣщаго вѣкѣ жизни (Чернігів, 1646 *Перло* 39); Блаженный. Beatus (1650 *ЛК* 428).

3. Побожный: то(л)ко бы до Х̑а са дотиснѣти, которы(и) бл̑же(н)ндо простотѣ любі(т), и в не(и) обителъ собѣ чини(т), и та(м)са оупокбивае(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 225); Илія Куча ... былъ житія блаженного, учитель премудрый, судія справедливый и пастырь чутый (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1043).

4. (*титул духовної особи, святых*) праведный, святей: А Павелъ блаженный, апостолъ светый ... // въ посланіи своемъ пишеть (1577 *AS* VI, 80-81); Петръ блаже(н)ны(и), корнійла сотника поклонившегоса емѣ по(д)носитъ (Острог, 1587 *См. Ул.* 11 зв.); Даруемъ убо отцу моему блаженному; Селивестру и того прѣемникомъ нашу полату (Вільна, 1599 *Ант.* 551); Который то блаженный Мелетіе ... иж сам языка людскаго не знал, вывѣдатися, что в той книжицѣ писано будет, ничего не могл (1608-1609 *Виш. Зач.* 208); Кролѣвичъ Іоасафатъ спыгаль старца

блаженнаго Варлаама мно́го ма́етъ лѣтъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 943).

БЛАЖЕННЪ *присл.* Те саме, що блаженно: блаженіѣ. *Beate.* (1650 *ЛК* 428).

БЛАЖЕННЪЙШИЙ, БЛАЖЕНЕЙШИЙ, БЛАЖЕНЪЙШИЙ *прикм. в. ст. (титул духовної особи, святих)* блаженніший, праведніший: Что розѣмѣмо ижъ бл̄женѣиіиіи патріархъ г(с)днѣ іеремѣа по доста(т)кѣ ва(м) оповѣдалъ (Львів, 1590 *ЛСБ* 146); Але ижъ тажъ... заклѣтые листы противъ светейшего и блаженейшого папежа Леона чынити важылся (Вільна, 1599 *Лит.* 565); Што(ж) бл̄женѣиіиіи на(д)бвыи вѣкѣйстои пѣматки го(д)ный Іоанновъ гѣлосъ, оуказѣючий на око Г(с)да и мѣвацій (Вільна, 1627 *Дух. б.* 273); Єдиакъ зъ первѣсткѣ(в) пѣѣакихъ, и якобы надорѣжни(х) окѣзій, бл̄женѣиіиіиіи мѣжа, стѣш живота постаповѣнѣа послѣхаймо (Київ, 1627 *Тр.* 555).

Пор. **БЛАЖЕННЫЙ.**

БЛАЖЕНСТВО, БЛАЖЕНЪСТВО, БЛАЖЕНЬСТВО *с. (цсл. блаженство) (велике щастя, насолода)* блаженство, благодать: спѣсъ напѣ блаженѣствомъ тыхъ почтѣлѣ, которые невинные правды его дѣла, поношенѣа ... трѣпать (Острог, 1587 *См. Кл.* 21); О, кулькос блаженѣство и благословеніе было тымъ жонамъ, чомъ Іисусъ Христосъ смотрѣвъ (вѣру ихъ) (XVI ст. *НЄ* 187); Яко подобаетъ правдивой церкви божией... тѣмъ блаженствомъ украшатися, которымъ Христосъ учениками ему быти хотѣвшихъ ублажил (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 174); Поваблѣаетъ на(с) наконѣнѣ до плѣчѣ и пожитокъ плѣчѣ, бл̄женѣство мѣвлю ѡ(т) Ха̄ плѣчѣчимъ ѡбѣцѣное мѣвачо҃го (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 20); Не дѣсытъ на томъ, же хто рѣскоши вѣка сегѣ покинѣтъ, але трѣба и бѣого дрѣгого вѣкѣ бл̄женѣства достѣпѣти (Вільна, 1627 *Дух. б. (Передм. II)*, 14); Блаженство. *Beatitas. Beatitudo* (1650 *ЛК* 428).

БЛАЖЕНЪ *див.* **БЛАЖЕННЫЙ.**

БЛАЖЕННЫЙ *див.* **БЛАЖЕННЫЙ.**

БЛАЖЕНЪС *с. (цсл. блаженіе)* те саме, що блаженство: А Павелъ блаженный, апостолъ светый...// въ посланіи своемъ пишѣтъ: блаженѣе есть давати, нежели взымати (1577 *AS VI*, 80-81).

БЛАЖЕНЪЙШИЙ *див.* **БЛАЖЕННЪЙШИЙ.**

БЛАЖИТИ *дієсл. недок. (цсл. блажити)* 1. (кого і без додатка) Вихваляти, прославляти: И если который панъ масть матку въ себе, слуга его муситъ матце его услуговати ... Если такую почтливость светскимъ невѣстамъ чинять, долѣжнейши суть Матере Божия молити, и просити и блажити, по пророчеству Еи святому, и образу Еи кланятися (Супрасль, 1580 *Пис. пр. лют.* 75); Іоа(н) ев(г)листь, не ты(х) которые са в златоглововы(х) подѣшка(х) и кита(и)чаны(х) пелюха(х) рода(т), блажи(т): але которые са ѡ(т) бѣ свѣше рода(т) (1598 *Виш. Кни.* 286); што бы блаживъ Бога у своемъ сердци (XVI ст. *НЄ* 112); Г(с)дѣ блѣжи(т) финѣеса же забі(л) кнѣза замѣриа (серед. XVII ст. *Хрон.* 145 зв.); Блажу. *Veo. Beatum pra(e)dico* (1650 *ЛК* 428);

(кого) робити щасливим: чомужъ не заровно святыи Ігнатій и Фотій? Поневажъ обуду конецъ живота блаженный и святой, который чловѣка блажитъ и святитъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 747).

2. (кого) Виявляти ласку, доброту, милосердія (до кого): Тѣтъ єсть оубѣгимъ вѣ дхѣ, которого Г(с)дѣ блажитъ: тѣтъ лѣкнетъ и прѣгнетъ справедливости; тѣтъ єсть скрѣпѣюный срѣднѣмъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 280).

БЛАЗЕНСКІЙ *прикм. 1. (який належить блазневі)* блазенський: Дѣрій ... заразъ смѣ послѣлѣ пилю, маѣгѣд и завѣкѣ блѣзенскій, и листвѣ тѣкъ написанный (серед. XVII ст. *Хрон.* 406).

2. Комедійний: але тепе(р) мѣже(т) вапѣ тыи церемонѣи пѣвыи, бе(з) вѣстѣдѣ звѣти кѣменѣые (!) то є(ст) крѣгѣфилѣ, блѣзенскіи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 146 зв.).

БЛАЗЕНСТВО, БЛАЗЕНЪСТВО *с.* Дурість, глупота, блазенство: юро(д)ство, глоу(п)ство блѣзенѣство (1596 *ЛЗ* 89); или не вѣдає(ш), я(ко) в (с)мѣха(х), рѣгана(х)... кѣ(н)шта(х), блазе(н)ства(х), шиде(р)ства(х), розѣ(м) блѣдачій того помысла ѡ животѣ вѣчно(м) видѣти нико(ли) са не сподоби(т) ... оумѣю(т) повѣдати ѡ шалѣнѣствѣ пога(н)ски(х) богѣвъ, а своѣ блѣзе(н)ство мо(л)ча(т), таатъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 66); Не оубе(з)пѣчайтеса(ж) прѣго, бѣговѣ(м) блазе(н)ства // не те(р)пѣтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 125-126); Конѣнство: Жартъ, блазенство, трѣфніиство (1627 *ЛБ* 55).

БЛАЗЕНЬ ч. (стп. blazen, стч. blazen) 1. (особа при дворі короля або князя, що розважала гостей різними жартами, витівками) жартівник, блазень: кощѣнникъ, блáзєнь, жа(р)товливый (1596 ЛЗ 53); Шѣтъ: ѡшѣсть, прелѣстни(к), блáзе(н), що в' шаховано(и) сѣкни (1627 ЛБ 158); Кѣщѣнникъ: Трефидючий: то єсть, Блáзєнь, жартѡвникъ (Львів, 1642 Жел. П. 7 зв.); былъ црѣ ізраїльскій ѡ(т)криваючиса прѣд' слѣжебницами слѣгъ своихъ и ѡ(т)крѣлса якѡ коли бы са ѡ(т)криваль оди́нь з блáзновъ (серед. XVII ст. Хрон. 251 зв.).

2. Дурень, юродивий, блазень: тоє признаваю ти што еси реклъ я(к) не вмѣ(т) ино(к) з двораны, смѣхотворцы, кѣрѣцѣны шкѣрѣты, и блазны говорити (п. 1596 Виш. Кн. 235 зв.); Блазєнь бы то кождый таковой быти мусилъ, если бы для того ... о речи добре ведомой мелъ вопѣпити (!) (Володимир, 1598-1599 Відп. ПО 1105); Але и я на блазнамъ походилъ, же ся такъ долъго въ речъ удаю зъ шаленымъ хлопомъ (Вільна, 1599 Лит. 947); блазнове зо всѣм пародом Христу ругаются (1605-1606 Перест. 47); юродивый: Глѣпный, дѣрный, блáзєнь, дѣрѣючий (1627 ЛБ 160).

БЛАЗНЕННЫЙ прикм., перен. Недобрий: та(к) вѣдайте, не то(л)ко ѡчи здоровые, ока гнилого ѡсмотрити и ѡсѣдиги могут... але и само тѣло це(р)ковное, то е(ст) и прѡстые хрѣтіане по Х(с)ву гла(с)у, скве(р)понача(л)ника изверечи, ѡсѣдиги и проклати вла(ст) имаю(т), да не с тым бла(з)нєны(м) око(м) или пастыре(м) в геє(н)ную вни(и)дѣ(т) (1598 Виш. Кн. 291).

БЛАЗНИТЕЛЬ ч. (цсл. блазнитель) спокусник, ошуканець, шахрай: бѣдѣтъ ли збавени ѡнца, яко вслѣ(д) во(л)ковъ, блазнителе(и), злодѣевъ и ро(з)бо(и)ннико(в), по Х(с)ву глѣсѣ и злы(х) дѣлателе(и) и псо(в), по Пáвлѣ, послѣдѣю(т) (1598 Виш. Кн. 284); Што ми хвалиши ... школы .. коли в ней нет учителя Христа ... але блазнители ... всѣм костелом... владѣют (1608-1609 Виш. Зап. 226); А на тыхъ, которые бы тому Гаврилови, явному схисматикови, ... геретикови, блазнителеви... послушенство отдавали, корилися ему ... вкладаетъ пени (Київ, 1621 Кон. Пал. 942).

БЛАЗНИТИ, БЛАЗНИТИ дієсл. недок. (цсл. блазнити) (кого і без додатка) спокушати, ошукувати,

обманувати: не блазнѣте себе маючимъ ядѣние(м) (1489 Чет. 304 зв.); Если же ѡко твое правое блазнѣтъ выколѣ его (Володимир, 1571 Ус вол. 45).

БЛАЗНИТИСЯ дієсл. недок. (цсл. блазнитиса) 1. (чим) Обмануватися, спокушатися, помилятися: не блазнитєса мыслѣю вашєю (1489 Чет. 43 зв.).

2. (о ким) (відзиватися про когось негарно, шкодити добрій славі кого-небудь) компрометувати (кого): Лѣкавые дѣшѣ нечистого сумнѣна и ѡ христѣ блазнатєса, не толко ѡ добром челоуѣцѣ (поч. XVII ст. Вол. В. 97).

3. (за що) Обурюватися (чим): И такъ ся блазнили жидове тоты и ище за едно слово (XVI ст. НС 44 зв.).

БЛАЗНИТИ див. **БЛАЗНИТИ**.

БЛАЗНОВАНЄ с. Блазновання: Бѣслѡвіє: Блазнова(н)є (1627 ЛБ 12).

БЛАЗНОВАТИ дієсл. недок. (поводитися як блазень) блазновати: Юро(д)ствѣю, дѣрѣю, блá(з)нѣю (1596 ЛЗ 89); юродѣвы(и), дѣ(р)ны(и) блá(з)нѣючий, дѣрѣючий (Там же); юро(д)ствѣю: Дѣрѣю, блазнѣю (1627 ЛБ 160).

БЛАЗНЬ ж. (цсл. блá-нь) спокуса, помилка, обман: Погрѣшеніє: Блáзнь, ѡмѣлка (1627 ЛБ 84); Блазнь. Skandalum. Offendiculum Offensio. Imitatio vitiosa (1650 ЛК 428).

БЛАКИТНЫЙ, БЛАКИТНЫЙ, БЛЕКИТНЫЙ, БЛОКИТНЫЙ прикм. Блакитный, голубий: Тотъ же Агропъ взялъ у мене сукна люнского блекитного спродавати аршиновъ 23 (Клевань, 1571 АрхОЗР 1/1, 37); прибыли дрѣгни ризы кита(и)чанни блаки(т)ныи (Львів, 1579 ЛСБ 1033, 5 зв.); другая сукня, блакитная, лю(н)ская, из оксамитомъ чорны(м) (Житомир, 1584 АЖМУ 105); А ѡ ... пѣна по(д)коморого Ивана ... взято ...// ... я(р)мякъ блакитны(и) лю(н)-ски(и) (Брацлав, 1590 ЛНБ 5, II 4047, 23 зв. - 24); Поясо(в) чотѣри: два єдвабные ...// а два кита(и)чанны(и) блокитны(и) (Луцк, бл. 1627 ПВКРДА I-1, 257-258); делія блакитыная, купѣ. ушѣ чо(р)ны(и), лисями по(д)шиты(и) (Житомир, 1650 ДМВІІ 194).

Див. ще. **БЛЕНКИТНЫЙ**.

БЛАМЪ, БЛАНЪ ч. (стп. blam, сен. Flamme) шматок хутра певного розміру: од трох сермяг грошей два ... от кроликув блану футра грошѣ один (Вільна,

1568-1578 ПКСДА II, дод. 559); ув Олексія Слученина с коморы ратушное взяли и пограбили бланъ заячи(и) (Луцк, 1581 ТУ 186); подолских лисов вышло бламов три, кождый по золотых шестдесят куплений (Луцк, 1632 АрхЮЗР 1/VI, 653).

Див. ще БЛАНЬ.

БЛАНКА, БЛАНЬКА ж. (стп. blanka, blank, сев. Blanke, лат. planca) виступи на замкових мурах і вежах; бійниця в мурі: берѣчи и(х) // за рѣки водилъ на бла(н)ки (1552 ОБЗ 142 зв. - 143); Каме(н)ѣ слоны а колодины кѣ шбороне на бланъкахъ и вежахъ и водѣ де(р)жати тамъ повинъни мецѣне вси (1552 ОКЗ 36 зв.); На бланкахъ кѣ шбороне каменя з возъ только ко(л)я дѣбового со два возы (1552 ОЧерк. 3. 5.).

Див. ще БЛАНКЪ.

БЛАНКИТНЫЙ див. БЛЕНКИТНЫЙ.

БЛАНКОВАНЬЕ, БЛАНЬКОВАНЬЕ с. (стп. blankowanie) дерев'яні або кам'яні виступи на мурах замків або веж: а на ве(р)хѣ тыхъ старыхъ стѣнь стѣны новы з б(л)а(н)кованьемъ з дѣбового жъ дерева (1552 ОВін. 3. 129 зв.); Замокъ киевськи(и) зновѣ двесь ... з дерева соснового тесаного дробленъ городень рлг̃ доложъ никоторые с нихъ по д̃ сажъни инышие менши вси зъ бланъкованьемъ добрымъ дралица(ми) не тонькими побитымъ (1552 ОКЗ 32 зв.); Бла(н)кова(н)а ани жа(д)ного покрит)а ... нетъ (1552 ОЧерк. 3. 17).

БЛАНКЪ ч. Те саме, що бланка: Колодигъ кольа и каменя кѣ шбороне на бла(н)кохъ досы(ть) (1552 ОВін. 3. 131 зв.).

БЛАНЪ див. БЛАМЪ.

БЛАНЪ ж. Те саме, що бламъ: побра(но) ... // двѣ блани лисихъ завь(и)ковыхъ (Луцк, 1573 ТУ 154-155).

БЛАСФЕМІЯ ж. (гр. βλασφημία) богохульство, блюзнірство: Оуши мерзливо(ст) многи(х) бласфемій слѣхѣю(т) (Львів, 1631 Волк. 13).

БЛАТНИЙ прикм. (цсл. блатъный) болотистий, багnistий: limosus, бла(т)ний, тиняни(и) (1642 ЛС 255).

Див. ще БОЛОТЛИВИЙ, БОЛОТНЫЙ, БОЛОТЯНИЙ.

БЛАТО с. (цсл. блато) 1. Те саме, що болото в 1 знач.: И крещенія их без міра справують не як апостоли сіе отправують. Ани погруженій в костелъ не мають, и новокрещенъныхъ блѣтом помазують (XVI ст.

Укр. л. 76); lutum, блато, тинь, калъ (1642 ЛС 259); palus, dis, калужа, єзеро, блато (Там же, 298).

2. Те саме, що болото в 2 знач.: limus, глина, блато, бразда, одежда (1642 ЛС 255).

Див. ще БЛОТО.

БЛЕВАНИЕ див. БЛЮВАНЕ.

БЛЕВОТИНА див. БЛЮВАТИНА.

БЛЕДНѢТИ дієсл. недок. (ставати блідим) бліднути: здамиса не такъ добре // маешъ са яко звѣкльсь экондъ то познаваѣшъ зъ твари котораа такъ бледнѣ(т) (к. XVI ст. Розм. 35-35 зв.).

БЛЕДОСТЬ див. БЛѢДОСТЬ.

БЛЕЙВАСЬ ч. (стп. blejwas, нім. Bleiweiss) білила, блейвейс, заст. блейвас, : псїмміфъ: Блейвась, фѣрба є(ст) фарбовати лице (1627 ЛБ 241).

БЛЕКИТНЫЙ див. Е. ТАКИТНЫЙ.

БЛЕКОТАНЯ, БЛЕКОТАНЕ, БЛЕКОТАНЬЕ с. (пусті балачки) базікання, верзіння, багатомовність: велерѣчьє, бе(з)мѣ(р) // ное блекотанье, и ты(ж) ѿ велики(х) рѣча(х) мовлѣнье (1596 ЛЗ 36-37); Нехай вас тое гордое дмухане, и пышное фукане, и широкословное блекотаня... не упевняет! (1598 Виш. Кн. 125); Велерѣчьє: Безмѣрное блекота(н)є, и ты(ж) ѿ великихъ рѣчахъ мовле(н)є, велможность словъ (1627 ЛБ 14).

БЛЕКОТАТИ дієсл. недок. (вести пусті балачки) говорити нісенітниці, верзти: А дрдгѣ ба(с)ни блюз-нѣрства теле(с)наго, и ми(р)скаго м(д)рованіа, в то(и) кни(ж)це блекотанье, прете(р)плю (1598 Виш. Кн. 278 зв.).

БЛЕНКИТНЫЙ, БЛАНКИТНЫЙ прикм. (стп. блѣкитну) те саме, що блакитный: у мелника взяли... ермяковъ люонскихъ чотири бланкитныхъ (Луцк, 1590 АрхЮЗР 1/І, 283); Третіє [ризы] Бле(н)китные Адамашковые (Луцк. бл. 1627 ПВКРДА І-І, 256).

БЛЕСКЪ див. БЛИСКЪ.

БЛЕШКА див. БЛЯШКА.

БЛЕЩЕНЪ прикм. Блискучий: подобенъ бо єсть постникъ финиковъ цвѣтѣ ... иногда бо єсть блещенъ а оутро свѣтель и мно(г)плоденъ (1489 Чет. 302-зв.).

БЛЕЯНІЕ с. Бекання, діал. блеяння: balat, блеянїє, беанїє, беканїє (1642 ЛС 99).

БЛЕЯТИ дієсл. недок. Бекати, діал. блеяти: balare, блеяти овцамъ (1642 ЛС 99).

БЛИЖАЙШИЙ *прикм. в. ст. (добре знаний)* відоміший, зрозуміліший, ближчий: Вѣщъ албо матеріа двоѡкаа естъ тоа тайны, далеча(и)шаа и ближа(и)шаа (Львів, 1645 *О тайн.* 15).

Пор. БЛИЗЬКИЙ.

БЛИЖЕЙ¹, БЛЖЕ *присл. в. ст. 1. (у просторому відношенні)* ближче: А ещѣ... ближе(и) кѡ замѣкѡ ... ѡчиненѣ естъ валѣ (1552 *О Кан.З.* 19); А ве(д)же ко(п)цы ѡде(и) ѡ(т) дрѡгого не маю(т) быти ближе(и) чинены ѡ(д)но чере(з) три шнуры воло(ч)ныє (1566 *ВЛС* 60 зв.); ѡбаче маю днесъ и заутра бліже ити бо не маєт прорѣкъ иньде загіноути, ѡкром іерлма (Володимир, 1571 *УЕ вол.* 81); кролева прімѣнѣласа ближей дивѡчиса ѡны(м) рѣча(м)... невіданпы(м) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 69 зв.); кѡды переехали // то(т) хворо(ст) ближе(и) ку го(с)поде ... околѡ хворо(с)тѡ ста(л)се крикъ гала(с) (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 2 зв. - 3).

2. (у часовому відношенні) скоріше, раніше: А за пѡстели ѡтѣ шести ѡтѣ семи ѡтѣ ѡсмидесять леть а иныше ближе а иныше ещѣ далѣ (1552 *ОЖЗ* 121 зв.); А естлибы ... княз Роман ... // ѡт мене чого потребовал за квитамі своїми, я мамѣ его Милости на квиты его давати, а часѡ плачена которое с тых сѡмѣ ближей са трафат, вытрѣчати Его Милость мнѣ маєт (Вільна, 1555 *AS* VII, 9-10.).

3. (про стосунки, взаємини) ближче: Нехай нам вжды коли ясне // покажутѣ, который гдѣ соборѣ патріарховѣ востоднихѣ Римскому поддалѣ подѣ послушенство, а тогды зѣ собой ближей мовити будемо (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 723-724.); ѡто ю(ж) ближей до на(с) збаве(и)є нѣше настѡпило (I пол.XVII ст. *УЕ Кан.* 39); Причына того естъ, абовѣмѣ ѡсѡбы нелѡчатѣса зѣ собою то(л)ко вѣзглѡдо(м) пна, ѡ(т) которого похода(т), и дла того немогѣтѣ бліжей, албо далѣ(и) ѡ(т) себе бы(т) (Львів, 1645 *О тайн.* 171).

БЛИЖЕЙ² прийм. (з род.) (виражає просторові відношення) ближче: если се пустилѣ зѣ места вѣ дорогу, маючи ближей Хоболгову на дорозе своєй, нижѣ фамиличи (!) (Володимир, 1594 *АрхІОЗР* 1/І, 416); Третины, которыи грѣкове трѣтіа называюгѣ, дла того ѡ(т)правѣмѣ (прошѣ ближей оуѣха наклонѣтѣ) напродѣ (Київ, 1625 *МІКСВ* 159).

БЛИЖИЦА *ж.* Своячка: Пелагіа: бліжица, пѡчіннаа (1627 *ЛБ* 227).

БЛИЖНИЙ, БЛИЖНИЙ, БЛИЖНЫЙ, БЛИЖЬНИЙ, БЛИЗНИ, БЛИЗНИЙ, БЛИЗЬНИЙ, БЛЖНИЙ *прикм. (цсл. близьнь)* 1. (розташований поблизу, на невеликій віддалі) близький, ближній: И рѣклѣ имѣ Ісѣ пѡ(д)мо жѣ до ближѣни(х) мѣ(ст) и сѣлѣ абы(х) и тамѣ наоучилѣ бо есмѣ на тоє прѣшоль (1556-1561 *ПЄ* 132); Vicin(us), ближний(и) (1642 *ЛС* 413); скоро са з бли(ж)нѣ(х) мѣ(ст) зобрали с кѣ(л)кадѣся(т) и(х) до замостя, ѡ(и) кадѣками заби(т) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 175).

2. (який перебуває у прямих родинних стосунках з кимсь) близький, ближній: я тежѣ себе, жену и потомковѣ моихѣ и покровеннихѣ, ближних и далних, вѣчне оддалаю (Чигирин, 1615 *ЧИОНЛ* VIII-3, 16);

у *знач. ім.* родич, близький: И то потве(р)жае(м) си(м) наши(м) листѡ(м) ... емѣ самому и его жоне и и(х) дѣте(м) и его ближних(и) и напото(м) будучи(м) и(х) сча(д)ко(м) (Берестя, 1505 *Арх. Р.* фотокоп. 51); миско... записа(л)са ѡ правѣ мѣсцѡ(м) самкови на своєи ѡчизнѣ боронити ѡ(т) всѣхѣ потомко(в) и бли(ж)них(и) свон(х) (Львів, 1582 *Юр.* 5); зѣ тѣхѣ мѣрѣ вѣ Рѡкъ Пѡматѣ оумѣрлымѣ наши(м) ѡ(т)правѣмо, и не такѣ жебысѡ по вѣстю и скончѣнюса рѡкѡ пѡматѣ тоѣ, и Млѣтѣ и ѡфѣрѣ по бліжнихѣ нашіхѣ ѡ(т)шѣдшихѣ занѣхати мѣли (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 163); пагѣ Чесѣковѣски(и), пропомѣневѣши боя(з)ни божѡе и милѡстыи близьного своєго... на шѣкуту урожѡное... панѣе Зофин... нападыши... и вѣпередѣ самого прѡтѣсѣтуючѡгосе спячѡго нападыши, ѡкругѣнѣ... бити и морѣдовати почаль (Володимир, 1627 *ТУ* 279).

3. (зв'язаний почуттям симпатії) близький, ближній: И боудете зрѣжени ѡ(т) рѡдителѣй и ѡ(т) ближних(и) прѣателѣи (1556-1561 *ПЄ* 314 зв.); Але гды змѣжи наші(х) хр(с)тіанѣ ѡберѡу(т) кого на якѣй оура(д) або яко ко(л)ве(к) повѣше(и) бѡде(т) то напре(д) ѡ бѣзѣ забѡуде(т) пото(м) бли(ж)ных(и) свон(х) сѡсѣ(д) ѡ(т)стоупи(т) и вда(ст)са на пихѡ (XVI ст. *УЕ* № 29519, 59); Ег(д)а рѣчѣтѣ прѣ, прѣйдѣ блѡсѡловѣннаа ѡблѡбѣницо моѡ, краснаа вѣ щѣре(х) сѣѡнскихѣ, бліжнаа моѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 159);

у знач. ім. ближній: Євліста выпісуєт хрс оучит ѿ правдивом бл҃гнѣству... і ѿ любви кѣ ближнемоу (Володимир, 1571 УЄ вол. 43); Ку тому и звя(з)ко(м) милости яко бгу и бли(ж)ни(м) свои(м) еже е(ст) первая и болшая заповѣ(д) во законѣ бже(м) (Львів, 1609 ЛСБ 422); Сынѡве Православныи, если хлѣбъ дшєвный рѣмáнный мѣти захѡчѣтъ, нехáй же ср(д)ца свои огнѣмъ мл(с)ти Бга и блїжнаго розжарáють, огнїстіє зáвше нехáй ср(д)ца маюť (Київ, 1648 МКСВ 349).

БЛИЖНЯТКА див. БЛИЗНЯТКА.

БЛИЖШЕ, БЛИЗШЕ, БЛИЗШЕЙ присл. в. ст.

1. Те саме, що ближей¹ у 1 знач.: слоушнѣи єсть бли(ж)ше пристоупити и пилнѣ(и) просити (Львів, 1585 УЄ № 5, 259); хоче(т) то(г) по(п) церковь с того мѣсца на и(н)шее перенести бли(ж)ше кѣ своемѣ ѡбыстю (Самбір, 1596 Гр. Герв. 1.).

2. Те саме, що ближей¹ у 2 знач.: по сме(р)ти пнєє... ѡ двѣ(х) неделя(х) маємо мы ... до рукъ свои(х) взяти и его ѡжива(т) алє бли(з)ше(и) ѡ двѣхъ неделя(х)... не маємо мы того име(н)я... брати (Луцьк, 1569 ЛНБ 103, 26/І d, 1821, 17 зв.).

3. Те саме, що ближей¹ у 3 знач.: А кгда докончилъ широкое мовы, отступил троха, а король созвалъ близше к собѣ сенаторовъ для намовы отъказа (Львів, 1605-1606 Перест. 40).

БЛИЖШІЙ, БЛИЖШІЙ, БЛИЖШЫЙ, БЛИЖЪШИИ, БЛИЗШІЙ, БЛИЗШІЙ, БЛИЗШЫЙ, БЛИЗЪШИЙ, БЛИЗЪШЫЙ, БЛИШІЙ прикм. в. ст. 1. (розташований на невеликій віддалі від чогось) ближчий: Ближъши(и) валь што к мѣстѣ тотѣ ѡ целости (1552 ОВЗ 198 зв.); Тежѣ ѡставуємъ коли бы хто... ѡ(т)стѣпи(в)ши рѣчи своеє ѡди(н) на дрѣгого слово(м) са недѣчивымъ то(р)гнуль, тогды має(т) за то... сѣдети на за(м)кѣ бли(ж)шо(м) ше(ст) недѣль (1566 ВЛС 51).

2. (який незабаром настане, відбудеться) ближчий: да(л) а(л)бо пере(д) ѡрадомъ бли(ж)шимъ поручи(л) и выпи́со(м) того врадѣ мо(ц)нымъ его на то меновите дчини(л) (1566 ВЛС 50 зв.); я... Андре(и) Федорови(ч) ... вы(з)наваю и я(в)но чиню си(м) моимъ те(с)таме(и)то(м)... што(ж) бѣдѣчи ... з допѣщєня ве(л)ми хоромѣ а лежачи на (с)ме(р)те(л)но(и)

по(с)тели з которое хоробы рѣзѣмиле(м) (!) ижѣ бли(ж)ши(и) е(с)ми кѣ сме(р)ти а ни(ж)ли кѣ здоро(в)ю (Вінниця, 1567 ЛНБ 17/І с, 1943, 15); Однак же упатрѣлем то, же кождый человек, таковой вѣкъ выживъши, яковый я выжилъ ближъшій уже єсть смерти, нижели сегосвѣтного мешканя (Володимир, 1619 АрхЮЗР 8/ІІІ, 567).

3. (такий, що в силу споріднення або з інших причин має більше право на що-небудь) ближчий: А если бы те(н) ила(ш) напоты(м) хотѣ(л) ролю тоту кому инѣшему прода(ти) имѡ(!) братю сву а ѡни бы са спомо(г)ли ѡчизну сву ѡде(р)жа(ти) теды до те(г)ѡ бы(ли) бы на те(н) ча(с) бли(ж)шеѣ (Одрехова, 1575 ЦДІАЛ 37, 16, 4 зв.); Тепе(р) знову па(н) кѣрило тоє весны наемника намъ ѡтогна(л), мовяче я бли(ж)ши(и) до того нижли и(н)ши(и) хто кгда(ж) мнѣ записъ служи(т) (Львів, 1612 ЦДІАЛ 201, 4, 12, 8); если(ж) бы те(н) кѣза(н) або пото(м)кове его пѣщали ѡ и(н)шыѣ руки частъку тѣю теды пото(м)кове... бѣду(т) бли(ж)шыѣ ѡ(д)купити ве(д)лу(г) то(р)гу ѡ(т)чы(з)ну свою (Одрехова, 1614 ЦДІАЛ 37, 2, 22 зв.).

4. (який перебуває у родинних стосунках з кимсь) ближчий: А ведже милостивый княже... єстлибыхъ, неако по зволеню Божемѣ плодѣ з малженкою моею мети не мог, тогды не толко того городищечка, але всеє части моеє ѡт сестрыныч моеє ѡблюбєнницы Вашей Милости и теж и ѡт Вашей Милости самого ѡтдалити не хочѣ, яко ѡт ближшее ѡтчички по мне (Мстиславль, 1553 АС VI, 134).

5. (подібний до чого-небудь) ближчий: А наконецъ смѣють нѣкоторые и то мовити, ижѣ зборы евангелицкіє близшіє суть вѣрѣ и церымоней церкви Восточное съ церымонїями своими, анижли Рымляне (Вільна, 1608 Гарм. 170);

(який має відношення до чогось) ближчий: кгдажѣ дей судѣ въ рѣчахъ вонѣтъпливыхъ, которые на баченю метъ повинѣнъ, близшимъ ма быть до вызволеня, нижли до караня (Володимир, 1594 АрхЮЗР 1/І, 419).

6. Першочерговий, головний: мы за ва(ж)не(и)шими и бли(ж)шими справами земъскими и ро(ч)ки кгро(д)скими которые на то(т) ча(с) са судили выехати на кгру(н)тъ не мо(г)ли и рока па вые(з)дѣ на кгру(н)тъ ѡ(т)ложили (б. Києва, 1585 ЦНБ ДА/П - 216, 1 зв.).

БЛИЗКИЙ *див.* **БЛИЗКИЙ.**

БЛИЗКОПРЕШЛЫЙ *прикм. (стп. bliskoprzeszły)*

те саме, що близькопрошлый: Скро Превелѣбный Г(с)днѣ нашѣ възлѣ... вѣдомо(ст), ижѣ на близькопрешломъ Сѣймѣ его кро(л)... и Речѣ посполитаа вса обмышлавѣючи... ратѣнокъ... хотѣла то мѣти (Київ, 1628 *Апол.* 1); Выдавши тѣды близькопрешлыхъ часовъ, Евхологонъ, алѣбо Требникъ... теперѣ...на пилѣное... Сценниковъ жадаіе, Пѣстилемъ на свѣтъ Бѣоукоуникоу книѣ (Львів, 1646 *Жел. Сл. З.* зв.).

БЛИЗКОПРИЙДУЧИЙ *прикм. (який скоро наступить, приїде)* *прийденный, ближайший:* а двесте коп грошей бѣдѣ винен, кѣды мнѣ княз его Милость то все ведлѣ постановена теперешнего на час описанный тѣи товары ѡтдасть на светого Петра, близькоприйдѣчого, маю дати (Вільна, 1550 *AS VII*, 9).

Див. ще **БЛИЗКОПРИХОДЯЧИЙ, БЛИЗКОПРИШЛЫЙ.**

БЛИЗКОПРИЛЕГЛЫЙ *прикм. (який близко розташований)* *прилеглый, суміжний:* И кг(л)ы южѣ минуло лѣ(т) немало, соушею бли(з)ко прилѣглаа крайна была навѣжена (Острог, 1607 *Лѣк.* 84); Якѣ жрѣдло при мѣстцахъ вигѣтныхъ и болѣтныхъ текѣчее, настѣпѣвши горѣчюсть снѣчнаа, и Егѣ мѣстца емѣ близько прилѣглыи высидѣеть (Вільна, 1627 *Дух. б.* 168).

БЛИЗКОПРИПАЛЫЙ *прикм. (який скоро наступить)* *прийденный, ближайший:* якомъ я...не по однокрот навпоминалѣ, ижебы есте водлугъ змовы и застановеня своего з небожникомъ отцемъ моимъ... дочку свою панну Богдану на рокъ близькоприпалый за мене в малженство выдали (Луцьк, 1563 *Арх.ОЗР* 8/III, 32).

Див. ще **БЛИЗКОПРИПАДАЮЧИЙ.**

БЛИЗКОПРИХОДЯЧИЙ *прикм. (який скоро приїде, наступить)* *прийденный, ближайший:* иле и(х) при на(с) на(и)тися и до(т)кну(ти)са могло, на бли(з)ко приходячи(х) вѣспѣна Пречистое Бѣа нашего матере... Пра(з)ни(к) (Київ, 1628 *ЛСБ* 501); господа(р) его м(ст)... менова(л) ча(с) на святое Богоявление в року бли(з)коприходячо(м) (Путятинці, 1630 *ЛСБ* 510).

Див. ще **БЛИЗКОПРИЙДУЧИЙ, БЛИЗКОПРИШЛЫЙ.**

БЛИЗКОПРИШЛЫЙ, БЛИЗКОПРИШГЫЛЫЙ, БЛИЗЪКОПРИШЛЫЙ *прикм. (який скоро наступить)* *прийденный, наступный:* А паклижбыхмо мы... Его Милости досыт ѣ вчинили... готовыми грошми не заплатили и на оный рок, по семой сѣботѣ близькопришлый, не ѡтдали, тѣды то Его Милости маемо... ѡсмь сот коп и сорок грошей Литовских заплатити (Володимир, 1552 *AS VI*, 122); за которы(м) позвоу подлугъ вышѣла лимитаче головное во(л)нское припадае(т) ми рокъ на пе(р)ши(и) второкъ по светомъ Ма(р)тине свата ры(м)ского близькопришгылого в нинешгнемъ рокѣ ѡмьдесѣтъ пятомъ (Чорна, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 121); вѣ близькопришломъ роздѣле, вѣ са троха намѣнило (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 87 зв.); которую то суму... пото(м)ки мои... повингны будугъ... зако(н)нико(м) триго(р)ски(м)... на деѣ во(с)кресенныа го(с)по(д)ня святое ру(с)кое в року-бли(з)ко при(ш)лы(м) ... бе(з) вшеляко(и) зво(л)оки о(д)дати (Тригорскъ, 1648 *ДМВН* 218).

Див. ще **БЛИЗКОПРИЙДУЧИЙ, БЛИЗКОПРИХОДЯЧИЙ.**

БЛИЗКОПРОШЛЫЙ, БЛИЗКОПРОШГЫЛЫЙ *прикм. (який недавно минув)* *минулий, пройденный:* ца(р) перекопски(и)... с почѣтомъ тѣре(ц)ки(х) люде(и)... ѡсенй бли(з)копро(ш)лое м(с)ца се(н)тебра... притагнѣлѣ по(д) замокъ (1552 *ОБЗ* 142 зв.); а теперешни(и) староста панъ ратомьски(и) вѣдвачи сторожовъци(з)нѣ ѣ большѣю сѣмѣ възлѣ ѣ нихъ на то(и) ѡсені // бли(з)копрошгылое три(д)цѣть и две копе гроше(и) (1552 *ООЗ*-1, 49 зв. - 50); Яко и тера(з) свѣжо на бли(з)копрошломъ се(и)мѣ ва(р)ща(в)скомъ выдано декре(т) проти(в)ко на(с) (Луцьк, 1600 *ЛСБ* 349,1); в то(м) же селѣ... року бли(з)копрошгылого... и року тепере(ш)него... помененыхъ вышѣ ма(л)жо(н)ко(в)... словы неу(ц)тивыми пофукалѣ, полая(ли) (Житомир, 1650 *ДМВН* 204).

Див. ще **БЛИЗКОПРЕШЛЫЙ.**

БЛИЗКОСТЬ *див.* **БЛИЗКОСТЬ.**

БЛИЗНА *ж. (стп. blizna)* рубецъ, шрам: Самы ѡ(т) пѣтъ и ланцѣховъ натѣртѣи близны тѣла сегѣ чѣстногоу ... // свѣдкомъ сѣтъ стѣгоу сегѣ Мѣченика и Исповѣдника терплѣivosti (Вільна, 1620 *См. Каз.* 17 зв. - 18); Раіа, сѣ. Блізна, загоѣнои раіны знѣкъ (1627 *ЛБ*

166); Члѣвъкъ который офероваѣтъ оферѣ, такъ зъ волювъ
якъ зъ овѣтъ, вады немаючое нехай оферѣ, абы пріёмно
было ... ёсли близнѣ маючое, ёсли бородавки... не
оферѣте г(с)дѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 124).

БЛИЗНЕЦЬ, БЛИЗНЕЦЬ ч. 1. Близнюк, близ-
ня: тогды ѳома названый близнецъ [дидимѣ(цѣ)]
рекль оучникѣмъ пойдѣмо абы есмѣ и мы зъ нимъ оумрли
(1556-1561 ПС 395); gemellus, бли(э)нецъ, двои(с)ти(и)
(1642 ЛС 207); Близнецъ. Didymus (1650 ЛК 428).

2. Вл. назва: Ивагъ Близнецъ (1649 РЗВ 159).

Див. ще **БЛИЗНЮКЪ, БЛИЗНАКЪ.**

БЛИЗНИ див. **БЛИЖНИЙ.**

БЛИЗНИЙ див. **БЛИЖНИЙ.**

БЛИЗНЮКЪ ч. Близнюк. Вл. н.: Педо(р)
бли(э)нюкъ (1649 РЗВ 130 зв.).

Див. ще **БЛИЗНЕЦЬ, БЛИЗНАКЪ.**

БЛИЗНЯТА, БЛИЗНАТА мн. 1. (діти, що
одночасно народилися в одній матері) близнята:
вроди(л)ся имъ першій снѣ каинъ и(з) сestroю
ка(л)мапю близната (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 4 зв.);
зъ свѣромъ своѣмъ сполковаѣла, зъ которого зачала двоѣ
отроча(т) близнѣтъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 842); А кгда
приходилъ часъ пороженѣа оуказѣлися близнѣта //
въ животѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 63-63 зв.); Близнята.
Gemelli fratres. Gemini (1650 ЛК 428).

2. астр. (назва одного із 12 сузір'їв зодіака)
близнята: Зодіакъ є(ст) окроугъ або кѣло на нѣѣ на
которыхъ сѣтъ дванадеса(т) знамень вѣкроу(г), єдно по
дрѣгомъ... скопъ, быкъ. близнѣта. ракъ (Львів,
поч. XVII ст. *Хрон.* 43 зв.).

БЛИЗНЯТКА, БЛИЖНЯТКА мн. Близнятка:
два сесѣа твоя яко два телятъка дикои козы близнятка
(поч. XVI ст. *Песн. п.* 52); два сосѣа перѣѣи твоихъ яко
двоѣ теляток близнятокъ дикое козы (Там же, 55).

БЛИЗНАКЪ ч. 1. Близнюк, близня: Близнецъ:
Близна(к) (1627 ЛБ 10).

2. (назва одного із 12 сузір'їв зодіака) Близнята:
Близна(к) дідѣоѣ мета(ѳ): дводѣше(н) кѣппо и
двоѣме(н), зодіѣ Маіѣѣѣ, планѣ(та) нѣ(с)наа (1627 ЛБ 10).

Див. ще **БЛИЗНЕЦЬ, БЛИЗНЮКЪ.**

БЛИЗНАТА див. **БЛИЗНЯТА.**

БЛИЗСКИЙ див. **БЛИЗЬКИЙ.**

БЛИЗШЕ див. **БЛИЖШЕ.**

БЛИЗШЕЙ див. **БЛИЖШЕ.**

БЛИЗШИЙ див. **БЛИЖШИЙ.**

БЛИЗУ прийм. (з род.) 1. Те саме, що **близъ**² у 1
знач.: тут же, близу острога видели есмо... тую лѣзную
спаленую (Житомир, 1618 ЧИОНЛ XV - 3, 152).

2. Те саме, що **близъ**² у 3 знач.: да возможемо быти
близу бога (к. XVI ст. *Укр. п.* 85).

БЛИЗЪ¹, **БЛИЗЪ** присл. Мало не, майже: и оуже
близъ было же дѣри вѣломили (серед. XVII ст. *Хрон.* 31).

(у ролі присудк. сл.) (у скорому часі) скоро: єгда же
лѣторосѣи єи боудоу(т) мѣлоды(и) и листа выпоуца-
ю(т) вѣдаите, // ижъ блізъ є(ст) лѣто (1556-1561 ПС
103-103 зв.).

Див. ще **БЛИЗЬКО**¹.

БЛИЗЪ², **БЛИЗЪ** прийм. (з род.) 1. (виражає
просторові відношення, уживається при означенні
місця, біля якого щось відбувається або знаходиться)
близько, біля, колю, недалеко: А хотар выпѣписанымъ
сѣлам... с верха почѣнши... на копаннѣ могилоу... к
полю черес малѣю долину по шбочи на ... копаннѣ
могилѣ, близ врьтоанѣ (Сучава, 1501 ВД II, 184); ивань
косѣѣи(ц)ки(и) ... явне зозна(л) и(ж) добра свое
которы(х) купно(м) досталь то є(ст) фо(л)варькъ на
пре(л)мести лѣво(в)скомъ бли(з) костѣ(л)ка стои ганны...
зо всѣ(м) щоко(л)векъ приналежи(т) та(м) до того
фо(л)ва(р)ку (Беліз, 1596 Юр. 16 зв.); іс испрацюва-
вши сѣлъ испѣчивати близъ колюдаза (поч. XVII ст.
Проп. 9); Гаѣсъ... Гора бли(з) ѳампасахѣри (1627 ЛБ 196).

2. (виражає часові відношення, при іменниках з
часовим значеннямъ вказує на приближність) близько,
під: а нашъ мл(с)тивый избѣвитель... сѣбра(л)са є(ст)
до іер(с)лѣма. бо ю(ж) было с полюудна блізъ вѣчароу. а
дорѣгы игы гѣмѣтъ (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 6 зв.).

3. (виражає об'єктні відношення, уживається при
означенні особи, при якій хтось перебуває) біля, поруч:
агѣль гѣѣ стоаль бли(з) ни(х) (XVI ст. УЄ літк. 73);
поставилъ ихъ, єдны(х) яко пре(л)нѣшій почѣты, на
прѣдѣ блізъ майстаѣѣ слѣвы свои (Почаїв, 1618 Зерц. 3.).

Див. ще **БЛИЗЬКО**².

БЛИЗЪНИЙ див. **БЛИЖНИЙ.**

БЛИЗЪШИЙ див. **БЛИЖШИЙ.**

БЛИЗЪ¹ див. **БЛИЗЪ**¹.

БЛИЗЪ² див. **БЛИЗЪ**².

БЛИЗЬКИЙ, БЛИЗКИЙ, БЛИЗКІЙ, БЛИЗКИЙ, БЛИЗЬКИЙ, БЛЫЗКИЙ, БЪЛИЗКИЙ

прикм. 1. (розташований або який відбувається на невеликій віддалі від чогось, перебуває або живе недалеко) близький: дрггаа гора такъ же высока яко замъковаа с которе можетъ быти стрельба замъкъ бли(э)ка и шкодлива (1552 *ОВЗ* 130 зв.); лечъ встѣпи до близкого крамѣ напротивко з дрггои стороны длѣны (к. XVI ст. *Розм.* 52 зв.); в' той ча(с) ... выходѣтъ поломѣнь ... и ро(э)ливаєтъся по во(з)дѣхоу на ки(л)ка ми(л)и и попеломъ засыпѣтъ по близьки(х) острова(х) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 439).

2. (який незабаром настане, відбудеться) близький: яко(ж) де(и) то они заразо(мъ) на враде бли(э)комъ замъку г(с)дрѣского ѡ(в)руцкого ѡповеда(ли) (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 68 зв.); ѡ чомъ яко значно(м) а праве южъ бли(э)ко(м) народѣ нашого оупа(д)кѣ рѣвностію блѣгочѣстіа порѣшывѣшыся, поменѣный Іеродіаконъ Виталій, в' край нашы Литовскіе, с тымъ... клейнотомъ прѣѣхалъ (Єв'е, 1612 *Діоп.* 2 зв.); ко(ж)-ды(и) человекъ, на се(м) зе(м)но(м) падоле мешъкаючи(и), по(д)легъ хоробе, а хори(и) бли(э)ки(и) е(с)т сме(р)ти (Тригорск, 1649 *ДМВН* 211).

3. (який перебуває у прямих родинних стосунках з кимсь) близький: то са те(ж) будетъ розумѣти ѡ бли(э)костя(х) спа(д)ку выслуга(х) и всяко(м) набыттю во(д)лу(г) права кромѣ тыхъ которые бе(э) пото(м)ко(в) бли(э)кихъ щадко(в) насле(д)ко(в) свои(х) зомру(т) (1566 *ВЛС* 5); А е(с)гли ми да(ст) па(н) бо(г) ма(л)жо(н)кѣ и(э) нею дети ме(г)и теды дети пото(м)ки бли(э)кие и кре(в)ные мои е(г) мл(с)ти пѣу григо(р)ю жа(д)ное переказы чинити и ни в чо(м) сего ѡпису нѣшого нарѣшати не маемъ (Букойма, 1579 *ЛНБ* 5, II 4044, 52 зв.); я... визнаваю же кажды(и) ѡ(т) приятелювъ мои(х) крѣвни(х) бли(э)ки(х) и далеки(х) прагъ мое(и) и добра моего досы(т) мають за свое (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49); и вже от того часу сами себе отдаляемо, потомковъ наших и покрѣвних наших, близкихъ и далекихъ (Корсунь, 1649 *ЧИОНЛ* VIII-3, 19); **близкій братъ** *див.* **БРАТЬ**;

у знач. ім. родич, близький: А по моему животѣ у тое имѣніе ... не надобѣ никому ся уступати, моему роду и племени, а ни моимъ близкимъ (Київ, 1507

АрхЮЗР 1/VI, 11); А если бы судья по(д)судокъ и писарь самъ ... заби(л) на суде тогды маеть быти каранъ го(р)ломъ а бли(э)кимъ з ыме(н)я его голо(в)щина плачона быти маеть (1566 *ВЛС* 51 зв.); а гды не рѣдатъ, смѣтатъся фрасѣютъся бѣрзо, а маючи пото́мство, радѣютъся са́ми, близкіи ѣхъ, и сѣсѣди (Вільна, 1627 *Дух. б.* 282); по (с)ме(р)ти мое(и) жебы жа(д)ны(х) сваровъ и непокоевъ межи кровъными бли(э)кими и пови(н)ными моими [не было] (Тригорск, 1649 *ДМВН* 211).

4. (зв'язаний дружніми взаєминами, відданий кому-небудь) близький: к тому ты(ж) кожды(и) бра(т) мае(т) вписати в поме(н)ни(к) церковны(и) имя ѡ(т)ца своего и мѣре, и близки(х) приятеле(и) свои(х) преставшы(х)ся (Львів, 1602 *ЛСБ* 369); Своѣ себѣ: Своѣ вла́стный, свѣйскій, близкій, домашны(и), домовый (1627 *ЛБ* 112); И признаваемо обоя сторона же юж я сама, анѣ приятели мои жадный близкий и далекий до того Радка пасинка... жадное потреби... не буду мѣти (Бориспіль, 1640 *АБМУ* 35);

у знач. ім. ближній: ёсли коли оди́нь дргѣмѣ своего́ пра́ва оустѣповалъ, абы оустоупованье было ва́жно зъзвѣалъ члѣвкъ ботъ свой, и давалъ егѣ бли́(э)комѣ своему́, то было свѣдѣ́нствію оустѣпованья во Изра́иллю (серед. XVII ст. *Хрон.* 196 зв.).

5. (який має право першості до спадщини) близький: пруски(и) поведи(л) и(ж) ты сенѣота... к ты(м) име(н)амъ по то(и) те(г)це своєи... не та(к) бли(э)ки(и) яко про(м)че(и)ковичи (Володмир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 5 зв.).

6. (подібний до чогось) близький: самая истность належить, ку показанью ясному того, церковь светая Восточная зо всеми церымоніями своими естъ такъ близкая церкви Заходней Римской, же и напростѣйшый то созпати будетъ мусѣль (Вільна, 1608 *Гарм.* 171), Лѣчъ котѣраа [земля] з' себѣ выдаѣтъ тѣрніе и осты, възгоржѣна естъ, и близка проклатства (Київ, 1636 *МІКСВ* 377);

(який має відношення до чогось) близький: Вѣдали ѡ таковой близкой стѣслости живота свѣгѣг з' смѣртю Прародѣтели наши (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 939).

БЛИЗЬКО¹, БЛИЗКО, БЛИЗЬКО *присл.* 1. (на невеликій відстані) близько, недалеко: Гора замъковаа

высока досыть и прыкра нижѣли прилагли бли(э)ко и иныше горы такъ же высоки (1552 *ОКЗ* 34); А пото(м) ѡ(т)ложила сро(м) на стрѡну, преставши кѣлика(ти) здалѣка, при(ш)ла бли(э)ко и в'клонила сѣ хоу (Лѣвѣ, 1585 *УС* № 5, 258 зв. (на полях); ижъ [овѣчка] блоука-ючисѣ заблѣдила, и не бли(э)ко и не лѣчно, але на горы и бескѣды... заше(д)ши (Острог, 1607 *Лѣк.* 28); лѣ-то(м) слѣнце, на(д) нами ходитъ близко, и ѡ(т) того маемъ тепло (серед. XVII ст. *Луц.* 539);

у ролі присудк. сл. близко, недалеко: Не потреба ти тескнотѡ такою трапитисѣ Лѣоне, ѡто Вода близко естѣ (Київ, 1631 *Син. Тр.* 813); слѣнце лѣтѣ на(д) нами близко (серед. XVII ст. *Луц.* 539).

2. Незабаром скоро: Антѣхрѣсто(в) прѣход(л) близко чѣйте (Лѣвѣ, 1591 *Просф.* 75); И та(м) же на мори... оу // сталъ великій вѣтрѣ... и близко емѣ смѣрти грозѣло (XVI ст. *УС* №29519, 268 зв.); зъ которого универсалу... зрозумѣлисмо, ижъ естѣ часъ терминѣ близко назначонѣ, то естѣ на день св. Петра (Осм'янивка, 1629 *КМПП* I, дод. 370);

у ролі присудк. сл. скоро, незабаром: коли ижъ лѣторосли еи ѡ(т)молодноу(т) а выпущаетсѣ лѣста, зна(и)те иже близко естѣ лѣто (1556-1561 *ПЕ* 182); то было близко пред Божимъ Нароженемъ (Лѣвѣ, 1605-1606 *Перест.* 41); волайте, Гѡре, Гѡре, южъ близко Дѣнь Пѣнскѣй (Київ., 1637 *УС Кал.* 65).

Див. ще БЛИЗЬ¹.

Пор. БЛИЖЕЙ, БЛИЖШЕ.

БЛИЗЬКО², БЛИЗКО приѣм. (з род.) 1. (виражає просторові відношення, уживається при означенні місця, біля якого щось знаходиться або відбувається) біля, коло, близко, недалеко: так и тым листом нашим тебе приказѣм, ажбы Твоѣ Милость тых людеѣ, которѣи з Волох бѣдѣт приходити, близко ѡкраины приѣмовать не велѣлѣ (Кракѣв, 1543 *АС* IV, 351); А там близко крѣста ісѣва стояла мѣтѣ ісѣва и сестра мѣтѣ его (Володимир, 1571 *УС вол.* 95); никострѣта ... прише(д)ши на(д) рѣкѣ тибѣрь близко мѡра (Лѣвѣ, поч. XVII ст. *Крон.* 23); и лѣ(д)во бы(л) то(и) которо(г) с подѣданы(х) Кнѣзѣи е(г) мѣл: живили(!) бы не за крикомъ и (с)трѣля(н)емъ ажъ бли(э)ко сѣпрѣнова дѣчиненымъ Сопрѣно(в)щи з села Выпа(д)ши ѡны(м) рату(н)ку додали и ѡборонили (Вінницѣ, 1634 *ЛНБ* 5,

II 4060, 73); И блѣзко мѣста вавилѡна тѣтъ же выкопалъ... ѡзеро (серед. XVII ст. *Хрон.* 363).

2. (виражає часові відношення, уживається на означення пори, коли відбувається якась дія) близько: Кнѣзъ корѣцкѣи до волѡхъ вше(д)ши стѣфѣна домшича на то(т) часъ господарѣ выгналѣ, и бли(э)ко рѡкѣ тамъ бѣдѣчи, и, ... маючи бѣтѣв до кѣлкѣ выгранныхъ, и такъ волѡскѣю зѣмлю ѡпанова(л) (1509-1633 *Остр. л.* 129); досмотри(л) ем сѣ того, ижъ ю(ж) вѣ животѣ ѡстатнегѡ писма моего, близко смѣрти бѣдоучи... не маю далшого вѣкѣ надѣѣ (Томашѣв, 1618 *ЗНТШ* LXXIV, 148); того то здраицу и длѣ(ж)ника Мошка... поменены(и) Ки(р)ко(р)... шука(л) ча(с) немалѣ(и) бли(э)ко лѣ(т) трѣ(х) (Володимир, 1600 *ТУ* 232); К томуу ты(ж) двѣ молодѣа ещѣ и берѣмѣнна была бли(э)ко поро(ж)денѣѣ (1645 *УС* № 32, 274); вѣкѣ пришлы(и) блѣзко прихѡдѣ антихрѣстова (Чернигѣв, 1646 *Перло* 135 зв.).

3. (виражає кількісні відношення) близько, приблизно: корованѣ немалѣ(и) бли(э)ко сто возѡв с товары копѣтовъными (1552 *ОКан.* 3. 23); А кѣпити то Еѣ Милость маѣтъ, сѣ тыхъ пенѣзѣѣ... которѣемъ ѡ скрынѣи моѣѣ... близко полтышѡста ста копѣ грошѣѣ вѣ золотыхъ чѣрвоныхъ... зоставилѣ (1577 *АС* VI, 78); Лѣкарѡвѣ тыжъ не потребѡвали, живѣчи вѣ пѣстына(х) лѣ(т) ѡ(т) рѡжѣна своѣгѡ нѣкоторѣи бли(э)ко стѣ (Київ, бл.1619 *О обр.* 171).

4. (виражає об'єктні відношення, уживається при означенні особи, при якій хтось перебуває або щось знаходиться) біля, коло: и моужѣве двѣ стѣли блѣзко ни(х) вѣ ѡдѣяніяхъ блистаючѣхъ (1556-1561 *ПЕ* 330); ѡна [ѡгѡсловѣѣ] смѣрти избавлѣетѣ, и любѣтелей свѣихъ блѣзко бѣга поставлѣетѣ (Пѡчаѣв, 1618 *Зерц.* 3 зв. нѣнум.); Котрый неказалѣ блѣзкосѣбе (!) приступати: жебы тѣла сѣ его дѡтыкати (Лѣвѣ, 1630 *Траг. п.* 176); справѣдливѡстѣ и вшѣлѣкаѣ цнѡта сама вѣ собѣ е(ст) рѣчѣ дѡбраѣ и слѣвѣнаѣ, и людѣѣ ты(х) котѡрысѣ вѣ нѣѣ кохѣю(т), близкѡ бѣга поставлѣетѣ (Київ, 1637 *УС Кал.* 7).

БЛИЗЬКОПРИПАДАЮЧИЙ приѣм. Приѣдѣшнѣѣ, найблѣзчий: Якожъ потѡмъ на сѣѣме блѣзко припадаючѡмъ звѣли ихъ, гдѣ гѣтман ѡбѣцал Никифѡра ѡтискати и вѡльнымъ учинити (Лѣвѣ, 1605-1606 *Перест.* 40).

БЛИЗЬКОСТЬ, БЛИЗКОСТЬ, БЛИЗКОСТЬ,

БЛИЗЬКОСТЬ, БЛИСКОСТЬ ж. 1. Взаємозв'язок, близькість: лёчъ са́мо прѣстѣ Хр(с)то́во мо́глю оуздорóвити члѣ́вка, ко́торого вели́кю до Бга бли(э)кость са́а бѣсѣ́да о́ка́зѣт⁴ (Вільна, 1627 *Дух. б. (Передм. II)*, 14); познава́ю, и́жъ то о́пáтрность пре(д)вѣ́чнаа Бжа́а оучи́нила, дла тогó а́бы межи живо́то(м) и сме́ртю, стѣ́слаа ба́рзо б́лизкость показале́са (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 938); Поне́ва(ж) те́ды сме́рть з' живо́томъ та́къ ба́рзо стѣ́слю б́лизкость ма́ет⁴? (Там же, 940).

2. Родинна спорідненість, близькість: а томѣ Григорию Сенютичѣ добрый, а ласкавый россѣдок свой панский чинити, яко въ их близкости (Бабин, 1540 *AS IV*, 245); Прійскръность: Рожена́а б́лизкость, То що є(ст) спра́вне ра́дне, ...пра́ве, власне (1627 *ЛБ* 97); штоса за́сь ткне́тъ б́лизкости повино́ватства в' рожа́ю котора́а є́сть до ста́нд малже́нскогѡ прешко́дою и́жъ въ тре́бникахъ є́сть опи́сана сщѣ́нника до бныхъ о(т)сыла́емъ (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 17 зв.); Близкость. Propinguitas. Vicinitas (1650 *ЛК* 408); имати б́лизкость (мі́ж ким) - бути (перебувати) в родинних зв'язках: Пришо(л) андре́и ись сыно́(м) свои́(м) и вну́(к) поте́раику(в) фе́доуры и гринь туркова́ из щавно́(г) ктуру́ю имали б́лизкость ме́жи муша́то(м) игна́то(м) и ме́жи голу́бько(м) гри́цо(м)... и в́зали за́плату вы́(д) да́вйда зополну́ю (Одрехова, 1550 *ЦДІАЛ* 37, 16, 14).

3. Право на одержання у спадщину маєтку на основі близької спорідненості: то пакъ дей по близкости того имѣнья, искалъ подъ нею бояринъ Кіевскій Пряжовскій передъ твоею милостію (Львів, 1510 *АЮЗР I*, 44); князь Андрей... а братья его... зыскали имена подъ паномъ... Костевичомъ... поведаяючи близкость свою, которыхже именей пан... Костевичъ жадное мощы не малъ протягивати (Краків, 1523 *AS III*, 252); А то са те(ж) бѣде(т) роздѣмети ѡ бли(э)костя(х) спа(д)ко(в) выслу(г) и всякомъ набытпо водлу(г) права ты(м) обычае(м) (1566 *ВЛС* 80); жада(л)... па(н) григоре(и) сенюта абы(х)мо ему по бли(э)кости его тую две части имена... в то(и) же сумѣ пнѣ(и) и с таковы(м) право(м)... заставили есмо яко о(т) ни(х) мели (Дубно, 1589 *ЛНБ* 103, 18/І с, 1956, 46-46 зв.); близкость мати (мети), мати близкость на що, (к чому) - мати право першості на одержання у спадщину маєтку: тогъ

Янг... вчинилъ,... и́жъ онѣ́ самѣ́ и братья́а и matka... тамъ жадного права и близкости на тоѣ именѣ Долзко мети не мають (Краків, 1539 *AS IV*, 186); Просил ма пан Григорей Сенютич... ѡ том... штож он маеть близкость къ о́номѣ́ имѣ́ню, к Прѣ́сом, то пак... пан Яцко... того имѣ́на є́мѣ́ постѣ́пити не хо́чет (Бабин, 1540 *AS IV*, 245); право близкости див. **ПРАВО**¹.

4. (ма́еток, що нале́жить за правом б́лизкости, спорідненості) родинний маєток: Єстлибы кто ѡ которѡю близкост свою... не вспоминал са, то вже вѣ́чне ѡ то ѡ́помина́ти са не ма́ет (Вільна, 1507 *AS III*, 44); приказѣмъ тобѣ́ а(ж) бы... тоѣ́ близкости ему са поступи(л) бѣ(э) всакоѣ́ о(т)воло́ки (Краків, 1530 *Арх. Р.* фотокоп. 63); кгда́ зме́(р) ма́(р)ти(н) те́ды бли(э)кость калени́ко(в)ны те́(т)ки твоѣ́е на кро́(в)ныѣ... на фе́(д)ка и на брата́а є́го пришла́ (Волюди́мир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/І d, 2032, 4 зв.); ѡбѣ́ до(ч)ки га(с)чины риболо́(в)чины га(с)ка и на(с)ка ты́мъ же спосо́бомъ бли(с)ко(ст) свою и дѣ́ди(ч)ство... ода́(ли) (!) є́мѣ́ на вѣ́чные часы́ (Львів, 1592 *Юр.* 13 зв.); тоѣ́... име́(н)е моѣ́... зо вси́мъ право́мъ па́(н)ство́(м) и титѣ́ло(м) вла́(с)ностію бли(э)ко(ст)ю спа́(д)ками ... // ... прода́ю (Луцьк, 1613 *ЛНБ* 5, III 4054, I зв. - 2).

БЛИСКАВИЦА, БЛИСКАВИЦА ж. Блискавица, блискавка: егда начаша ровы копати для заложения фундаменту, тогда бури, громи, блискавицы встали, не даючи дѣла начати (1580 *Спис.* 6); В то(т) ча(с) зе́(м)ла са трасла, громи, блискавицѣ́ страшныи были (XVI ст. *УЄ Трос.* 75); Мо́лніе: Б́лискавица (1627 *ЛБ* 65); В то́й ча́сь, ста́нєса стра́шноѣ бли́ска́на, грѡ́мы... и блискавица по́жигáтелнаа́ (Черні́гів, 1646 *Перло* 142); г(с)дѣ́ да́ль гро́мы и гра́дъ и бли́ска́вицы бѣ́гаючы́ по зє́мли (серед. XVII ст. *Хрон.* 86 зв.); *У порівн*: и зара(э) яко б́лискавица́ счє́зъ д́яво́ль (XVI ст. *УЄ* № 29519, 166); Ты́мъ же спосо́бо(м) прѣ́йде(т) з' нба́ якъ б́лискавица́ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 135).

БЛИСКАНА, БЛИСКАНІЄ, БЛИСКАНЬЄ с. Блискання: М(с)ца лі́ото́го з'тримѣ́ло з бли́ска́на(м) вели́ки(м) (1509-1633 *Остр. л.* 127); тог(д)ы́ гѣ́ бѣ́ грѡ́мы перепѣ́сти(л) вели́кіи, и(э) гра́ды з' бли́ска́ннємъ́ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 18 зв.); В то́й ча́сь, ста́нєса стра́шноѣ бли́ска́на, грѡ́мы (Черні́гів, 1646 *Перло* 142); Ве́сь лю́(д) ви́дѣ́тъ го́лосы и бли́ска́нья́ (серед. XVII ст.

Хрон. 97); *Образно* : Радѣйтеся Бг̃ослѡвци... якѡ Рáзѡмы вáшѣ ...//Ѡгнѣмъ Дх̃а стг̃ѡ распалѣннѣ, И якѡ Перла многоцѣнныи, ѡ(т) блискáннѣ Дх̃а стг̃а рож(д)енныи, И з глѣбини Нб̃(с)нои вынесѣнныи (Чернігів, 1646 *Перло* 52-52 зв.).

БЛИСКАТИ, БЛЫСКАТИ дієсл. недок. 1. (раз у раз яскраво блищати) блискати: Стóйте небеса, крвáвыи точѣте зѣ облаковѣ слѣзы... Перѣнню мóцѣ на нízко(ст) спдска́йте, Стрáшно блиска́йте (Львів, 1631 *Волк.* 20); того жъ року а̃ не(л) поста grim̃ѣло и блискало (серед. XVII ст. *ЛЛ* 165).

2. *Перен.* (чим) (вражати пиши́стю, красою, славою і т. ін.) блищати, чарувати: пѣстынѣ глѣбѡкѣи якѡ нб̃ѡ звѣ(з)дами блыскалы ѡными // пѣстынно-жытєльми прѣчѣдпыми (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 229-230); якъ Бѣ̃ в' сла́вѣ блыскал' Мѡисей... а Іс̃ всѣм' тѣлом' свойм', якъ Сл̃нце в' прѡмене(х) свойх', блыскалѣ сла́вою Бо(з)ства (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 125).

Див. ще **БЛИЩАТИ**.

БЛИСКАТИСА дієсл. недок. (раз у раз яскраво блищати) виблискуватися: и схода(т) бо ѡ(т) ни(х) искры, и свѣтло(ст) блыскаючися́ якѡ мо(л)ніи (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 346 зв.).

БЛИСКОСТЬ див. **БЛИЗЬКОСТЬ**.

БЛИСКЪ, БЛЕСКЪ, БЛИСКЪ, БЛѢСКЪ ч.

1. (яскраве ся́яннѣ, свѣтлѣннѣ) блиск: Сіáніє: я́сность, свѣтло(ст), блѣск' (1627 *ЛБ* 166).

2. Блискавка, блискавица. *Упорѣн.*: якъ пушовѣ на небо Христосѣ, такъ што, коли мовивѣ, а они смотрѣли (в *ориг.* стрѣли. - *Прим. вид.*), узавѣ ся, як блискѣ, изпередѣ очей ихъ (XVI ст. *НЄ* 73).

3. *Перен.* (багатство, розкіш, пиши́ота) блиск: Нáша то істи(н)наа вѣра, которѡю блѣскѣ свѣта сего прѣ(л)стити не може(т) (1599 *Виш. Кн.* 221).

Див. ще **БЛАСКЪ**.

БЛИСНУТИ дієсл. док., однокр. Блиснути: Гды ѡ́ный стра́шлѣвы(и) дѣкретѣ, якѡ грѡмѣ стра́шный блы́снетѣ, и вѣйде́тѣ из' оустѣ правосѣдногѡ и стра́шногѡ Бг̃а (Чернігів, 1646 *Перло* 152); Гди ви(и)дугѣ чѣ́ри вѣ́три из мора, тогди ся потикаю(!) такъ мо́цно в повѣ́трѣ же ѡ́гнь блы́снетѣ (серед. XVII ст. *Луц.* 542).

БЛИЩАНИЕ с. Блищання, блиск: видимѣ коли з

оболока молни́ино борз(д)ѡе бли́щание а прѣ(ч)стѡе е́ще борзѣ́дѣи́ше мл(с)рднє (1489 *Чет.* 52 зв.).

БЛИЩАТИ дієсл. недок., *перен.* Те саме, що блискати в 2 знач.: зазрачи пора(д)ка(м) ме́жи йнѣ́ше наро́ды, собѣ́ в' ты(х) з ве(р)хѣ́ бли́щачи(х) стрѡ́а(х) и церемо́нїахъ... смакоу́ешѣ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 217).

БЛИЩАТИСА дієсл. недок. (давати блиск) блищати, ся́яти: ка(к) блищаласа́ молонѣ́я, та(к) блищалиса́ мечи в рукахъ и(х) (1489 *Чет.* 248). А мы ѡ(т) тои прáвды бли́щачомѣ́са склѣ́ коротѣ(н)кои пы́хи свѣ́цкой мѣ́ли быхмо́ са да́ти ѡ(т)вести (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 199 зв.); пі́сцо, ес, бли́щуся (1642 *ЛС* 280); *Образно* : Та́къ са тыхъ, прѣсла́вныи, дѡ́мовѣ́, бли́ща(т) спра́вы и высѡ́ким ихъ стано́мѡмъ го́дныи забáвы (Єв'є, 1616 *УЄ* Єв. тит., зв.).

БЛИЖЕ див. **БЛИЖЕЙ**¹.

БЛИЖНИЙ див. **БЛИЖНИЙ**.

БЛОКИТНЫЙ див. **БЛАКИТНЫЙ**.

БЛОНАРЪ ч. (*стп.* bloniarz) скляр: жыдо(м) блонаро(м) ѡ(л) роботы тро(х) ѡ́боло(н) и дрѣ́ги(х) тро(х) на гѣ́(р)кѣ́ фр. 11.10 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 103).

БЛОТО с. (*стп.* błoto) те саме, що боло́то в 1 знач.: а з то́е ре(ч)ки хо(л)хова, в боло́то кора́блица (Любеч, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 38 зв.).

Див. ще **БЛАТО**.

БЛОХА ж. Блоха: Фб́росѣ́, ... Блоха а(б) ко́марѣ́, а(б) пло(л) мо́левѣ́ (1627 *ЛБ* 239); pulch, cis, бло́ха (1642 *ЛС* 338).

БЛОШАНИЙ *прикм.* Блошиний, блошачий: pulicos(us), блошани(и) (1642 *ЛС* 338).

БЛОШКА ж. Блѣ́шка. Вл. п: де́сятѣ́й Фе́дѣ́ко Блѡ́шка, - тые́ вси зѣ́ жо́нами, де́тми и зѣ́ ма́стностѣ́ми прѡ́чѣ́ пошлѣ́и (Лу́цѣ́к, 1624 *АрхїОЗР* 6/І, 446); Я́ре́ма Блѡ́шка (1649 *РЗВ* 400).

БЛОЩИННИКЪ ч. (Ledum palustre) блощинник, блощичник: Корі́а́ндра... ѡ́пи(х), бло́щи(н)пи(к) (1627 *ЛБ* 217).

БЛОЩИЦА, БЛОЩЫЦЯ ж. Блощиця: скни́пы бло́щицы (II пол. XVI ст. *ЛА* 190); Скни́пы, и(л) Кнѣ́пы: Мѡ́шки, ко́марѣ́, и те́(ж) бло́щыцѣ́ (1627 *ЛБ* 232); сі́пех, бло́щица, сме́(р)до́ха, кло́(п) (1642 *ЛС* 122).

БЛУДЕНА с. Розпуста: aberratio... блѣ́дена (I пол. XVII ст. *Сем.* 2).

Див. ще **БЛУДОДЪЯНІЄ, БЛУДЪ, БЛУЖЕНІЄ.**

БЛУДИЛИЩЕ *с. (цсл. блоудилище)* дім розпусти, місце аморальних вчинків: prostibulum, блудница, блудилище (1642 *ЛС* 335); Но и тера(з) мно́го таковы(х) бога́човъ немл(с)тивы(х) е(ст), ко́торыи то́ закоха́лиса в' то(м) падо́лѣ и(ж) засѣ́даю(т) в' блѣ́дѣ-лицѣ(х) (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 258 зв.); Блудѣлище. Lupanar. Gancum. Fornix (1650 *ЛК* 428).

БЛУДИТИ, БЛУДИТИ *дієсл. недок. 1. (ходить, їздити навмання, не знаючи напрям)* блудити, блукати: вы(и)ха(в)ши из мѣста [жолнѣри] ко́лко мѣль, почѣ́ли блѣ́дити (XVI ст. *УС* № 29519, 286); Также и сѣсь блудный молодой ходивѣ, блудячи (XVI ст. *ИС* 9); в то(и) поу́нцѣ ши́роко(и) свѣ́та та́къ мно́го хо́дачи пра́цовѣть и блѣ́ди(л) по мѣ́сца(х) ска́листы(х), же при стѣ́днѣ зпра́цовавши́са в сама́рѣи сѣ́дѣ́тъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 181 зв.); є́ди́но́го ча́сѣ́ прохо́зова(л)са, на чѣ́ка Слѣ́по́го пре(з) всю до́ро́гѣ блѣ́да́чого тра́фи́тъ (Київ, 1631 *Сш. Тр.* 813); а́бсо́го блѣ́дити (I пол. XVII ст. *Сем.* 2); Блѣ́ждѣ е́го (1645 *Уж.* 64 зв.); при́шѣ́лъ до Сихѣ́мъ и на́шѣ́лъ е́го о́ди́нѣ́ мѣ́жѣ блѣ́да́чого по по́лю и оука́зѣ́лъ є́мѣ до́ро́гѣ́ (серед. XVII ст. *Хрон.* 59 зв.);

перен. (від чого) відхилитися, відвертатися: если оумъ потемні́тса, потемна́етъ и дѣ́лѣ, и ѡ(т) стѣ́жки заповѣ́дей бѣ́жнихъ бло́уди(т) (Острог, 1598 *Отп. КО* 4); блудити у грѣ́ху *див. ГРѢХЪ*; мы́слью блудити *див. МЫСЛЬ*.

2. Перен. (від чого, в чому і без додатка) Помилятися, *діал.* блудити: папѣ́жовѣ ѡ(т) почѣ́тку а(ж) до того ча́сѣ́ зо (в)сѣ́мѣ́ свої́ми насле́довни́ка́ми (!) блѣ́дили (Острог, 1587 *См. Кл.* 16 зв.); Если́жъ папѣ́жовѣ въ то́мѣ́ блудя́тъ, то-ть и отцо́вѣ́ свѣ́тые, я́кось слы́шалъ, недо́бре на́учаю́тъ! (Вільна, 1599 *Лит.* 745); па́ве(л) стоа́чи посре́(л) аре́опа́гу ре(к) и(м) му́жевѣ́ а́фине(и)скѣ́и на все́ ви́жу и(ж) ѡ́ вѣ́ри блудите (II пол. XVI ст. *КА* 94); в' четве́(р)то(к) на нѣ́са́ было є́го въ́знесѣ́ніє, я́ко(ж) и не бло́уди(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 200); Римская це́рковъ́ отъ са́мого Бо́га є́сть у́фундо́вана, кото́рая я́кобы́ нѣ́коли не блудила и блудити не мо́жетъ (Київ, 1621 *Кол. Пал.* 720).

3. Жити розпусно: за́чимъ ю(ж) и а́да́мовѣ́ даю́тса зводѣ́ти, сирѣ́чъ, за мо́лоды́ми и ста́рыѣ́ починаю́тъ

блѣ́дити (Острог, 1587 *См. Кл.* 2 зв.); Почто́ ж и от блудни́цѣ́ да́ни избра́еш і о́нымъ блудити́ я́вно позво́ляеш? (к. XVI ст. *Укр. н.* 78); та́къ та ѡ́ дѣ́лѣ́ моа ѡ́блѣ́бе́не́цѣ́ тво́й... възыва́етъ оу́ср(д)но, абы́ є́моу ср(д)ца́ двѣ́ри ѡ́(т)чи́ни́ла, ко́торы́й пре(з) всѣ́ ча́сы днѣ́вные и но́щныѣ́ для́ тебе́ бѣ́галъ, пра́цовѣ́тъ, бло́удѣ́тъ, тебе́́ ми́лоую́чи (поч. XVII ст. *Проп. р.* 184).

Див. ще **БЛУДИТИСЯ, БЛУДНИЧИТИ.**

БЛУДИТИСЯ, БЛУДИТИСА *дієсл. недок.* Помилятися: та́мъ же́бы ю(ж) и о́ є́дно́сть не́трѣ́(л)но са́ зго́дити, до кото́рое́ не́ла́зно при(и)ти́ по́ко(л)са́ та(к) бѣ́де(т) блѣ́дити (Острог, 1587 *См. Кл.* 14 зв.); е́гга́тъ, блуди́(т)ся (1642 *ЛС* 183).

Див. ще **БЛУДИТИ, БЛУДНИЧИТИ.**

БЛУДИТИ *див. БЛУДИТИ.*

БЛУДЛИВЫЙ *прикм.* Помилковий, неправильний, *діал.* блудний: я́ко за ихъ́ блѣ́длі́вою нао́у́кою и́ні́ли, чи́ были́ албо́ и бо́удѣ́тъ на́ дни́ сѣ́дно́мѣ́ пре(л)гѣ́мъ бѣ́гомъ́ вѣ́мовле́ни (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 63 зв.); Нако́не́цѣ́ пы́таю ѡ́ до́кторохъ́ стѣ́хъ, чо́мѣ́ лю́де́й прѣ́сты(х) ѡ́(т) блѣ́длі́вого́ свато́блі́вости мѣ́стѣ́ оу́смотро́ва́нѣ́а и на́ ни(х) са́ вѣ́нча́нѣ́а албо́ по́лѣ́га(и)а ѡ́(т)водѣ́ли (Там же, 84 зв.)

Див. ще **БЛУДНЫЙ, БЛУДАЧИЙ.**

БЛУДНИКЪ, БЛУДНИКЪ, БЛУДНІКЪ, БЛЮДНИКЪ *ч. (цсл. блоудыникъ) 1. (той, хто відступає від церковних догм, порушує правила)* нечестивець: па́пы нечи́стыѣ́ блудни́цы на сто́лицѣ́ Ри́мско́й бы́ли (1582 *Посл. до лат.* 1126); хо́та бы́ зблѣ́дили́ за дѣ́ховны́ми и́дѣ́чи, бо́удѣ́тъ пе́редѣ́ бѣ́гомъ́ я́ко ты́(м) ко́торѣ́и бло́удни́ковъ́ сло́ухати́ ро́сказа́тъ, вѣ́мовле́ны (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 62 зв.); не ле́стѣ́теса́ а мы́сли на то́ нѣ́ має́те в со́бѣ́. нѣ́ блоу́(л)ні́ци а́ні́ ідо́лослѣ́жителі́є (к. XVI ст. *УС* № 31, 79); если́ кто́ возго́рдит ма́ткою, то є́сть пра́вдиво́й вѣ́ры це́рковю́, то́й є́сть блудни́к, я́ко грѣ́шник, отча́ятель,... и е́ретик, про́клят от бо́га и отве́ржен от дѣ́дїцтва́ ма́терня́ (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 168); Блѣ́дникъ́ если́ кто́ є́сть, я́къ а́, смѣ́лымъ́ бѣ́дѣ́ Бѣ́зко́и бо́вѣ́мъ́ щодо́блі́вости всѣ́мъ́ отво́ра́етса́ двѣ́рь (Київ, 1627 *Тр.* 28); То́(г)да́ ді́аво́лы, ли́бѣ́и Ка́то́вѣ́, зѣ́ймѣ́тъ всѣ́хъ́ грѣ́шникѣ́въ то́го́ свѣ́та,... нечи́стыхъ́ блѣ́дникѣ́въ,... ско́толо́жникѣ́(в), ідо́лопокло́нникѣ́въ, и е́ретикѣ́(в) (Черні́гів, 1646 *Перло* 154 зв.).

2. Розпусник, перелюбник, блудник: Єсли бы погъ... на лихвъ давалъ, или дѣвце хватано(и) шлюбъ давалъ или двожене(ц) или блѣдникъ на такового мають быти свѣдъки два или три (Львів, 1586 ЛСБ 71); Усякий блудникъ, и чужоложникъ, убійца не имаєть живота у собѣ живучого (XVI ст. НЄ 220); в послѣ(д)наа лѣта бѣдоу(т) члѣци самолюб(б)ци, сребролюб(б)ци, блю(д)нищи, прелюбодѣе (XVI ст. УЄ № 29519, 218); Финеевоу забійство полѣчноу было за справе(д)ливостъ, абовѣ(м) блюуднищѣ невѣстѣ з блюуднико(м) забилъ (Острог, 1607 Лѣк. 105); impudicatus, блудникъ, ѡскве(р)ненъ (1642 ЛС 228); Блудникъ. Fornicator. Scortator (1650 ЛК 428).

3. Вл. н. Логъвинъ блѣ(д)никъ (1649 РЗВ 194).

БЛУДНИЦА, БЛУДНІЦА ж. (цсл. блудныица).

1. Розпусница, перелюбница, блудница: Кгды тогды чинишъ ялму(ж)ну не трѣби пере(д) собою, яко ѡ блу(д)нице чина(т) (Хорошів, 1581 Є. Нез. 6); люде справе(д)ливиі яко фарісеи нарѣкали к(д)ы прина(л) ѡноюу блуо(д)ницоу и мытара (к. XVI ст. УЄ № 31, 7); Сесе евангеліе Бгъ ... кладєть намъ напередъ притчу за отца ..., котрый (пріавъ) сына своего погыблого, што росыпавъ имѣніе свое изъ блудницами и изъ паницами (XVI ст. НЄ 6); Финеевоу забійство полѣчноу было за справе(д)ливостъ, абовѣ(м) блюуднищѣ невѣстѣ з блюуднико(м) забилъ (Острог, 1607 Лѣк. 105); Повѣжъ ми то ѡ Еретикѣ якъ блѣдница Дѣвою зостала (Київ, 1625 Злат. Н. 128); Посади(л) еси при бокѣ своемъ // Грѣшниковъ, Разбѣйниковъ, Мытарей... Блѣдницѣ: и доказавшихъ са, с тѣми ми(р)ствєшє, и гѣишєи, дары Нб(с)ныи тѣмъ, дарєши (Чернігів, 1646 Перло 28 зв.-29); Іоѡсъ посла(л) до домѣ жены блѣдницѣ вѣстєи, и все што ей єсть (серед. XVII ст. Хрон. 163).

2. Розпуста: сла(д)кій початокъ грѣха, блѣдница, чѣжолѣзтво, ра(э)бо(и), та(т)ба, и иное грѣхотворєніе (Чернігів, 1646 Перло 5).

3. Сором, ганьба: rproidium, безстудство, блу(д)ница (1642 ЛС 334).

БЛУДНИЧИЙ прикм. Нечестивий: Нынѣ ж баграница - то папына слава, понеже и сам, єсть блудничая глава (к. XVI ст. Укр. п. 84).

БЛУДНИЧИТИ дієсл. недок. Те саме, що блудити в 3 знач.: любодѣствоваши блудничили (II пол. XVI ст. ЛА 185).

БЛУДНІЙ див. БЛУДНЫЙ.

БЛУДНІКЪ див. БЛУДНИКЪ.

БЛУДНІЦА див. БЛУДНИЦА.

БЛУДНЫЙ, БЛУДНІЙ прикм. 1. (який заблудився) заблудний, заблудлий: мелникъ Кланятицкий, Грищъ, зъ обору своеє тыхъ поменєныхъ пятеро скота на продажу зъ нимъ, яко блудныхъ, на Тополоє, и Буремцу, погна(л) (Мстишин, 1570 АрхЮЗР 6/І, 73).

2. (який блудить, помиляється, йде неправедною дорогою) блудний: мы ѡны(х) яко блуо(д)ны(х) пастыро(в),... не наслѣдуємо (1598 Розм. пал. 56 зв.); противе(т)са пра(в)де люде розуму скажоного, блу(д)ниѣ вѣре (II пол. XVI ст. КА 528); молю Пастырь мой, предобрѣйшій, и прєстѣйшій, дѣшѣ мой блѣднѣю, вѣзыщѣ на пѣти житѣйско(м) (Чернігів, 1646 Перло 28 зв.); блудный сыгъ див. СЫНЪ;

у знач. ім.: Также и сєсь блудный, молодой ходивъ, блудячи; доку не пришоуъ голодъ у тоту сторону выдѣ Бога, доту не мугъ ся покаяти (XVI ст. НЄ 9); к(д)ы шю(л) ѡныи блуо(д)ны(и) ко ѡноу, а ѡцѣ ѡбачивши его ба(р)зо ємѣ ра(д) бы(л) и вєше(д)ши противъ немѡу ѡбнавши его и поцоуловаль его (к. XVI ст. УЄ № 31, 5); Стын ѡцєвє такоуѡ Приповѣсть тѣгъ ... спорадили, ѡ(т)чаа(н)иа стрѣсть зъ корєне вырывѣючи, и до ѡ(т)шѣкѣна цюты побѣжаючи,... кѣ тымъ котѡрыи бѣрзо многѡ згрѣшилы, презъ блѣдного показѣючи (Київ, 1627 Тр. 28).

3. Помилковий, хибний, неправильний, dial. блудний: жебы са ты(м) рыхлѣй в то(м) розмышла(н)ю розвазѣть, коротко вглѣнѣ и в по(д)пѡры блуо(д)ного розѣме(н)а его (Острог, 1598-1599 Апокр. 56); новыи календаръ ... єсть блудный и непотребный, толко гвалченєє свѣтъ и незгоду и звады творячий (Київ, 1621 Кон. Пал. 1174); въ школахъ ... млѡдзъ розного стану людєи наукою блудною горшити и заражати, зєздоу и згромажєня ... въ той же маєтности своєй допусти(л) (Люблін, 1644 АрхЮЗР 1/VI, 795).

4. Розпусний, неморальный: Не красили себе, якъ блудныи жены, и для того были Христу прилучєни (к. XVI ст. Укр. п. 84); Іоѡсѣфъ скоро бы(л) для нечѣстєи братѣрской продѣный, невинне ѡ(т) своѡлѣной и

блѣ(д)ной жены, в' прелюбодѣаніи оскърженый, и в темнищѣ вкїненый(и) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 205); на нечистотѣ блѣднѣю ... свѣзаны бѣдѣтъ ланцѣхъми о҃гнїстими, абы не пришли на мѣсто прохладное (Чернігів, 1646 *Перло* 157); Блудный. Meretrici(us) (1650 *ЛК* 428);

у *знач. ім.* Розпусник, блудник: Френчѣга, Франца, има нѣдѣгѣ ... хороба блѣдны(х) (1627 *ЛБ* 143).

5. (який народився від прелюбодійних зв'язків) нецїлюбний, позашлюбний: а хотя бы по сме(р)ти правое малъжо(н)ки тую по(д)ложницу свою поня(л), а де(ти) з нею привы(л) тогда яко тые первые блу(д)ные та(к) и тые ... по ви(н)ча(н)ю а шлюбе с таковою жоною... за бе(н)ка(р)ты маю(т) быти поличоны (1566 *ВЛС* 7 зв.).

6. У *знач. ім.* (той, хто відступив від християнського віровизнання, не визнає його) відступник: запрелисе Жыдове правого Христа отожд' фалтышывого блудные прымутъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 140); Не хотячи старыхъ и правовѣрныхъ слухати блѣдныхъ слоухаете (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 197); Не чекальт' поки бы слова визна(н)а грѣховъ вымовилтъ блѣдний, але самы́й добрый е҃го замыслтъ за оучинокъ припалтъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 31).

Див. ще БЛУДЛИВЫЙ, БЛУДАЧИЙ.

БЛУДНѢ *присл.* Розпусно: просациг, блуднѣ, скве(р)но (1642 *ЛС* 331).

БЛУДОДѢЯНИЕ, БЛУДОДѢАНИЕ *с.* (цсл. блюудодѣяние) (розпуста) блуд, блудство: pellicat(us), us, блюудодѣяніе (1642 *ЛС* 304); Мѣрїа Магдали́на слеза́ми своїми з' скрѣхи серде́чнои походѣчими за блѣдодѣаніе, оумы́ла но́ги // спсительни и вло́сами ште́рла (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 906-907).

Див. ще БЛУДЕНА, БЛУДѢ, БЛУЖЕНІЕ.

БЛУДѢ *ч.* 1. (відступ від правильності чогось) помилка, діал. блуд: та(м) обачи́тъ велики(и) блу(д) ги(с)торико(в) и поето(в) (1582 *Кр. Стр.* 30 зв.); то южъ затѣмъ ви́днѣтъ, же для оуваровѣ́ннѣ // блюудѣ не на тигѣулы дѣх(в)ны́е, але на нѣто и(н)шого смо́трѣти ... трѣба (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 65-66); вмѣю(т) познати чѣдѣй блѣу(д), а свой зро́змѣти не могу(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 66); Прѣлестъ: Блѣдѣ, фѣлшѣ, омѣлка (1627 *ЛБ* 165); Обавляю́нсеа того, абы ... в' ты(х) щоденѣны(х) пабоже(н)ства(х), межн

моужа́ми ... замѣша́ніе не почѣлосѣ, з которого бы пото(м) блѣды и ѡ(т)стоу(п)ства шко(д)ливы́е оурусти могли (серед. XVII ст. *Кас.* 13); входити в блудѣ, упадати в блудѣ - помилятися: Ѡ бѣзѣ не смѣю читати, а нѣ мовити, бо про(с)тии люде входятъ в блѣдѣ, гдѣ глѣбоко речѣ слишать а не добре розѣмѣють (серед. XVII ст. *Луц.* 524); Соломо(н) ... борѣнѣчи цѣрквы ... пише(т) до глѣпы(х), которїи ... з дѣброго ... пора(д)кѣ насмѣва́ю(т)са и в' розма́йтые оупада́ю(т) блѣды (Вільна, 1596 *З. Каз.* 105 зв.).

2. (справи і вчи́ки, які суперечать вченню християнської церкви, є відхи́ленням від догматів православної або католицької віри) блуд, відступництво: Теды и ты, отче владыко, самъ звирхности своее, яко пастырь, того стеречи и того заборонити бытъ винѣнѣ, яко правый хрестиянинѣ, абы ся жаде́нѣ блудѣ въ християнстве не дѣялѣ (Володимир, 1583 *АрхїОЗР* 1/1, 175); а тои сѣ(л) и декре(т) бѣйїи не самы(м) дѣша(м) бе(з) тѣла, а нѣ пре(д) воскрѣсеніе(м) яко дѣдѣго блѣдѣ оучя(т) еретици тѣла, має(т) быти (Вільна, 1596 *З. Каз.* 8 зв.); Нехай на́мъ прѣто влады́ковѣ не замыла́ють очей, же церемѣ́нѣ на(м) цѣло заховали, кгда вѣра старожи́тної грѣческои, яко са вышей з' ихъ слѣ(в) показало, блѣдо(м) еѣ назва́вши, ѡ(т)стѣпїли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 43 зв.); патріархѣе всѣхъ чотырох столиц в рожны́е блуды, герезіе, отщепенства от православія вопадали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 55); Тамъ же ..., га́нѣчи е(г) млѣс' ги то́гѣ постѣпо́къ, же в' особѣ трѣхъ скѣмбѣнто́въ ѡ(т) цѣрквы не апробо́ваныхъ, всей цѣрквы востѣчнои ма́тце своѣи смѣлѣ и ва́жилъса ... ереси и блѣды задава́ти, ѡ(т)ѣхали (Київ, 1628 *Апол.* 3); блудѣ махуметанѣвъ - магометанство: Подѣбяный естѣ блюу(д) махѣметанѣвъ которые не прїймоую́тъ ведлю́гѣ наѣоуки своего алкорѣноу стѣ(х) причины и взыва́на, дѣпѣ блѣжнѣные (поч. XVII ст. *Проп. р.* 238); канцерский блудѣ - еретицтво: Бо тежѣ ты, яко проста́къ неукїй, не такъ имѣ доучае́нѣ, и не такъ ихъ канцерскіе блуды обличае́нѣ, яко Римляне (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 147).

3. Розпуста, перелюбство, блуд: ѡ(т) ср(д)ца бо помышлѣ́нїа злїи исхо́да(т) оубїйствѣа прелюбодѣ́ствѣа ... блюуды краде́жства и лѣживыи свѣдо́цства хоулы тыи поскверѣають чѣлка (1556-1561 *ПС* 70); Того

Див. ще **БЛУДЕНА, БЛУДОДЬЯНІЄ, БЛУДЬ.**

БЛУКАНЄ с. Блуканя: Скита́нїє: Блѣка(н)є, лазѣтво, тѣла́нїє (1627 ЛБ 114); е́сли са к' нѣмѣ не нае́рнемо, оста́тнєго опдѣ́нїа бо́ати, и роспа́чного по сво́ей во́ли блѣ́ка(н)а обавла́тиса потреба (Київ, 1637 УЄ Кал. 336).

Див. ще **БЛУКАНЄСА.**

БЛУКАНЄСА с. (стп. blakanie się) те саме, що **блуканіє**: тво́а ма́тка ... в' пдсты́но ... бѣ(л), скорбѣи, и выгна(н)а и блѣка(н)а са по свѣтѣ оутѣ́кати ... мѣла (Острог, 1598 Ист. фл. сш. 56 зв.).

БЛУКАТИСЯ, БЛУКАТИСЕ, БЛУКАТИСА дієсл. недок. 1 (ходити без мети і напрямку) блукати, попеві́рятиса, діал. блукатиса: Выше́дши тогды зъ овчарни своєє а блука́ючысе по пустыни, хто ся колвекъ натрафилъ ... не смотре́чы — е́сли пасты́ръ, албо волкѣ, облуканыє, приста́вали (Вільна, 1595 Ун. гр. 114); а дрѣ́гы(и) [сѣ́гъ] ... до(м) ѡ(т)нѣ́вскый ѡпоустѣ́вши по по́лю блука́ючиса, в дале́кую кра́йноу за́по(л) (ви́правлено на оды́но(л). — Прим. ред.) (поч. XVII ст. Проп. р. 288 зв.); а йжѣ [овечка] блука́ючиса заблѣ́дила, и не бли(з)ко и пелѣ́цію, але на го́ры и бескѣ́ды ... за́ше(л)ши (Острог, 1607 Лѣк. 28); Скита́юса: Блѣ́каюса, тула́юса, воло́чѣса, ѡблѣ́(л)жѣ́юса (1627 ЛБ 114); а кото́рыѣса и на лѣ́во вага́ют', и само́пасно блѣ́каю́т'са ... ты́ѣ тра́га(т), и са́мы(х) себе ... ѡшѣ́квива́ють (Київ, 1637 УЄ Кал. 128); за кото́рымъ побранем подданых, бы́дла подданых по кгру́нѣтах блукати се мусели (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV. 368).

2. *Перен. (переходити з предмета на предмет)* блудити: кло́бдкѣ споу́щєныи а(ж) до вѣ́й ѡ(ч)ны(х) ма́ю(т), абы взро́(к) блѣ́катиса ѡ(к)казѣи не мѣ́гъ (серед. XVII ст. Кас. 43);

(зводитися напівець) марнуватися, пропадати: не ты́лько се́рце и ро́уки, але и оуста ѡкроу́пнє затка́ли и зава́зѣли же моу́сат ... пре само́ую невда́чностъ, и абы са пра́ца ихъ дарѣ́ннє по свѣ́тѣ не блуока́ла, таковы(х) пра́гъ зане́хаѣи, и замолча́ти (Острог, 1606 Мол. 3).

3. Поми́лятиса: Старый календа́рь ... за́више спаня́ле, ставочнє и право своимъ торомъ иде́тъ, а новы́й свовол́ный е́сть и пусто́пашѣ ходи́тъ, бо сво́єю блудно́ю блука́етса ду́мою, а лега́вши и блудивши предся старому ся кланя́етъ, и кѣ́ нєму приста́етъ (Київ, 1621 Кон. Пал. 1174).

БЛУКАЮЧИЙСА прикм. Блука́ючий, мандри́вний. звѣ́зда блука́юча́са див. ЗВѢ́ЗДА.

БЛЪШІЙ див. БОЛШІЙ².

БЛЪШІЙ див. БОЛШІЙ².

БЛЫЗКИЙ див. БЛИЗКИЙ.

БЛЫСКАТИ див. БЛИСКАТИ.

БЛѢДО присл. Невира́зно, блѣдо: Бла́гѡ Не гара́здъ ... гнѣ́снє, не ѡхот́нє, блѣдо, сѣ́нє, що трѣ́пѣю фѣ́рбѣ ма́е(т) (1627 ЛБ 7).

БЛѢДОЖОЛТЫЙ прикм. Блі́до-жовтий: Кды сѣ́ннє все свѣ́тлое ѡболо́кы кото́рыє є́моу соу́(т) протѣ́вныє, вдарѣ́ючи, то(т) се́ми циркоу́(л) або по(л)ѡбрѣ́(ч) патма припра́вными фа́(р)бами, то є́(ст) тѣ́мночрѣ́юною, зеле́ною, жѣ́ттою, блѣ́дожо(л)то́ю, игна́цікто́вою ро(з)дѣ́лє́ный выво́ди(т) (поч. XVII ст. Проп. р. 270).

БЛѢДОСТЬ, БЛЕДОСТЬ ж. (про обличчя) блі́дість: ви́дѣ́ннє бо краси́ты тво́єє пре́мєна́етса оу блѣ́до́сть (1489 Чет. 61 зв.); блєдо́сть на твари, и на тили́и пля́мы жо́лтыє ста́ли (Володи́мир, 1596 АрхЮЗР 1/I, 487); кто ча́сто прѣ́мєлє(т) кори́цѣ в бра́(ш)и́гѣ или кто є́ѣ та(к) ѣ́сѣ ꙗ́ того блѣ́до́сть и(з) ли́ца выведе́(т) (XVI ст. Травн. 136 зв.); ѡ сла́(л)кѣ́й мо́й І́исє, гдє тво́а бо(з)ка́а до́бротѣ́, и прєсвѣ́тлогѡ Ли́ца краси́отѣ́; всѣ́ блѣ́до́стію вѣ́ страда́нїю твѣ́мѣ измѣ́нє́ннє (Черні́гів, 1646 Перло 99 зв.);

неяскра́вість, блі́дість: Па́пѣжѣ ... не за по́дло́сть сѣ́кнѣ́ и блѣ́до́сть и хитро́сть в' ге́рєти(ц)тѣ́ ѡсѣ́ди(л), але и(ж) крѣ́вє ... бра́ти не хотѣ́ли (Київ, 1619 Аз. В. 225); І́угог ... блѣ́до(с)т(ь) (1642 ЛС 259).

БЛѢДЫЙ прикм. 1. (про обличчя) блі́дний: блѣ́ды(и) ли́ца свои́ // показо́ую(т) (XVI ст. УЄ № 29519, 13 зв. - 14); мнѡ́гѡ тако́вы(х) по́стпико́(в) было́ кото́рыѣ́ дѣ́ла ... похва́лы по́стгачи, блѣ́дѣ́ю тѣ́врь оуказѣ́ги // змы́шлєла́и (Київ, 1637 УЄ Кал. 63-64).

2. (який дає слабке світло, слабо світитися) блі́дний, неяскра́вий: якъ поста́ свѣ́(л)чи(т), блѣ́да́а лоу́на до́ждѣ́ на(м) зна́меноує́тъ краси́на́а вѣ́тры тѣ́хїє готоує́тъ (поч. XVII ст. Проп. р. 270 зв.).

о ко́гѣ блѣ́дый див. КОШЬ.

Див. ще **БЛАДЫЙ.**

БЛѢДЫЙШИЙ прикм. в. ст. Блі́ді́ший: члѣ́къ трѣ́вѡжити и ста́ратиса ѡ ма́е(т)но́сть нѣ́ккды не перєста́єтъ ... и не́кѣ(л)ы збѣ́рати не перєста́є(т), ажъ

поки его самого конецъ зберётъ, прагнѣнье оуставичное терпѣтъ, мѣлостью срѣбръною зневоленый блѣдѣиши(м) на(д) злѣто бывае(т) (Острог, 1607 Лѣк. 127).

БЛѢДѢТИ дієсл. недок. Блѣднути, блѣднішати: кто болѣзни въ (до)моу без вѣдома по(д)ложи(т) по(д) главою венеди(к)та боуде(т) // ли потѣти здравъ бѣде(т), а боуде(т)ли блѣдѣти то оумре(т) (XVI ст. УТ фотокоп. 3-3 зв.).

БЛѢСКЪ див. **БЛИСКЪ**.

БЛѢХАРНА ж. (стп. blichamia, blechamia) (приміщення, де здійснюється вибілювання полотна, воску) білильня, діал. бліховня, бліх: Блѣлілница: Блѣхарна, албо прачка (1627 ЛБ 13).

БЛѢХАРСКИЙ прикм. (стп. blicharski, blecharski) пов'язаний з вибілюванням полотна, пряжі, воску і т.ін. дерево блѣхарское див. **ДЕРЕВО**.

БЛѢХАРЬ ч. (стп. blicharz, blecharz) (той, хто вибілює полотно) білильник, діал. бліхар: Блѣлілникъ: Блѣхаръ (1627 ЛБ 13).

БЛЮВАНЄ, БЛЕВАНІЄ с. Блювання: Не впадѣте бра(т)е оу скарєдное блевание (1489 Чет. 332 зв.); Вокєрь: Порѣжній, або распороше(н)є, а(б) в' выверже(н)ю, блюва(н)ю (1627 ЛБ 195).

БЛЮВАТИ дієсл. недок. Блювати: вєрѣла ... корєнь пре(ди)реченныя травы ... пріато ве(л)ми пристои(т) тѣмъ кои кровью блюю(т) (XVI ст. Травн. 217); Та(к)же кто въ събѣ яствоу или питіє не оудрѣжи(т) блѣе(т) яжъ ги(л) (зам. дяги(л)). - Прим. ред.) боуде(ш) з(д)равъ (XVI ст. УТ фотокоп. 4).

БЛЮВАТИНА, БЛЕВОТИНА ж. 1. Блювотина, блювота: Та(к)же кого тра(с)ца дрѣжи(т), то оувари чо(р)нобы(л) тѣплю пии, кды має(т) оухопити, то выиде(т) блюватиною а(л)бо задо(м) (XVI ст. УТ фотокоп. 11); Блевѣтина. Vomitus (1650 ЛК 428).

2. Перен. Грѣховність, нечестивість: Хс̄ насъ омыл' кровью своєю ... и ѡ(т)новлєніє(м) Ст̄го Дх̄а не вертаиможъ са засъ на своѣ блевѣтины (Київ, 1637 УЄ Кал. 780).

БЛЮДЕЧКО с. (маленьке блюдо) блюдечко: Блюдечко. Patella. Scutella (1650 ЛК 428).

БЛЮДНИЙ прикм. Який стосується блюда: patinagi(us), бл(ю)дни(й) (1642 ЛС 302).

БЛЮДНИКЪ ч. Посуда, черпак: tqua, блюдникъ, сосудъ, ѡполоникъ (1642 ЛС 404).

БЛЮДО с. Велика миска, блюдо: Егда ... заклаєть Агнець бѣжій, то єсть просфѣурѣ не хлѣпецъ ножи(ч)ками ѡбрѣзоуетъ крѣжѣкъ, но по дѣйствѣ писма стога, Копіємъ рѣжеть и на блюдѣ покладаєть (к. XVI - поч. XVII ст. Кн. о лат. 122); Паница: Блюдо (1627 ЛБ 80); gabaia, блюдо глубокое (1642 ЛС 205); Блюдо. Patina (1650 ЛК 428).

БЛЮДЦЕ с. Блюдце: Дѣскоць, або лавѣда ... Блю(д)це, жертѣвни(к) малы(и) (1627 ЛБ 201); catinellus, блю(д)це (1642 ЛС 115).

БЛЮДѢНІЄ с. (цсл. блюдение) нагляд: англ̄ ѡдинъ власть принялъ ѡ(т) ба̄ блюдѣние строєнию зємыномѣ (1489 Чет. 75 зв.).

БЛЮЖНЕНЬЄ див. **БЛЮЗНЕНЄ**.

БЛЮЖНѢРСТВО див. **БЛЮЗНѢРСТВО**.

БЛЮЗНЕНЄ, БЛЮЗНЕНІЄ, БЛЮЗНЕНЬЄ, БЛЮЗНЕНЬЄ, БЛЮЖНЕНЬЄ с. (зневажання чого-небудь святого, високого) блюзнірство, огида: мл(с)тивый сн̄є и бж̄є мои ... зошли на ма̄ тѣмрть горкоюю. ажъ бы(х) бо(л)ше ... бе(з)сты(д)наго блюзненія ... и гню(с)наго жидовьскаго не слышала (II пол. XVI ст. Проп. Д. 11 зв.); хдлєніє, пога(н)бєнє, блю(з)нє(н)є (1596 ЛЗ 84); О, несяде! Блюженіє тамъ было, не клятѣ! (Вільна, 1597 РИБ XIX, 322); оказанье неви(н)ности на̄шеи ... котѣроую тотъ пѣса(р) ... ѡбмоває(т), на на(с) виноу валачи, намъ ... глѣпство, блю(з)нєнє, смѣлость, и вшєте(ч)ность безбо(ж)ноюю ... приписѣючи (Острог, 1598-1599 Апокр. 4 зв.); на котѣрѣю [правдоу] не з' пѣсма С. анг̄ в' дх̄ѣ крѣтости, анг̄ в' чистотѣ язѣка ѡ(т)повѣда(т), але злоречєніє(м) ... и блюзненіє(м) яко звѣкли ѡбезстѣда(т)са нагани гѣднѣю свою показати смѣлос(т), а ѡ(т)то(л) ... зводителъ сѣтъ (Київ, 1620-1621 МКСВ 35); Хдлєніє: Поганбє(н)є, блюзнє(н)є (1627 ЛБ 145); з' чл̄ка досконѣлого вызлѣтса чл̄къ старій, и носит' ѡдѣнє Кролєвства тѣмнѣстїй, шатѣ блюзнєнє, // невѣрства, ... лѣкомства (Вільна, 1627 Дух. б. 18-19).

БЛЮЗНЕРСКИЙ див. **БЛЮЗНѢРСКИЙ**.

БЛЮЗНЕРСТВО див. **БЛЮЗНѢРСТВО**.

БЛЮЗНЕРЦА див. **БЛЮЗНѢРЦА**.

БЛЮЗНИВЫЙ прикм. Блюзнірський: то(т) ... чл̄къ, много лѣдїй звѣлѣт своєю ... зрадлївою а блюзнивою мѣвою на свою стрѣнѣ (Львів, поч. XVII ст. Крон.

10 зв.); В' остатныѣ дни настанѣтъ часы небе(з)-пѣчныѣ, бо бѣдѣтъ люде самолюбцы ... пѣшны, блюзны-вы, родичомъ непослѣшны (Київ, 1637 УЄ Кал. 1017).

БЛЮЗНИРСКИЙ *див.* **БЛЮЗНѢРСКИЙ**.

БЛЮЗНИРЦА *див.* **БЛЮЗНѢРЦА**.

БЛЮЗНИТЕЛЬ *ч.* (*стп.* bluźnicieł) те саме, що блюзнѣть: Не были пастырами нашими, ани суть, але блюзнители и зводители (1603 *Пит.* 100).

Див. ще **БЛЮЗНѢРЦА**.

БЛЮЗНИТИ, БЛЮЗНИТЬ *дієсл. недок.* (кого, що, на кого, на що і без додатка) богохульствувати, блюзнити, ганьбити, знеславлювати (кого, що): Та(к)же оного окроу(т)ного сен'нахерима, кторый добываючи мѣста іер(с)лима блюзни(л) іма бжі(є) (Львів, 1585 УЄ № 6, 5 (на полях); На которое постановеніе безстудне и безчестіе блюзните на станѣ патриарышески(и) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142); Наконецъ - волно Пана Бога блюзнить (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 144); Надто еще блюзнилъ, ижъ тѣлю Христосъ Господъ нашъ не едноистное принялъ (1603 *Пит.* 4); За што онъ на патриарху блюзнилъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 473); шатанъ в' тѣлѣ лю(д)скомъ живѣчи, той бѣдѣтъ блюзнити Бга (Чернігів, 1646 *Перло* 137 зв.).

БЛЮЗНИТИСЯ *дієсл. недок.* (через кого) Спотворюватися (ким): И многіи пойдутъ вслѣдъ ихъ нечистотъ, презъ которыхъ дорога истинная блюзнитися будетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 315).

БЛЮЗНѢРСКИЙ, БЛЮЗНЕРСКІЙ, БЛЮЗНИРСКИЙ, БЛЮЗНѢРСКІЙ, БЛЮЗЪНѢРСКІЙ *прикм.* Блюзнѣрскій: людъ посполитый ... привлащивши собѣ врадъ пастырскій, писмомъ // Божымъ ширмуютъ ... и на свое блюзнерскіе и хвалшивые потвары оборочають (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 116-117); виде(л) є(с)ми неве(с)ту котораа сѣдѣла на че(р)воно(м) зверати по(л)ну име(н) бло(з)ни(р)ски(х) (XVI ст. *КАЗ* 643); на свою велемудрость уфаючи, упаль, блюзнѣрскіе мовы о Христѣ Збавителю нашемъ отригнулъ (1603 *Пит.* 55); обридливость есть, идолопоклонѣніе всѣгосвѣтнее; чары нечистота блоудовъ, имена // блюзнѣрскіи: о́наа х́дла и злоречѣніе на х́а с́на б́жего (Почаїв, 1618 *Зерц.* 32-32 зв.); Котѣрое розмѣніе не то́лько фалшивое, але и блюзнѣрское, и великое оклеветаніе, // на́продъ са́момъ

Сно́ви Б́жемо ... кривдо́ чини(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 294-295); Х́длный: блюзнѣрскій (1627 *ЛБ* 145); Два ма́ти ... на тѣхъ пла́че, котѣрыє ... язы́ками блюзнѣрскими, яко но́гами скве́рными то́пчѣтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 96 зв.).

Див. ще **БЛЮЗНАЧИЙ**.

БЛЮЗНѢРСКО *присл.* Зневажливо: Не зневажилъ Х(с)а котѣрый са его пыталъ, а́нѣ блюзнѣрско з' възга́рдою є́мо // ѡ(т)повѣ́дѣл' (Київ, 1637 УЄ Кал. 240-241).

БЛЮЗНѢРСТВО, БЛЮЖНѢРСТВО, БЛЮЗ-НЕРСТВО, БЛЮЗНЕРѢСТВО, БЛЮЗНѢРЪСТВО *с.* Блюзнѣрство: написано єсть все твое ла́ко(м)ство все сѣро(в)ство, и бло(з)нѣрство и чародѣ(и)ство (Вільна, 1596 *З. Каз.* 79); х́дла, га(н)ба, бло(з)нѣрство (1596 *ЛЗ* 84); Бо ведай, ижъ каранья Божого не уйдешъ за тые блюзнерства свое (Вільна, 1599 *Ант.* 947); са(м) па́нъ правди́ве дале́ко пере(д) ты(м) герети(ц)кое блюзнѣрство стро́фѣючи и д́ха ст́го достро́йность ... захо́воуючи оуве(с) спо(р) и во́нпливо(ст) ты(м) прида́тко(м) розва́зѣтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 147 зв.); а ты, Скарго, ... люде́й ... шкалю-єш, гониш, ... глупы́ми зовєш и блюзнерства потварные смышляєш (1608-1609 *Виш. Зач.* 221); Благословенный абовѣмъ то разоритель и преступ-никъ, который набудованыи презъ себе на маестать Божій блюзнерства, блуды и ереси разоряєтъ (Дерманъ, 1628 *КМПИ* I, дод. 321); Ѡ(т) Кѣ́рени злѣго, гнѣ́во вѣ́твиє. Блюзнѣрство, прокли́на́ніє, я́рость, гнѣ́во (Львів, 1645 *О тайн.* 56); если(с) кни́гъ ерети́цкихъ не чита́лъ и ѡ́ныхъ блюзнѣрскои на́дки не слѣ́халъ, и не бы́лєсь по́водомъ до похвалѣ́на ихъ блюзнѣрства (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 908); та́къ мо́ви(т) є́зекі́а, днѣ́ ско́рби и ля́янъа и блюжнѣрства днѣ́ о́ей (серед. XVII ст. *Хрон.* 345).

БЛЮЗНѢРЦА, БЛЮЗНѢРЦА, БЛЮЗНЕРѢЦА, БЛЮЗНѢРЦА, БЛЮЗНѢРЦА *ч.* (*стп.* bluźnierca) те саме, що блюзнѣть: Коротко мовечы - найспроснѣйшымъ геретикомъ и блюзнерцомъ имени Божого вольно о poradку своемъ погиселномъ промышляти! (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 115); Х́длникъ, бло(з)нѣ́рца (1596 *ЛЗ* 84); Х́длникъ, вредѣ́й, и скве́рнѣ́й инаго́ сла́во, блюзнѣ́рца (1627 *ЛБ* 145); Блюзнѣ́рцею Каіа́фъ смѣ́ле называ́єтъ Ѡдѣ́ные безро́зѣмный на собѣ ша́рпає(т) (Львів, 1631 *Волк.* 7);

г(с)дь ... рѣклъ до Мѡ(и)сѣа мѡвечи: вѣведи блю(з)-нирцѣ за обѣзѣ, а нехай взлѡжати вси ... рѣки свои на гѡловѣ и нехай егѡ оукаменѣють весь людѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 125).

Див. ще БЛЮЗНИТЕЛЬ.

БЛЮЗНѢРЪ, БЛУЗНѢРЪ ч. Блюзнѣр: але так мовили ... яко нѣгѣшній блюзнѣреве кѣторый то потаеменѣ и хвалшивѣ ловати цѣлѣю ноцѣ въ блоудѣ своемѣ менѣючи // сѣти свои на тѣи оубогии рыбы то є(ст) на люди простѣи (XVI ст. *УС триг.* 97-98); ту павел на ден судный заплатѣ ѡчекиваетѣ, а не зараз по смерти, як блюзнѣре блюзнят (поч. XVII ст. *Вол. В.* 89); Тое жѣ ся и тѣмъ теперешнимъ геретикомъ, блюзнѣромъ ... паглая згуба и помста страшная конечнѣ стати муситѣ (бл. 1626 *Кир. II.* 26).

Див. ще БЛЮЗНИТЕЛЬ, БЛЮЗНѢРЦА.

БЛЮЗНѢРЦА *див. БЛЮЗНѢРЦА.*

БЛЮЗНѢРСКІЙ *див. БЛЮЗНѢРСКИЙ.*

БЛЮЗНАЧІЙ *прикм.* Те саме, що блюзнѣр-ский: видѣле(м) єздитѣ инѣсдорѣгателя бл(ю)значого (1599 *Виш. Кн.* 215).

БЛЮСТИ *дієсл. недок. (цсл. блюсти)* (кого від чого, чого) оберігати, охороняти (кого від чого, що): Тѣ(м)же блоудѣте правослѣвнїи ѡ(т) тоє трѣгїзны дѣти твои (1596 *Виш. Кн.* 227 зв.); Сѣти ... ѡ(т)цы ... на пѣрвомѣ вселѣнско(м) собѡри ... оустѣвили пасхѣлію и лѣнное течѣніє, блоудѣще ѡписно канѡна Ап(с)глскагѡ речѣннагѡ (1621 *Кон. Пал. (Лв.)* 27).

БЛЮСТИСА *дієсл. недок. (цсл. блюстиса)* (кого, від кого) оберігатися, остерігатися (кого): Блюдѣтєса ѡ(т) псовѣ и злы(х) дѣлателе(и) то є(ст) лжеименны(х) пѣстыре(и) (1598 *Виш. Кн.* 309); Блюдѣтєса // псовѣ, и яже по сїхъ: да не сѣ тѣми ѡсѣдїшиса (Львів, 1642 *Жел. II.* 4-4 зв.).

БЛЮСТИТЕЛЬ ч. (*цсл. блюститель*) (*той, хто піклується про непорушність, недоторканість чогонебудь*) охоронєць: кр(с)гѣ скорѣбашци(м) оугѣшитє(л). ч(с)тнымъ вдовица(м) блюститєль (1489 *Чет.* 21 зв.); Смирє(и)пы(и) Исаия Болюба(и) Нарєчє(и)пы(и) Єп(с)пѣ пастѣпца и блюститє(л) єп(с)пий Львовскои Гали(ц)кои и камє(и)ца подо(л)скагѡ (Львів, 1607 *ЛСБ* 408, 1).

БЛЮЩОВІЙ *прикм.* Плющовий: hederaceus, блющови(и) (1642 *ЛС* 215).

БЛЮЩЪ ч. (*Hedera helix L.*) плющ, *діал.* блонц: Смілакє, Блю(щ), ѡпи(х), сѣплєтає(т)сѣ дрѣвѣ (1627 *ЛБ* 233); блонц зїля (I пол. XVII ст. *Сем.* 50); hederā, блющѣ, кикѣ (1642 *ЛС* 215).

БЛЯДОСЛОВІЄ с. (*цсл. бладословіє*) бладослѣв'я, бладомовство: без мала не всѣ бы турчилиє, ибо истинно, яко в Лядской земли папы римскагѡ титулы ... и поганєских наук бладословіє рускагѡ народа з благочестивой и православнои вѣры в прелєсть латынскую мало не всѣх выкрало (1608-1609 *Виш. Зач.* 219).

Див. ще БЛАДОСЛОВСТВО.

БЛЯДОСЛОВНЫЙ *прикм. (цсл. бладословный)* лихослѣвний, розпусний: яко та девица не была ни солнцѣ, ни злато ... а вжды, слабоумна, тоєй смачной лжи увѣрила, и во похвалном смаку бладословном увязла (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 164).

Див. ще БЛАДИВЫЙ.

БЛЯДОСЛОВЪ ч. Лихослов: morologus, юродо-словѣ, бладословѣ (1642 *ЛС* 273).

БЛЯДЪ, БЛАДЪ ж., ч: (*цсл. бладѣ*) 1. (*народже-ний поза шлюбом*) безбѣгченко: Блядѣ. Spurius Illegitimi tori filius. Nothus (1650 *ЛК* 428).

2. Блаєнь: incertus, бля(л), кощунѣ, шутѣ (1642 *ЛС* 234).

3. Брєхня, обман: таа лжа: Клѣмство, блѣдѣ, лганьє, баламѣгна (1627 *ЛБ* 59).

БЛЯХА, БЛАХА ж. 1. (*стп. blacha, сви. Blech, нєн. Blech*) (*металєві листи*) бляха: блѣ(х) старыхъ сви(и)цовыхъ ... пѣгїкарѣ взалѣ на шроты (1552 *ОКан.* 3. 21); А потомѣ на церковь, гдємъ я былѣ сє зачинилѣ, до мене штурмующы, ... стрєляли, башню на церкви бляхами побитую и мурѣ побили (Луцк, 1597 *Арх.ЮЗР* 1/VI, 158); Те(с)ли Ма(р)цинови що поправи(л) ваза(и)є на дзво(и)ници и блѣхою побил(л) далємъ злоты(х) ѡ(с)мѣ (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 7); Оучинишѣ тѣжѣ два посїлы до олгара з дѣрева пєгї-ючогѡ, котѡрии ѡ(т)пѣравишѣ блѣхами мѣдѣанныи (серед. XVII ст. *Хрон.* 104 зв.).

2. Металєві листки з дорогонїцного матеріалу (золота, срібла): дал на нєго оправити блѣху срѣбнѣ

(Вільче, XVI ст. *Свещ.* 73); И бѣго бѣвѣмъ кіота, и Херѣвѣмѣ(в), и блѣхи золотѣи, на котѣрой былъ написанъ образъ знаменїа ... не зламалѣ Царѣ Іезекїа (Київ, бл. 1619 *О обр.* 56); ев(г)ліе дрѣкованѣе ... е(д)на сторона в назве(р)ху среброзлѣгѣстою бляхою ѡкрыта (Львів, 1637 *Інав. Усп.* 2); Бляха. *Lamina. Effutio* (1650 *ЛК* 428).

3. Металева пластинка, що служить прикрасою: ты ... взялес ... чотыри бляхи сребреные, чотыри крижики сребреные (Володимир, 1620 *ЧИОПЛ* XIV-2, 92); фело(н) ... на рамени бляха ... фѣгѣры воскресения хѣа (Львів, 1637 *Інав. Усп.* 53); ко(ж)дий мѣлѣ не(!) челѣ золотую бляхѣ, на которой було написано еврей (серед. XVII ст. *Луц.* 546); блѣха бѣде зѣвжды на челѣ еѣо, абы имѣ былѣ мл(с)гивѣ г(с)дѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 106).

4. Виріб з металу: Пото(м) же викрадено, де(и), школу жидо(в)скую в которо(и) украдено бляху сребреную (Житомир, 1583 *АЖМУ* 53); накладѣ церковный: евангелїе, злотоглавомѣ крытѣе, ... бляхѣ пять, келихѣ циновый, образѣ, зѣвѣ (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/1, 205).

БЛЯХАРЬ ч. Бляхар: Бляхарь. *Bractearius* (1650 *ЛК* 428).

БЛЯХМАЛЪ ч. (*стп.* *blakmal, blachmal, нім.* *Blachmal*) посріблена або позолочена металева пластинка: в корѣ(н)це тры камы(ч)ки вписекѣ бля(х)малѣ з шме(л)це(м) взоры(с)го, с пуклѣ(м) и гво(з)дко(м) (Львів, 1637 *Інав. Усп.* 49).

БЛЯХОВЫЙ *прикм.* Те саме, що бляшаний: за зброю одну бляховую осмѣ коп грошей (Луцѣк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 184); Пахоло(к) га(в)рылю семени(ч) на не(м) зброя бляховая (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 91); погорѣли ... ку тому золотѣ ... зброи бляховые (Володимир 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 125); передо(м)ною возны(м) ... кнѣгнн ку(р)пѣская ѡказовала ... збро(и) бляховыхѣ две (1578 *ЖКК* I, 121).

БЛЯШАНЫЙ *прикм.* (*який зроблений з бляхи*) бляшаний: з столпѣцевы(х) брако(в), котрыє в бляшаной пѣнїцѣ сѣгѣ выбралѣ(м) лѣпнїихѣ (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 1 зв.).

Див. ще **БЛЯХОВЫЙ**.

БЛЯШКА, БЛЕШКА ж. 1. (*дуже тонкий*

металевий лист) бляшка: *bractea*, бляшка (1642 *ЛС* 104); Бляшка. *Bractea* (1650 *ЛК* 428).

2. (*металева пластинка, що служить прикрасою*) бляшка: евангелїе на престолное, на нем бляшок сребряныхѣ пят (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288); запѣна ѡколо же(р)товника сѣгѣковаѣ з е(д)вабѣмѣ и бля(ш)кою шитаѣа (Луцѣк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 270); фело(н) на зелено(м) полю га(т)ласово(м) ... на задѣ бляшка ... зѣ фѣкѣгѣрою вседе(р)жителя (Львів, 1637 *Інав. Усп.* 54); епетрахе(л) не(н)дзовы(и) з бѣлоу блѣ(ш)кою (Львів, 1643 *Інав. Усп.* 54).

БЛАДЕНІЄ с. (*цсл.* *бладение*) лихослѣв'я: Лихослѣвїе: Бладѣнїе (1627 *ЛБ* 58).

БЛАДЫВЫЙ *прикм.* Те саме, що блядословный: Бѣдсловный: Любѣпѣтннй, Бладѣвыи, то єсть велерѣчѣвыи, цакавыи, нагрѣгѣ (1627 *ЛБ* 152).

БЛАДНА ж. (*цсл.* *бладна*) бредня, обман: Тут ѡбличаѣтсѣ проклѣтая бладна папѣжская и их лживыхѣ философѣвъ, що бладут, иж зѣмла посредѣ неба а неѣо як яйцѣ ѡколо зѣмли (поч. XVII ст. *Вол. В.* 101).

БЛАДОСЛОВЕЦЪ ч. Пустомѣля, базїка: Оба(ч) то и са(м) бладослѣвѣе сѣбо(р) толѣганскїи, що бы(л) ро(к) уз, иже были добрыи папѣже чѣбѣ на тво(м) сѣборѣ ѡставїли. слѣгамѣ црѣковны(ч) жены имѣти (к. XVI - поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 95).

БЛАДОСЛОВИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* *бладословити*) 1. Лихословити: Бладѣоу: бладослѣвлю, брѣдѣжоу (1627 *ЛБ* 11).

2. Базїкати, пустословити, теревенити: Смѣхослѣвно: Бладослѣвлю, жарѣдо, кѣнїгѣдо, мѣчѣ (1627 *ЛБ* 118).

БЛАДОСЛОВСТВО с. Те саме, що блядословіе: сѣтїи ... ѡпїи ѡбѣчивннїи пали(н)ство и блѣдосло(в)ство арїево ... мою(ж)не сѣтїи и(з) правослѣвннѣ(м) црѣмѣ конѣстантїно(м) (Львів, 1585 *УС* №5, 161 зв. (на полях)).

БЛАДЫЙ *прикм.* (*стп.* *blady*) те саме, що блѣдый: Та(к)же кто є(ст) бладѣ(г) лица пїи боуквѣцоу ѡуваривннїи з вїно(м) (XVI ст. *УГ* фотокѣп. 8).

БЛАДЪ *див.* **БЛЯДЪ**.

БЛАСКЪ ч. (*стп.* *blask*) 1. Лиск, блиск: Чи(м) же маѣо(т) вѣстѣчннѣ дѣховннѣ(є) ... маѣлодѣшествоваѣти, ижѣ конѣ(и) не маѣо(т) срѣбро ѡуздннѣ(х); але маѣо(т) слѣпѣе быстрѣйннѣ бѣго(м) ѡу ве(с) днѣ свѣтачїи своѣо свѣцѣоу

не маю(т) сребра и злота блáскѣ але маю(т) лѣнѣ
свѣта́чою (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223);

перен. Слава: хвала, честь... повага. Мета(ф):
ясно(ст), блáск', льснѣньє, або гóдность (1627 ЛБ 115).

2. (сѣво, сіянія) блиск: бѣдѣмъ славоу свѣтлости въ души пріймѣють хр(с)тіане: а темноти, не терпачи бласкѣ свѣтлости, олснѣвши ѡ(д)бѣгаютъ (Вілына, 1627 Дух. б. 363); Свѣтлый прѣмѣнь сѣнчій, всѣ(х) оувеселаетъ, Гды на зѣмлю бласкѣ ясны(и) зъ Олимпѣ спѣшае(т) (Київ, 1632 Євх. 302).

Див. ще. БЛИСКЪ.

БЛАСТИ дієсл. недок. (цсл. бласти) верзти дурний, плести нісенітницю: Тут обличається проклатая бладна папѣжская и их лживых философовъ, що бладут, иж земля посредѣ неба а небо як яйцо околю земли (поч. XVII ст. *Вол. В.* 101).

БЛАХА див. БЛЯХА.

БЛАХОВАНЬЙ прикм. (стп. blachowany) (з плямами іншого кольору) перістий: того(ж) для $\omega(t)$ лі-
чить кбзы и бвыц и барапы пэстроє и блахованое ...
бáрвы ... $\omega(t)$ далѣ в рѣки сыкомѣ своимѣ (серед. XVII
ст. Хрон. 46 зв.).

БО¹ спол. (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення, приєднує підрядну частину причини до головної) бо, тому що: А на квитанцяхъ не масмъ въ него никому давати съ того мыта Нашого, нижли маєть панъ Бонарь доброволню тое мыто держати и платъ съ него ... на собѣ брати, бо вже Шамакъ ... Намъ за тое мыто // заплатилъ (Краків, 1507 *РЕА* I, 69-70); И вже я не маю з ыншимъ ни с кимъ ѿ тое имѣне торгѣ дѣлати, ани его продати ..., бо вже есми тое имѣне на вѣчность князю Федору продал (Вільна, 1540 *AS* IV, 264); А з ыгышоє стороны ѿтъ места а ѿтъ поля пристѣпъ до замкѣ ро(в)но яко по столѣ бо горы тамъ подъ тою стеною ѿтъ поля двышки то(л)ко два сажни и локоть (1552 *ОЧерк*. З. 35); а онъ тое оуслышавъши засмоутилса вѣлми бо бы(л) велъми богатъ (1556-1561 *ПЄ* 301); мы и(х) заса пѣ(с)тимо до ва(с), ѿ(д)но што бы мели голоса добрини, бо и(с) переми(ш)ля тако(ж) до на(с) посланы сѣ(т) дякове на надкѣ (Сучава, 1558 *ЛСБ* 24); За што ... покорне просимъ, жебы Ваша Милост тѣт до нас зъехати рачил ..., бо намъ без Вашей Милости самим

трѣдно са боро(т) (Вінниця, 1569 AS VII, 324); тоє
ро(з)граниче(н)є ... не єсть слушне, бо ... тоє
розграниче(н)є єще в то(т) часъ было, кгда ... єще
воево(д)ство Волю(н)ское ... до Великого кнз(ств)а
Литовско(г)[о] палежалю (Житомир, 1584 АЖМУ 92);
мы тѣ(ж) не хоче(мъ) того ѡ(т)пустити босмо єго
споле(ч)не при(и)мили (Рогатин, 1591 ЛСБ 162); я
та(м) бы(л) поневоли бо на(м) казано (Черниця, 1608
ЦДІАК 11, 1, 5, 31); Плѣчѣс, бо южѣ далѣй вамъ
бѣдѣтъ слѣжити (Луцьк, 1628 Андр. Лям. 7);
Щасливѣцѣ єсть на(д) иных ... Астронѡмъ, бо ѡнъ
пѣршій позналъ Бѣга вѣ тѣлѣ (Київ, 1632 Єах. 297);
ставься панъ воевода Ѡськольски(и) того причину
бо ѡнъ кѡпыцѣвъ напи(х) ... забравъ (Переяслав, 1650
ЦДАДА 124, 3, 38);

(зі сполучником на другому місці) бо, тому що: Душа
 отповѣдаєть ему вєлми жалобне; Богъ бо такъ хотѣль
 кого оиѣ милуєть, того и казнити тоутъ, на томъ свѣтѣ
 (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55); хс̄ ... лицемѣрника(ми)
 таковы(х) пазываючи, вѣдає(т) бо злочинство и(х)
 (Львів, 1585 УЄ № 5, 678 зв. (на полях); Да не возми
 ниhto сихъ словъ ложю, но вѣруй, истина бо єсть все
 (поч. XVII ст. *КЛ* 83); Але ты правовѣрны(и) писмѣ
 слш(в) ... выстерѣгайса: слова бо ихъ на(д) олѣй
 маісткій (Київ, бл. 1619 Аз в. 316); казали ... абы ввели
 цѣвѣю ... предѣ цѣа ... абы оказалъ вси(м) людемъ ...
 сличность єи, вельми бо красна была (серед. XVII ст.
Хрон. 377);

(*приєднує вставні речення*) бо, тому що: А такъ заєддавши на намовѣ оу фера́ри ... оу флоре́нції (бо з' фера́ри дла повѣтра ви́ехали) ... мно́гіє артикѣлы до спорѣ ... съборовали (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 37 зв.); Однакъ кгда юж тот тиран утверди́лъ свое па́нство по часѣ, же Константино́поль пусть бы́лъ (бо Кгрекове розбѣглися были), забрал поганин лю́д до купы (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26); И розобравши стѣнѣ, бо бы́лъ вхо(д), до себе загоро́ди́тъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 85); 12 терти́ць оли́ховыхъ на лок(т) 6 кожда́я: за ѡдѣна(и)ца(т) платечи (бо ѡ(д)ну дарова(л) хлю(тѣ) (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 5); Позво́ляю (бо́сь го́денъ) про(д)кѣй в' то́мъ Кле́сино́тъ, Присто́и(т) абы́сь слѣджи́ль ихъ та́къ свѣтло́й щю́тъ (Київ, 1632 *Євх.* 292).

2. (приєднує речення причини до попереднього контексту) бо, тому що, адже: Прото ваша м̄лсти рачте вдилати справедливост мешчанинѣ вашемѣ бартышѣ, ... абы сѣ емѣ вдилала заплата ѿ того коснарѣ, аби не бил шкоден. Бо и ваша м̄лсти знаете, аж бил нам должен тотъ коснар (Гирлов, 1513-1515 *Cost. DB* 509); Кгды бы ты(ж) хлопе(и) во еди́нь днѣ до шко́лы ходи́ть, а дрѣ́ги(и) де́нь занедбаваль ... тако(г) бо(л)ше не при(и)мати. Бо и ба(р)вѣрѣ кгды хоро(г) во еди(н) днѣ лѣчи(л) а в дрѣ́ги(и) занедба(л), мѣсто злѣче(и)я в болшую бы хоробѣ его приправи(л) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 6 зв.); Не дивѣ теды, же се съ ыновѣрцами, зѣ геретыками на насъ списують, бунтують! Бо не толко брати своее, але и матеры, оное милое церкви светое правдивое, одбѣгають (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 117); боязливыми и трѣвожливими всѣ(х) и́ле естѣ по(д) звѣрхностю твоєю оучи́нишѣ. бо якѣ правди́вого ч̄лка мо́ва мило́(м) оу люде́й бы́ти чи́нитѣ, такѣ лживое, и зрадли́вое ... до ненависти оу всѣхъ лю́дй прино́дитѣ (Острог, 1614 *Тест.* 154); Слѣ́ха(и)те́жъ вы жи́выи, в̄мѣрлого мовы, А оумира́ти вѣ ко́ждый ча́сь будѣте го́товы. Бо то ро́зѣмъ, то м(д)рстѣ, побѣ́жне то́гъ жи́ти, Кто ся хо́четѣ вѣ́чного ца́рства до́слѣ́жити (Київ, 1622 *Сак. В.* 51); Бѣ́дмо та(к) мл(с)рдными яко тьи мѣ́щане кото́ры(х) мно́го было, и ви́и(т)и́и прова́дили того с̄па вдови́ного, и ре́вне плакали с̄мрти его, и сиро(т)ства тои вдовы. Бо може(т) быти та(ж)ш̄и́и жа́ль яко гды снѣ в̄мре(т) а до того еди́на(к) (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 102); мае(т) бы́ти ро(з)но́е ы́ноче(с)ко́е о́дѣ́ннє, жебы ... было в̄ всѣ(х), во все(м) є(д)на́кое и є(д)носта(и)но́е. Бо що ко(л)ве(к) ... в̄мысли(т) и по́важи(т)са́ в̄подобати собѣ́ еде(и) ... чо́го а́гѣ́ было вѣ́ ужива́но; то все або на(л) потре́бѣ є(ст), або з пы́хи по́ходѣ́чеє (серед. XVII ст. *Кас.* 3 зв.).

3. (виступає компонентом складного сполучника понеже бо) тому що: И не поклоняются еретики теперь иконе Ис Хри́стове, понеже бо не смѣ́ють, и́жъ маю́ть печа́ть а́нгтихри́стову на ру́це право́и и на челѣ́ (Супрасль, 1580 *Пис. пр. лют.* 53).

4. У знач. присл. Тому: Припоу(т)никѣ є(ст) зе́ліє вельми добро, бо не дармо его зову(т) припоу(т)ни́ко(м) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 1).

Див. ще **ИБО**.

БО² част. (підсилювальна) же, ж, бо: Ничого бо н̄гѣ не є(ст) скры́того што бы не мѣ́лю ѡ(т)кры́то быти (1556-1561 *ПЄ* 272 зв.); всякое бо дерево которое не родит плода доброг̄ выроубовуют его и на ѡгон мечоут (Володимир, 1571 *УЄ вол.* 50); прокла(т) бо вса(к) твора(и) дѣла г̄на съ небрежение(м) (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); Лѣ́гыше бо ва(м) бе(з) вл(д)кѣ́ і бе(з) попо(в) ѡ(т) д̄яво́ла поставле́ны(х) до ц̄ркви, ходи́ти и правосла́віє храни́ти, не(же)ли съ вл(д)ка́ми і по́пами не ѡ(т) б̄га́ зва(и)ны(ми) оу ц̄ркви быти (п. 1596 *Виш. Кн.* 225 зв.); еди(н) бо є(ст) бе(з)стр(с)те(н), и бе(з)грѣ́шенъ, вѣ кото́рого жа́днаа ле(ст) не поста́ла вѣ о́устѣ(х) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223); Мови́тъ бо са́мъ Хри́сто́съ, и́жъ съ ка́ждого сло́ва поро́жного, кото́рое если мови́ти бу́дуть чело́вѣци, да́дут ли́чбу зѣ небо вѣ де́нь судный (1603 *Пит.* 60); всяк бо чело́вѣк ло́жъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); Пойдѣ́ бо я в пу́стиню, где су́т ста́да мои, А́зали та́мъ в ста́рости сконча́д лѣ́та свои (I пол. XVII ст. *Рез.* 176); всю́ды бо ли́це его е́сть (Височани, 1635 *УЄ* N 62, 48 зв.); не повѣ́мъ бо вра́го(м) твои(м) та́йны тво́еѣ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 912); са́мъ бо Г(с)дѣ́ с̄ѣ́ рекъ. якѡ ѡ с̄д̄номъ д̄п̄и, а́гѣ́ с̄нѣ́ ч̄лвеч̄к̄й, а́гѣ́ А́гг̄ло́ве не зна́ю(т) в̄ла́сногѡ́ и пѣ́вногѡ́ ча́сѣ (Черні́гів, 1646 *Перло* 130);

у спол. даже бо, якоже бо: Даже бо не // припогублю себѣ́, рече, ни́жъ приту́плю, су́щие во мне до́бродѣ́тели отска́чу (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 239-240); яко же бо тѣ́лю без д̄ха ме́ртво е́сть, тако и вѣ́ра без дѣ́лгъ м̄ртва е́сть (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552 (передм.), 4).

БОАЗНЬ див. **БОЯЗНЬ**.

БОАРСКИЙ див. **БОЯРСКИЙ**.

БОБКОВЫЙ прикм. Лавровый, діал. бобковий: ла́дроу(с) по ла(т) ... а по рѣ(с)ки дре́во масленое а на не(м) ра́стѣ(т) о́рѣхи масленые бобковы́е (XVI ст. *Травн.* 274 зв.); Аскли́тодо́бѣ, Бобко́вого де́рева да́тель (1627 *ЛБ* 182); И вѣ́, кото́рыхъ вѣ́ мо́щи е́сть Бобко́во Дре́во, три́дмѣ́ да́ннее Ла́врово (Львів, 1642 *Бум.* 7); darphon, садѣ́ бобковы́и (1642 *ЛС* 152);

(виготовлений з пло́дів ла́врового дере́ва) лавровый, діал. бобковий: Сви́ри(л) Се́менови(ч) шо́стакъ ... ме(л) // ... ма́сти бобково́е зѣ́ гро́ше(и) м̄и (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 33-33 зв.); а тѣ́ є(ст) дре́во ис ко(т)ра́го те́че(т) ма́сло бо(б)ково́е (XVI ст. *Травн.* 203 зв.).

БОБОВИЙ *див.* БОБОВЫЙ.

БОБОВИНЫ *мн.* Бадилля, стебла бобових, *діал.* бобовиння, бобов'янка: *fabalia*, бобовины (1642 *ЛС* 192); Бобовины. *Fabale. Fabalis* (1650 *ЛК* 429).

БОБОВЪНЫКЪ *ч.* Пиріг, начинений бобом: *fabatia*, бобов(ъ)ныкъ, пироґъ з бобу (1642 *ЛС* 192).

БОБОВЫЙ, БОБОВИЙ, БУБОВЫЙ *прикм.* Бобовий: вода переплѣчена и(з) бобового цвѣтѣ и тѣ(м) ... лице помазде(м) тогда лице стане(т) чисто и свѣтло (XVI ст. *Травн.* 211 зв.); *busea*, лупина бубовая *впу(т)рняя* (1642 *ЛС* 105); *phasel[i]n(us)*, бобови(й) (Там же, 314); Бобовый. *Fab[al]gin(us). Fabalis* (1650 *ЛК* 429).

БОБОКЪ *ч.* 1. (*дерево*) лавр: *hup[el]ate*, бобокъ древо (1642 *ЛС* 221).

2. *лише* у *мн.* Лавровый лист: побра(но) ... // олово, сира, галу(н), лада(н), бобки (Луцк, 1573 *ТУ* 154-155).

БОБРИКЪ *див.* БОБРЫКЪ.

БОБРОВНИКЪ, БОБРОВЪНИКЪ *ч.* 1. (*феодално залежний селянин, який займався полюванням на бобрів і наглядом за бобровими гонами*) бобровник: а стыхъ же людей подати: обѣстки и деть кузня (!) меду ... а бобровнику купинця да корчага меду (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 10); а земцы о(д)но до дрѣгихъ пови(н)и проважати бобровыныковъ (1552 *ОЧорн.З.* 57).

2. Вл. н.: Грицко Бобро(в)ни(к) (1649 *РЗВ* 391).

БОБРОВЪННИЙ *прикм.* Те саме, що бобровый у 1 знач.: є(ст)ли хто на(и)деть пови(н)ни възъ дати направны(н) полѣ копцинѣ по грошѣ о(т) лук(н)на бобровыного во(д)лѣдѣ давного обычаю (Черногород, 1578 *ПВКРДА* III, 59).

БОБРОВЪСКИЙ *прикм.* Призначений для бобровників: Горо(д)на бобровъскаа пѣа григо(р)а толмача ... // ... не накрыта (1552 *ОКр.З.* 145 зв.-146).

БОБРОВЫЙ *прикм.* 1. (*який стосується бобра*) бобровый: *fibrin(us)*, бобровы(й) (1642 *ЛС* 196); бобровые гоны *див.* **ГОНЫ**; бобровый пестъ *див.* **ПЕСТЪ**; береги бобровые *див.* **БЕРЕГЪ**¹; дань бобровая *див.* **ДАНЬ**; земля боброва *див.* **ЗЕМЛЯ**; строя бобровая *див.* **СТРОЯ**.

2. (*виготовлений з хутра бобра*) бобровый: Иван Полос, кравец, заставил бы (!) жиду володимерскому, Лазару кожух бобровый новый (Луцк, 1566 *СИМКЦА*

62); шубка боброваа, сукномъ чо(р)нымъ уте(р)финовымъ покрытаа (Житомир, 1584 *АЖМУ* 79); взято ... кожухо(в) три с ко(л)нерами бобровыми (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 74); взяли ... пласчиковъ два аксамитныхъ ... шапка боброва (Луцк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 430).

Див. ще **БОБРОВЪННИЙ.**

БОБРЪ *ч.* 1. (*водящий гризун*) бобер: а кды Казаки за дозволеньемъ вашимъ на рыбы и на бобры в добытки и деть, тогда мели бы есте на то бачить (Вільна, 1541 *АС* IV, 297); мещане и козаки не маю(т) по(т) ты(м) берего(м) о(т) быстрицы ... бобро(в) гонити (Черкаси, 1544 *ЦІІБ* ДА/II-216, 101); згинуло ... // ... бобров двадцат (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 149-150); па(н) Стрыбы(л) ... з многими слугами ... бобровые гоны мои вла(ст)ные кгвалтовне погонилъ и бобровъ ... взялъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 156); в ре(ч)ицѣ лопени бобро(в) гонили (Вінниця, 1602 *ЛІІБ* 5, II 4050, 61); се(и) годъ та(м) о(д)но(г) бобра ѣбыто (Варшава, 1616 *ООЗ* -2, 3); fiber, бобръ (1642 *ЛС* 196); Бобръ. *Fiber* (1650 *ЛК* 429).

2. Хутро бобра: о(т)тол приехали кгвалтовне на село ... Радоселкѣ ... многие рѣчи брали, яко: шаты, воскъ и бобры (Володимир, 1544 *АС* IV, 379); шубка ... кунами из бобром чорнымъ подшитая, коштовала тридцат коп грошей литовских (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 446); по(з)ваны(и) побра(л) ... медѣ при(с)но(г) полубо(ч)ко(в) се(м) ... бобро(в) выбо(р)ны(х) выпра(в)ных ше(ст) (Вінниця, 1610 *ЛІІБ* 5, II 4052, 148 зв.); шапка аксамитная з бобро(м) коштова-ла золоты(х) два(д)ца(т) (Київ, 1617 *ЦДІАЛ* 181, 2, 125, 2, 1 зв.); Пагъ Юре(и) Макаровичъ заграбилъ ... долома(н) ... бобромъ облямованы(и) (Київ, 1633 *ЛІІБ* 5, II 4060, 25 зв.).

3. (*шкура бобра як вид податі*) бобер: о(г)ъ ... поведал намъ, штож с того села дани грошовое и медовое и бобровъ ... всего того - десат копъ грошей нам даивали (Вільна, 1506 *АЛРГ* 119); черкашене ... даивали старосте с каждое ватаги ... бобръ о(д)инъ поклонѣа дрѣи(и) городовы(и) (1552 *ОЧерк.З.* 10 зв.).

4. Вл. н.: Ми(с)ко бобръ (1649 *РВЗ* 350).

БОБРЫКЪ, БОБРИКЪ *ч.* Бобрік. Вл. н.: тые слуги ... поступили от ганов своихъ ... люди и

воленики ... на имя ты(х): Яца мелника, Миска ... Мойсея, Бобрика, Потапа (Луцк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 356); кгда протестюючи(и) проти(в) ... Панѣ Кие(в)скомѣ Старостѣ Новогоро(д)ка Сиве(р)ского ѿ справе свое(и) вписа(л) ѿ неѣстѣпенѣ пре(з) ... Пана Старостѣ протестюючомѣ певны(х) доб(р): ѿ(д) Его Ко(р): м(л) Ко(н)ферованы(х) названыхъ, бобры(к) ѿ повете Новогоро(д)ско(м) лежачи(х) ... теды Па(и) Пенъски(и) с помененою ма(л)жо(н)кою своею ... тѣю справѣ на ѿгодѣ ѡзяли (Чернігів, 1636 *ЛНБ* 3, II 4061, 17); Захара бобрыкъ (1649 *РЗВ* 49 зв.).

БОБЪ ч. 1. Біб: ядѣние его было ... только г зерна бобоу соухаго (1489 *Чет.* 105); то(т) же бѡ(б) варе(и) ... и смѣше(и) с перцемъ долгимъ да с рѣговою травою ... залеганіе жы(л) печенны(х) отвори(т) (XVI ст. *Травн.* 263); Бобъ. *Faba Fabulum* (1650 *ЛК* 429).

2. Вл. н.: Писаль ... до мене ... пагъ ... Стрыбыль ... жалуячи на ... Боба, на Комара Сотыника (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/1, 238).

БОБЫЛЬ ч. (рос. бобыль) бобиль. Вл. н.: грыцько бобыль (1649 *РЗВ* 126 зв.).

БОВДЫРЬ ч. (рос. болдырь). *Діал.* бовдур "димар; стовп диму; дурень". Вл. н.: Гриняй Бовдырь Со(т)никъ (1649 *РЗВ* 150).

БОВЪКУНЬ ч. *Діал.* бовкун "запряженный однимъ вѣл; великий снѣп очерету". Вл. н.: Лѣцкы бовъкыдъ (1649 *РЗВ* 139 зв.).

БОВѢМЪ¹, БОВѢМЪ, БОВЕМЪ, БОВІМЪ *спол. (стп. bowіem) (зв'язує речення)* 1. (з'єднує частини складнопідрядного речення, приєднуючи підрядну частину причини до головної) бо, тому що: ѡпа(т) в ма(т)ѡєи чтѣ(т)са до конѣца, се(д)маанадеса(т) се(д)мица, бовѢмъ се(д)мынадеса(т) се(д)миць соуботы и не(д)ла токѣмо за еже мал иж ды честиса (1556-1561 *ПС* 2 зв.); Кохайса в пожитѣчны(х) тобѣ товаришоухъ лѣпше, анѣжли вѣ крѣви родзѣю тобѣ // повинѣны(х) крѣвныхъ бовѢ(м) товариство не ѡ(т) цѣб(т) але з натоуры прихильны(м) естѣ (Острог, 1614 *Тест.* 141-142); А штокоблвекъ ѡ(т) котѡрыхъ, любо протѣвникѡвъ нашихъ оуслышите, и ѡбачите злоречѣна и примѡвиска, не дивѣтеса. БовѢмъ не малѣ всѢ(м) Сты(м) оны такѣю злосливѣ звыкли спѣвати пѣснѣ (Київ, 1620-1621 *МКСВ* 32); Розѣмповѣчною всѢхъ

ѡбдѣрилъ чловѣковѣ Словѣсною дѣєю; сѣ котрѡи походить Єдиновлѣсно(ст) всѢхъ смѣсло(в), бовѢмъ она рѡдитѣ Найменшіе афѣкта (Львів, 1642 *Бут.* 4); Дивѣмъ Бѣ на высотѣ Нѡ(с)ной: але дивѣйшій въ глѣбинѣ смиренѣа свѣгѡ, бовѢмъ дѣв то немалый, ижѣ Бѣ то(и) ... Нѡ и зѣмлю, сѣ // всѣю Красѡбою ... сѣтворѣвъ (Чернігів, 1646 *Перло* 58-58 зв.);

(зі сполучником на другому місці) бо, тому що, оскільки: кгдаж вы тым тиранствомъ побѣдити терпения нашего не можете, вѣры нашеє православное от насъ выстрашити ..., мы бовѢмъ не прѣлюбѡдѣйчицами сѣмо антихристовѣа ложа, але власные сынове божии (1598 *Виш. Кн.* 125); не бѡйтеса ѡ(т) ты(х) котѡрые оубивѣють тѣло, дѣи бовѢмъ не мѡгоуть оубити (Острог, 1607 *Лѣк.* 69); прѣйми(ж) теды наоукѣ прѣнайвыборѣйшоую, и боудѣмъ мѣти живѡтъ найсправѣйшій, сама бовѢмъ тѣлько цѣбѣа на(д) вшѣлѣкѣе масѣности естѣ несмерѣльнаа (Острог, 1614 *Тест.* 135); А зѣ ихъ всѢхъ, Магдалѣна естѣ найщасливѣшая. До учителя своего, найгорливѣшая, Не дала бовѢмъ очѡмъ своимъ засыпати: Анѣ ногѡмъ бынамѣй отпочивати (Львів, 1630 *Траг. п.* 176); зѣ ѡ(т)цѣвского ... Набожѣнства переходѣти на ишнее ... жѣдѣнь Ксѣіѡже нехай не допѣцѣетъ, ничѡго бовѢ(м) въ рѣчахъ лѣдскихъ на(д) Релѣю, ... цѣ е(ст) зацѣйшого (Київ, 1632 *МКСВ* 269); Стый за(с) Ап(с)ль Петрѣ хвалѣтъ Сѣррѣ, котѡраа пазывѣла мѣжа своѣгѡ Пѣно(м), жоѣа бовѢмъ ... повинѣна мѣжа свѣгѡ шанѡвати, и ѡномѣ послѣдѣна бѣти (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 921).

2. (виступає компонентомъ складного сполучника для того бовѢмъ) тому: для того бовѢмъ плѣч и жѣлѣю, и чинѣти того не перѣстанѣ, ажъ покі тебѣ в пѣршой свѣтлости ѡбачѡу (Острог, 1607 *Лѣк.* 9).

Див. ще **АБОВѢМЪ¹, АЛБОВѢМЪ.**

БОВѢМЪ², БОВѢМЪ, БОВЕМЪ, БОВІМЪ *част. (підсилювальна)* бо, же, ж, адже: та(к) бовѢ(м) и прѣвые блѣгѡч(с)тѣвые цѣѣе хр(с)тѣа(н)скіе... чинили, гѣшо вѣ пѣстышно драба(и)товали (п. 1596 *Виш. Кн.* 240 зв.); лѣдѣво бовѢмъ могла бы(х) достати хлѣба чимъ бы(м) се сѣстенѡвала (к. XVI ст. *Розм.* 29 зв.); Там бовѢмъ на ономъ вселѣнскомъ позорѣнѣи прѣд Христомъ все станѣмъ и тогѣа skutкомъ узримъ, кто будѣтъ лучшій - лѣтыня ли или грѣки с Русѣю (1600-1601 *Виш. Кр. ота.*

161); Звыкли бовѣмъ кролеве в' днь коронована своѣго на па(н)ство себе шодроблівыхъ показовати (поч. XVII ст. *Проп. р.* 209); Тоу(т) бовѣмъ и рѣскоши и бѣды коне(ц) маю(т), и барзо проу(д)кій (Острог, 1607 *Лѣк.* 39); Надъ Хероувѣмъ бовѣмъ Естєсь ч(с)тнѣйшаа, И Сєрафѣмѣвъ зайсте хвалебнѣйшаа (Львів, 1616 *Бєр. В.* 74); Сами бовѣмъ Єп(с)копове, сѣтъ Пѣна Пѣпы лє(д)во Викѣрыами, и послѣгачами, по(д)лыми (Єв'є а. Вѣлына, п. 1616 *Прич. отєх.* 11); Ані бовѣмъ в' ѣмысла(х) ншы(х) зачатое весѣліє, заде(р)жатися южъ бѣлше(и) може(т) (Манява, 1619 *Привѣт. Фєод.* 287 зв.); Лежишъ бовѣмъ замордованъ и забитый: И в' гробѣ новомъ в' простиралѣ завитый (Львів, 1630 *Траг. п.* 169); Хто бовѣмъ не додѣрждєтъ вѣры малжѣнскои, и ѣною погоржѣєтъ, таковѣмъ... сѣдитъ Бѣгъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 932); Не тѣлько бовѣмъ добра их', але и самыи живо(т) выдѣрают', на жадные Контракты// згодные до помѣркованаса з' ними не позволяютъ (Київ, 1648 *МІКСВ* 346-347).

Див. ще АБОВѢМЪ².

БОГАБОЙНЫЙ *див.* **БОГОБОЙНЫЙ**.

БОГАБОАЧИЙ *прикм.* Те саме, що богобоязливый: Бѣгобознѣнное: Бѣгобѣнное, бѣгобѣчее, побѣжное (1627 *ЛБ* 11).

Див. ще **БОГОБОЙНЫЙ, БОГОБОЯЗНИВЫЙ.**

БОГАТЕСТВО *див.* **БОГАТСТВО.**

БОГАТИЙ *див.* **БОГАТЫЙ.**

БОГАТИРЬ¹ *див.* **БОГАТЫРЬ**¹.

БОГАТИРЬ² *див.* **БОГАТЫРЬ**².

БОГАТИТИ *дієсл. недок.* (кого, що) Робити багатим, збагачувати: Кгда(ж) они не себе самы(х) Але всѣ(х) ва(с) А ѡсоблѣве цѣковѣ хвѣ По(д) ннѣшнии ... ча(с) хотячи богатити и ѡ(т) вшєляки(х) Навалностей ... боронѣти (Львів, 1609 *ЛСБ* 422); Якъ тєды Язонъ Грѣковѣмъ богатѣль прє(з) вѣдѣ Такъ мѣдро(ст) дѣстъ Могилкомъ, в' слѣвѣ ѡхолодѣ (Київ, 1632 *Єах.* 304); той насъ в' том' оупѣвнил', котѣрый вѣдлѣгъ вѣлѣ, и владзы своѣе кѣго хѣчєтъ оубѣжитъ, и богатѣтъ, тѣшитъ и фрѣсѣєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 877); Поминѣи и на цѣство Нѣ(с)ное, якѣ тоє богатѣтъ дѣшѣ нѣшѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 121).

Див. ще **БОГАТѢТИ.**

БОГАТИТИСА *дієсл. недок.* (з чого, від чого, чим)

Багатѣти, збагачуватися, ставати багатим: лазарь ... лєжа(л) пере(д) ворота .. немл(с)тивнѣка великаго, котѣрий то завше ... земными и мо(р)скими прѣбы(т)ками тєды богати(л)са (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 209); многѣи злє днє(с) богата(т)са ѡ(т) неправды (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 309); Ѡба(ч) слѣго бжѣй, яко гдѣ ... дома и фамѣліє тѣ карє, и вынищає, котѣріє са з добѣрѣ цѣковныхъ богата(т) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 68); при поганца(х) // и невѣрникахъ того бѣга застѣвѣмъ, котѣрыѣ... проклѣтой лѣхвѣ слѣжать, а з' пѣтѣ и крѣи блѣжни(х) своѣхъ богѣтѣт'са (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 69-70).

Див. ще **БОГАТѢТИ.**

БОГАТНО *присл.* Те саме, що богато у 2 знач.: Для тоѣго ... Бѣгъ на землѣ са ѡказѣлъ,... абы ... збѣвилъ насъ и ѡсвобѣдѣлъ, не для справєдлѣвости нѣшєѣ, але для своѣѣ ѡбѣитѣ мѣлости, котѣрѣю вѣлѣлѣ на насъ богѣтно (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 943).

БОГАТО *присл.* 1. Багато, пишно, розкѣшно: фѣло(и) ... ѡ(т) пояса дѣ шы(и) и ѡколо ли(с)тва шыроко и богато злѣ(т)ѣ(м) пи(т)ковы(м) // в кѣвѣты гафтованые (Львів, 1637 *Лив. Усп.* 53-53 зв.); орѣме, изѣби(л)но, тучно, богато (1642 *ЛС* 293); opulenter, богато, кра(с)но (Там же, 294).

2. (у великій кількості) багато: О, що ти такъ богато прѣрокѣєшь (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 23); Пагъ Парульскѣй ... немѣлъ (!) ... в тыхъ добрахъ ... сажавѣжъ богато нарыблєныхъ (Кременець, 1649 *Архїєп.* 3/IV, 258).

Див. ще **БОГАТНО.**

БОГАТОДАРОВНЫЙ *прикм.* Щєдрий: Богатодарѣвный: Щѣдроблѣвый, ѡжкѣтый (1627 *ЛБ* 187).

БОГАТОУМЕНЪ *прикм.* Дуже розумний: Андѣриа(и): Мѣже(ст)вє(и)ны(и), валѣчний, або богатоѣменъ (1627 *ЛБ* 176).

БОГАТОУТВОРЕНІ *їй прикм.* Выпуканий: єдѣ (!) бѣ на твою // пыхѣ мно: ослѣ(ж)нѣю ... і на твои потравы богатоѣтворєныє ... глєдѣ(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 227-227 зв.).

БОГАТСТВО, БАГАТѢСТВО, БОГАСТВО, БОГАТЕСТВО, БОГАТСТВО, БОГАТѢСТВО, БОГАЦСТВО, БОГАЦТВО с. 1. (велике майно, цѣнностей, грошѣ) багатство: нищєта багатствомъ володѣєтъ (1489 *Чєт.* 113 зв.); а то тѣи

которые соу(т) в' тръню засѣяни. коли оуслыша(т) слово а троскана сего свѣта и прелѣсть богатства, и друугы(х) похотѣи, входачи задоушаю(т) слово (1556-1561 *ПЕ* 140 зв.); съ чого тотъ папѣжъ великого богатства набыль (1582 *Посл. до лат.* 1:125); Вспомни Евгеній ..., яко про(д)кове твои ... бѣсѣдовѣ ... гнѣства мона(р)хіе бога(т)ства мо(ж)ности костелови по(д)бѣли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 48); они были готовы дѣля Бога, коли жадавъ, роздѣлити усе, не надѣяли ся на богатство, якъ сесь молодой пушовъ скорбенъ (XVI ст. *НС* 126); бога(ц)ства ваши погнили, шаты ваши молѣ поели (II пол. XVI ст. *КА* 173); Богатство, мѣдрость, слава, сила все преходить, Нѣчогося трѣлого в' мирѣ не находить (Київ, 1622 *Сак. В.* 40 зв.); Имѣниа: грошѣ, богатство, маѣтность (1627 *ЛБ* 48); мы на землі бога(т)ство збираемо (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* № 29515, 215); Бл҃годарѣ та, Параклите ... Источниче премоу(д)рости, и Рѣзма, ... пренайвышшее добрѣ, и богатство, призобылное (Чернігів, 1646 *Перло* 35); не просил е(ст) богатствъ, и маѣтности, и славы (серед. XVII ст. *Хрон.* 290 зв.);

(достаток усього, розкіш) богатство: ты(ж), кто коли для ха богатство опоуститъ стокрѣтъ больше възметь, и животь вѣчныи наслѣдитъ (1556-1561 *ПЕ* 82 зв.); Слава и богатство в домѣ его не оскѣбѣтъ, И по временныхъ бл҃гахъ са надѣѣтъ (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); видиме очима богатство сегосвѣтнее, чомъ богатыи люде суть у чести великуи (XVI ст. *НС* 167); Пусть нынѣ латыня фарисейски хвалит, пусть в богатствѣ с оным богатым // gobзуют ... а мы, православнии, терпим, а мы похулени, поруганы ... будем (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 161-162); насмотрѣтеса на богатство и рѣскоши его (Почаїв, 1618 *Зерц.* 67); Лѣпшій ... естъ справедливыхъ недостатѣкъ, нѣжли грѣшныхъ мѣкое богатство (Київ, 1637 *УС Кал.* 71).

2. (скупність матеріальних цінностей) богатство: Жієшь такъ якобысь нѣк҃гды немѣтъ вмерети, Хочешъ всѣ богатства на земли пожерети (Київ, 1622 *Сак. В.* 44).

3. (велика кількість, багатоманітність) богатство: поклонѣю колѣнѣ мои ко ѡ(т)ицѣ га ншѣго іс ха, ... абы вамъ далъ по богатствѣ славы своѣа сілою оумоцнѣтиса дхомъ Е҃го (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 39); Не ижъ бы церкви и о душахъ дбалъ, але або

богатство злота И сребра зобралъ — для того прагнеть на епископство!! (1603 *Пит.* 101); Пыха вышелѣкое цнѣтъ богатство и справы добрыи распорѣшѣтъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 4).

4. *Перен.* (щось дуже сажливе, цінне, значне) богатство: Це(р)ковное бога(т)ство нищи(х) ... во недѣги въпа(д)ши(х) и нищи(х) ко(р)мление, ... вдова(м) пособіе, дѣвица(м) потребы ... людие имѣные свое давали (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); Если тежъ смрътъ на тебе настѣпитъ, не бѣйса: бо прѣстѣ е(ст), тѣлько Вѣрѣ заховай, скѣрбѣ не вѣывѣаючій, богатство ... трѣаючее (Київ, 1625 *Злат. Н.* 129); плѣчь фрасѣйса и стогни, жѣсь са еще нѣ(с)ныхъ и Дхѣвныхъ богатствъ не стѣлѣ оучастникомъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 14); А нищѣтою своєю збогатилъ еси насъ, // Богатствомъ нѣ(с)нимъ доволно (Чернігів, 1646 *Перло* 59-59 зв.); богатство вѣчное, вѣчное богатство — вѣчне царство, рай: Для тебѣмъ тут эстѣпило, абыс ти вѣбога До богатства вѣчнаго з Тѣлюмъ постѣпила (I пол. XVII ст. *Рез.* 175); Сѣтъ Бжій в темный Вертепъ странствѣтъ, И на земли добровѣліе нищѣтѣ вѣймѣтъ, А на(м) в' нѣбѣ вѣчное богатство готѣтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 56).

БОГАТЫЙ, БАГАТЫЙ, БОГАТЫЙ, БОГАТЫЙ, БОГАТЫЙ *прикм. в. ст.* 1. (який має більші матеріальні цінності або володіє ними) богатший: А позычати маютъ не на заховане смотрячи ани ты(м) которые хотя(т) быти богатѣшии але которые бо(л)шии недостатѣки терпятъ з допѣченія божего (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); члѣкъ ко(ж)ды(и) хѣче(т) еди(н) ѡ(т) дрѣгого блѣшій быти, или бога(т)шій (XVI ст. *УС* № 29519, 101 зв.); Присмотритеса первому излишнему слову того езуита, яко богатшая Русь, книжки его повыкупавши, попалила (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 165); Албо гдѣбы якѣа Па(н)на, на(д) вси йншіи сличѣйшаа, мѣдрѣйшаа, и бога(т)шаа, взала собѣ за мѣжа оубѣогого ...//... а знѣвши з него спрѣсныи рѣбы, оболѣклабы его в' крѣлевскѣи шѣты (Вільна, 1627 *Дух. б.* 66-67); розвѣмѣтъ еси себе ... на(д) доброго лѣчимъ,... на(д) богатого бога(т)шимъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 270); богачъ // ... не хѣче(т) оудѣлѣти оубѣгомѣ але еще прѣгне(т) зѣвши н(ж)бы бы(л) бога(т)ши(м) (1645 *УС* № 32, 196 зв. - 197).

2. (забезпеченіший) богатший: тепе(р) коли би(с)кѣпо(м) зоста(л) в черевѣ ши(р)ши(и), в го(р)лѣ

сла(с)голюбнѣ(и)ши(и) ... в доста(т)кѣ бога(т)ши(и), и в слѣговина(х) дово(л)нѣши(и) (1598 *Виш. Кн.* 275);

(розкішніший, пишнійший) багатший: слугъ болшей абы мѣлѣ, покармовъ столы полные и богатііе! (1603 *Пит.* 101).

3. (ціпніший, краций) багатний: Прето, нимъ за помочю Бжею бѣдетъ грѣ(н)товнѣ(и)шая, и бога(т)шая фѣ(н)дація, з которой бога(т)шее опатре(н)є мѣти бѣдѣтъ (Луцк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 74).

4. (значніший за величиною, розмірами) більший: та(к) былъ поты(м) вознесѣнный, же еще бы(л) багатний два рѣзы-ни(ж) перве(и) обра(з) триплivosti (поч. XVII ст. *Проп. р.* 204 зв.); зоставилъ потѣмкомъ своимъ, бога(т)шіє и ширііє границѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 3 зв. нсум.).

5. *Перен.* (який переважає когось у чомусь) багатший: Авраа(м) ѡ(т) всѣ(х) лѣпши(и), цю(т)ли(в)ний, и свои(м) малы(м) ѡ(т) баємоу да(н)ны(м), // на(л) цѣски(ми) незличоними скарьбы бога(т)ни(м) бы(л), а то чемѣ (п. 1596 *Виш. Кн.* 244-244 зв.); Въ злѣправіи ѡ(т) вѣсѣ(х) бога(т)ний, Въ вѣрѣ же ѡ(т) вѣсѣ(х) неменьшій, И въ покааніи не послѣ(д)нѣшій (1599-1600 *Виш. Кн.* 199 зв.); Прето, нимъ за помочю Бжею бѣдетъ грѣ(н)товнѣ(и)шая, и бога(т)шая фѣ(н)дація, з которой бога(т)шее опатре(н)є мѣти бѣдѣтъ (Луцк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 74).

Див. ще **БОГАТѢЙШИЙ.**

Пор. **БОГАТЫЙ.**

БОГАТЪ див. **БОГАТЫЙ.**

БОГАТЫЙ, БАГАТЪ, БАГАТЫЙ, БОГАТИЙ, БОГАТІЙ, БОГАТЪ, БОГАТЪ прикм. 1. (який має великі ціності, майно, гроші) багатий, заможний: оны тоє оуслышавши засмоутилиа велми бо бы(л) вѣлми богать (1556-1561 *ПЄ* 301); тай сѣь богать, не будь мерявый, тай пышный, тай не божи ся (XVI ст. *ПЄ* 18); онегда здарты(и) є(ст) єдинѣ богать кѣпєцѣ ведле того дерева (к. XVI ст. *Розм.* 37 зв.); Только коли трафится Руска богатая албо дедичка маєпности, ... то позволяют своимъ таковую взяти албо поняти (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); Бѣдѣте дѣмъ, оумыслѣмъ и тѣломъ здоровы ... Богатыи богатствомъ кѣпѣйте збавѣне (Вільна, 1620 *Лям. К.* 21); Аврамій: Богатъ (1627 *ЛБ* 171); тогосвѣтніи матки ради бы жебы и(х)

снѣове были слѣвными богатыми и мѣдрыми (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 17 зв.); жидѣве зловѣрніи ѡжидѣють, месѣаша своѣго, богатоѣо бѣрзо (Чернігів, 1646 *Перло* 138); Неєманъ ... былъ мѣ(ж) мѣжный и богатый, але трѣдовѣтый (серед. XVII ст. *Хрон.* 323 зв.);

у *знач. ім.* багатий, багач: Єв(г)листа выписує ... якъ ты(ж) богатыи с тѣжкостю доиде нѣ(с)нои рѣдѣсти (1556-1561 *ПЄ* 164 зв.); Богаты(и) надѣ рѣбѣ(х) в школѣ, ници(м) вѣншии не маю(т) быти, то(л)ко самою надѣкою (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 3); Коли умеръ богать, погребли сѣо у аду, та мучивъ(ся) тамъ (XVI ст. *ПЄ* 148); сѣдѣа ... не почти(т) мѣдры(х) на(л) грѣбы(х), аѣтѣ богаты(х) ... на(л) оубѣ(х) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 78); богатыє ѡ(т) великого старѣния шалѣюѣ оубѣ(т) великого оубѣ(з)ства посхли (Острог, 1607 *Лѣк.* 126); Незбѣжний побѣжности надѣаетъ сѣ, ... лѣкомый щѣдрѣливости, богатый давѣня (Київ, 1623 *МКСВ* 76); ѡ(т) землѣ звѣроѣе ... // рѣдатсѣ, и слѣжатъ живѣтѣ тѣѣмѣ, с ты(х) шѣти богатоѣ и ницѣмѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.); Богатый не прилѣжитъ до полсѣкѣла, а оубѣ(т) ницѣго не оумѣйшиитъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 108).

2. (який має в достатку що-небудь) багатий: стѣ(х) чѣгний слѣшая. багать боуде(ш) рѣзѣмо(м) (1489 *Чет.* 286); богатыє горы крѣпце(м) золоты(м) ... ид(с)тѣнѣ(с) ѡписує(т) и вы(с)лавляє(т) (1582 *Кр. Стр.* 31 зв.); Тѣѣ тѣды такъ богатоѣ цѣюты пожадѣмѣо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 165).

3. (великий, достатний) багатий: В по»недѣлокѣ» аще прилѣчитсѣ Рожѣѣство Хѣѣо, боудетъ зима добра, весна и лѣто мокро, жатва богата (к. XVI ст. — поч. XVII ст. *Яв. Рук.* 113).

4. (пишний, розкішний, дуже гарний) багатий: злоупотре(и) сѣи богаты(х) оубѣ(т)овъ (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 303 зв. (на полях)).

5. (ціпний, дорогий) багатий: Поздрѣвши и оузрѣлѣ кѣторыи то вѣмѣтали дары свои богаты(и) люде до скарьбыниѣ цѣковѣнои (1556-1561 *ПЄ* 313); не вѣм(с)лѣи ... до(ч)ки богаты(м) вѣно(м) бискѣпски(м) ѡбвѣнѣте (1598 *Виш. Кн.* 274); в рынокѣ на(л) богатыми крамы, домовъ дѣди(ч)ны(х) гѣ (Львів, 1609 *ЛСБ* 1046, 6); цѣѣ вѣчнои слѣвы хѣ дѣры свои богатыи ... положи(в) в неи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 51); послѣлѣтѣ ємѣ оупомѣнки

богатыи (Київ, 1627 *Тр.* 291); скърбы богатиі ѡ(т) нїхъ побранѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 122).

6. *Перен.* (духовно вищий) багатий: В' тестаментѣ бовѣмъ Ха дѣдича зоставиль своѣгѡ ... имѣніа, и стал'са богатымъ в' Ба (Київ, 1624 *МКСВ* 100).

7. *У знач. ім.* Багатий. Вл. н.: Кирикъ багатый (1649 *РЗВ* 119 зв.); Тышкѡ Богати(и) (Там же, 427 зв.).

БОГАТЫРСКИЙ, БАГАТЫРЬСКИЙ *прикм.* Богатырский: коли которыи храборъ, добрая дѣла багатырская вдѣлаѣ(т) (1489 *Чет.* 39); Где вачи(т) (!) знаки багатырско(г) ме(н)ества, вѣспо(л) с цнѡтами, по(л)ными набоже(н)ства (Острог, 1612 *На г. Остр. Час.* 2); Где оучиниль гранїцѣ, Гѣркѡлєсь ѡнѣ сїлный Праїцъ свои(х) Багатырски(х) (Київ, 1632 *Евх.* 297).

БОГАТЫРЬ¹, БОГАТИРЬ *ч.* Те саме, що богачъ: Ежєвє не даѡтса поимати посѡмъ для ѡстрогїнѣ своїхъ; такъ и немїлостивыхъ богатырѣвъ; и неоужитыхъ, не имѡтса гѡлосы оубѡгїхъ и пїшцї(х) оуха бо свои затыкаѡтъ немл(с)рдїемъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 36); Славныи ... богатиrowe и отъ непрїателєй и отъ невѣрныхъ прїїмали дары почетныи (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1109); ѡ(д) смѣрти в' моци то своѣй мѡещѣ, ты богатырѣй: и з богѡтства ѡбыдрѡла, и всѣхъ славныхъ вѣка сегѡ: до темнїцѣ свои забрѡла (Чернігів, 1646 *Перло* 122 зв.).

БОГАТЫРЬ², БОГАТИРЬ, БОГАТЫРЬ *ч.* (герой, хоробрїй воїн, витязь) богатир: исполи(н) сїлный богатырь (II пол. XVI ст. *ЛА* 183); я(к) бнй нѣколи великїй богатырь Тройнскїй Скѡторъ ... разилъ непрїатєла (Київ, 1623 *МКСВ* 73); Валѣшны(х) Богатырѡвъ Клейнѡ(т) знаменїтый, в дѣлюсти, мѡци, славѣ, чѣлюсти ѡбфїты(и) (Львів, 1642 *Час. На г. Льв. тит.* зв.).

БОГАТЬ *див.* **БОГАТЫЙ.**

БОГАТЫЙШИЙ *прикм. в. ст.* (який переважає когось у чомусь) багатїший: вы еста свѣгъ всемоу мироу, бѡгѡтышная црѡ моудрѣишая философа (1489 *Чет.* 23 зв.); мы же вмѣщаємъ божество всесовершенное и богатыишее (1610 *Виш. Посл. Льв. бр.* 233).

Див. ще **БОГАТИШИЙ.**

Пор. **БОГАТЫЙ.**

БОГАТЫТИ *дієсл. недок.* 1. (в кого, в що, чим і без додатка) (ставати багатим) багатїти, збагачуватися (ким, чим): безумнїче ... тої то ночї доушу твою

выгянуот ѡ(т) тебе а тоє што ес наготовал комоу будет, так естѣ каждый которїй събѣ громадїт, а не вѣ бѡга богѡтѣт (Володимир, 1571 *УЄ вол.* 75); Туй можеме познати, чѡмъ одны богѡтѣють люде правдовъ, муковъ рукъ своихъ, ... а другыи кривдовъ (XVI ст. *НЄ* 175); Были з поганѣ мнѡгїи, котѡрыи слѣдїшнїй в славѣ нижѣ в скърбы богѡтѣти роздѣмѣючи, маѣтности и всѣ доживѡтныи достѡтки, для славѣ садїли (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 1 ненум.); їмъ болѣшей богѡтѣгѣ, тѣмъ далѣ(и) емѡ новѣйшїи дївы показѣют'са (Вільна, 1627 *Дух. б.* 77); Богѡтѣю: богѡты(м) зоставѡю, єстемъ, стаѡса (1627 *ЛБ* 187); великими достѡтками, // (землею, и мѡремъ богѡтѣючи) роскошѡвал' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 598); locupletus, as, богѡтѣю (1642 *ЛС* 257).

2. (кого) Робити багатим, збагачувати: Скърбѣ то никѡли неѡскѣдѣвѡючїй, доскопѡле багѡтѣючїй члѡка (Київ, 1648 *МКСВ* 349).

Див. ще **БОГАТИТИ, БОГАТИТИСА.**

БОГАЦТВО *див.* **БОГАТСТВО.**

БОГАЦТВО *див.* **БОГАТСТВО.**

БОГАЧОВЪ *прикм.* 1. Багачів: азѣкъ богачѡвъ мѡчит'са ... ѡ крѡплю воды прѡсїтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 603).

2. *У знач. ім.* Вл. н.: третєго Івана шурина, алѡ швакѡгра Богачѡвого, по котѡромъ жита єго полѣволоки и чверть волоки ... взялъ (Луцьк, 1633 *АрхїєЗР* 6/І, 493).

БОГАЧЪ, БОГАЧЬ *ч.* Багач: богачъ кохѡлса в тогѡсвѣтны(х) спрѡва(х) в цѣлтахъ дорогы(х) в бїсерѣ(х) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 210 зв.); такъ и богачъ бнй, яковѣ оуво снѣ на семѣ свѣтѣ былѣ богѡтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 37); Лѡзарѣ на высѡкѡсть вїхѡлъ вїшшїю, а богач' в' прѡпасть изшѡлъ нїзпую (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 602); Лѡгѣж'цами назвѡти мѡжемъ богачѡвъ, котѡрыє ѡ(т) тѣхъ што заплатїти не мѡгѡтъ, рѣчь позычѡндо тѡжко выгѡгаѣють (Львів, 1645 *О тайн.* 111); сѡдїѡ правосудныи, за грѣхи тво(и) пошлѣтъ та на мѡки вѣчныи ... скѡпы(и) богачѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 147).

Див. ще **БОГАТЫРЬ¹.**

БОГДАНЦІ *мн.* Волохи: кождый ѡ(т)мѣнны(и) свои(м) гѡлосѡ(м) зѡмомы(и) языкъ менѡвите греци, арапы ... богѡд(и)ци (1596 *Виш. Кн.* 250 зв.).

БОГИНЯ, БОГИНА, БОГЫНА, БОГИНИ ж.

Богиня: надчи(ла) и(х) теми(с) богини абы ко(сти) ма(т)ки своеє пре(д) себе мета(ли), с которы(х) ѡживѣ(т) сынове и дѣвки (1582 *Кр. Стр.* 22 зв.); Ѡбра(з) то(т) естѣ преслѣвнаа бѣа не богына невстыдливой и бри(д)кой ма(с)ти ... але визерѣнокъ всѣ(х) цю(т), вшелакой чѣстости цѣнца (поч. XVII ст. *Проп. р.* 273); Аѡины: Бе(з) хѡлма, бе(з) пагорка, бе(з) згромаже(н)а, або ѡ(т) аѡины, то є(ст), Мѣпервы богинѣ нав(к) ... иза(н)на в' прем(д)рости, или почте(н)на в' разѣмѣ (1627 *ЛБ* 173); Вотѣйте, бы мѣль Сатѣрнѣсовѣми Зѣмпыи оуужай чѣсы золотѣми Приѡздоблѣнный; к' томѣ Господыню Цѣресѣ Богиню (Львѣв, 1642 *Бут.* 8).

БОГИСЛАВЕЦЬ див. БОГУСЛАВЕЦЬ.

БОГМЕ, БАГМЕ, БОХМЕ част. (стверджувальна) (уживається для підтвердження чого-небудь або заперечення в чомусь) справді, так, заст. бігма, бігме, йй-богу: Ажъ буденъ (в ориг. бѣнъ. — *Прим. вид.*) так чинити, багме, часть буденъ имати у царствѣ небеснумъ (XVI ст. *ПС* 66); Bohme to jest prawdu tobi powidaui Bo icho po borody horásd znaui (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 4); Bochmeś czołowik choroszy Lybou maiesz mnoho hroszj(!) (Яворів, 1619 *Гав.* 17).

БОГОБЛАГАТЕЛЬНЫЙ прикм. 1. Який має на меті умилюстити, випанувати Бога: А пиліне всѣх' ва(с), прошѣ, абысте и за мое смиреніе Га̄ Бга̄ стѣми Млѣтвами своѣми и Бгоблагателными офѣрами, оумилостивлѣти и блаґати не запехали (Львѣв, 1646 *Жел. Сл.* 46 зв.).

2. Який містить молитви до Бога: Котѡраа то Бго-благателнаа Книґа, ... по грецкѣ названа естѣ Летѣргіаріонъ: Пѡ Словѣнскѣ // зась Слѣжѣбникъ (Львѣв, 1646 *Жел. Сл.* 3 зв. - 4).

БОГОБОЙНЕ присл. (стп. bogobojnie) те саме, що богобойно: має игуме(н) того светого монастыра ... во все(м) иску(с)не и богобо(и)не иночески поступовати (Новгородок, 1590 *ЛСБ* 137); всѣ(х) ты(х) ли(ч)бою знаемо, котѡріє на сп(с)ніє в то(и) жи(з)ни вѣ(к) сво(и) бгобо(и)не изиврили и плоды хр(с)тіа(н)ства в' собѣ показали (п. 1596 *Виш. Кн.* 239); Штѡжъ еше, гдѣ поїзримъ на житіє ... Євѡймѣа ..., и гдѣ тоґѡ поствѣлки розбирати бѣдемъ; ано Богобойне ... жиль (Київ, 1625

Коп. Ом. 164); кѡжномъ члѣвови дѡбре и богобойне жити прѣстоить (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 22).

БОГОБОЙНО присл. Богобоязливо, діал. богобойно: Вѣсе врѣма ліото и плача достѡино Оужасѣтсѣ сіє зра̄ бгобойно (Острог, 1581 *См. В.* 7).

Див. ще БОГОБОЙНЕ.

БОГОБОЙНОСТЬ ж. Те саме, що богобоязнь-ство: благочестіє, богобойность, побѡжность, набоженство (1596 *ЛЗ* 30); мы з' нѣми з' вшелакою бгобойностью, и прагне(н)емъ сердѣчны(м), якъ єдинѣми оусты заклѣймо, и заспѣваймо (Дермань, 1604 *Охт.* 13); Блґочестіє: Бгобойность, Побѡжность, дѡброє ѡ Бгѣ розѣмѣнне, и дѡброє его хвале(н)є набоже(н)ство, релѣа (1627 *ЛБ* 10); Сватобліиве прѣтѡ и мы братіє, и побѡжне празнѣймо, тѣхо и скрѡмне стѡачи, дѡхѡвныхъ слѡвъ пѣлпѡ слѣхаймо: рѡзѣмо(м), повѣажностью, и богобойностью себе оукрапѣймо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 973); Двана(д)цѣть естѣ оуживѣній непѡрѡдны(х) свѣта: Мѡдрый бе(з) оучѣнковъ, Старый без' Богобойности (Львѣв, 1645 *Жел. Тр.* 6).

БОГОБОЙНЫЙ, БОГАБОЙНЫЙ прикм. Те саме, що богобоязливий: Вѣдаемо иже бѣ грѣшниковъ не слѡухає(т) але кто бы былъ богобойный, а чинилъ волю его̄ тоґо слѡухаєтѣ (1556-1561 *ПС* 387 зв.); всѣ братья ... обрали згѡдне чоловѣка побѡжного, бѡгабойного, вѣ письме светомъ дѡбре науѡного, ... на имя Мелсѣгѣя Хребтовича (Торунь, 1576 *АрхЮЗР* 1/1, 65); А дѡброму и богобойному священникови жѡна не зашкѡдитѣ (1603 *Пит.* 87); Вѣдати кѡждѡмъ з' вѣсь прѣстоить, бгобойные сѣщенѣици и дѣакѡни, котѡрымъ таа кнѣжка дѣла ѡ(т)правѡва(н)а ... бжихъ справъ, влѣсне належитѣ, ижъ дѣла тѣхъ причинѣ ... естѣ выдрѡкована (Острог, 1606 *Пал. Мол.* 2); Шлахѣтної и Бгобойной Молюди ... и всѣмъ вѣспол блґонравнымъ Спѣдѣѡ(м) ... здѡрова дѡброго ... оупрѣйме зѣчитѣ (Київ, 1636 *МКСВ* 316).

Див. ще БОГАБОАЧНИЙ, БОГОБОЯЗНИВЫЙ.

БОГОБОРЕЦЬ ч. Богоборець: Жидове ... лестце(м) и бгобо(р)це(м) сѡго называю(т) и на смѣртѣ его сказѡую(т) (!) (XVI ст. *УЄ Трос.* 66); Икономѣхи, то естѣ ѡбразѡбѡрцы злѣчѣвпѣса з' богѡбѡрцы Жидами ... оучинили великое преслѣдѡваніє Цркви Бжѣй (Київ, бл. 1619 *О обр.* 31); Богобѡрець. Cum deo pugnant (1650 *ЛК* 429).

БОГОБОРНЕ *присл.* Те саме, що богоборно: Але невідчаний Апостата и не обрѣзаний жидъ, и на тѣса Богоборне ѡ(т)зовѣтъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 277).

БОГОБОРНО *присл.* Проти Бога: два початки единомѣ ѡ(т) тройца лицѣ въводечи, шго есть бѣоборно и законопротивно (Острог, 1587 *См. Кл.* 18).

Див. ще **БОГОБОРНЕ**.

БОГОБОРНЫЙ *прикм.* у знач. ім. Той, хто виступає проти Бога: г(с)и іс(с)ъ х(с)е бѣ мои. раздрѣшилъ еси бѣоборны(х) столпѣ (1489 *Чет.* 101).

БОГОБОРНЯ ж. Вороже ставлення до Бога, богоборство: с то(!) сръди а бѣоборни лѣстци соу(т) а незаконѣници (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 15).

БОГОБОЯЗЛИВЫЙ, БОГОБОАЗЛИВЫЙ *прикм.* Богобоязливий, богобоязкий: Вѣгонены зайсте бывають бѣсове, и черезъ людѣй розѣмныхъ и богобоазливыхъ силою Хвою споможеныхъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 620); Авдѣа былъ бѣобоязливый вс(л)ми (серед. XVII ст. *Хрон.* 310 зв.).

Див. ще **БОГАБОАЧИЙ, БОГОБОЙНЫЙ, БОГОБОЯЗНИВЫЙ**.

БОГОБОЯЗНИВЫЙ, БОГОБОАЗНИВЫЙ *прикм.* Те саме, що богобоязливий: члѣкъ тѣтъ то былъ справедливый и бѣобоязливый (1556-1561 *ПЄ* 214 зв.); научила церковь христова вѣрнаго быти простым, а не хитрым; богобоязливый и мирным, а не жестоким (1608-1609 *Виш. Зач.* 206); Сего ради Мы ... Митрополитъ Кіевскій ... и Бѣобозніи Сиѣнници ... // ... Съборъ вчинѣхомъ (Львів, 1614 *Вил. соб.* 5-6).

Див. ще **БОГАБОАЧИЙ, БОГОБОЙНЫЙ**.

БОГОБОАЗНѢСТВО с. Богобоязливість, богобоязність: [А] заты(м) прише(л)ши Іосифъ съ Никодимо(м) коу тѣлоу стѣмоу, поч(с)тнѣ оуклюнилиса з велики(м) бѣобознѣство(м) ... почали знимати тѣло Іово съ кр(с)та (XVI ст. *УЄ Трос.* 80); а шнь ты(ж) ... з велики(м) бѣобознѣство(м) и ср(л)чны(м) плаче(м). почаль ... снимати тѣло съ кр(с)та нашего мл(с)тѣваго избѣвитела (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 15); потреба е(ст) на(м) того прѣслуухати и(з) богобоазнѣством, и со любовию и ты(ж) с оукроухю срде(ч)ною ѡ воскресѣніи и(з) гроба нашего іс ха (к. XVI ст. *УЄ № 31*, 47).

Див. ще **БОГОБОЙНОСТЬ**.

БОГОБУЙЦА ч. (*стп.* bogobójca) той, хто вбив Бога, богоубійник: Вшеляко ся, за творцемъ своимъ земстити: И Богобуйцамъ, задосытъ учинити (Львів, 1630 *Траг. п.* 162).

БОГОВГОДНО *див.* **БОГОУГОДНО**.

БОГОВГОДНЫЙ *див.* **БОГОУГОДНЫЙ**.

БОГОВИДЕЦЪ ч. Той, хто бачив Бога: а если тѣтъ кто выстѣпитъ, з' арѣева, и понѣрського зборѣ ... нехѣйже спытѣтъ стѣго іоанна бѣовидѣца, що то за ер(с)лимъ з' Нѣа сходѣчій (Почаїв, 1618 *Зерц.* 46); якобы новый нѣакій бѣовидецъ, свои ѡ(т) Бѣ таблицѣ написаны лѣствицѣ мѣвлю оуказѣть намъ (Київ, 1627 *Тр.* 558); Такъ же и дрѣгий бѣовидецъ Іоа(н) рекъ (Чернігів, 1646 *Перло* 164 зв.).

БОГОВИДНЫЙ *прикм.* Який здатний бачити Бога: и такъ помрачи са ѡко мѣе бѣовидное, по(л) бременемъ лѣности (Чернігів, 1646 *Перло* 170).

БОГОВИДѢНІЕ с., *перен.* Бачення Бога: А если хочешъ видѣти ѡбѣтовѣннѣю стрѣнд, цр(с)тва Нѣ(с)ного, тог(л)а и тѣ възы(и)дѣ на горѣ, высѣкши бѣомыслиности, бѣовидѣнѣа (Чернігів, 1646 *Перло* 168).

БОГОВОЗЛЮБЛЕННЫЙ *прикм.* Такий, якого любити Бог: абы мѣ(л) пѣршеє седѣнѣе и гѣднѣсть на всѣхъ собраниа(х) соборовъ ... абы не тѣлько про(л)кова(и)е в чѣсти, абы мѣ(л) на(л) сѣценными митрополитами и на(л) бѣовозлюбленными архіеп(с)пы и еп(с)пы, але и на(л) тѣми бѣлженнѣйшими архіеп(с)пы ахридѣнскимъ и кѣпрѣскимъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 88).

БОГОВОЛШЕБНИКЪ ч. Боговѣдун: Бѣлоговѣннѣйшій. Богово(л)шѣбници, вѣщѣковѣ (1627 *ЛБ* 11).

БОГОВѢНЧАННЫЙ *прикм.* (*освяченій Богом*) боговѣнчаний: абысь ѡ(т) тогѣ часѣ былъ названы(и) бѣговѣнчанны(и) тѣ е(ст) бѣмъ Короновѣны Цѣрѣ Короновѣ(и) Корѣною Цѣрскою, Рѣжѣми прѣѣсѣенногѣ Митрополѣта ки(р) Неофѣта з' еп(с)пы (Київ, 1623 *МІКСВ* 70).

БОГОГЛАСНЫЙ *прикм.* Який проповѣдує слово боже: С помѣщѣю бѣжію ... дописана естъ прѣшаа часть наоуки. книги ев(г)леи стѣон з дѣха стѣго выложеной бѣогласнымъ ма(т)ѣеѣм(м) (1556-1561 *ПЄ* 123 зв.); Богогласный Ев(г)лѣстъ лѣдка наѣкѣ слѣвъ Ев(г)лѣскихъ прѣповѣстѣю намъ прѣкладѣетъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 675).

БОГОДАННЫЙ *прикм.* Даний, дарований Богом, *діал.* богоданный: θεοδόσια: Б̑оданна (1627 ЛБ 210).

БОГОДАРОВАННЫЙ *прикм.* Дарований Богом, *діал.* богоданный: Што все терпаты, же са оудали болше за свѣцкою Діалектицкою вѣдомостю и оумѣтностю, анѣжли за дх̑вною Црквною и Б̑одарованною філософією (Київ, 1619 Гр. Сл. 202); θεοδόρα: Б̑одарова(н)наа (1627 ЛБ 210).

БОГОДУХОВЕННЫЙ *прикм.* Натхненний Богом: мы см̑реннии по дар̑ стго дх̑а, повеление(м) га̑ н̑шго іс̑ х̑а совѣто(м) б̑го дх̑нове(н)ны(х) сты(х) писани(и) пасты(р)скы(м) строение(м) повелѣвае(м) (Перемишль, 1592 ЛСБ 399); в то(м) же п̑см̑в̑ б̑г̑в̑дх̑новѣнно(м) жаднаа таємница ясн̑ѣ(и) и значн̑ѣ(и) змоцн̑ѣнаа не ест̑ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 229); А ст̑ый апостоль Павелъ, животь вѣчны(и) проповѣд̑ючы, и до него вс̑х̑х̑ люде(и) б̑г̑в̑дх̑новѣнною нах̑кою своею, ако вселенскы(и) в̑читель вед̑чы, абысмо соб̑ѣ т̑ѣтъ на том̑ свѣт̑ѣ долгих̑ л̑ѣтъ не об̑щевали (Корець, 1618 З. Поуч. 171 зв.); в̑шел̑лааа армат̑ра albo збр̑а, на то(и) вын̑еслой Б̑г̑в̑дх̑новѣнное молитвы вежи в̑иси(т) (Київ, 1634 МКСВ 313); Теп̑ръ, ... на п̑л̑ное, в̑ П̑ств̑ѣ м̑б̑г̑о см̑р̑ен̑іа найд̑ючих̑са С̑щенников̑в̑ жадан̑іе П̑д̑ст̑ил̑ем̑ на свѣт̑ѣ Б̑г̑в̑дх̑новѣн̑н̑ю кн̑иг̑ѣ (Львів, 1646 Жел. Сл. 3 зв.);

наділений божою мудрістю: то ест̑ д̑ѣло Аг̑лского аз̑ыка, и // б̑г̑в̑дх̑новѣнного м̑жа дост̑ойности и р̑з̑дма (Київ, бл. 1619 Аз. В. 289-290); Дов̑одо(м) тог̑о с̑г̑ѣ Книги Церковныи Б̑г̑в̑дх̑новѣнными м̑ж̑ами з̑ грец̑кого яз̑ыка на слов̑ен̑ск̑ій прелож̑бны (Київ, 1646 Мог. Тр. 4).

Див. ще БОГОДУХОВЕННЫЙ.

БОГОДУХОВЕННЫЙ *прикм.* Те саме, що богодуховенный: Бл̑городныи ... п̑ан̑ѣ Павел Ш̑м̑лан̑скыи со женою своею благородною Ян̑кою ... придает̑ сію б̑г̑в̑дх̑новенную кн̑иг̑у Ст̑ое Єв̑гл̑іе тет̑ръ к̑ѣ об̑ители в ладском (Лядське, 1637 П̑ан̑ѣ. II, 13).

БОГОЗВАННЫЙ *прикм.* Званий Богом: Богозв̑анный. A deo vocat(us) (1650 ЛК 429).

БОГОКОРЧЕМНИКЪ *ч., перен.* Той, хто має світське, неканонізоване розуміння церковних норм; той, хто перекручує вчення Христа: разв̑ не мовлю ист̑и(н)ного б̑г̑осл̑ова в п̑д̑ст̑ини иск̑в̑(с) б̑е(з)мо(л)вны(м) прете(р)п̑вш̑аго ... ω(т) таког̑о

то(л)ко сил̑ѣ того внима(и) себ̑ѣ вс̑лышати м̑г̑ѣ, а ω(т) богоко(р)чемника и м(д)ръца в̑ мир̑ѣ преслов̑д̑того никако(ж) (1598 Виш. Кн. 290 зв).

БОГОЛЫБНО *присл.* Як подобається Богові: нинє тот̑ ест̑, ш̑то(ж) пер̑в̑ѣ моис̑ѣви явил̑са на гор̑ѣ синаист̑ей. б̑г̑ол̑ыбно испол̑ная закон̑ѣ (1489 Чет. 133).

БОГОЛЮБЕЗНЕ, БОГОЛЮБЕЗН̑Ѣ *присл.* Те саме, що боголюбезно: Бог̑ол̑убе(з)не еп̑и(с)коп̑е ... бл̑года(т) б̑ѣди ω(т) б̑ж̑иаго об̑щ̑аниа (Львів, 1587 ЛСБ 89); П̑ан̑ѣ Павел̑ Вор̑оцовск̑ий ... каждо(и) недел̑ѣ и ста̑ в̑р̑очи(с)того повин̑е(н) в̑ це(р)кви ход̑ячи просит̑и о я(л)му(ж)ную, нащо ω(н) б̑г̑ол̑убе(з)н̑Ѣ неω(т)реч̑ен(н)о позвол̑ил̑ѣ (Львів, 1633 ЛСБ 1043, 35).

БОГОЛЮБЕЗНО *присл.* З любов'ю до Бога: Потреб̑но же зело и боголюбезно вомен̑ихом̑ уступит̑и убо града Рыма ... свет̑ейшому пап̑е ... ниже во добрейшом̑ месте под̑ѣ сол̑н̑цем̑ леж̑ащ̑ий Визан̑т̑ию град̑ѣ постигнути (Вільна, 1599 Ант. 551).

Див. ще БОГОЛЮБЕЗНЕ.

БОГОЛЮБЕЗНЫЙ *прикм.* (цсл. боголюб̑зныи) богоугодный: Тоб̑ѣ б̑г̑ол̑убе(з)ному ... г̑едиону болобану и(ж) еси пробачи(л) боя(з)н̑ѣ б̑ж̑ию (Вільна, 1594 ЛСБ 255, 1); Вси кот̑ѣри бы см̑ѣли пер̑ест̑ѣп̑ит̑и границ̑ѣ ст̑го и великого соб̑ѣр̑ѣ, в̑ ник̑ѣи б̑в̑шого, при быт̑ности... б̑г̑ол̑уб̑езного ц̑ра констант̑іна ... нехай не боуд̑ѣтъ в̑ сп̑ол̑ѣчности (Острог, 1598-1599 Апокр. 191); Б̑г̑ол̑убе(з)ном̑ѣ бра(т)ств̑ѣ в̑сп̑ен̑іа пр(с)т̑ѣа б̑ца стар̑ышина(м) ... зд̑равствовати усе(р)дне желаю (Львів, 1607 ЛСБ 408, I); Кто прош̑ѣ не зн̑ал̑ѣ в̑ Дх̑в̑ны(х) Б̑г̑ол̑уб̑езного а Пр̑евеле(б): ω(т)ца Кі(р) Міхайла Копист̑ѣнского (Київ, 1623 МКСВ 82).

Див. ще БОГОЛЮБЕЗН̑ѢЙШІЙ.

БОГОЛЮБЕЗН̑Ѣ *див.* БОГОЛЮБЕЗНЕ.

БОГОЛЮБЕЗН̑ѢЙШІЙ *прикм.* в. ст. Мил̑іший Богові, богоугодніший: Иже в̑езд̑ѣ об̑р̑ѣта̑ем̑и х̑р(с)т̑і̑яни, Б̑г̑ол̑уб̑езн̑ѣйшіе Єп̑(с)к̑пи ... и вси иже га̑ х̑ристоимен̑ит̑и людіе (Львів, 1598 ЛСБ 120); а при нем̑ѣ Боголюб̑езн̑ѣйшіи и благ̑очест̑ивыи то̑еи̑ж̑ С̑вятой Константиноп̑ольской Пат̑ріаршей Столиц̑ы послуш̑іи В̑осточного благ̑очест̑ія Єпископы, Господ̑ино̑е и От̑цы (Київ, 1631 ОЛ 19).

Пор. БОГОЛЮБЕЗНЫЙ.

БОГОЛЮБЕЦЬ, БОГОЛЮБЕЦЬ, БОГОЛЮБЕЦ ч. Боголюбце: ѿеофилъ есть дръжавный, яко бы рекъ боголюбце, который есть по правдѣ гдѣти, абы слыша(л) сватого ев(г)ліа (1556-1561 ПЕ 202 зв.); Вѣра боголюбом все творити може, сила бо божія таковым поможе (к. XVI ст. Укр. п. 75); яким способом имѣет боголюбец предспѣти до истиннаго разума (Унів, 1605 Виш. Домн. 189); Присмотри жь ся ту, боголюбче всякий, хульному провѣщанию Златоустаго (1615-1616 Виш. Поз. мисл. 239); ѿеофѣль: Бгопріятный, або бжій дръ(г) или бголюбце (1627 ЛБ 210); абысѣмъ не были болшъ неволниками, але волними: не были злѣсти грѣхѣвной подлѣглыми, але свободными: не были свѣтолюбцами, але боголюбцами (Київ, 1637 УЕ Кал. 774); Боголюбце. Dei animans (1650 ЛК 429).

БОГОЛЮБИВЫЙ, БОГОЛЮБИВЪ, БОГОЛЮБИВЫ прикм. Те саме, що боголюбный: Бл(с)вние макария ... митрополита кие(в)ского и галицкого ... ѿ свѣтомъ дсе возлюбле(н)ны(м) еже ѿ хр(с)те сослужебникомъ бгомо(л)цомъ и бра(г)и ншо(г) смире(ни)я ѿсвще(н)нымъ и бголюбивымъ еп(с)кпомъ (Новгородок, 1547 ЛСБ 13); Ведомо чини(мъ) и(ж) да(л) намъ справу бголюбивы(и) ... еписко(п) Лво(в)ски(и) ... гедеш(и) болобанъ ѿ томъ и(ж) ... юрко и ива(и) роготи(и)ци ... бе(э)честие ... дчинили (Замостя, 1589 ЛСБ 113); И от того самого знаку, боголюбивы прочитателю, по христову и апостольскому о последних часах изображенію, лживы костел римский познати можешъ (1600-1601 Виш. Кр. отв. 185); Філоѳеи: Дръ(г) Бжій Бголюби(в) (1627 ЛБ 239); П. Васили(и) Лехнови(ч), П. Васили(и) грыгорович(ъ) ... просили абы были прыняты до союза любве бголюбиваго бра(т)ства (Львів, 1637 ЛСБ 1043, 48 зв.); Богопріемецъ Сімеѡнъ ... мѡжъ быть боголюбивый и справедливый (Київ, 1637 УЕ Кал. 919); Понѣди(л)ся теды и я ко твое(и) мило(с)ти написати понеже и и(и)ные кѡпци греки ... свѣдѣте(л)ствовали ѿ то(м) ... еп(с)пѣ ки(р) Киприянъ и(ж) е(ст) свѣтите(л) че(ст)ны(и) достовѣ(р)ны(и) боголюбивы(и) (Київ, 1649 ЦДАДА 124, 3, 34).

БОГОЛЮБИЕ с. (цсл. боголюбие) любов до Бога, боголюбство: неха(и)бы ла(с)ка бжія была з

бголюбиемъ твоимъ (Львів, 1587 ЛСБ 89); А та(к) пишемъ к трѣбѣ и заповѣдаемо, и дабы еси нѣвче(мъ) нѣ ко единомъ проти(в)ного што мови(л) во лвовѣ бѣдѣчемъ бра(т)ствѣ и единомыслию на голова(х) ихъ бголюбиа и на потребнѣиши(х) родѣ люде(м) бл҃гоче(с)тивы(мъ) в которы(х) бгѣ почивае(т) и слави(т)са (Там же).

БОГОЛЮБИЦЯ ж. Та, яка любить, шанує Бога: прославлянь твои приводѣ бголюбие (1489 Чет. 79 зв.).

БОГОЛЮБНЫЙ, БОГОЛЮБНЫ прикм. Який любить Бога, боголюбный: Видеши, боголюбны прочитателю, яко от того знаку, по котором езовито правдивы костел римский, яко неподвижны, неотмненны и выше всѣх ересей стоит, познавати повелѣвает (1600-1601 Виш. Кр. отв. 181); Присмотри жь ся еще бабским басням, послѣдованию того слова хулы, боголюбный прочитателю, что рече домолѣжный баснословец (1615-1616 Виш. Поз. мисл. 240).

Див. ще БОГОЛЮБИВЫЙ.

БОГОЛЮБЪ ч. Боголюбце. Вл. н.: Иванъ Боголюбъ (1649 РЗВ 419).

БОГОМАТИ ж. 1. Богомати, Богородиця: А кто сѣ покѣсит порѣшити [того] нашего дааніа и потвѣрженіа, таковыи да ест проклат ѿт господа и ... от прѣчистіа его богоматере (Сучава, 1501 ВД II, 185); Мл(с)тию бо(ж)ею и млтвами прч(с)тои его бгомѣре смире(и)ны(и) макарѣ(и) еп(с)пѣ митрополи(и) гали(ц)ко(и) (Львів, 1547 ЛСБ 12); С помістю бжію и прч(с)тыа его бгомѣре дописана ест прышаа часть наоуки книги ев(г)лей стои (1556-1561 ПЕ 123 зв.); малѣю млтвѣ до Ха вірекши, и до его бгомѣре, ... сѣдъ зпѡвѣ якъ и первѣй, на цвичѣнѣ са в бгомѣслности (Київ, 1625 Кіз. II. 198); При томъ мило(ст) Божія и прч(с)тыя его бгоматере и нашего Смирения бл҃го(с)вєние и молитва да е(ст) зо всѣми вами ами(и) (Путятинці, 1630 ЛСБ 511).

2. Культова споруда, побудована на честь Богоматері: я тое после пана своего небощика сполнила и ... ведлугъ духовниці пана своего, оддала есми Пресвятой Богоматері (Овруч, 1509 ЧИОНЛ VIII-3, 8); а до того часу прѣсылъ въ насъ монастыря пречистое Богоматери въ Овручомъ (Краків, 1525 АЮЗР I, 68); в само(м) мѣсте при цркви ѡспєніа

Бѣоматере, томѣ(ж) че(ст)номѣ ... Іосифѣ игѣме(н)ство ... до вѣ(р)ны(х) рѣкъ подаль (Київ, 1627 ЛСБ 496).

БОГОМЕРЗКИЙ, БОГОМЕРСКИ, БОГОМРЪЗЪСКИЙ *прикм.* Противний, огидний Богові: выстерегатиса таковыхъ бѣомрѣзскихъ блѣдовъ ѣмѣймо (Острог, 1587 *См. Кл.* 21); Хсѣ Бѣ нашѣ казни попѣдаѣтъ на насѣ, наказѣючи насѣ да бѣхомъ бѣомрѣзское слоужѣнїе ѡ(т) Цркви ѡ(т)риноули (Львів, 1614 *Вил. соб.* 12); Иншии животѣ спѣсобы два, животѣ смѣсловѣ, и животѣ житѣйскїи, Бѣомѣрски сѣтъ и дѣшѣдѣбны (Вільна, 1620 *См. Каз.* 14); Трафялися не толко межѣ Ігнатїемъ и Фотїемъ, але и межѣ передъ ними пожилыми святыми неспаски и споры; не южѣ еднакъ за тымъ заразы шло, абысмо таковыхъ за клятїи и бѣомерзкїи мѣли (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 745); ти мене ѡ(т)толѣ визѣваль, дабы чре(з) мене всяки(х) грѣховѣ бри(д)кихъ (и) бѣомѣ(р)зки(х) яки(х) трѣдно и(з)глаголати, скопѣбѣваль еси (Чорна, 1629 *Дїал. о см.* 272); Живѣмѣ дѣхѣвнѣо братїе, а не вѣ ѡбжирствѣ и пѣанствѣ, ... не вѣ вѣшетѣнствѣ и ѣншихъ бѣомѣрзскихъ нечистотѣхъ (Київ, 1637 *Уѣ Кал.* 860); таа ... ѡсобѣа ... не ѡпѣстїла ... цркви ... и не пристѣла до жаднои Бѣомѣрзкои сѣкты недовѣрствїа // свѣта того (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 943-944).

Див. ще **БОГОМЕРЗЫЙ.**

БОГОМЕРЗЫЙ *прикм.* Те саме. що бѣомерзкий: Якихъ бѣомерзыхъ блѣзнерцевѣ ... годѣ часть семи вселенскихъ соборовѣ повставало! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 737).

БОГОМЕРСКО, БОГОМРЪЗКО *присл.* Противно, огидно Богові: вы кр(с)та хѣа велико(г) постоу на пр(с)толѣ не дръжите, ани(с) емоу кланаете. А то естѣ бѣомрѣзко и не по законуу (к. XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 106 зв.); Свята Господскїи зѣ стрелѣами отправу-ють бѣопротивно и бѣомерско (бл. 1626 *Кир. II.* 27).

БОГОМОДЦА *ч. (смн. bogomódca)* те саме, що бѣомолець: Да(н) вѣ градѣ Іерклѣвѣ ... всѣче(с)ки(х) блѣгъ пѣб(с)ны(х) и зѣ(м)ны(х) бѣомод(л)ца пры(с)ны(и) рѣкою вла(с)ною (Іерклїїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37).

Див. ще **БОГОМОЛЦА.**

БОГОМОЛЕ, БОГОМОЛІЕ, БОГОМОЛЪЕ *с. (цсл. богомолїе)* 1. (*приношення молитв Богові, поклонїния Богові*) бѣомїлїа: то(т) хра(м) знову

змуровати вѣшеи мл(с)ти вси(м) правосла(в)ны(м) хр(с)тяно(м) на вѣ(ч)ное бѣомо(л)е (Львів, 1547 ЛСБ 12); на бѣомо(л)е во вѣ(ч)ныя роды в завѣда(н)ю ро(ч)ны(х) старосто(в) // и игѣмена наме(с)ного быти маю(т) (1632 *ПВКРДА* I-1, 133-134).

2. (*відправа церковних служб*) бѣомїлїа, бѣогослужїня: положѣтъ бѣ(ст) сии ап(с)ль те(т)рѣ вѣ ѡбитѣли великиа лавры Дѣ(р)мани ... при еп(с)пе лѣ(ц)ко(м) ... а в дѣ(р)жавѣ и в бѣомо(л)и (... — *Позн. вид.*) (Дермань, 1538 *Перетц* 108); мы тоѣ оубачи(в)ши и(ж) не е(ст) ... шкотное и его мл(с)ти за(м)кѣ теж не шко(т)но и дѣла бѣомо(л)я г(с)дрѣского велико(г) корола жигимонта и те(ж) дѣла вѣбо(х)ства тоѣ цркви абы в пѣ(и) бѣ(ж)я хвала была и за корола бѣомо(л)е было (Київ, 1540 *ЦНБ ДА/П-216*, 125); сѣ тыхъ причинѣ, его королевская, милость, папѣ, отецъ нашѣ, не хотячи таковоѣ рѣчи давнѣо рушати, и дѣла бѣомолья за его королевскую милость вѣ ономъ манастиры Пустынскомъ, рачиль оный дворецѣ, ... при манастиры Пустынскомъ вѣчнѣо зоставити (Вільна, 1566 *АЮЗР* I, 155); на бѣомолїе що ѡна сама ѡ(т)казала дякови ѡ(т) звонѣня, ѡ(т) спѣвѣна, за свѣчки, дали(х)мо грошей дї (Львів, 1607-1645 *РДВ* 29 зв.); вперодѣ заслали на бѣомольѣ свое до всего повѣту Кїевского, за што отъ всего рода вамѣ блаженство (Київ, п. 1621 *АСД* I, 265).

Див. ще **БОГОМОЛСТВО, БОГОМОЛЯ.**

БОГОМОЛЕБНЫЙ *прикм.* (*який містить молитви до Бога*) бѣомольный: тогда да учат бѣомолебного и праведнословнаго Часословца; во мѣсто хитроумныхъ силогизм и велерѣчивое реторики (1608-1609 *Виш. Зач.* 202).

БОГОМОЛЕЦЬ, БОГОМОЛЕЦЬ, БОГОМОЛЕЦ *ч. (той, хто молить Бога за когось, щось, також епітет духовної особи)* бѣомолець: Во всемъ поволїи слѣга и бѣомолец Вашей Милости, архимандрита Жидичинский ... низко чолом бѣет (Жидичин, 1540 *АС* IV, 247); мы ѣбоги(и) старѣ(ц) бѣомоле(ц) ... проси(м) ... запомочи (Перемишль, 1547 ЛСБ 11); Славе(т)ны(м) пано(м) ме(с)чано(м) лво(в)ски(м). Маємо того справу ѡ(т) бѣомо(л)ца нашего антонїя попа суча(н)ского ѡколо работ ... тоѣ цѣ(р)кви (Сучава, 1558 ЛСБ 19); А я естѣ(м)

пови(н)ны(м) б̑омолще(м) ви̑и(х) мл(с)те(и) во вся дни̑ живота моего (Львів, 1585 ЛСБ 70, 1 зв.); А я, яко вѣрный богомолецъ ... за щасливое здоровье и панованье вашей милости Пана Бога ... просити винегъ буду (Київ, 1594 АСД IV, 45); заховати и(х) обецѣмо вицѣлт̑ в̑ покою на ты(х) владыцтвахъ, яко вѣрны(х) по(д)даны(х) и б̑омолцовъ на̑шихъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 36); Вы добродѣе и б̑омолци на̑шѣ (Чернігів, 1646 Перло 49).

Див. ще БОГОМОДЛЦА, БОГОМОЛЦА.

БОГОМОЛНЬИЙ *прикм.* Побожний, богомільний: А вѣдаемо ижъ грѣшниковъ Бг̑ъ не выслѣдхиваетъ: але если Кто // есть хвалца Бж̑ий (на полях б̑омо(л)ныи - *Прим. ред.*) и волю его чинитъ, того выслѣдхиваетъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 273-274).

БОГОМОЛСТВО, БОГОМОЛЬСТВО *с.* 1. Те саме, що богомоліє у 1 знач.: А то для ра(з)множения хвалы бога вседе(р)жителя и для надки стому православию за свое ѡ(т)пущение грехо(в) и вѣчное б̑омо(л)ство (Львів, 1585 ЛСБ 70, 1 зв.); за што в покорыны(х) млтвахъ нашихъ мы зо всѣми ѡкры(в)жонными ѡве(ч)ками моими всегда до господаря Бга б̑омо(л)ство чинити повинни бѣдемъ (Новгородок, 1595 ЛСБ 276, 2); В чѣмъ особливе вашей К(н) м(л) ... вшелѣкимъ спѣсобо(м) старанье и вывѣдованье чинити годѣтсѧ, для б̑омолства всѣхъ за себе хр(с)тіанъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 18); Тѣды тежъ правомъ найслѣдшѣйшы(м) ѡ(т) всѣхъ тѣхъ добродѣйства заживающихъ ѡсобѣ ... выхвалѣнїе, прїязнь, и Б̑омолство, Ви̑а ... м(л): ѡ(т)носити рачинѣ (Київ, 1625 Кіз. Ходж. 2 нenum.).

2. Те саме, що богомоліє у 2 знач.: Маесть отецъ архимандритъ ... тые села ... держати и уживати ... вѣчными часы, доколѣ тогъ монастырь Печерскій и тая церковь Божая ... съ богомольствомъ стояти ... будетъ (Вільна, 1579 АЗР III, 251).

БОГОМОЛЦА, БОГОМОЛЬЦА *ч.* Те саме, що богомолецъ: Вашей милости моего милостивого пана зычливый и вѣрный богомольца и слуга повопыный Никифоръ Туръ, архимандритъ монастыря Кіевского власною рукою (Київ, 1594 АСД IV, 45); Чѣго а оуставичный б̑омолца, оупрїимѣ шїримъ срдцемъ вѣрне мѣти зычѣ в̑м(с) ... щаста (Почаїв, 1618 Зерц. 4

нenum.); Мл(с)те(и) ваши(х) ѡпре(и)ме зычливы(и) Прияте(л) и б̑омо(л)ца Софроні(и) Поча(с)ки(и) (Ясси, 1642 ЛСБ 557); з Монастыря Пече(р)ского Кіевского ... Мл(с)те(и) Ваши(х) в̑ сто(м) дсѣ зы(ч)ливы(и) ѡцѣ Пасты(р) и б̑омо(л)ца, иже и вы(ш)ше рѣкою вла(с)ною (Київ, 1646 ЛСБ 574).

Див. ще БОГОМОДЛЦА.

БОГОМОЛЬЕ *див.* БОГОМОЛЕ.

БОГОМОЛЬЦА *див.* БОГОМОЛЦА.

БОГОМОЛЯ *ж.* Те саме, що богомоліє у 2 знач.: за которы(м) розрѣхо(м) в то(м) свето(м) мана(с)тыры фала божья и богомо(л)я за г(с)дра короля его мл(с)ти ... ѡмешкиваетъ (Новгородок, 1590 ЛСБ 123); мае игуме(и) ... богомо(л)ю за го(с)подара его мл(с)ти и ... за вси(х) право(с)лавны(х) хрестіянѣ встави(ч)не выпо(л)няти (Новгородок, 1590 ЛСБ 137).

БОГОМРЪЗКО *див.* БОГОМЕРСКО.

БОГОМРЪЗЪСКИЙ *див.* БОГОМЕРЗКИЙ.

БОГОМУДРЫЙ, БОГОМУДРИЙ, БОГОМУДРЪ *прикм.* Який наділений божою мудрістю: Богомудры есте на злое, а щобы розвѣсти доброе, не увѣдали есте истины (Львів, 1605-1606 Перест. 42); Што гды чиню, всего свѣта богодухновенныхъ и богомудрыхъ мужевъ на судъ взываю (Київ, 1621 Кон. Пал. 688).

БОГОМЫСЛЕНЬИЙ *прикм.* Сповнєний божою думкою, побожний: Передо мною [поставилися] очевисто богомыслєные отецъ Григорей Лозовицкий, протопопа (Володимир, 1597 АрхІОЗР 1/VI, 208).

Див. ще БОГОМЫСЛНЬИЙ.

БОГОМЫСЛЕЦЪ *ч.* Той, хто живе з Богом, з думкою про нього: Скїтни(к): Подвїжни(к), страдале(ц), б̑омыслецъ (1627 ЛБ 114).

Див. ще БОГОМЫСЛНИКЪ.

БОГОМЫСЛІЕ *с.* Побожність, пам'ять про Бога: въ церкви ... любомудры и богословове находятся: въ правдѣ - тѣ не всѣ // выдають и книги, зычачи собѣ въ богомыслии и въ покою жити (Київ, 1621 Кон. Пал. 317-318).

Див. ще БОГОМЫСЛНОСТЬ.

БОГОМЫСЛНИКЪ *ч.* Те саме, що богомыслецъ: семѣ животови впротївъ становитсѧ смерть Ізствленїа, котораа родити звыкла Б̑омыслики,

мѣжи агглскогѡ живота, ѡ(т) всѣхъ сегосвѣтны(х) печалій ѡ(т)даленыи (Вільна, 1620 *См. Каз.* 11 зв.).

БОГОМЫСЛНОСТЬ ж. Те саме, що богомысліє: нѣжли вышколе(с) ѡ(т) ма(т)ки, остіле(м) та и пр(о)рка межи народы дале(м) та, штож бѣгомьслнѣстю оукрѣплѣнаа дѣла зла(к)ши са та(к) великого преложѣнства и оусмнѣвши са справы, крыкну(л) с плаче(м) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 206); за сегосвѣтними роскошами прочь отъ насъ идутъ и вышелякіе душевные заразы и розслабы, а наступуютъ цноты и богомыслность (бл. 1626 *Кир. Н.* 24); члѣвкъ зашвырившася в' вѣдѣчности и бѣгомьслности ѡной, самъ до себе не приходѣтъ, але якобы якѣмъ глѣдне(м) и юродѣвымъ свѣтѣ томѣ ставаетъса (Вільна, 1627 *Дух. б.* 74); богомыслнѣстю, прихвѣдѣнаго ср(д)ца нашего злосливими мыслами не сквѣрнѣмѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 913); Радѣйтесь бѣгослѡвцы стѣи, прехвалѣни, в' бѣгомьслности якѡ стѡ(л)пы ѡгнепѣлѣни (Чернігів, 1646 *Перло* 51).

БОГОМЫСЛНЬИЙ, БОГОМЫСЛНЬИЙ прикм.

1. Те саме, що богомысленный: Великіе а высѡкіе сѣмѣнѣе и дѣлѣ заходѣчіе рѣчи великои стѣлости а Пова(ж)ного и розмыслно(го) пѣстоупѣдъ, я(к) з многи(х) пѣма(ти) гѣдны(х) приклаго(в) и бѣгомьслны(х) писма с(т) нау(к) ѡбѣчаемо потребоу(т) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 202); Бѣгъ свой вѣдлѣдѣ Астрѡлѡкѣи ѡ(т)мѣнѣвши, Астрѡлѡкѡуѣв бѣгомьслными оучѣнѣвши (Львів, 1616 *Бер. В.* 79); Имѣ Могѣлы и в' словѣнской Зѡни, И в' бѣгомьслномъ бѣдетъ мѣти Трѣѡни Несмертѣльное свое залѣцѣнѣе, И вывышѣнѣе (Київ, 1633 *Евфон.* 308).

2. У знач. ім. Побожный: бѣгомьслныи в' нѣбѣ мѣшкаю(т) ли. (Вільна, 1627 *Дух. б.* 389).

БОГОНАДХНЕНЬИЙ прикм. Який пройнятий натхненнѣм від Бога, який натхнений Богом, богонатхненний: Такъ теде, Прѣшвѣченый Фѡтѣи в' единомъ бѣгонадхнѣныхъ Казанѣи свои(х) гадаѣтъ, вѣлми правѡвѣрно, и на(л)дѣрѣ кѣ збѣтѣю трѣдно (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 264).

БОГОНАРЕЧЕНЬИЙ прикм. Названий Богом: бѣгопѣмѣтъ: Богонаречѣнныи, или бѣгомъ послѣмѣтъ (1627 *ЛБ* 210).

БОГОНАЧАЛНЬИЙ прикм. Який бере початок від

Бога: ѡ(т) всегѡ, бѣгомъ избѣранного, и ... до Іерѣсалимѣ, бѣгоначалнымъ манѡвеніемъ, згромаженогѡ ап(с)лскогѡ Ликѣ ... бѣгопрѣятное єѣ тѣлю // проважоно (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 760-761).

БОГОНОСЕЦЬ, БОГОНОСЕЦ ч. (цсл. богоносыцъ) (той, хто вѣдданий Боговѣ, носить Бога в серці) богоносецъ: Игнатей - 1, Богоносецъ в' листѣ своемъ до Рымлянѣ написалсе: "Игнатей церкви свѣтѣишое, которая старшенствуетъ в' Рымской" (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 133); поѣзри ѡ(т)че владѣка оу кнѣжки вѣшого пѡлского одного богонѡсца о ѡ(т)стѣпѣнѣю грѣковѣ (Острог, 1598 *Отп. КО* 28 зв); Того николи же, Скарго, показати не можеш, абы з школы ... богоносецъ выѣти имѣл (1608-1609 *Виш. Зач.* 225); онѣи Дѣма(с) еп(с)копъ магнѣ(н)скѣи: которой бѣгонѡсе(ц) игнатѣи в' оучѣвности мѣти розказѣчи, мѡвитъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 3).

Див. ще **БОГОНОСЬ.**

БОГОНОСНЬИЙ, БОГОНОСНЬИЙ прикм. (цсл. богоносньи) (який вѣдданий Боговѣ, носить Бога в серці) богоносний: вси бѣгоносные ѡѣи со слѣза[ми] [в]ѡпиють (1489 *Чет.* 282); А кто се покѣситъ порѣшити ... нашего даанѣа и потвѣрѣженѣа, таковѣи да єстъ проклатъ ѡтъ гѡспѡда ... и ѡтъ тѣи богоноснихъ ѡтецъ иже в' Никѣи (Сучава, 1501 *ВД* II; 185); написана бы(ст) сѣа книга... в' домоу прч(с)тыа бѣа єже є(ст) лавра прп(д)бны(х) и бѣгоносны(х) ѡѣгъ кѣши(х)... оу бѡ(г)спѣсаемо(м) градѣ Киевѣ (Київ, 1554 *ПН* № 1); ѡбывѣтели ... просѣли ... абы на то(м) собѡрѣ бѡудѣчи, ѡ(т) предѣний ... и канѡно(в) бѣгонѡсны(х) ѡ(т)ѣгъ ни в' чо(м) не ѡ(т)стѣповаль (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 36); А хто бы не хотѣ(л) на то(м) переставѣти, на то(м) да бѣде(т) клѣтва стѣ(х) ап(с)лѣ и бѣгонѡсны(х) ѡ(т)ѣгъ (Львів, 1603 *ЛСБ* 384); А речешъ ли: же то чынятъ по предѣнію церковному и свѣтыхъ богоносныхъ // ѡтецъ, же такъ подали и такъ уставили? (Вільна, 1608 *Гарм.* 218-219); вѣдлѣдѣ канѡновъ ап(с)лски(х) и стѣыхъ богонѡсныхъ ѡтецъ тѡтѣ ѡ(т) свѣщенства ѡ(т)далѣнѣ бывѣтъ ... который бы ... дрѣгѣю жѡнѣ понѣлѣтъ (Львів 1642 *Жел. О тайн.* 16 зв.).

БОГОНОСЬ ч. Богоносецъ. Влн.: Панасъ Богонось (1649 *РЗВ* 400).

Див. ще **БОГОНОСЕЦЬ.**

БОГООЗДОБЕННИЙ, БОГООЗДОБЛЕННИЙ *прикм.* Сповнений хвали божої: Але маючи досыть на Пророцкой мовѣ, паждковы(м) сѣтка(м) прировнать, понижаючи Бгѡоздобенный свой довѣтъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 204); Вжды хо(т) толко кѡлко шанѣють початки гѡлосѡвъ оу себе дѣвного Стаирѣты, мѡвлю Аристѡтѣла, рѡвне и Збавителевы Бгѡоздоблены слова пошанѡвати и вѣжити (Там же, 23!).

БОГООТЕЦЬ *ч.* (за християнським вченням - цар Давид, прабатько богочоловіка — Ісуса Христа) боготець: А тѣхъ ѡ(т)стоупниковъ ѡ(т) оправданій бжѣихъ, якъ мѡвить бгѡотець, тѣхъ бы(м) запыталь ѡ(т)стоупниковъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 186); Штоса тѣче(т) першого оуважѣна нале(ж)ного ... и способного мѣтѣвъ чѣсѡ, ѡ то(м) црствуючій Бгѡоте(ц) и Проро(к) Дѣвѣ в' псалмѣ свое(м), нѣ, та(к) мѡви(т) (Київ, 1634 *МКСВ* 312).

БОГООТРОКОВИЦА *ж.* Богородиця, Богомати: в' три лѣта по народѣню, Пречѣстнѡ богѡотроковицѣ ... до Цркви Іерусалимскоѣ, за дар' многѣнний, ... Бгѣ Творѣцъ своемѣ ѡ(т)дали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 759)

БОГООТСТУПНИЙ *прикм.* Який відрікся від Бога, боговідступник: слѣдчиса в нѣкои(х) мира сего вѣща(х) в домѣ моемъ бы(ти) бгѡѡ(т)ступно(мѣ) вл(д)нѣ лѡцкомѣ иже де(р)знѣвъ и вни(и)де в це(р)ковъ ... и властѣ(л)ско изе(ли) с престола а(н)тими(с) (Верба, 1606 *ЛСБ* 407, 1).

БОГОПАРЬНИЙ *прикм., перен.* Який злітає (підіймається) до Бога: ильа бгѡпарьный // ѡрелъ (1489 *Чет.* 236-236 зв.).

БОГОПИСАННИЙ *прикм.* Написаний, накреслений Богом: А ѡ Таблицахъ такъ пѣшѣтъ ... Якѡбы дрѣгій пѣакій Бгѡвидѣцъ Мѡисей Бгѡписанны таблици ... прина(в)ши, и непокараючимъса лѡдемъ показѡвать, абѣ ... не ѡ(т)стѣпали Ба (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 149).

БОГОПОДАНИЙ *прикм.* 1. Наданий Богом: збѡлнѣню владѣвъ ѡ(т) Бга, черѣзъ Бгѡподаннѣю црковнѣю звѣрхность ново ѡдѣржавши, вѣжилемъса то дна нѣвшнето, самою повинностью моею потѣгнены: первыи разъ оучинити (Вільна, 1620 *См. Каз.* 5).

2. Відданий Богові: тылко ваша побожнѣсть о своемъ статку при церкве светое восточное вѣре и при святыни отъ востока обновлена жадному чи (!) шука-

ючому зводителєви ... (*Позн. вид.*) себѣ недаючиcя ошикивати (!) и хитро отводити, стояти и богоподаннымъ пастыремъ и братіямъ вѣрнымъ уфати (Київ, 1626 *КМПИ* I, дод. 281).

БОГОПОДОБНИЙ *прикм.* Який подібний до Бога, богоподібний: Не отъ вышшихъ бѡвѣмъ и многослынущихъ мѣсть або городовъ и множества народовъ владности къ уприймованію // дару Духа святого бываетъ, але отъ трудовъ, працѣ, подвиговъ и богоподобнаго житія Христова тѣсного добре ходящихъ (1603 *Пит.* 23-24); ѡбрѣжмѡ са прѣтѡ и мы братіє богоподобнымъ ѡбрѣзаніємъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 876).

БОГОПОЗНАНИЕ *с.* Пізнання Бога, богопізнання: ... зго богѡпознания безъ отлученія и упраздненія в моли: ... єдиную єдиносущную мысль, безъ всѣхъ мечтаний мірскихъ, ... нѣдѣти ниже разумѣти ся не сподобиш (1615-1616 *Виш. Тѡз. мисл.* 245).

БОГОПРЕДАНИЙ *прикм.* Відданий Богові, боговідданий: ... єсть то(т) гра(д), не єсть мѣсто, гдѣ бы єсте плачу и рыданія, стѡганія и вѡпла и слѣзъ ѡ(т)чєскіа бгѡпреданна вѣры, людѣй и дѣлъ не напѡлнили (Острог, 1598 *Отм. КО* 15 зв.).

БОГОПРИАТНИЙ, БОГОПРІАТНИЙ, БОГОПРІАТНИЙ *прикм.* Пріємний Богові: бѡсѡфѣль: Бгѡпріятный, або бжѣй дрѣ(г) или бгѡлѡбѣцъ (1627 *ЛБ* 210); ѡ(т) Сіѡна до Гѣпсиманіѣ Прѣч(с)тоє и Бгѡпріятное єѣ тѣлю // провѣжѡно (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 760-761); А тоє слово Бжѣє, з' бгѡпріятною Плѡтію, названѡ Снѡмъ Бжѣимъ (Чернігів, 1646 *Перло* 12).

БОГОПРІИМЕЦЬ *ч.* Богоприємець. У складі вл. н. Про Симеѡна, який перший узяв на руки Ісуса Христа на сороковий день після його народження: Богопріємець Симѡнъ старецъ не былъ сѣщенникъ, але мѣжъ былъ боголѡбѣвы(и) и справедливый (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 919).

БОГОПРІАТНИЙ *див.* **БОГОПРИАТНИЙ.**

БОГОПРОСЛАВЛЕННИКЪ *ч.* Той, хто славить Бога: Тогда естественнымъ послѣдованіємъ чѡлѡвѣцы видѣвши, и бога прославятъ, и тебѣ повинѡватися, яко, богопрославленнику, будутъ, и за началника и старѣшнѣго пастыря тѣ вѣмѣятъ (1588-1596 *Виш. Кн.* 137).

БОГОПРОТИВЛЕНІЄ с. Те, що противно, огидно Богові: Насъ наказующе правовѣрно и богоу(д)но спѣвати, И вясѣцѣсѧ Бѣопротивленіе Дѣа ѡ(т)тинѣти (Львів, 1591 *Просф.* 70).

БОГОПРОТИВНО присл. Супроти Богові: Свята Господскіи зъ стрелбами отправують богопротивно и богомерско (бл. 1626 *Кир. II.* 27).

БОГОПРОТИВНИЙ прикм. 1. Противний, огидний Богові, богопротивний: што ю(ж) нынѣшні(х) многомѣ(ж)ны(х), и бѣопроти(в)ны(х) чѣсо(в), на томъ схи(л)кѣ свѣта. а(ж) и до спа(р)говъ и ге(р)бестовъ пришло (Острог, 1587 *См. Кл.* 11); И пишет Потей в тых же остатных кѣтѣжках своих нынѣшних о новом календару..., хвалячи той богопротивный календаръ, якъ есть добрый и вельми потрібный (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45.); овий въ яму болота перше былъ укинѣнъ, а на остатокъ каменіємъ былъ побитый... отъ переселившихся... богопротивныхъ Жидовъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 836).

2. У знач. ім. Богопротивник: Слѣпный и непорѣчный, с тым са ты рѣшаешъ смѣле, и грѣмишъ нимъ бѣопротивныхъ сѣдѣне и оумѣле (Львів, 1591 *Просф.* 66).

БОГОРАЗУМЕНЬ див. **БОГОРАЗУМНЫЙ.**

БОГОРАЗУМІЕ, БОГОРАЗУМІЄ с. (цсл. богоразуміе) пізнання Бога, визнання божественного вчення, мудрості: інавчишасѧ бѣораздмію мытари оставили мѣзды (1489 *Чет.* 283 зв.); Прежде бо великій владімеръ кр(с)щеніємъ просвѣтилъ, всю землю рѣскаю бѣораздміємъ освѣтилъ (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); Єгдаже оувидитъ змѣа, и вѣдѣ и з' оустъ его исходѣцѣю: тогда заразомъ възлѣтаетъ на высотѣ бѣораздміа (Почаїв, 1618 *Зерц.* 61).

БОГОРАЗУМНО присл. З божим розумінням: они яко искусни прилѣжно внимѣли, И бѣораздмію оувѣдѣвши послѣшкѣмъ дѣли (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.).

БОГОРАЗУМНЫЙ, БОГОРАЗУМЕНЬ прикм. (цсл. богоразоумыны) наділений божою мудрістю: сами мало видать, мнімають же южъ на свѣтѣ вси слепи, И южъ з оного своевольного бѣства не маючи што далей чинити, Котори(и) са з нихъ улезъ в одеждѣ имене пастырскаго, ѡного стѣго і богоразумного мѣжа Генадія патріярха ко(и)ста(и)тїноградскаго (Острог, 1587 *См. Кл.* 22 зв.); Третий цвѣточик. Маленькую

пѣсенку церковную, которой зрозумѣвши богоразумную мысль, от сладости николиже пѣти не престанеш (1608-1609 *Виш. Зач.* 203); бѣогнѣсть: бѣомъ познѣнъ, бѣораздме(и) (1627 *ЛБ* 210); Дрѣгїи робѣтничѣве, котѣрымъ потомъ винница подѣна была, сѣтъ Ап(с)лѣове ... и всѣхъ вѣрныхъ Бѣораздмныхъ Архїсѣнници и пастыреве (Київ, 1637 *Уѣ Кал.* 490).

БОГОРОДИТЕЛКА ж. Те саме, що Богородица у 1 знач.: Мои ласкаве панове, братство честнаго храма Успенія Пречистыя Владичицы нашея Богородителки (1601 *КМПИ* I, дод. 158).

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛНИЦА.**

БОГОРОДИТЕЛНИЦА ж. Те саме, що богородица: Мои ла(с)кави панове бра(т)ство ч(ст)на(г) хра(ма) ѡспенія прч(с)тои вл(д)чци нашеи бѣородите(л)ни(ц) (Ясси, 1601 *ЛСБ* 359, I).

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛКА.**

БОГОРОДИЦА ж. (цсл. богородица) Богородиця: дали єсми нашѣмъ стомѣ монастырѣ пѣтенскомѣ, идеже є(ст) храм ѡспеніе пр(с)тѣи бѣи, ѣ рѣки силиванѣ ... ѡ зла(т) татарскы(х) (Сучава, 1514 *Cost. DB* 327); Образъ пречистое Богородицы ... сребромъ оправенъ, позлотистъ (Київ, 1554 *КМПИ* I, дод. 7); И тежъ пироги, на завтрѣ ро(ж)ства х(с)ва котѣрыє принося(т) до цр(к)ве мняще в чѣ(ст) б(д)цы еже є(ст) велико бесчестіе (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); Кре(с)тъ ве(с) срѣбны(и) ... з ра(з)пятіе(м) ѡ(т)ливаны(м) и бѣєю (Львів, 1637 *Іов. Усп.* 4); Чекаетъ и ѡнаа надѣ Херѣвїмѣвъ честнѣишаѧ и на(д) ... Серафимѣвъ славнѣишаѧ, ср(д)ца твоѣго несѣпнаѧ оутѣха, Прѣстаѧ и прѣблѣгосвѣннаѧ пр(с)ноу двѧ Б(д)ца (Вільна, 1620 *См. Каз.* 23 зв.); О преслѣвнаѧ, и Велехвалнаѧ, Преч(с)таѧ Дѣцѣ, блѣгословѣннаѧ Бѣцѣ, Пресвѣтлаѧ Нб(с)наѧ Цр(к)цѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 35 зв.); ѡ што тоє все яко се вишъ поменило по(д) милостѣю на(и)ви(ж)шого тво(р)ца папа бога моего и пресвятое богородици кожѣдого напинаю и на судѣ божы(и) позываю (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 219); Покрова Богородицы див. **ПОКРОВА**; Покровъ богородицы див. **ПОКРОВЪ**; рожество (рождество) богородицы див. **РОЖЕСТВО**; успеніе богородицы див. **УСПЕНІЕ.**

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛКА, БОГОРОДИТЕЛНИЦА.**

БОГОПРОТИВЛЕНІЄ с. Те, що противно, огидно Богові: Насъ нака́зующе правовѣрно и бооуго(д)но спѣ́вати, И вясáщеєсѧ Бѣ́гопротивленіе Дѣ́а ѡ(т)тѣнати (Львів, 1591 *Просф.* 70).

БОГОПРОТИВНО присл. Супроти Богові: Свята Господскіи зъ стрелбами отправують богопротивно и богомерско (бл. 1626 *Кир. II.* 27).

БОГОПРОТИВНЫЙ прикм. 1. Противный, огидный Богові, богопротивный: што ю(ж) нынѣшн(х) многомате(ж)ны(х), и бѣ́гопроти(в)ны(х) ча́со(в), на томъ схи(л)кѣ́ свѣ́та. а(ж) и до спа(р)говъ и ге(р)бестовъ пришло (Острог, 1587 *См. Кл.* 11); И пишет Потей в тых же остатных кѣ́жках своих нынѣшних о новом календару..., хвалячи той богопротивный календарь, якъ есть добрый и вельми потрібный (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45.); овый въ яму болота перше былъ укинегъ, а на остатокъ каменіємъ былъ побитый... отъ переселившихся... богопротивныхъ Жидовъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 836).

2. У знач. ім. Богопротивник: Сла́вный и непорѣ́чный, с тым са ты рѣ́шаешъ смѣ́ле, и грѣ́мишъ нимъ бѣ́гопроти́вныхъ сѣ́дле и оумѣ́ле (Львів, 1591 *Просф.* 66).

БОГОРАЗУМЕНЪ див. **БОГОРАЗУМНЫЙ.**

БОГОРАЗУМІЕ, БОГОРАЗУМІЄ с. (цсл. богоразуміе) пізнання Бога, визнання божественного вчення, мудрості: навчишасѧ бѣ́гораздмію мытари оставили мѣ́зды (1489 *Чет.* 283 зв.); Прежде бо великіи владімеръ кр(с)щеніємъ просвѣ́тилъ, всю землю рѣ́скдю бѣ́гораздміємъ освѣ́тилъ (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); Єгдаже оувидитъ змѣ́а, и во́дѣ и з' оустъ его исходѣ́щю: тогда заразомъ възлѣ́таетъ на высотѣ́ бѣ́гораздміа (Почаїв, 1618 *Зерц.* 61).

БОГОРАЗУМНО присл. З божим розумінням: они́ яко искусни прилѣ́жно внима́ли, И бѣ́гораздмно оувѣ́дѣвши послѣ́днемѣ́ дѣ́ли (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.).

БОГОРАЗУМНЫЙ, БОГОРАЗУМЕНЪ прикм. (цсл. богоразоумыны) наділений божою мудрістю: сами мало видатъ, мнимають же южъ на свѣ́тѣ́ вси слепи, И южъ з оно́го своєво́льного бѣ́ства не маючи што далей чинити, Котори(и) са з нихъ улезъ в одеждъ имене па́сты́рскаго, ѡ́ного стѣ́го і́ богоразумнаго мѣ́жа Генадія патріярха ко(н)ста(н)тіноградскаго (Острог, 1587 *См. Кл.* 22 зв.); Третий цвѣ́точик. Маленькую

пѣ́сенку церковную, которой эрозумѣ́вши богоразумную мысль, от сладости николиже пѣ́ти не престанеш (1608-1609 *Виш. Зач.* 203); бѣ́гоно́бсть: бѣ́гомъ познѣ́тъ, бѣ́гораздме(н) (1627 *ЛБ* 210); Дрѣ́гий робѣ́тникѡве, ко́торымъ́ потомъ́ ви́нница подѣ́на была, сѣ́тъ Ап(с)лѡ́ве ... и всѣ́хъ́ вѣ́рныхъ́ Бѣ́гораздмны́хъ Архі́сцѣ́нници и па́сты́реве (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 490).

БОГОРОДИТЕЛКА ж. Те саме, що Богородица у 1 знач.: Мои ласкаве панове, братство честнаго храма Успенія Пречистыя Владичицы нашея Богородителки (1601 *КМПИ* I, дод. 158).

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛНИЦА.**

БОГОРОДИТЕЛНИЦА ж. Те саме, що богородица: Мои ла(с)кави панове бра(т)ство ч(ст)на(г) хра(ма) ѡспеніа прч(с)тои вл(д)чци нашеи бѣ́городите(л)ни(ц) (Ясси, 1601 *ЛСБ* 359, I).

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛКА.**

БОГОРОДИЦА ж. (цсл. богородица) Богородиця: дали єсми нашѣ́мѣ́ стомѣ́ монастырѣ́ пѣ́генскомѣ́, идеже є́(ст) храм ѡспеніе пр(с)тѣ́и бѣ́и, ѡ́ рѣ́ки силишѡнѣ́ ... ѡ́ зла(т) татарскы(х) (Сучава, 1514 *Cost. DB* 327); Образъ пречистое Богородицы ... сребромъ оправенъ, позлотистъ (Київ, 1554 *КМПИ* I, дод. 7); И тежъ пироги, на завтѣ́ре ро(ж)ства х(с)ва ко́торые́ принося(т) до цѣ́ркве́ мняще́ в че́(ст) б(д)цы́ еже є́(ст) велико бесчестіе. (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); Кре́(с)тъ ве́(с) срѣ́бны(и) ... з ра́(з)пятіе́(м) ѡ́(т)ливаны(м) и бѣ́ю (Львів, 1637 *Лив. Усп.* 4); Че́каетъ и ѡ́наа́ на́дѣ́ Херѡ́вѣмѡвъ честнѣ́ишаа́ и на(д) ... Серафимѡвъ славнѣ́ишаа́, ср(д)ца́ твоѣ́го́ несѣ́гнѣ́аа́ оутѣ́ха, Прѣ́стаа́ и преблѣ́госвѣ́ннаа́ пр(с)но́ двѣ́ Б(д)ца́ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 23 зв.); О преслѣ́внаа́, и Велехвѣ́лнаа́, Преч(с)таа́ Дѣ́вце́, блѣ́гословѣ́ннаа́ Бѣ́це, Пресвѣ́тлаа́ Нб(с)наа́ Цѣ́рце́ (Чернігів, 1646 *Перло* 35 зв.); ѡ́ што́ тоє́ все́ яко́ се вишъ́ поменило́ по(д) милостѣ́ю на(и)ви(ж)шого тво(р)ца́ пана́ бога́ моего́ и пресвятое́ богородици кождого́ напоминаю́ и на судъ́ божы(и) позываю́ (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 219); Покрова Богородицы див. **ПОКРОВА**; Покровъ богородицы див. **ПОКРОВЪ**; ро́жество́ (рождество) богородицы див. **РОЖЕСТВО**; успеніе богородицы див. **УСПЕНІЕ.**

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛКА, БОГОРОДИТЕЛНИЦА.**

БОГОРОДИЧИНЪ *прикм.* Те саме, що богородичный: Каждому евангелію чѣмому либо на оутрына(х) либо на ли(т)рѣгахъ на праз(д)ники, владычааа богородичины(и) и вы(б)раиымъ стѣ(м)ъ в мѣсаци септѣ(б)ріи рекомѣмъ юрѣмъ (1556-1561 ПС 443 зв.); А не то(л)ко Хвѣи и Бѣгородичины образы чинать чѣда, але и стѣ(х) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 28).

БОГОРОДИЧНИКЪ *ч.* (*збірник церковних служб Пресвятої Богородиці*) Богородичник: Два прелоги на весь годъ, князя Слуцкого. Соборникъ (!), Богородичникъ (Київ, 1554 *КМІМ* I, дод. 10); книги, то есть: треоди две, ... требникъ, богородичникъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183); Богороди(ч)ни(к) в политурѣ на де(с)ту (Львів, 1637 *Інав. Усп.* 29 зв.).

БОГОРОДИЧНЫЙ, БОГОРОДІЧНЫЙ *прикм.* (*який стосується Богородиці*) богородичный: зачала почат(т)ки и конѣцѣ кождому ев(г)лію праз(д)никомъ вл(д)чии(м) и бѣгородічнымъ ... и прѣб(до)бны(м) стѣ(м) ѡ(т)цѣмъ (1556-1561 ПС 444); Гд(с)кимъ праздиномъ, Бѣгородічны(м) ... и всѣмъ стѣмъ - по два каіюны и по три на всѣхъ днѣхъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* (Лв.) 28).

Див. ще **БОГОРОДИЧИНЪ**.

БОГОСЛАВИТИ *дієсл. недок.* Те саме, що богословити: Дякуймы жъ все восполѣхъ Пану Богу, якобы Емя Его было Святое отъ насъ богославлено (Київ, 1579 *АСД* I, 154).

БОГОСЛОВЕЦЪ *ч.* 1. Те саме, що богословъ у 1 знач.: а кому на свѣтѣ мѣже быти та(и)ю, же зъ кгрековъ философъ, з грековъ богосло(в)цы оувесь свѣтъ маеть, бе(з) котѣры(х) и его ри(м) ничого не знаеть (Острог, 1587 *См. Кл.* 7); Трѣтій миръ естъ члѣвкъ, такъ названый ѡ(т) філософѡ(в), и бѣгословцовъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 19 зв.); Тѣю бовѣмъ властность присвоитишю самѣмъ ѡцѣмъ приписдѣтъ посполитаа теологѡвъ албо Бѣгословцовъ наѣка, яко ты(ж) и родити Сна (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 242); Не дармѡтъ васъ нарѣченѡ бѣгословци, Ибо вы пѣлшны домѣ Бѣжѡ Бѣдѡвци (Чернігів, 1646 *Перло* 52 зв.).

2. Те саме, що богословъ у 2 знач.: Хс бѣ ... превѣчно ро(ж)дены(и) снѣ, во послѣ(д)наа лѣта, яко(ж) свѣдите(л)ствію(т) ев(г)листы, и бѣгосло(в)ци, Григори(и), Васили(и) ... в бесѣда(х), ... восхотѣвши ... ѡ(т) земны(х) земное тѣло на себе взати, для того

нищи(х) а не богаты(х) ... ро(ди)теле(и) собѣ избирае(т) (1598 *Виш. Кн.* 287 зв.); То видиш, ижъ тая хула на отпѣдшихъ во пустыню или в горы не Златоустого естъ, истинного богословца, але бабяка и домолѣжня (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240).

3. Учень богословських навчальних закладів, богослов: того листа оудале(м) са а не для шалѣное ѡказѣлости, ани для прѣбныхъ академичѣкихъ шкѣльных бѣгословцовъ скѣровъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 10).

4. Те саме, що богословъ у 3 знач.: От сего познавается, иже оно отбѣгания в горы бога ради и спасения своего взбранение не Златоустаго естъ, але бабскихъ богословцев и домолѣжнев (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240).

БОГОСЛОВІЕ, БОГОСЛОВІЕ *с.* (*вчення про Бога та догмати релігії*) богослов'я, теологія: востѣчници зъ своєю стороны выбрали мѣрка ефѣского моужа не тѣлко в бѣгословіи ... бѣглого, але и побѣжностью живота, и справъ стѣблѣивыхъ досконѣлого и досвѣтѣно(г) (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 37); постерѣгле(м) ѡ(д) того часѣ: в бѣгословіи наѣкѣ подѣнѣю стѣхъ ѡ(т)цовъ (Евѣе а. Вильна, п. 1616 *Прич. отех.* 6 зв.); былъ той часѣ, гдѣ речи наши квѣтнули и добре ся мѣли, кгда тая збытная и выставная языка быстрѣсть, также и мѣстерная шпучность в бѣгословіи анѣ вступу не мѣла в двѣры Божія (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 323); *Образно:* Приподсагъ (*sic.* — *Прим. вид.*) по бедрѣ твое(м) мѣчь бѣгословіе(м) кованѣный, добрый воіне, мечъ ѡ(т) всѣхъдѣ наѡстрѣнѣный (Львів, 1591 *Прессф.* 66).

Див. ще **БОГОСЛОВІЯ**.

БОГОСЛОВИТИ *дієсл. недок.* (о кому і без додатка) Проповідувати вчення церкви про Бога, прославляти, вихваляти, славити Бога: о бѣг бѣгословити не естъ каждому данѡ, ани ѡ всѣхъ рѣча(х) бѣгословски(х), ани всегда але естъ часѣ потомѣ и котѣры(м) // дозволено, о томъ мѣвити (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 87 зв. - 88); Добро естъ, еже бога ради богословите, ... но лучше естъ, еже освятити себѣ (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 244); поневажъ іншіѣ Ев(г)лістѡве, ѡ прѣ(д)вѣчною Бѣга Слѡва бытности не рекли, той богослови(т) ѡ нѣй (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 829).

Див. ще БОГОСЛАВИТИ.

БОГОСЛОВИТИСЯ *дієсл. недок.* Прославля-
тися: А х́оче(т) негде́ інде, т́лько где БѢ Ѡцѣ и Снѣ
щ́іре и не ѡблѣдне б́гословѣт́ся, и ведѣлѣгѣ оухвѣлы
чт́й ѓдній Б́гонбсныхъ Ѡцѣвъ сла́вле(н) быва́е(т)
(Київ, 1619 *Гр. Сл.* 191).

БОГОСЛОВІА *див.* БОГОСЛОВІЯ.

БОГОСЛОВІЄ *див.* БОГОСЛОВІЕ.

БОГОСЛОВІЯ, БОГОСЛОВІА, БОГОСЛОВІА

ж. Те саме, що богословіє: вост́чніе ѡ(т)цѣве
ѡ(т)повѣдили. Мы силю́ймѡвъ // не потребу́е(м) ... бо
не до ка(ж)дого писм́а, ... не до ка(ж)дой б́гословіи
налѣжат́ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 40 зв. - 41); Ѡ
превысо́каа б́гословіа (!) але ѡбѣт́ниці той, трѣба ми
дво́акого се(н)соу ш́кати, кот́рый ту(т) са здае(т)
быти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 233 зв.); Ѡто ма́ешъ
зерц́ало б́гословіи, посмотри са вне окомѣ раз́мнои
длѣгѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3 зв. нenum.); Ш́тожъ яснѣ́йше
а́лбо правдѣ́ше на(д) т́ю Б́гословію (Київ, 1619 *Гр. Сл.*
250); Богословиа Theologia (1645 *Уж.* 38 зв.);
Девод́(м) тоѓо сѣгѣ Кни́ги Церќовныи Б́годѣ́хно-
вѣ́нныи мѣ́жами з' гре́цкогѡ я́зыка на словѣ́нскѣй
прело́жѣнии в кот́рыхъ // і́стиннаа и высо́каа
знайдѣ́тса Б́гословіа (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 4-4 зв.).

БОГОСЛОВНЕ *присл.* Побожно, благочестиво:
Господь свою мѹдрость з высоты дару́ет, паче же
праведным в се́рдца излива́ет, і́же богословне ж́ітіе
приходять и по воли богу мысли свои водять (к. XVI ст.
Укр. п. 85).

БОГОСЛОВНЫЙ *прикм.* Богохвалный. *Образно:*
Тако тогда и ты, любимый прочитателю, пи́лне смотри
латынской мудрости духа, коли себѣ и своих во своем
писанию хвалит, баснями красными свѣдоств
звѣрхных, а не плодов евангельских, подпирает,
широкорѣчнѣ и доводитѣ богословным оцукрозанием
помощает (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 164).

БОГОСЛОВСКИЙ, БОГОСЛОВЬСКИЙ *прикм.*
(який стосується богослов'я) богословський, теоло-
гічний: Тотъ въ орации своей пятой богословской о
Духу Светомѣ трудность подобную // той которая се
у Васи́лья припоменула, розвѣзываетъ для чого бы
Сыномѣ не былъ званый Духъ Светый (Вільна, 1595
Ун. гр. 125-126); о б́гѣ б́гословіти не е́сть ка́ждомѣ

да́но, ани ѡ всѣ́хъ рѣ́ча(х) б́гословски(х) (Острог, 1598-
1599 *Апокр.* 87 зв.); та́я нао́ука е́сть филосо(ф)скаа, ба
и б́гословскаа (поч. XVII ст. *Проп. р.* 242 зв.); Нао́укъ
Б́гословскихъ в' го́йное розѹмноже́нѣ, А на вѣ́чное
Б́га в' Тр(о)ци, оувельбе́нѣ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 447);
Повто́ре значѣ́мъ ..., ижъ то́гѣ зо́шлый заховѣ́л три
цно́ты Б́гословскіи, на кот́рыхъ все сп(с)ні́е зави́сло
(Київ, 1625 *Коп. Ом.* 159); Тѣе Каза́ніе преза́чное, и сто́е
б́гословское: ѡ дво́акихъ до́брѣ́дѣ́йствахъ и дарѣ́хъ
бо(з)кихъ, Вѣ́димы(х) до́часны(х), и не́вѣдимы(х)
вѣ́чны(х) (Чернігів, 1646 *Перло* 1 зв.); **кни́га**
богословская *див.* **КНИГА.**

Див. ще БОГОСЛОВНЫЙ.

БОГОСЛОВЪ, БОГОСЛОВЬ, БОГУСЛОВЪ ч.

1. (*проповідник христия́ського вчення*) богослов,
теолог: А і́ле віде́чи в' на́йпершого // Богослова ...
такъ в' кге́цкомѣ, яко и в латѣ́нскомѣ те́кстѣ,
неотмѣ́нные и зга́длівые сло́ва, также и в Дамаскѣ́нѣ
(Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 45-45); В притвѣ́рѣ
оумѣ́нності зна(н)дѣ́ютса филосо́фове, б́гословове,
красомѣ́вци (поч. XVII ст. *Проп. р.* 176); А ты,
правове́рный, слухай правдивыхъ выкладѣ́въ, подлугѣ
святыхъ богословѣ́въ и учителей церковныхъ (Київ,
1621 *Коп. Пал.* 340); И ежели тѣ́и Де́вѣт' Ча́стож'
виймѣ́ючи выража́емѡ де́вѣт' Х́рѡвъ А́гглскихъ,
взыва́ючи стѣ́(х) Б́жіихъ, кот́рыи яко Б́гословове
оуча(т), ѡ(т) Ѓда Ба́ на исполне́ніе мѣ́стѣ, с' кот́рыхъ
Люци́феръ з' своїми Адгерѣ́нтами стрѣ́бѣ́ный с'пѣ́ль
(Київ, 1639 *МІКСВ* 217-218); Богословъ. Theologus
(1645 *Уж.* 38.).

2. (*титул євангелістів Іоана і Григорія*) богослов:
ива(н) б́гоуслѣ(в) реклѣ́ (1489 *Чет.* 165 зв.); въ замѣ́ку
вышнемѣ тутошнимѣ Лу́цкимѣ, въ церќви святого
Ивана Богослова е́сть зложоно, которогожъ я
зознанѣ́ возного до книгъ ќгородскихъ Лу́цкихъ
записа́ти казаль (Лу́цк, 1584 *АрхЮЗР* 3/1, 14); ц́ковъ
всѣ́ю всѣ́хо(д)нѣ́ю зъ е́ретиками осѣ́дити хотѣ́лъ // бы,
запомне(л) б́га и правды его и б́ныхъ свети(л)никовъ
вели́ки(х) и незы́блемыхъ столпо́въ ц́ковныхъ вѣ́чителей
кге́цкихъ Васи́ліа вели́кого, Григо́ріа богослова ... и
і́ныхъ мно́гихъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 6 зв.-7); року
того(ж) на пре(с)тавление С́тго Йо́а(н)на б́гослова
ѡ(т)дано чини́шу зо(л)дѣ́изъ сѣ́ножати монасти́рьскои

(Львів, 1605 ЛСБ 1044, I); Залецаѣтъ тѣжъ за оумѣрлыхъ дѣтки, яко добрыи, и Бгословъ Григорій в' Нагрѣбно(м) словѣ которое оучинилъ Кесарію Братѣ (Київ, 1627 Тр. 38).

3. *Перен.* Балакун, баламут: Еще на смѣшное отыгание бабского богослова отвѣщаем // albo пытати его будем (1615-1616 Виш. Поз. мисл. 241-242).

Див. ще БОГОСЛОВЕЦЬ.

БОГОСПАСАЕМЫЙ *прикм.* (*епитет, який стосується лише міст*) (*який перебуває під опікою Бога, захищається Богом*) богоспасенний: Мл(с)тию бо(ж)єю и мѣтвами прч(с)тыа его бг(о)мѣре смире(н)ныи Арсени(и) Еп(с)пъ Бгоспасаемы(х) градо(в) (Перемишль, 1547 ЛСБ 11); Писанъ въ бгоспасаемомъ граде Львовѣ (Львів 1591 ЛСБ 154); Всѣ(м) купно еже ѡ хѣ братия(м) гражано(м) бгоспасаемо(г) града Льова, сие писа(н)є ч(с)тно ѡ(т)дати (Острог, 1595 ЛСБ 287, I зв.); Писа(н) в Бгоспасаемо(м) градѣ Києвѣ (Київ, 1649 ЦДАДА 124, 3, 32).

БОГОТВОРЕННЫЙ *прикм.* (*такий, якого обожнюють*) боготворенный, обожнюваний: Тогда себе вѣру о святом духе ... и другие ереси ... во своем лживом костеле латынский род з боготворенными папами соградили, за што их святые отцы, отискавши, навпоминали (1660-1661 Виш. Кр. отв. 176).

БОГОТВОРИТИ *дієсл. недок.* (*цсл. боготворити*) (кого) (*схилиятися перед ким-небудь*) боготворити, обожнювати: смѣрть є(ст) ро(ж)деномѣ се, и(ж) миръ се(и) любѣ(т) и томѣ мысль свою приковали сѣтъ и водлѣ(г) тѣла живоу(т), и мѣроу(т), ко(то)рие трѣпа своето бг(о)творатъ (1596 Виш. Кн. 231-231 зв.); Тут же зараз хотячи им утвердити разум в Христа вѣрою не их ганит, але себе, абы их не боготворили и болшей учтивости и хвалы над пристойность им не чинили (1608-1609 Виш. Зач. 210); Замольчавши и ѡ томѣ, ижъ если Еллінове Богатырѣвъ своі(х) філософѣвъ, выславляють и боготворатъ ... тѣды Дхѣ Б(о)ж: наслѣщнѣй людеі справедливыхъ залецаѣтъ и вспомянати завше розкаже(т) (Київ, 1625 Коп. Ом. 164).

БОГОТВОРНЫЙ *прикм.* Створений Богом, боготворный: костел латынский и з своим боготворным чтилищем (силогизмами, от стихий мира вынайденными) вѣру православную, на соборѣ

Никейском святыми отцы выобразенную, ... преницовал и претворил (1608-1609 Виш. Зач. 222); отступление от православной вѣры влѣзло, и чтилище боготворное на земли явилось и покору и науку христову збурило (Там же, 228).

БОГОТИШНЫЙ *прикм.* Сповнений побожности, який приноситъ потіху Богові, богоугодный: Мы же, во пристанищѣ семь боготишномъ преживши время живота, и скончити его здѣ хотимъ (Путивль, 1638 АЮЗР III, 12).

БОГОТКАННЫЙ, БОГОТКАНЫЙ *прикм.* Створений, витканий Богом: обнажаѣте са бг(о)ткѣ(н)ныа одѣжда, обвиваѣте са смоковны(м) листьвіе(м) дѣланій, и одѣваѣте(с) пѣстрыми похотами ср(д)цѣ ваши(х) (Острог, 1599 Кл. Остр. 228); А що мене Разбойницы лютыи, и немилостивыи бѣсѣве обыдрали, и обнажили з бг(о)тканой Ризы несмѣртѣльности, то снѣ Бжій самъ для моєи наготы обнаженъ (Чернігів, 1646 Перло 8).

БОГОТОЧНЫЙ *прикм.* Який тече по волі Бога: радѣися дамїане бг(о)точные источниче бжества (1489 Чет. 69 зв.).

БОГОУБИЦА *ч.* (*цсл. богоубийца*) убийца Бога, богоубивца, богоубійник: яко іюда хрїстопрода(в)ца ѡ(т) хѣа оубо(г)ого, не для інои причіны до бг(о)оуби(и)цо(в) ..., едно для лако(м)ства має(т)ности ѡ(т)шѣлтъ (Вільна, 1596 З.Каз. 37); Жидове тѣды цѣлый денъ Сѣбѣбѣтныи набожественныхъ Словъ слѣхано травили, и тепѣрь гдекѣлѣвѣкъ найдѣютъ са, (хоть южъ якъ, богоубійцы, ѡ(т) Бга ѡпѣщены сѣтъ, и забыты) тѣжъ чинатъ (Київ, УС Кал. 667).

БОГОУГОДЕНЬ *див.* **БОГОУГОДНЫЙ.**

БОГОУГОДНЕ *присл.* Те саме, що богоугодно: А такъ найвы(ш)шаа згѣда, покѣй, и едномыслное езволѣнѣе в' звѣ(з)кѣ любви може(т) ихъ з' обѣболне задржати, гды в' ширости и простотѣ Бг(о)г(о)дне жити бѣдѣтъ (Вільна, 1627 Дух. б. 22).

БОГОУГОДНИКЪ *ч.* (*той, хто приємний Богові своєю святістю*) богоугодник, божий угодник: Или не вѣдаѣте бѣдници, если бы не было исти(н)ны(х) іноко(в) и бг(о)оуго(д)нико(в) межи вами; оу(ж) бы да(в)но ... жѣпело(м) и ѡгне(м) оу ла(д)ско(и) земли есте ѡпопелѣли (1596 Виш. Кн. 227); лакомтєся вы,

руски народѣ, на своє мнѣхъ, жебы ся спасали, и святили, и богоугодники были (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 244).

БОГОУГОДНО, БОГОВГОДНО *присл.*

Богоугодно, до вподоби Богови, во вгуду Богови: ѿ великий николаи ... даи намѣ боговгодно жити (1489 *Чет.* 198 зв.); а еще дома ... побѣдова(ти), дабы в то(м) монастырю ... стра(н)ници, ч(с)тно и бѣгѣгодно житие свое провожаючи мешка(н)е мѣли (Львѣв, 1591 *ЛСБ* 154); нарадивши ся со всимъ священнымъ соборомъ нашимъ и то добре усмотрѣвши к намѣ пастыремъ своимъ моление ихъ зело честно и богоугодно мещанъ Любелскихъ при той церкви ... братство духовное мети, радити ... и добрами церковными опскатисе ... маютъ (Берестя 1594 *ЗПШ* XXVIII, 9); Потѣмъ стадо свосъ ѿколоу трина(д)цати лѣтъ по ап(с)лѣ и бѣгѣго(д)ноу ѿпасни и до овчарни нб(с)ноу оуправивши (Киѣв, 1627 *Тр.* 399); Остагоу дочасного сего живота нашего сватобливе и богоу(д)но, провадѣмо (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 782).

Див. ще БОГОУГОДНЕ.

БОГОУГОДНЫЙ, БОГОВГОДНЫЙ, БОГОУГОДЕНЪ *прикм.* Богоугодный, угодный Богови: аще хотите бѣгѣгодни быти боудѣте жѣ мл(с)тиви до вбогихъ (1489 *Чет.* 362 зв.); Протожѣ тую справѣ до вѣдомости ваши(х) мл(с)те(и) всѣмъ доносимъ ... Просячи ѿ споможе(н)е бѣгѣгодныхъ сихъ дѣлѣ для розмножения хвалы бога во тро(и)ци единого (Львѣв, 1586 *ЛСБ* 72, 1); Священниковъ же богоугодныхъ честныхъ православныхъ и доверныхъ, не корчемныхъ отколѣ же колвекъ бы траити и збирати собе могли (Берестя, 1594 *ЗПШ* XXVIII, 9); Что жѣ то за школы, которыхъ хвалишъ, коли нѣхто в нихъ богоугодную волю не научитъ (1608-1609 *Виш. Зач.* 226); смѣслѣ язѣка вѣбраше(т) са ѿргѣнѣ весь ѿбрѣтае(т) са члѣвѣкъ, бѣгоугоденъ и члѣвѣко(м) приличенъ (Киѣв, 1621 *Кон. Пал.* (Лв.) 30); а таковоу нешто иншого е(ст) зайсте, енѣ набожнаа до Бга Вседержителя ... и до всѣхъ бѣгѣгодныхъ и бѣгословенныхъ спо(л)мешканцовѣ нб(с)ныхъ зѣ чистогоу и покорного ... ср(д)ца походѣчаа млтва (Киѣв, 1634 *МКСВ* 312); не тѣлько словы, але тежѣ подарками, ч(с)тноу, бѣгѣго(д)ного ... живота, прославили и во(з)величили (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 762).

БОГОУГОЖДЕНІЕ с. Богоугодничество: Готовѣте дѣла, готовѣте ч(с)тое житіе, готовѣте Бѣгоу(ж)деніе (1596 *Виш. Кн.* 267).

БОГОХВАЛЕНИЕ с. Хвала божя: Первое, церковному послѣдованию в славословію, благодарению и молитвѣ непотребны суть, ни бо умѣютъ у церкви ни читати ани пѣти, только, яко и простѣйшиє, безъ помощи церковной нуждѣ богохваления стоятъ (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189).

БОГОХВАЛНЫЙ *прикм.* Який хвалитъ, прославляе Бога, богохвалый: нѣкто ѿ(т) хлѣд(х) простакоу в(д)а(л)са ѿ(т) ва(с) о бѣгѣ(л)ные великое славы и правое вѣры народове рѣ(с)кѣ не бе(з) великого жалю и сѣмне(н)а влѣснѣ якѣ плѣхи(и) а голы(и) за збро(и)ного рыцера восхвалити (Острог, 1587 *См. Кл.* 5); бѣгѣчестивые црѣе и на нб(с)и и на зе(м)ли нѣтъ ѿ(т) оу(ст) бѣгѣ(л)ныхъ са прославляю(т) (1596 *Виш. Кн.* 239 зв.).

БОГОЧЕЛОВѣКЪ ч. Боголюдина, богочоловикъ (про Ісуса Христа): Зпрацовѣлса августинѣ стѣй бы(л), абы себе быти правди богочлѣка и лю(д)ски(м) по(д)леглого бѣда(м) показа(л), але оупрацованый бы(л) ѿ(т) поути (поч. XVII ст. *Проп. р.* 181 зв.); мы о двохъ головахъ церкви (о одной богочеловѣци, а другой - простомъ человекѣ) не знаемо и не признаемо (Киѣв, 1621 *Кон. Пал.* 487); Два тѣды сѣгѣ сынѣве Члѣка, то е(ст), Бѣгѣчлѣка словѣ. справе(д)ливый, и грѣшныи (Киѣв, 1627 *Тр.* 28); а тепѣрѣ ижѣ нашо(л)есѣ члѣвка, ... не простого, але Богѣчлѣвка, то е(ст) члѣвка и Бга, мене Х(с)а Збавителя (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 242).

БОГОЧРЕВЕЦЪ ч. Червоугодникъ: але вѣм ѿ то(м) вниманю, не то(л)ко вы богочре(в)ци, але и всѣ философи ми(р)скѣ по(с)полѣ з ваши(ми) машка(р)ники Ісѣсорѣгати(л)ми, то е(ст) зовемы(ми) ездиты сложи(в)шиса, силы того слова внимайте себѣ ѿзна(и)мити ми не можете (1598 *Виш. Кн.* 290 зв.).

БОГОЧТЕЦЪ ч. Той, хто шануе Бога, божий угодникъ: А вѣдаемо ижѣ грѣшникѣ(в) Бгѣ не выслѣхивае(т): але если хто Богѣчтецѣ е(ст), и волю его чинитъ, того выслѣхивае(т) (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 282).

БОГОЯВЛЕНИЕ, БОГОЯВЛЕНІЕ, БОГОАВЛЕНЕ, БОГОАВЛЕНІЕ с. (цсл. богоявление) богоявления: Имѣнье мое Голче ... ѿтписю к церкви сватого Богоавленѣа в замѣ моемъ, Остроу(з)ѣ (Острог,

1539 AS IV, 206); тогды правє значне бѣ̄ еди(н) трома персонами я(к) са дѣ̄ли(т) показалса, што и до ннѣ̄ б̄гоявлєніє ц̄рк(о)в) называє(т) и с̄ти(т) (Вілына, 1596 З. Каз. 104 зв.); Б̄гоявлєніа, Пѣ̄снь сла(д)каа глас̄ь радостный (Чернігів, 1646 *Перло* 74 зв.);

(*назва церковного свята в честь хрещення Христа, також календарна дата*) Богоявлення, Водохрепці: Тогды бы ... мусело быти часу осенного у генвару, въ которомъ обходимъ свята обрѣзаніє Господне и святое Богоявлєніє (1603 *Пит.* 91); По б̄гоявлєнію ѡ(т)ворили п̄шкѣ̄ манасти(р)скѣ̄ю (Львів, 1610 *ЛСБ* 1046, 4зв.); Епифанія: При(и)ста, ѡказа(н)є, ѡ(б)я(в)лє(н)є, ѡ(т) сє(г) Днѣ̄ с(т) Б̄гоявлєніи, Ге(н): С̄. (1627 *ЛБ* 204); еднакъ спорядити єго хочу и ... намѣ̄сникови моему Вилєнскому отдать єго, если намъ ведлугъ намовы на празникъ Богоявлєніє ставитися тамъ прійдетъ (Дермань, 1628 *КМІМ* I, дод. 322);

(*назва церкви в честь хрещення Христа*) Богоявлєнія: Єгдаже онъ попѣ̄ б̄гоявлєніа, не б̄дє(т) жити в цѣ̄ломѣ̄дрїи и добродѣ̄тели ..., маю(т) волью изверѣчи єго ѡ(т) чреды єго (Львів, 1591 *ЛСБ* 157).

БОГОЯВЛЕНСКИЙ, БОГОАВЛЕНСКИЙ
прикм. Який стосується свята Богоявлення; богоявлєнський: не лѣ̄паа церемонія ѡ причащє̄ннїи Аг̄лазюю, або ст̄юю Вод̄ю Б̄гоявлєнскою(Київ, 1646 *Мог. Тр.* 5); який стосується церкви, названої в честь хрещення Христа; богоявлєнський: до(л)гы ты(є) тєды нѣ̄кому иному толко це(р)кви ст̄ои б̄гоявлє(н)ско(и) далеко братство дръжу ѡ(т)каз̄ю (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49); были ѡбєсланыє п̄ братство богоявлєнское абы ѡ(т)дали су(м) це(р)ковную за книги и(м) проданыє (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 70).

БОГОЯВЛЕНЬ *прикм.* Такий, якому з'являється Бог: ѡєофагъ: Б̄гоявлє(н) (1627 *ЛБ* 210).

БОГОАВЛЕНЄ *див.* **БОГОЯВЛЕНИЕ.**

БОГОАВЛЕНІЄ *див.* **БОГОЯВЛЕНИЕ.**

БОГОАВЛЕНСКИЙ *див.* **БОГОЯВЛЕНСКИЙ.**

БОГУСЛАВЕЦЪ, БОГИСЛАВЕЦЪ, БОГУСЛУВЕЦЪ *ч.* (*мешканець м. Богуслава або виходець з нього*) богуславець. Вл. н.: Дмитро Богиславе(ц) (1649 *РЗВ* 154); Матвѣ̄й Бог̄ѡсл̄ѡвєцъ (Там же, 360 зв.); Англ̄ѣ̄рѣ̄(и) Богуславецъ (Там же, 391).

**СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.**

Випуск 2

Б – БОГУСЛАВЕЦЬ

*Оригінал-макет виконано на комп'ютерній системі,
наданій Інститутіві українознавства
Українським науковим інститутом
Гарвардського університету
та Фондом катедр українознавства*

Підписано до друку з готових діапозитивів 12.08.94. Формат 84х108/16.
Папір друкарський. Офсетний друк. Умов. друк. арк. 15,96.
Зам. 738-4

290008, м.Львів, вул. Вишниченка, 24
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Надруковано на Львівській книжковій фабриці "Атлас"
200005, м.Львів, вул. Зелена, 20.